

ПУБЛІЧНА ІСТОРІЯ: виклики XXI століття

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», професор Інституту міжнародних відносин та історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Професор **ЧЕКАЛЕНКО Людмила Дмитрівна** – викладачка, авторка підручників і посібників для вищої школи, наукових монографій і статей. Опублікувала понад трихсот наукових і науково-популярних робіт з питань історії, зовнішньої політики України, міжнародних відносин, дипломатії. Роботи авторки вартісні: об'єктивність, професіоналізм, глибина дослідження, новизна у висвітленні теми.

Людмила Дмитрівна Чекаленко – професор, доктор політичних наук, дипломат, Заслужений діяч науки і техніки України. Завідувала кафедрою зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України МЗС України, провідний науковий співробітник ІНІ НАН України.

Professor Liudmyla D. CHEKALENKO is a political scientist, author of 350 scientific works on the foreign policy of Ukraine, international relations and diplomacy. The publications of the author are characterized by objectivity, professionalism, profundity of research and novelty.

Professor Liudmyla Chekalenko is a scientist of the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine» and professor of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Former Chair of the Department of foreign policy and diplomacy of the Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, Honored worker of Science and Technology, Doctor of Political Science, diplomat.

АрмЕк
видавничий дім

ISBN 978-617-8043-05-6

9 786178 043056

ПУБЛІЧНА ІСТОРІЯ

ЧЕКАЛЕНКО Л. Д.

ЧЕКАЛЕНКО ЛЮДМИЛА

ПУБЛІЧНА ІСТОРІЯ виклики XXI століття

АрмЕк
видавничий дім

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЧЕКАЛЕНКО ЛЮДМИЛА

ПУБЛІЧНА ІСТОРІЯ:

виклики ХХІ століття

МОНОГРАФІЯ

УДК 93+94+32.019.5
Ч 37

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»
(Протокол № 2 від 18 лютого 2021 р.)

Рецензенти:

Кудряченко Андрій Іванович, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, директор Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Шевчук Олександр Володимирович, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук, Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Макаренко Євгенія Анатоліївна, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Потехін Олександр Володимирович, доктор історичних наук, професор, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Чекаленко Л. Д.

Ч 37 Публічна історія: виклики XXI століття: монографія /

Л. Д. Чекаленко. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2021. 272 с.: іл.

Chekalenko Liudmyla D.

Public History: challenges of the 21st century: Monograph. Kyiv. Publishing House Artec CO. LTD. 2021. 272 p., with ill.

ISBN 978-617-8043-05-6

У науковій монографії відомого фахівця з міжнародних відносин і зовнішньої політики професора Чекаленко Людмили Д. досліджено розвиток публічної історії через призму історії пам'яті та публічної політики, що покликані плекати патріотизм і гідність, захищати права Особистості, сприяти становленню гармонізованого Суспільства, формувати високорозвинену державу Україну.

Складність порушених в книзі питань полягає у відсутності концептуальної складової формування патріотичної ідеології українського суспільства. Це надало авторці змогу висловлювати власну думку щодо подій, які вирують всередині й навколо нас, що не завжди збігається з офіційною точкою зору.

Для кого ця книга? Для кожного і для всіх, хто читає і думає.

Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу видавництва заборонено.

© Чекаленко Л. Д., 2021

© Державна установа
«Інститут всесвітньої історії
НАН України», 2021

THE STATE INSTITUTION «INSTITUTE OF WORLD HISTORY
OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE»

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

CHEKALENKO LIUDMYLA

PUBLIC HISTORY: challenges of the 21st century

MONOGRAPH

Kyiv – 2021

Все буде добре!

*Моїм дітям – Миті і Пуху –
присвячується ця книга*

Як традиційна, так і публічна історія покладаються на дослідження, архіви та джерела, але публічна історія передбачає спілкування з великою аудиторією та співпрацю з істориками та неісториками для збирання та розповсюдження історичної інформації серед громадськості.

Президент Міжнародної федерації публічної історії
професор Томас КАВЕН (Thomas CAUVIN)

Підручник є найважливішим засобом викладання історії і досі отримує широке схвалення. Навіть якщо педагогічна та дидактична мода також приходить і зникає, і ця концепція коливається протягом десятиліть,... шкільний підручник історії як засіб залишається в основному недоторканим, хоча альтернатив стало все більше.

Ідеолог публічної історії професор
Йорн РЮСЕН (Jörn RÜSEN)

З М І С Т

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	9
---------------------	---

РОЗДІЛ 1. ПУБЛІЧНА ІСТОРІЯ / PUBLIC HISTORY

І ПАМ'ЯТЬ	11
➤ Становлення публічної історії	17
➤ Історична пам'ять	27
➤ Хто творить історію?	43
➤ Історія і пам'ять.	52
➤ Битви за минуле або війна пам'ятей.	63
➤ Російська кривда проти історичної правди	71
➤ Цифрова історія / Digital History	157

РОЗДІЛ 2. СКЛАДОВІ ПУБЛІЧНОЇ ІСТОРІЇ

➤ Музеї – відтворення публічної історії	167
➤ Туристична індустрія	173
➤ Театр	177
➤ Кіно або Недитячі фільми	180
➤ Урбаністика	183
➤ Топоніміка	191

РОЗДІЛ 3. ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА.

➤ Походження публічної політики	206
➤ Європейські цінності = публічним цінностям	213

➤ Права людини в публічній історії.	216
➤ Публічна дипломатія	221
➤ Неурядові організації – актори публічної політики	248
➤ Українська діаспора – реалізатор публічної політики.	251
➤ Повернення в Європу	258

ПІСЛЯМОВА

ЛІТЕРАТУРА

НОТАТКИ.

ІСТОРІЯ

**Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку
з приєднанням України до Договору
про нерозповсюдження ядерної зброї**

Дата підписання: 05.12.1994

Дата набуття чинності: 05.12.1994

За Україну Л. Кучма

За Російську Федерацію Б. Єльцин

За Сполучене Королівство

Великої Британії та Північної Ірландії

Дж. Мейджор

За Сполучені Штати Америки У. Клінтон

Будапешт, 5 грудня 1994 року

ПОЛІТИКА

ОСВІТА

Переднє слово

Про публічну історію та публічну політику, роль історії в політиці, про необхідність досліджень цього феномену, про популяризацію спадщини задля побудови реального життя йтиметься в монографії.

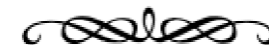
Всі відгалуження історичної науки поза академічним началом називаємо публічною / громадською історією.

Тих, хто практикує публічну історію за межами академічного знання в різноманітних формах і проявах, визначаємо громадськими істориками. Хто входить до їхнього числа? Це – консультанти, музейники, екскурсоводи, архівісти, реставратори та куратори, працівники в галузі культури, аналітики і громадські активісти. Саме вони намагаються наблизити історію до суспільства в публічній сфері, зробити її зрозумілою, доступною, корисною, інформативною та повчальною.

Значення публічної історії вагомо зросло, оскільки збільшився інтерес до неї, а історики звернули увагу на інші, поза академічні аудиторії.

На практиці зосередженість на публічній історії надає можливості пізнання, одержання нової або дещо забутої інформації, яка міститься в музейних збірках, археологічних колекціях, інших артефактах матеріальної культури, із застосуванням сучасної методології та технічних засобів розповсюдження.

Мета цієї книги – розповісти про публічну історію через наратив публічної політики та історії пам'яті, як воно є, як ці явища формують суспільство і державу; передати інформацію та уявлення про широкий спектр можливостей, охоплених публічною історією, різноманітність ролей, які грають публічні історики, і про те, як впливає все це на політику, культуру та суспільство.

ДЛЯ ВСІХ, ХТО ПОРУЧ І ... ДАЛЕКО

Спасибі всім, хто допоміг видати цю книгу, яка, на наше переконання, є необхідною для розуміння сучасного Світу, місця нашої Держави і нас з Вами в ньому.

Історія – це політика, що
обернена в минуле.

Михайло Покровський, історик

Публічна/громадська історія – відносно нова сфера знання, в межах якої намагаємось зрозуміти, як історія може функціонувати за фасадами академічних інституцій. Нині значна увага приділяється репрезентаціям історії в публічній сфері, тобто в масовій культурі та медіа, мистецтві, кіно, літературі, музеях, урбаністиці тощо.

В Україні уявлення про те, що таке історія, часто спираються на ідеї її об'єктивності, тобто на сформовану інтелектуальну традицію.

ПУБЛІЧНА ІСТОРІЯ

Публічне/громадське життя, яке творить публічну історію, сьогодні диктує нам правила буття і концепцію його написання. Воно є джерелом і ґрунтовним підмурком кар'єрного зростання в різноманітних сферах науки, засобів масової інформації, освіти, музеєзнавства та культурної спадщини, видавничої справи і політики.

Але чи відповідає ця традиція викликам часу? Сьогодні перед дослідниками постають непрості питання, пов'язані з прийнятими уявленнями та важко зсувними традиціями. З іншого боку, необхідно позбутися такої крайності, як довільне трактування минулого. Нам часто не вистачає необхідних знань для критичного підходу до історичної інформації, з якою ми стикаємося практично щодня.

Публічна історія допоможе не тільки отримати сучасні уявлення про те, що таке історичне знання, а й зрозуміти, як історичне знання функціонує сьогодні в нашій історії, як ці знання використовуються в інтересах різних індивідуальних акторів і колективних соціальних суб'єктів, врешті виявити підстави українських суперечок про історію.

Таким чином, публічна історія насамперед забезпечує права людини на знання. А історичні знання надають можливість опанувати минулим і сучасним, віднайти стрижень власного існування та існування оточуючих, пояснити, здавалося б, непояснювальне – зрозумілими і доступними поняттями. Це, вірогідно, саме та галузь знань, яка може наблизити нас до себе, до роду, до витоків, до українського коду нації, українського світосприйняття й ідентичності.

Історична наука сформувалась у період творення національних держав і утверджувала національну ідентичність різних соціальних та етнічних груп, що становили одну націю. Світові війни змусили істориків переосмислити сенс буття, відчуття його крихкості та вразливості. Водночас, глибокі політичні, економічні та соціальні світові кризи 1930-х і 1970-х років привернули увагу історичної науки до людини. З'явилася усна історія, нова соціальна історія, публічна історія тощо. Поступово публічна історія набула ознак чинника демократизації історичної науки.

Публічна історія / public history/ і пам'ять

Дослідження проблематики публічної історії розвивалися за кількома напрямками, що пов'язані з європейськими та американськими системами освіти. Одними з першопроходців в цій царині були представники американської школи – *Рой Розенцвейг і Давід Телен*¹, використовуючи різноманітні методи збирання інформації, зокрема і телефонне опитування, дослідили ставлення американського суспільства до свого минулого і до минулого країни. Спираючись на отримані дані, поділили всіх опитуваних на соціальні групи і одержали більш-менш об'єктивну картину оцінки сучасним поколінням американців минулих подій. Німецький політик і дослідник *Майкл Фріш*, що вивчав усну, документальну і публічну історію, дійшов висновку про те, що публічна історія – це спільне виробництво історичного знання і є полем поділеної влади (*shared authority*). Коли історик виступає в ролі експерта, він не виробляє і не транслює самостійно знання, а робить таке разом з аудиторією²³. У книзі європейських дослідників *«Публічна історія сьогодні. Люди та їх минуле»*⁴ автори аналізують систему передачі знань про минуле і як сприймають таку інформацію різні соціальні групи. Водночас досліджують механізми формування пам'яті через різноманітні матеріальні об'єкти. Професор Манчестерського університету *Джером де Гру* дослідив способи презентації минулого у сучасному просторі і дійшов висновку, що «публічна історія – це не (окрема) навчальна дисципліна»⁵.

У публікаціях початку нового тисячоліття американські автори розкривають новітні тенденції в публічній історії: популяризація романів на історичну тематику та їх використання в професійній історичній освіті; опанування навичками відео зйомки, роботи в якості відео редакторів для підготовки якісних документальних фільмів; вчаться комерціалізації історії та її взаємодії з бізнесом; вивчають правову сторону історичних практик, а також розкривають проблемне або травматичне минуле.

¹ The Presence of the Past: Popular Uses of History in American Life. Roy Rosenzweig and David Thelen. Columbia University Press. ISBN: 9780231111492 PUB date: October 1998 ISBN: 9780231111485. 320 pages. Format: Hardcover.- <http://cup.columbia.edu/book/the-presence-of-the-past/9780231111485>

² Michael Frisch (1990). A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History. (Suny Series in Oral and Public History) (9780791401330): – [https://www.sunypress.edu/p-](https://www.sunypress.edu/p-3-a-shared-authority.aspx)

³ -a-shared-authority.aspx

⁴ Public History Today. People and Their Pasts: by Paul Captain Ashton (Editor), Hilda Kean (Editor). Hardcover – Illustrated, 1 February 2009. – <https://www.amazon.com.au/People-Their-Pasts-Public-History/dp/0230546692>

⁵ NC Fleming · 2009 – Consuming History: Historians and Heritage in Contemporary Popular Culture. By Jerome de Groot. · Cite · Email alerts · Citing articles via · academic.oup.com/tcbh · art. – [https://books.google.com.ua/books/about/Consuming_History.html?id=73IkpYmgC5AC &redir_esc=y](https://books.google.com.ua/books/about/Consuming_History.html?id=73IkpYmgC5AC&redir_esc=y).

12 Європейські дослідники поєднують можливості офіційної історії з публічною історією. Президент *Міжнародної федерації публічної історії* (*International Federation for Public History*) професор **Томас Кавен** (*Thomas Cauvin*) і президент *Італійської асоціації публічної історії* (*Italian Association of Public History*) **Серж Нуаре** досліджують сутність «глокалізації» публічної історії, тобто йдеться про тематику і практику взаємодії істориків з різними аудиторіями, що є специфічним для різних регіонів. Так, вивчаючи проблемне майбутнє, обговорюють питання Другої світової війни, історію работоргівлі, в'язниць і концтаборів тощо⁶.

Також зазначимо, що проф. Томас Кавен вважає, що основні відмінності між традиційною історією та публічною історією полягають у взаємодії та співпраці історій. **«Як традиційна, так і публічна історія покладаються на дослідження, архіви та джерела, але публічна історія передбачає спілкування з великою аудиторією та співпрацю з істориками та неісториками для збирання та розповсюдження історичної інформації серед громадськості»**⁷. Приємно відзначити, що саме такої точки зору дотримується і авторка цієї книги.

Привертають увагу і роботи професора **Йорна Рюсена** (*Jörn Rüsen*) – метра історичної культури і публічної історії, який стверджує, що **«підручник є найважливішим засобом викладання історії»**, і досі отримує широке схвалення. Навіть якщо педагогічна та дидактична мода також приходить і зникає, і ця концепція коливається протягом десятиліть між загальними поданнями без робочих матеріалів, некоментованим викладом джерел або комбінованим навчанням та робочим зошитом, **шкільний підручник історії як засіб залишається в основному недоторканим**, хоча альтернатив стало все більше⁸.

Оскільки публічна історія передбачає прозорість і відкритість, міжнародна спільнота, об'єднана у Міжнародну федерацію з публічної історії, створила електронний журнал **Public History Weekly**, де дослідники публікують різні статті на згадану тематику.

На таку інформацію відгукнулися у 2015 році історики Московської школи соціальних та економічних наук, відкривши **Портал публічної історії**. На сайті регулярно публікуються короткі опуси та інформація, присвячена публічній історії, а також інтерв'ю з істориками щодо особливостей цієї сфери пізнання. При цьому зазначимо, що переважна більшість російських гуманітаріїв не переймаються закордонною популярністю публічної історії, стверджують, що публічна історія не є самостійним продуктом із власною, притаманною тільки їй методологією, і що вона запозичує методологічні зразки у суміжних галузях. У науковому середовищі існують і більш радикальні оцінки публічної історії, як, наприклад, висновок про те, що публічна історія «є не науковою дисципліною, а скоріше професією, в якій професіоналізм передбачає знання історії (історичну освіту) плюс оволодіння практиками роботи з громадськими групами та організаціями»⁹.

Поява публічної історії, на думку поміркованих аналітиків пострадянських держав, пов'язана із намаганням істориків віднайти у суспільному середовищі союзників та однодумців, тобто охопити ту частину суспільства, з якою можна розпочати діалог. Отже, в науковій та освітній практиці держав пострадянського простору публічна історія ще не знайшла відповідного застосування.

Американська система освіти – альма-матер публічної історії. Усі характеристики якості американського навчання підкреслюють одну з найвагоміших переваг системи освіти у США – її дивовижну гнучкість, яка надає можливість поєднати широту інтересів з отриманням глибоких знань і вузької, часом унікальної спеціалізації. На відміну від освітніх систем більшості інших країн, освіта у США в значній мірі децентралізована – ні федеральний уряд, ні **Департамент освіти Сполучених Штатів** (*United States Department of Education*) не беруть участі у визначенні навчальних програм або освітніх стандартів, не кажучи вже про те, що вони не формують школи та коледжі. А щодо контролю освітнього процесу навчальних закладів, ступеня їх відповідності сучасним вимогам, професійного рівня викладацького складу, а також рівня дипломів,

⁶ Public History Today. People and Their Pasts: by Paul Captain Ashton (Editor), Hilda Kean (Editor). Hardcover – Illustrated, 1 February 2009. – <https://www.amazon.com.au/People-Their-PastsPublic-History/dp/0230546692>

⁷ Meet Public History Professor Thomas Cauvin. – <https://gradschool.louisiana.edu/blog/meet-public-history-professor-thomas-cauvin>

⁸ Prof. Jörn Rüsen – Public History Weekly. – <https://public-history-weekly.degruyter.com/author/joern-ruesen/>

⁹ Савельева И. Профессиональные историки в «публичной истории» // Новая и новейшая история. 2014. № 3. С. 155. – https://www.nlobooks.ru/magazines/neprikosnovenny_zapas/112_nz_2_2017/article/12529/.

сертифікатів тощо, – то це все у Сполучених Штатах підтримує створена унікальна система акредитації.

Водночас американські виші теж можна назвати нестандартними, адже у розвиток освіти вкладають кошти різні монополії, а це значить, що значний їх обсяг спрямовується на науково-дослідну роботу. Все почалося з традиції, коли наприкінці XIX століття відомі особистості стали перераховувати кошти на дослідження, піднявши таким чином престиж університетів до небувалого рівня (наприклад, **Рокфеллери – Чиказькому університету, мільйонери Стенфорд – Стенфордському університету** та ін.). Таким чином вищі навчальні заклади перетворилися в дослідницькі центри, які

14

встановили контакти з промисловістю, банківською сферою, іншими освітніми центрами всього світу.

Така система виявилася виправданою – сьогодні американські виші незмінно входять до п'ятірки найкращих навчальних закладів світу і є постійними учасниками топ-5, як Массачусетський технологічний інститут, Стенфорд і Гарвард.

Водночас, віддаючи належне плюсам публічної історії, американські експерти послідовно розглядають особливості і сутність цієї освітньої сфери, розкривають як позитивні, так і негативні сторони цього явища. Одним з переконливих аргументів стосовно можливої недосконалості публічної сфери освіти є те, що з понад 6000 вишів Сполучених Штатів лише 130 впровадили дисципліни публічної історії до навчальних програм.

Український наратив щодо публічної історії відрізняється як від європейських, так і від американських підходів. В американському варіанті одразу звертаємо увагу на широке приватне фінансування освітніх проєктів, а в європейському спостерігається обережне ставлення до американського ноу-хау публічної історії і всього, що з нею пов'язано. Деякі дослідники схвально відгукуються про роль публічної історії, оскільки її покликання – відповідати на запити суспільства, говорити на теми, актуальні для конкретних регіонів: «Продукти нашої роботи будуть зрозумілі людям, які тут живуть, навіть якщо вони не цікавляться історією загалом».

¹⁰ Володимир Склокін. Держава творить національну пам'ять, але забуває про різноманіття спогадів регіонів. – <http://www.historians.in.ua/index.php/en/intervyu/2675->

Водночас, розвиток сфери публічної історії вимагає глибоких економічних змін у країні, які дозволять залучити значні інвестиції до музейної сфери, історичного туризму, історичних ЗМІ. На думку вітчизняних істориків, системної політики за роки незалежності було дуже мало: створення Інституту національної пам'яті та ініціативи щодо Голодомору. Але не завжди вони були вдалими. «Ми запозичували якісь зразки з Заходу, але не найкращі. У результаті нові інституції не завжди працювали добре. З другого боку, така увага до публічних історичних ініціатив має свою небезпеку – інструменталізацію в політичній боротьбі та комерціалізацію. Прикладом останньої тенденції може бути історичний туризм, коли люди починають сприймати все, як розвагу»¹⁰.

15

СТАНОВЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ІСТОРІЇ

До впровадження публічної історії в систему вищої освіти США студентський рух, як форма молодіжного спротиву, розвивався паралельно з громадською освітою з 1930-х років через діяльність «Американського молодіжного конгресу», Вашингтон. Ця організація, що була на

той час активно підтримана першою леді Елеонорою Рузвельт,

люблювала демократизацію американського суспільства і просування молодіжних програм через конгрес США. Декілька політизованих молодіжних організацій, що утворилися у 1960-ті роки, – «Студенти за демократичне суспільство» та «Вивільнення молоді» – впритул розглядали освітні питання, намагаючись впливати на систему і механізми

Історичний факультет

Оксфордського університету

volodimir-sklokinderzhava-tvorit-natsionalnu-pam-yat-ale-zabuvae-pro-riznomanittya-spogadiv-regioniv/

університетської освіти, вимагаючи, наприклад, скасувати державні освітні програми, поширити студентські права, інтегрувати публічні школи в США.

Зіткнення з поліцією, розстріл студентів Кентського, Огайо та Джексонівського університетів у 1970-ті роки, що були спричинені протестами проти агресивної політики США (В'єтнам, Камбоджа), викликали молодіжні марші протестів по всій Америці і походи на Білий дім. Радикалізація студентського руху, що збіглася у часі з глибокою економічною кризою, яка охопила європейський та американський континенти, призвела до впровадження різними американськими президентами низки освітніх реформ.

Економічна криза супроводжувалась, як це не парадоксально, відлигою в політичній і гуманітарній сфері. Два протилежні ідеологічні табори холодної війни СРСР – США пішли на поступки, знайшли деякі компроміси, створили безпекову європейську структуру Нараду з безпеки і співробітництва в Європі, реалізували спільну космічну програму із запуском в космос американського і радянського кораблів – Аполлон-Союз, відкрили завісу культурних обмінів і гуманітарних контактів... Хоча таке потепління тривало не досить довго, однак ситуація, що склалася, як відкрите вікно тимчасових можливостей, запустило західні інформаційні потоки в протилежний ще вчора ворожий, соціалістичний табір, тим самим

16

демократизуючи його мешканців.

Цивілізаційний обмін сприяв зростанню освіченості населення, поглибленню інтелектуальної складової суспільства. У центрі держави та історії постала людина розумна – Homo Sapiens, яка відчула свою значимість для світу, історії і майбутнього. Із зростанням інтересу до людини поглибився інтерес до історії, як вона є, без прикрас і штучної гіперболізації, до історії звичайних людей і місцин.

Натомість всеосяжна криза 1970-х відчутно вдарила по економіці провідних держав. Хаотичний пошук важелів виходу з кризи у США традиційно призвів до згортання фінансування, як здавалось владі, не актуальних галузей. У даному випадку ними виявилася освітня сфера і, зокрема, її гуманітарна складова. Наукові дослідження і освітні проекти технічних і природничих наук залишилися, оскільки були стратегічно необхідними для реалізації планів все ще триваючої холодної війни.

Економічна криза 1970-х, що підбила підсумки цивілізаційному розвиткові індустріального суспільства і окреслила перехідну ходу до постіндустріального, супроводжувалась енергетичною кризою – різким подорожчанням цін на нафту і як наслідок тотальною економією енергії, фінансовою кризою – галопуючим падінням курсів багатьох європейських валют і зокрема американського долара. Все зазначене викликало негативні соціальні наслідки: банкрутство, безробіття, соціальне незадоволення.

У результаті реформування освіти історики, філологи, літератори та інші гуманітарії несподівано стали зайвими «нахлібниками», що не виробляють матеріальних цінностей. Їх масово звільняли з роботи. Влада намагалась працевлаштувати безробітних інтелектуалів в екскурсійних бюро, регіональних дослідницьких центрах місцевої історії і країнознавства, в спеціальних установах, що вивчали історію науки, релігії, мистецтва.

Звернення до публічної історії в США наприкінці 1970-х було пов'язане із спробою подолання кризи комунікації між представниками різних професій, зокрема істориків. До зазначеного додалися зміни становища гуманітаріїв на ринку праці. За умов загального колапсу історики-професіонали виявились непотрібними навіть шкільній освіті.

Публічна історія як професійний навчальний напрям була

17

запроваджена у 1976 році в США, Канаді та Австралії. За ініціативи історика **Р. Келлі** в Університеті Санта-Барбара, США вперше реалізували бакалаврську програму за спеціальністю **«Публічна історія»**. В Європі до сьогодні існує кілька магістерських програм у цій сфері навчання. У 1978 році в США заснували перший професійний журнал ***The Public Historian***. 1979 року створили **Національну раду США з публічної історії**, яка щорічно вручає Меморіальну премію Роберта Келлі за «видатні досягнення в діяльності, що веде до підвищення значення історії в житті окремих людей за межами академічної спільноти». На першій конференції з публічної історії у м. Фініксі (штат Аризона) 1978 року зустрілися представники різноманітних професій, дотичних до історичної науки, однак зайнятих поза академічною сферою. Серед них – співробітники архівів і музеїв, захисники історичних пам'яток і культурної спадщини, консультанти і радники.

Доволі швидко інституалізацію публічної історії в США можна також пояснити наявним досвідом традиційного спілкування істориків із суспільством через існуючу з 1884 року **Американську історичну асоціацію** (*American Historical Association*), покликанням якої була просвіта й розвиток вчителів, непрофесійних істориків, учасників місцевих історичних товариств. Американський **«Рух публічної історії»** набув популярності та впливу завдяки впровадженню в університетські освітні програми прикладних навчальних курсів із публічної історії.

Поступово публічна історія в США стає академічною дисципліною, оскільки інші історичні дисципліни цього списку було знищено. Серед таких – історіографію, джерелознавство, педагогіку, архівознавство, музеєзнавство, історіософію, історію мистецтва, що складалася з історії музики, живопису, графіки, монументального та

18

на додаткові ресурси, а живиться з місцевих бюджетів і від спонсорів; 2) не потребує витрат на приміщення, на специфічне обладнання, на роздаткові матеріали.

Сьогодні на Американському континенті досягнення й методи публічної історії враховують під час ухвалення політичних рішень, у громадських обговореннях, а в публічних службах США та Канади було уведено нову посаду – історичний дослідник.

Поява публічної історії в **Австралії та Великій Британії** хоча й спостерігалась наприкінці 1970-х, але була пов'язана із захистом культурної спадщини. Стосовно Австралії – перш за все з постколоніальним осмисленням свого власного минулого. Однак інституційне оформлення публічної історії в цих країнах відбулося значно пізніше: журнал **«Огляд публічної історії»** (*Public History Review*) в Австралії видається з 1992 року, а у Великій Британії **«Журнал історичної майстерні»** (*History Workshop Journal*) тільки з 1995.

У становленні публічної історії в **ФРН** у 1970-ті роки важливу роль зіграв **Новий історичний рух** (*Neue Geschichtsbewegung*), що народився подібному у США поза університетськими аудиторіями. Кредо цього руху стала локальність, конкретність і соціальні групи, а гаслом: **«Конай, де стоїш»** (*«Grabe, wo du stehst»*) **Свена Ліндквіста**. Таке означало: кожна особа може стати істориком свого місця, де народилась, виросла й живе. Так з'явився попит на історію «з долу», а не «згори». Інший напрям інтересу німецького суспільства до історії сформувався навколо усних свідчень, що викликало появу живого свідка або свідка подій (*Zeitzeuge*). Концепція **«Свідка подій»** із застосуванням ЗМІ була широко впроваджена в музейні уроки минулого¹¹. Такий підхід легалізував усні свідчення в якості історичного джерела, а також вивів історію за стіни академічних установ в публічне середовище, де кожен може працювати з історичним матеріалом, збираючи свідчення очевидців.

Публічна історія XXI століття включена до освітніх програм деяких вищих навчальних закладів. Таке ми спостерігаємо в Канаді та США, в Австралії, Китаї, Німеччині, Індії, Ірландії, Новій Зеландії та Сполученому Королівстві. Водночас, з-за широкої рекламної діяльності та нав'язливу агітацію політикуму напередодні і під час виборчого процесу дехто, переважно в Європі, сприймає публічну історію як своєрідну складову іміджування.

Зазначимо також, що на відміну від США, в європейських дослідних центрах, університетах, зокрема і в Україні, були збережені складові (спеціалізації) історичної науки, що у свій час ліквідовані американцями. В нашій державі до того ж діють державні засади освіти: Міністерство освіти і

образотворчого мистецтва тощо; палеонтологію, палеографію, краєзнавство, народознавство, етнознавство, навіть археологію та ін. Поза тим, від історії відокремилися міжнародні напрями історичної науки: дипломатія, дипломатична й консульська служби, міжнародні економічні відносини, міжнародна інформація, міжнародний бізнес, економічна дипломатія, військова дипломатія, морська дипломатія, дипломатичні документи, дипломатичний протокол та етикет тощо.

Із ліквідацією згаданих вище історичних дисциплін, доволі скоро США зіткнулися з іншою проблемою – нестачею фахівців знищених вузьких спеціалізацій. Саме цю прогалину вирішили подолати шляхом об'єднання цих вузьких напрямів у широкий загаль публічної історії. А публічна історія у США – порівняно з академічною, як стверджується, має свої переваги: 1) не претендує

19

¹¹ Освіта в Німеччині. – https://proeducationua.com/?gclid=CjwKCAiA4rGCBhAQEiwAelVtiy36vRP4FgCx-MpkiljTMew6yE_hHtFzcAJsRmWf5HiCLrsEST5hFxoCYUQQ

науки України регулює і затверджує освітні стандарти. Водночас, вища школа, що отримала доволі широкі права самоврядування, запроваджує як класичні складові гуманітарного (зокрема історичного) навчання, так і новостворені (публічно-історичні) напрями, часто дублюючи одне одного.

Для підкріплення відповідної інформації пригадаємо навчальні програми **Болонського університету (Італія)** – давнього за роками і провідного за сучасними освітніми системами навчального закладу, який став взірцем для європейської освітньої спільноти. Варто навести перелік дотичних до історії факультетів гуманітарних наук, не враховуючи бізнес, економіку, а також дослідницькі центри та інститути.

Болонський університет – творець і впроваджувач Болонської системи освіти, в якій беруть участь понад 80 провідних університетів світу. 21 вересня 2011 року Велику хартію університетів (Болонську хартію) підписав Київський національний університет імені Тараса Шевченка. В Болонському університеті вчилися особистості світової слави: Данте Аліг'єрі, Адам Міцкевич, Юрій Дрогобич з України, який був обраний ректором університету, Микола Коперник та інші.

У Болонському університеті 16 факультетів, які так чи інакше пов'язані з історичними науками: *факультет архітектури* (Dipartimento di Architettura); *факультет культурної спадщини* (Dipartimento di Beni culturali); *факультет мистецтва* (Dipartimento di Delle Arti); *факультет класичної іології та італіаністики* (Dipartimento di Filologia classica e Italianistica); *факультет філософії та зв'язку* (Dipartimento di Filosofia e Comunicazione); *факультет інформатики – наука та інженерія* (Dipartimento di Informatica – Scienza e Ingegneria); *факультет усного та письмового перекладу* (Dipartimento di Interpretazione e Traduzione); *факультет мови, літератури та сучасної культури* (Dipartimento di Lingue, Letterature e Culture moderne); *факультет психології* (Dipartimento di Psicologia); *факультет освітніх наук імені Джованні Марія Бертин* (Dipartimento di Scienze dell'Educazione «Giovanni Maria Bertin»); *факультет юридичних наук* (Dipartimento di Scienze giuridiche); *факультет наук з якості життя* (Dipartimento di Scienze per la Qualità della Vita); *факультет політичних та соціальних наук* (Dipartimento di Scienze politiche e sociali); *факультет статистичних наук*

імені Паоло Фортунаті (Dipartimento di Scienze statistiche «Paolo Fortunati»); *факультет соціології і господарського права* (Dipartimento di Sociologia e Diritto dell'Economia); *факультет історії культури цивілізації* (Dipartimento di Storia Culture Civiltà).

У 1980–2008 роки Національна Рада США з публічної історії провела опитування щодо професійного й соціального складу публічних істориків. Виявилося, що більш ніж третина таких фахівців працюють у музеях та є викладачами університетів і коледжів. Інші зайняті в різноманітних державних установах (3–9%). Крім того, практики публічної історії знайшли своє місце в науково-дослідних організаціях (до 9%), архівних установах і бібліотеках (5,1%), неприбуткових організаціях (4,5%), консалтингових фірмах.

Європейські та американські підходи до запровадження публічної історії значно різняться. У США – це застосування компетенцій істориків-професіоналів поза академічними межами, що було викликано свого часу безробіттям серед істориків, диспропорціями їх залучення до працевлаштування. В європейському вимірі публічна історія стала альтернативою консервативним підходам академічної науки й шукала шляхи до подолання ідеологічних та психологічних криз, вирішення проблем травматичної повоєнної суспільної пам'яті та реконструкції національної ідентичності.

Деякі учені вважають, що сфера публічної історії не потрапляє до кола інститутів академічної історії, хоча є надзвичайно важливою для повсякденного існування, розвитку й інтеграції суспільства. Особливо вона важлива у сприйнятті минулого, яке коливається від специфічного ставлення і перестороги пострадянської суспільної свідомості до фальсифікацій та переписування історії, до заперечення відповідальності суспільства перед минулим і пам'яттю.

23

Чітке визначення цих полюсів ставлення до минулого та їх подальше дослідження може бути одним із шляхів подолання проблеми суб'єктивного чинника в державному управлінні – розвитку мислення та ідеологічної невизначеності інтелектуальної еліти.

Діяльність публічного історика полягає не в розмиванні професійних критеріїв, не у вульгаризації чи спотворенні історичного процесу, а в застосуванні експертних оцінок у публічній управлінській практиці. На думку фахівців, поява такої навчальної програми, як публічна/громадська історія, відповідає вимогам часу, підвищеному інтересу до минулого в політичному і культурному просторі держави, що є актуальним також для України. Щоби привернути увагу до публічної історії, пропонується запроваджувати різноманітні програми з комеморативної практики. Такі, як поширення ідей значущості минулого для сучасного стану розвитку суспільства.

США, Канада й Австралія вже мають досвід здійснення комеморативних практик за допомогою публічної історії: держава фінансує заходи й пам'ятні дати, проводяться різноманітні мультикультурні проекти, стимулюється суспільний інтерес до генеалогії тощо. Цікавим і, можливо, менш відомим проектом із публічної історії є урядова підтримка подібних ініціатив, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища

депресивних територій: на хвилі деіндустріалізації місцеву історію та культуру використовують як основу ребредингу територій, що підвищує їхню туристичну привабливість і сприяє економічному зростанню.

Публічна історія перетинається з **цифровою або комп'ютерною історією** (*Digital history*)¹², метою якої є розширення доступу до інформації, залучення громадян до створення історичного знання, широка публічна презентація історії. Прикладом такої діяльності є проект залучення громадськості до ініціативи «безсмертний полк» – створення інформаційного пулу зі спільним доступом для вшанування й увічнення пам'яті учасників і жертв Другої світової війни.

У світі вже діють осередки публічної історії – Каліфорнійська рада пропаганди історії, Канадське національне історичне товариство, Національна рада публічної історії, Група публічної історії Канадської історичної асоціації, Ресурсний центр публічної історії тощо. Такі організації визначають шляхи розвитку публічної історії – перебувають у діалозі з урядами й громадськістю, проводять теоретичні дослідження, видають періодику, проводять комунікативні заходи, розробляють програмні й методичні документи, сприяють підготовці фахівців із популяризації публічної історії.

¹² Digital history – це скоріше прикладна галузь, тісно пов'язана з застосуванням сучасних цифрових технологій при вирішенні задач створення історичних ресурсів, оцифрування матеріалів у фондах музеїв, архівів, установ збереження історико-культурної спадщини». Володимир Куліков DIGITAL HISTORY: СТАНОВЛЕННЯ history.org.ua › JournALL › sid › sid_2013_21 › 4.pdf

Українська специфіка в розвитку публічної історії полягає в тому, що ця прерогатива чи ця сфера перебуває в руках державних органів охорони культурної спадщини, центрів патріотичного виховання, національних і міжнародних громадських організацій, пошуковому русі тощо. Однак для розвитку публічної історії необхідні нормативна та економічна основа, розробка й запровадження методів публічної історії, професіоналізація і популяризація цього виду діяльності, міждержавне співробітництво в зазначеній сфері. Елементи публічної історії в Україні існують, тому потрібно презентувати основи публічної історії публічним службовцям у межах підготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування в освітній системі України.

Яка ж система освіти є прийнятнішою в умовах ХХІ століття: європейська чи американська? Нагадаємо: система освіти в Європі, що сформувалася з давньогрецьких, римських, візантійських шкіл і зросла на засадах епохи Відродження, Просвітництва, Нової ери і Нового часу, – значно відрізнялась та відрізняється й нині від американської освітньої системи. Європейська система, з якої бере початок освіта України, корінням вросла у прадавні гуманістичні засади: еллінську філософію, людські цінності Відродження, гуманізм Просвітництва... і має бути глибшою, ширшою і духовнішою.

Важко погодитись з критиками класичної системи освіти, які піддають нападкам підручники з гуманітарних – зокрема історичних наук, заявляючи, що всі вони написані *«тридуманою мовою»*, насичені «незрозумілими термінами» тощо. Таке, на жаль, масово тиражується і розповсюджується серед викладачів і студентів та подається як наука. До занять можуть бути включені тести, що не передбачають вдумливого аналізу і розраховані на нижчий середній показник інтелекту (*IQ – Ай-Кью*) – показник інтелектуального розвитку підлітка.

Європейська освітня система доволі обережно ставиться до поза континентальних «новинок» в освіті, береже своє, типове для кожної європейської культури національне, що захищає код кожної нації та плекає історичні й культурні цінності. І це підтверджують

характеристики публічної/громадської історії провідних європейських світового рівня інтелектуалів, що згадувались вище.

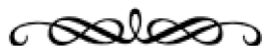
Ознаки падіння рівня освіти вже жорстко стукають у двері колись славних українських університетів. Подивіться в європейському рейтингу – які університети за конкурсом посідають гідні місця? Чи тривожить сьогодні професійну освітню школу різке падіння міжнародних рейтингів наших провідних вишів?

В професійній ієрархії освітньої системи потрібні різноманітні моделі, що спрямовані на покращення викладання, засвоєння і опанування широким стосом знань. І публічна історія, можливо як і публічна філософія, публічна філологія тощо в якості механізмів передачі компетентностей, знайдуть своє місце в освітній системі нашої держави.

Отже, на наше переконання, не можна відривати традиційну історію від публічної історії. Ці історії – обидві – є частинами одного цілого – нашого з Вами буття.

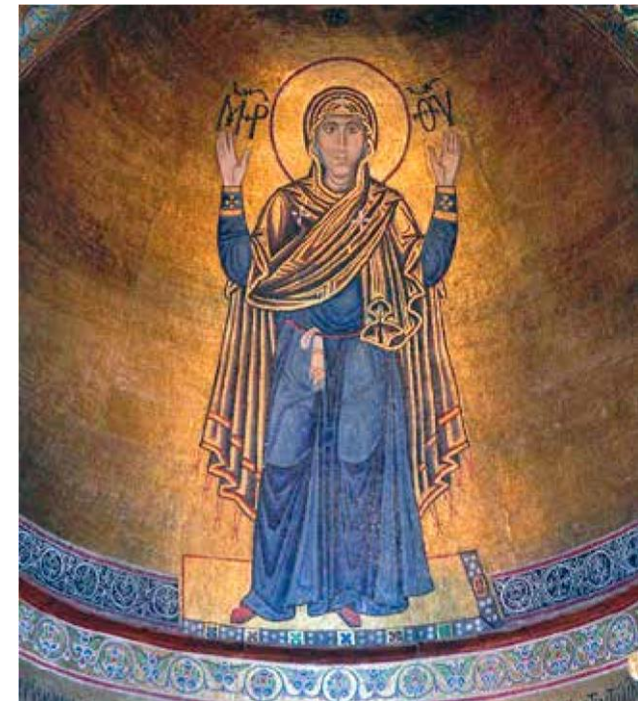

Архітектурні уламки славетної Римської імперії.

¹³ Йейтс Ф. Искусство памяти. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_nauki/jeits_frehsis_iskusstvo_pamjati/51-1-0-761 (дата звернення: 30.10.2020).

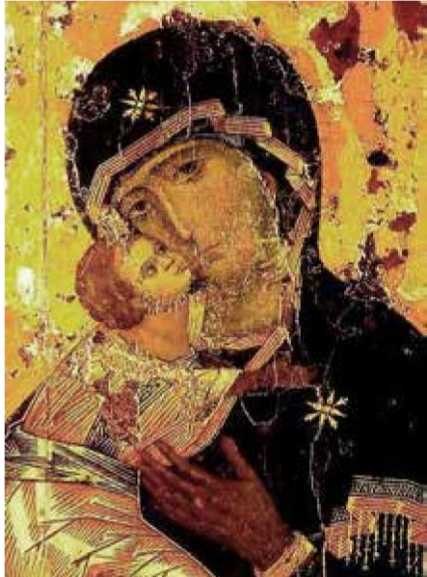
ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ

Наша історія, наше надбання – **Оранта, Софіївський собор, м.Київ**. Подивіться, який орнамент на рушнику і рукавах Оранти. Узор нагадує сюжети вишиванок Полтавини. Привертає увагу і весільна хусточка за пояском – характерна ознака обрядовості в українських землях.

Яким чином пов'язана публічна історія з історичною пам'яттю? Цій темі присвячена цікава книга відомої авторки **Френсіс Амелії Йейтс**¹³, яка розповідає про герметичну і класичну традиції мистецтва пам'яті. Йейтс Ф. А. (1889–1981) була представницею дослідницького напрямку британської філософської школи **«Історія ідей»**. У згаданій роботі розглядається питання про пам'ять, котрою наділена людина, і яке місце така людська здатність посідає в античному просторі, в середньовічному світі та пронизаному магічними силами універсуму Відродження. Предмет цього дослідження більшості читачів незнайомий. Мало хто знає, що греки, винахідники всіляких мистецтв, відкрили також і мистецтво пам'яті,

яке разом з іншими було передано Риму й увійшло потім до європейської спадщини.

має, як й інші мистецтва, свій класичний

Ікона Пресвятої Богородиці – Богоматір з немовлям (Вишгородська). Цю легендарну ікону за переказами подарували Ярослав Мудрому візантійці. Князь Андрій Боголюбський із своїми приспінниками у березні 1169 року захопив і жорстоко пограбував Київ. Літописці згадували, що після такої наруги монгольським загарбникам Батия, які прийшли сюди у 1240 році вже нічого не залишилось... А чудотворна ікона врешті-решт опинилася в Московії, у м. Володимирі, нині – в московському музеї, їй надано назву Володимирської.

Мистецтво пам'яті використовувало техніку фіксації в пам'яті конкретних явищ і місць. Зазвичай воно кваліфікувалося як мнемотехніка і в нові часи було незначною сферою людської діяльності. Однак в епоху, яка передувала винаходу друкарства, добре розвинена пам'ять мала життєво важливе значення, і маніпуляції з пам'ятними образами мали так чи інакше захоплювати всю душу цілком. Крім того, мистецтво, що використовує сучасну архітектуру для пошуку пам'ятних місць і сучасну образність для формування образів,

період, власну готику і свій Ренесанс. Мнемотехнічна сторона мистецтва пам'яті залишається актуальною і в античності, й у наступні часи. За одним із грецьких міфів Мнемозина є матір'ю муз, а історія розвитку цієї найбільш фундаментальної та невлотної людської здатності змушує нас поринути в глибинну історію.

Де і як застосовується публічна / громадська історія? Хоча публічні історики можуть бути викладачами, загальнодоступну історію зазвичай визначають як історію поза

стінами традиційного навчання, що може включати безліч способів, за допомогою яких вона споживається широкою громадськістю. Навіть ті, хто не завжди пам'ятає уроки

історії в середній школі, часто канікули та вільний час присвячують подорожам історичними місцями, відвідують меморіали, музеї, переглядають історичні документальні фільми, займаються волонтерством, з колективами історичних товариств беруть участь у проектах написання історії громади та дослідженнях сімейних історій.

Менш розповсюдженими є способи створення історії та використання її для навчання спеціалізованих аудиторій. Ці форми

28

публічної історії не обов'язково призначені для широких верств населення, але іноді можуть впливати на громадськість. Наприклад, коли державними установами облаштовуються місця історичних подій, закладаються історичні парки, або коли місцевий некомерційний організатор впроваджує лекційний курс для громади та проводить екскурсії. Також важливо враховувати те, що хоча публічна історія покликана сприяти загальнодоступному її розумінню, проте мета багатьох проєктів взагалі не є навчальною. Тобто історичні довідки часто пишуться на замовлення для разового використання під час публічних виступів, а потім повертаються до архівних збірок матеріалів цієї установи.

Іншим різновидом історичної довідки може бути інформаційний матеріал з екологічної тематики або землевикористання, що лягає в матеріали судових справ для подальшого розгляду.

Однак місто, яке плекає свою історію та проводить історичні й архітектурні обстеження, ймовірно, намагатиметься зберігати свою історію через облаштування пам'ятників, розвиток туристичної інфраструктури, економічне застосування історичної спадщини.

Чим громадська історія відрізняється від «урядової»? З точки зору інтелектуального підходу теорія та методологія публічної історії дотримуються пізнавальної практики, і вся якісна публічна історія спирається на ґрунтовну історичну науку. Наприклад, більшість університетських програм із публічної історії навчають своїх студентів насамперед бути істориками, даючи лише додатково (вибірково) заняття з опанування навичками, корисними у практиці публічної історії.

Протягом багатьох років бриніла думка, що публічні історики є більш міждисциплінарними фахівцями, ніж традиційні, але ця відмінність поступово зникає, оскільки сама навчальна дисципліна

«історія» стала широко мультидисциплінарною. На відміну від багатьох істориків з академій наук громадські історики регулярно працюють із громадами, зацікавленими сторонами та колегами-професіоналами. Така робота стає основною й визначальною характеристикою зайнятості громадських істориків. Зазначена співпраця надихає на регулярні дебати щодо професіоналізації місцевої історії. Як і державна наука в цілому, цифрові технології відіграють все більшу роль у роботі громадських істориків, створюючи нові простори, де вони діляться результатами своєї роботи та спілкуються з різноманітною аудиторією.

29

Методи опанування публічною історією

У процесі навчання застосовуються різноманітні методи прикладної історії – з їх повним описом можна ознайомитися у статті «Прикладна історія, або Публічний вимір минулого»¹⁴:

1. Метод використання інформації суб'єктів. Розвиток навичок у поводженні з минулим ґрунтується, по суті, на власному переживанні, яке має бути критично осмисленим. Таке може здійснюватися, наприклад, у форматі розмови зі свідками історичних подій. У центрі уваги під час опитування свідків тих чи тих історичних подій лежить не інтерес до реконструкції самих подій та їхньої хронології, а бажання зрозуміти, як суб'єктивно інтерпретується історія тими, хто її відчув і пережив;

2. Метод прочитання простору. Інформацію можна отримувати не тільки від людей, а й зчитуючи її з культурних ландшафтів та міст, які сприймаються як тексти, придатні для дешифрування історичних наративів. Культурні ландшафти і простори міст створюють безпосередньо пережите й автентичне ставлення до сучасності, відображаючи, крім того, вироблене раніше історичне знання в конкретних містах або місцевості. Зіткнення з конкуруючими інтерпретаціями дає змогу досягти диференційного розуміння «історичної дійсності»;

3. Метод піддавання сумніву всіх історичних репрезентацій. Поштовх до розкриття сутності зображеного явища

може виникнути завдяки сумніву в його достовірності, тобто достовірності його інформації (в музеях, місцях пам'яті, документальних фільмах тощо);

4. Метод зміни перспектив. У міжнаціональних контекстах особливого значення набуває ретельно продумане звернення до історії. Основним посилом для цього є усвідомлення диференційного сприйняття минулого, характерного для культур пам'яті різних спільнот. Наприклад, прикордонні регіони Європи, складне й конфліктне минуле яких породило безліч нашарувань, непаралельних традицій пам'яті й нерідко протилежних національних історіографій.

Суспільна – колективна історична пам'ять є складовою публічної історії та покликана сприяти вирішенню низки соціально-політичних завдань: реалізації національного проекту становлення політичної нації, формування національної ідентичності, інтеграції національних меншин тощо. Інтерес до цієї сфери викликаний: руйнацією минулого, розчаруванням минулим, постійним обманом суспільства з боку політиків та ін.

Варто також взяти до уваги, що, як уже зазначалося, в публічній історії значно різняться європейські та американські підходи. В США публічна історія викликана необхідністю застосування компетенцій істориків-професіоналів поза академічними межами (причина – безробіття серед істориків, диспропорції у розподіленні та їх залученні до працевлаштування).

Європейський підхід відрізняється тим, що публічна історія стала альтернативою консервативним підходам академічної науки й шукала вихід із суспільних криз, викликаних травматичною повоєнною суспільною пам'яттю, реконструкцією національної ідентичності.

В Росії ж публічна історія, як і офіційна історична наука, зосереджена на патріотичному вихованні, ідеологічній підготовці майбутніх «будівельників райдужного завтра». Навіть деякі іноземні підручники називаються відповідно, наприклад: «Вступ в політичне мислення і волю».

До функцій публічної історії зараховано:

¹⁴ Чальцева, О. М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика: монографія / О. М. Чальцева. – Вінниця : ФОП Барановська Т. П., 2017. – 336 с. ISBN 978-617-7233-40-3

отримання сучасних уявлень про історичні знання, а саме: як історична інформація впливає на формування свідомості суспільства, на його розвиток, на виховання; яким чином ці знання використовуються в інтересах окремих акторів і колективних груп;

виявлення причин та витоків суспільних суперечок щодо історії. Реалізація довгострокових державних інтересів за допомогою публічної історії в Україні також передбачає виховання населення, зокрема прийдешнього покоління, в дусі патріотизму, толерантності, поваги до своєї держави й зарубіжжя, формує засади та розвиває ідеологічну сферу державної діяльності.

Короткострокові завдання зосереджені переважно на розв'язанні актуальних проблем сьогодення, які вносять негатив у міжлюдські стосунки, загострюють протистояння поколінь із питань трактування історичного минулого, викликають критику і негативне ставлення до рішень та дій владних структур тощо. Тобто у системі внутрішньої політики необхідне досягнення балансу сил між прибічниками і противниками курсу розвитку держави. Публічна історія сприятиме опануванню складовими функціонування суспільства. Ймовірно, в цьому полягає її головне покликання.

Україна пережила дуже складне ХХ ст.: тоталітарний режим, дві світові війни, геноцид. Власне традицією ХХ ст. було зловживання історією. Ту ситуацію, яку ми маємо нині в країні, можна назвати невтішною. Це стосується й академічної історіографії, яка

30

поки залишається пострадянською та не здатна побачити за часто штучними історичними нашаруваннями людину.

Місце професійних істориків у спілкуванні з аудиторією часто займали та, на жаль, і зараз займають політики чи інші люди, які маніпулюють історичними подіями і намагаються використувати історію для обґрунтування тієї чи іншої політичної позиції. Істинні історики рідко виступають перед аудиторіями: чомусь таке стало немодним. Вірогідно тому, що зникла система патріотичного виховання молоді, українських

громадян. Можна таке пояснити й тим, що історична наука за радянських часів була кон'юктурною і діяла за принципом, що замовлять. Працівники історичних установ писали тексти на замовлення вищих органів влади, партійних структур, перших осіб тощо. І така «історія» пристосовувалась до ідеології, переписувалася та змінювала концепції підручників від одного глави держави до іншого, від одного уряду до наступного.

Повертаючись до серйозних питань відвертих викривлень і маніпулювань нашої історії, наведемо спостереження пані **Олени Михайлівни Апанович** – талановитої історині й мужньої людини, що жорстко постраждала за своє історичне правдолюбство.

Реальний історичний процес в Україні, на її думку, висвітлювався страшенно спотворено, наводились абсурдні твердження, до яких варто віднести й такий термінологічний нонсенс, як «возз'єднання України з Росією». Вся історія України фальсифікувалася. Це була свідомо організована злочинна акція імперсько-комуністичної системи, спрямована проти українського народу. «... Убивча радянська цензура викреслювала або ж узагалі не допускала працю до друку, якщо там була присутня критика радянщини. Деякі автори таких праць зазнали репресій, і вигнання з роботи було найменшою з них. Отож і займалися радянські історики міфотворчістю, писали антинаукові, антиісторичні праці, які виступали своєрідними ілюстраціями до капеересівських (КПРС)

31

тез»¹⁵. І далі: «Десятиріччями зухвала брехня вбивалася в свідомість українського суспільства. Кілька поколінь народжувалося, виростало, виховувалося, здобувало освіту за такої безприкладної фальсифікації історії. Це входило в генетичну пам'ять, деформувало національну свідомість і гідність, породжувало комплекс національної неповноцінності, якоїсь історичної вторинності українського народу. У людей складалося фаталістичне уявлення про неможливість самостійного існування, неспроможність створити свою незалежну державу».

Або інше спостереження: «Пропали великі культури, але наша ще буде цвісти й давати незнищимі духовні плоди, маючи глибоке коріння, бо ми так хочемо. Збірна й незламна бажання творить дива.

¹⁵ Апанович О. Світова велич і фатальна помилка Богдана Хмельницького. URL: <http://exlibris.org.ua/apanowicz/chmielnicki.html> (дата звернення: 16.10.2020)

Минуле забути не можна, яке б воно не було. Його треба вивчати й на оцінці всього будувати нове. Будувати, а не чекати на «царство небесне»¹⁶. І ще **Ярослав Оріон** писав: *«Людина не може залишатися байдужою до історії. Вона завжди хоче знати, що й чому сталося, щоб зайняти відповідне становище, щоб мати свою думку. Коли ж людина історії не розуміє, вона попадає в заблуд, або в цинізм»*.

Припускаємо, що політична історія зможе розірвати порочне коло офіційної науки, яка постійно орієнтується на владу, а не на суспільство.

Відтворити історію, якою вона була, дати різноманітні оцінки й висловити диференційні погляди на події минувшини, вичленити раціональні зернятка, через які можна бути почутими і зрозумілими різними людьми різних політичних спрямувань, – так, це доволі складне завдання.

32

33

трактування історичних подій і української минувшини. Тільки таі **українського коду – коду нації**. ким чином ми зможемо будувати наше майбутнє¹⁷.

Наші надбання – основа українського світогляду

Щоб оволодіти широкими знаннями, сучасним історикам потрібна додаткова інформація про ті чи інші події, яка була прихована десятиліттями різними політичними режимами, нищилась ними, натомість нав'язувалась необхідна для можновладців ідеологічна «лінія партії».

Досвід західних країн підказує нам, що за допомогою публічної історії можна залучити ширші верстви населення до повноцінного опанування минулим, щоби пояснити сучасне й спрогнозувати майбутнє. Різним групам населення конче необхідні чіткі пояснення певних подій, які й трактувалися протягом наших життів по-різному, й засуджувалися по-різному, і за які талановиті люди, серед котрих історики, віддавали свої життя в катівнях радянських інквізицій.

Сьогодні освічені, історично обізнані громадяни України зможуть протистояти російським ворожим фейкам, що нав'язують своє

¹⁶ Оріон Я. В блудному колі (християнство і наша історія). Сідней – Канберра: Відродження, 1976. С. 300.

¹⁷ Голубчик Г. Публічна історія як сфера державно-управлінської діяльності: зарубіжний досвід; Шпарага О. В захисту прав человека. Читая Ханну Арендт сегодня. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_01\(20\)/8.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_01(20)/8.pdf) (дата звернення: 15.11.2020).

Скіфська золота пектораль із Товстої Могили поховання скіфського царя. Дніпропетровська область. Пектораль із золота 958 проби, датується IV ст. до н. е., її вага – 1150 г., а діаметр – 30,6 см.

За яких умов національна історія стала предметом системного опрацювання? На мою думку, національна історія ставала спеціальним предметом для опанування в різних країнах у різні часи залежно від історичних обставин. У країнах демократії раніше, а в пострадянських республіках – тільки із проголошенням суверенітету, тобто з відновленням міжнародної суб'єктності. Водночас у всіх випадках до історії звертались за потреби використання її в якості політичного та ідеологічного інструмента керування масами.

Поширювались такі знання шляхом шкільної та університетської освіти, художньої літератури, бібліотечними збірками, а в наступну епоху – фільмами, ТВ та ЗМІ. Оскільки освіта переважно була державною, то й учені отримували державні замовлення, гроші на написання історії. При цьому писалося те, що замовлялося: підбиралися і перекручувалися потрібні факти, які супроводжувалися продуманими коментарями. Таким шляхом з пізнавальної площини зникали цілі пласти національної історії, до якої громадськість стала повертатися з уведенням приватної освіти і поглибленням

демократичних засад у власних державах. Нагадаємо, що задля власного існування влада замовчувала, навіть нищила всю інформацію, яка могла їй зашкодити, зокрема й об'єктивну історію, притаманну тільки цій державі. У цій царині особливо постраждали історії національних меншин – етнічна історія, оскільки міцність держави вимірюється міцністю суспільства, а міцність суспільства продиктована мононаціональністю, тобто моноетнічним, а не етнічним складом суспільства. Питання ж етносів було віднесено до регіональної історії.

Задля пояснення політики домінування титульної нації на

Зображення скіфів на гребені з кургану Солоха

Зображення скіфського лучника

з кургану Куль-Оба, м. Керч

замовлення розроблялися теорії, як, наприклад, про **недержавні / неспроможні народи – stateless**, які, як обґрунтовувалось, не могли претендувати на історичність свого етносу і, як наслідок, – на державну владу.

На що спирається національна історія? У першу чергу на історичну свідомість окремої особистості, тобто історична свідомість національної спільноти стала націєтворчою компонентою.

Вона поєднала націю та ідентичність особи, яка відчула приналежність до нації як до спільноти, котра споконвіку відрізнялася від усіх інших спільнот і від держави, якщо вона не була державою національною.

Національна історія надавала легітимності існуванню нації. Нація без власної історії не існувала. Наприклад, як тільки росіяни в Україні заявили про свою російську ідентичність, у них зникла можливість ототожнити себе з українською історією. Така сама метаморфоза відбулася і з німцями в Чехії, і з поляками в Німеччині.

Національна історія гарантувала національну ідентичність: людина мала спільноту, в якій була власна історія, що увійшла до анналів світової історії – тобто світового існування. Національна ідентичність формувалася майже винятково на основі етносу, відповідно, національні межі визначали за етнічним принципом. Національна історія сприяла формуванню національних цінностей. Оскільки в історії були моменти й позитивні, й негативні, то національні цінності вкладалися в ідеальні моделі поведінки та уявлень. Національний рух не міг спиратися на тяглість політичної єдності, а тому не міг створити традицію національної державності. В результаті слабшою ставала роль історії та історичного аргументу в національному русі. Так сталося у фінському, словацькому, естонському й латиському рухах, а також у словенському, македонському, білоруському та українському.

З бібліотеки Конгресу Українських Націоналістів

Більшість істориків прагнули знайти правду про національне минуле. Оскільки йшлося про минуле нації, зрозуміло, що вони звертали основну увагу на позитивні сторінки цього минулого. І будували національну історичну гіпотезу на основі позитивних стереотипів.

В основу написання національної історії й нині покладено **просторовий вимір**. На якій території відбувається історія? Які межі має ця територія, як вона структурована всередині (регіони, столиця, центр – провінція). Наступна характерна риса – час, хронологія, тобто **часовий вимір**, який знаходить корені, визначає етапи розвитку, характеризує ці етапи. Вимір міжнаціональних відносин у випадку поліетнічного характеру держави та вимір взаємодії нації з державним апаратом: продуктивний чи контрпродуктивний.

Другий варіант зосереджується на вивченні історії боротьби з державою. Отже, перед сучасними дослідниками відкрилися широкі можливості для проведення порівняльного аналізу національної історії та націоналістичної історіографії.

Історія завжди була невід'ємною компонентою політики. Так само історія була і є джерелом мистецтва та освіти. Історія також створювала й створює образи національної історії. Все це, взятє разом, розвивало громадську історичну свідомість. Оскільки національна історія увійшла в національне сьогодення як історична пам'ять, з'явилася реальна можливість міфологізувати історію та використовувати її в конкретних політичних та націоналістичних цілях. Кількість представників нації збільшувалася і була здатна сприйняти нав'язуване, часто помилкове, націоналістичне переконання в тім, що тільки власна національна історія є ключем до розуміння універсальної історії. Останнє породжувало хибні уявлення про «високе» призначення виокремлених націй/етносів, призводило до появи анти гуманних ідей, політик, організацій тощо...

КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ – СКЛАДОВА ПУБЛІЧНОЇ ІСТОРІЇ

Публічна історія і в першу чергу її складова – суспільна пам'ять, є чинником державотворення. Суспільну пам'ять сприймають як відтворення минулого в інтересах сьогодення. Водночас держава використовує у своїх інтересах комунікативні можливості та форми пам'яті.

Зазначимо, що при визначенні суспільної пам'яті також не досягнуто консенсусу й узгодженості в таких поняттях, як суспільна, соціальна, колективна, історична, національна пам'ять.

Оскільки колективна пам'ять є частиною суспільної свідомості, то логічніше в її визначенні вживати термін «суспільна пам'ять».

Суспільна пам'ять покликана сприяти вирішенню низки соціально-політичних завдань: реалізація національного проекту становлення політичної нації, формування національної ідентичності, інтеграція в наднаціональні утворення тощо.

Процеси державотворення та зміна соціально-політичного контексту впливають на формат, обсяг і вектор суспільної пам'яті. Суспільства корегують своє ставлення до минулого, аби мати можливість опертися на нього у вирішенні завдань сьогодення або реалізації проектів майбутнього. Науковий інтерес до суспільної пам'яті має бути спрямований насамперед на її інтегративні можливості.

Руйнація минулого, переоцінка його соціальних механізмів, що пов'язують сучасність із досвідом попередніх поколінь, визнані одними з характерних явищ суспільної свідомості сьогодення. Кризовий стан суспільної пам'яті призводить до негативних наслідків існування й розвитку суспільства.

В сучасній літературі можна зустріти твердження про те, що публічна історія налаштована проти офіційної (академічної) історії. Водночас академічні історики не визнають публічної історії. Зазначимо, що такі заяви не мають підстав і вірогідно придумані з певною метою розколоти наукову спільноту і суспільство. Вірогідно, подібні заяви викликані пересторогою отримати у постаті публічних істориків конкурентів на історичному ґрунті працевлаштування. У підтвердження авторської думки нагадаємо висловлювання Президента Міжнародної федерації публічної історії проф. **Томаса Кавена**, на думку якого, **основні відмінності між традиційною історією та публічною історією полягають у взаємодії та співпраці історій**. «Як традиційна, так і публічна історія покладаються на дослідження, архіви та джерела, але публічна історія передбачає спілкування з великою аудиторією та співпрацю з істориками та неісториками для збирання та розповсюдження історичної інформації серед громадськості».

Подібну позицію відстоює і проф. **Йорн Рюсен**: «підручник лишається найважливішим засобом викладання історії і досі отримує широке схвалення. Навіть якщо педагогічна та дидактична мода приходить і зникає, і таке спостерігається протягом десятиліть, **шкільний підручник історії як засіб залишається в основному недоторканим**, хоча альтернатив стало все більше».

Історія потребує від ученого нових знань, навичок і вмінь. Додаткові навички включають обізнаність із мистецтвом, зокрема,

музеями, також з кіномистецтвом, ТВ-програмами й ТВ-шоу. Офіційних істориків не вчили цьому, оскільки радянська історична освіта не передбачала вивчення предметів за американськими освітніми програмами, вважаючи їх ворожими.

Сучасні офіційні історики досліджують вузьку конкретну наукову тему, що запланована державною або приватною установою чи вишем. Цією темою не зацікавляють інших, її широко не обговорюють, не рекламують і не афішують. Таке їм не потрібно, оскільки й так одержать відповідну зарплату за розробку тематики. Іноді випустять декілька статей у науковому недоступному для широкого загалу журналі (малий наклад і висока вартість видання) й монографію, що існує тільки в друкованому вигляді та не розміщується у Світовій мережі, поки не продана. А коли продається – інформація застаріває. При цьому комунікація із зовнішнім світом – учнями, громадськістю, друзями, навіть сусідами – не передбачена. Хоча іноді під час несподіваних відкриттів зустрічаються винятки, і відповідна інформація може бути розповсюджена.

Масова культура не тільки поширює та розповсюджує знання про історичні реалії на широкі верстви суспільства, а й впливає на традиційні уявлення про минуле та сучасне. Саме таким є український повнометражний художній фільм **«Кіборги. Герої не вмирають»** режисера **Ахтема Сеїтаблаєва** за сценарієм **Наталії Ворожбит** про оборону Донецького аеропорту під час війни на Донбасі. Фільм, який змушує замислитись знову й знову: чому війна, чому таке з нашою країною, хто винуватий? 15 серпня 2017 Держкіно разом з українським кінопрокатником стрічки, компанією UFD, презентували перший офіційний тизер фільму. У тизері звучить пісня гурту **Океан Ельзи** «Не твоя війна». Надалі до саундтреку увійшли «Гуцулка Ксеня», «Мить» та інші оригінальні композиції **Милоша Єлича і Андрія Пономарьова**. З нагоди виходу фільму в прокат команда

«Кіборгів» та фонд «Повернись живим» організували ініціативу #ЯНебайдужий!. У рамках ініціативи з кожного квитка, придбаного на фільм «Кіборги», 5 гривень будуть перераховані на допомогу сім'ям загиблих у боях за Донецький аеропорт. Кінострічка є одним з переможців 8-го конкурсного відбору Держкіно та отримала державну фінансову підтримку на 50 % собівартості – майже 24 мільйони гривень. Загальна вартість кінофільму оцінюється в майже 48 мільйонів гривень. Прем'єра кінокартини в Україні відбулась

6 грудня 2017 року – в День

Збройних сил України. Фільм отримав переважно позитивні відгуки від українських кінокритиків, хоча певні аспекти фільму і піддалися критиці. Серед чеснот фільму виокремлено автентичне зображення героїв, створених сценаристом як збірний образ українських солдатів та добровольців, а також вдало переданий «чорний» гумор війни. Стрічка отримала високі рейтинги в міжнародній кінематографічній базі даних IMDb – 8,9/10[51] (5 тис. оцінок) та в українській кінематографічній базі даних Kino-

teatr.ua – 9,4/10 (4 тис. оцінок). Документальна стрічка *«П'ять портретів Майдану»* власного виробництва UA: Культура— це історії, об'єднані Революцією Гідності. Про власний Майдан розповідають харизматичні й чесні герої: Леся Хоменко, Алевтина Кахідзе, Макс Вегера, Олексій Фурман і Богдан Кутепов.

Інша стрічка, що привертає увагу, – *«Майдан»* – копродукційний українсько-нідерландський документальний фільм режисера **Сергія Лозниці**, який розповідає про події Євромайдану. Світова прем'єра стрічки відбулась 21 травня 2014 року в рамках спеціального показу офіційної програми 67-ого Каннського кінофестивалю.

Народження нації очима режисера Сергія Лозниці. Документальні зйомки подій київського Майдану, що відбувались восени 2013 – взимку 2014 року. Головний герой – український народ, що переміг диктатора і змінив хід історії.

Серед закордонних стрічок у цій царині наведемо фільм *«Список Шиндлера»* про Голокост. *«Список Шиндлера»* (англ. *Schindler's List*) – американський історичний фільм-драма, знятий за мотивами роману **Томаса Кенналі** «Ковчег Шиндлера», режисер – **Стивен Спілберг**. На 18 вересня 2018 року фільм займав 6-ту позицію у списку 250 кращих фільмів за версією IMDb. Історична драма режисера Стивена Спілберга 1993 року присвячена німецькому бізнесмену Оскару Шиндлеру, який рятував понад тисячу польських євреїв від загибелі під час Голокосту. Спілберг відмовився від гонорару за фільм. За його словами, це були б «криваві гроші». Замість цього, на гроші, що заробив фільм, він заснував *«Фонд Шоа»* (*«Шоа» на івриті означає «лихо, катастрофа»*).

Рефрен фільму – *«Той, хто рятує одне життя, рятує цілий світ»*. Фільм надихнув голлівудського режисера на створення проекту з візуальної історії, який назвали «Фонд візуальної історії шоа»: євреї використовують слово «шоа» замість звичного «голокост». Діяльність фонду Шоа полягає у збереженні письмових свідчень, документів, інтерв'ю з жертвами геноциду, в тому числі Голокосту. «Список Шиндлера» – найдорожчий чорно-білий фільм на 2009 рік: бюджет становив 25 мільйонів доларів. Колишній рекорд належав іншій військовій драмі – *«Найдовший день»* 1962 року із бюджетом у 10 мільйонів. «Список Шиндлера» найбільш комерційно успішний чорно-білий фільм 2007 року. Світові збори становили 321 мільйон доларів, у американському прокаті – 96 мільйонів. Головну музичну тему на скрипці виконав Іцхак Перлман.

Фонд збирає свідчення тих, хто вижив, – свідчення жертв геноциду, зокрема й для освітніх цілей. «Список Шиндлера» не тільки забезпечив відчутну частку фінансування фонду, а й зумовив інтерес у всьому світі до історій жертв голокосту та Фонду. Інтерес виявився у зростанні числа волонтерів, що давали інтерв'ю, і колишніх в'язнів,

готових ділитися своїми історіями. Фонд містить десятки тисяч оцифрованих та каталогізованих інтерв'ю з жертвами голокосту (*відеозапис розмов можна подивитися в Інтернет*). Зібрані розповіді різних людей, і глядач сам обирає, чию історію хоче почути. В 2006 році Фонд увійшов до складу факультету літератури, мистецтва і природничих наук Університету Південної Каліфорнії. Його головна місія – боротьба із забобонами та нетерпимістю через просвітництво.

Цікава історія самого героя врятованих людей, а також спогади його дружини Емілії. Так, коли вони виїжджали з окупованої

території вже після війни, радянський патруль вимагав у них годинник, а інші військові – горілку. Оселилося подружжя в Аргентині, потім наш герой повернувся до Німеччини, а дружину залишив. Як вона виживала? Продавала молоко, а за сіном для своїх корів ходила за кілька кілометрів.

Ті, хто пережив подібну трагедію – трагедію варварського знущання, нищення, приниження гідності, створили в Україні кілька об'єднань, серед них – Асоціацію колишніх в'язнів гетто і нацистських

концентраційних таборів, яку багато років очолює *Борис Забарко*, що був нацистським в'язнем, нині історик, письменник, пропагандист.

10 червня 2019 року Меморіальний центр Голокосту «Бабин Яр» (БУНМС) та Асоціація євреїв – колишніх в'язнів гетто і нацистських концтаборів підписали Меморандум про співпрацю і партнерство. За Меморандумом передбачається перевидання праць про Голокост в Україні англійською мовою, що дійсно зробить їх надбанням світу. Видання книг і матеріалів, у тому числі свідочств іноземними мовами, є одним із аспектів співпраці, передбачених цим документом. Таким чином, інформація, зокрема й маловідома, про історію Голокосту на окупованих під час Другої світової війни територіях України стане більш доступною для іноземних учених.

Організації також співпрацюватимуть у сфері документування, дослідження та коммеморацій жертв Голокосту. Зокрема, мова йде про підтримку Асоціацією проекту БУНМС зі збирання й запису свідчень «Персональні дослідження Голокосту». Скоро в нас вже не буде можливості спілкуватися з живими свідками того часу, знання яких можуть допомогти в заповненні все ще наявних прогалин у знанні недалекої історії. Їхні спогади в ситуації, коли знищено сліди злочинів і свідків, відсутні правдиві документальні матеріали та є закритими ще багато архівних фондів, що стосуються Катастрофи, – безцінне джерело. Спогади дають можливість на прикладах індивідуальних доль жертв показати надзвичайно широку панораму тотального знищення євреїв та їх цивілізації, назвати ті місця, в яких здійснювався геноцид і про які ніхто ще не знав.

Крім того, за підтримки Меморіального центру Голокосту «Бабин Яр» видана англійська версія книги Бориса Забарка «Життя і смерть в епоху Голокосту». Ця робота висвітлює маловідому в західному світі історію знищення єврейської громади на території окупованої нацистами України та містить свідчення й спогади про ті події, зокрема колишніх в'язнів гетто і нацистських концтаборів. Автор Борис Забарко був в'язнем Шаргородського гетто у Вінницькій області. Він більше 25 років досліджує Голокост в Україні, збирає інформацію про загиблих і тих, що вижили¹⁸.

¹⁸ Див.: БУНМС будет сотрудничать с Ассоциацией евреев – бывших узников гетто и нацистских концлагерей. URL: <http://babynyar.org/ru/byhmc-news/posts/news/byhmc-spivpracuvati-z-asociacieu-evreiv-kolisnih-vaznivgetto-j-nacistikh-konctaboriv> (дата звернення: 11.06.2019); Борис Забарко в рамках

ХТО ТВОРИТЬ ІСТОРІЮ?

Чому історія більше не в руках учених і політиків? Історія та минуле – різні поняття. Минуле – те, що сталося, історія – те, що сконструювали з того, що сталося.

Виникає логічне запитання: Хто творить історію?

Відповідь: Всі!

Запитання: Хто має право творити історію?

Відповіді немає.

Історія в якості шкільного предмету у провідних західних країнах викладається по-різному. У Франції спостерігаємо підхід до вивчення історії *зверху вниз* (*from top to bottom*). Уроки історії в школі вважаються визначальним аспектом формування національного світогляду. У Великій Британії є цікавий предмет – вивчення громадянства, який включає також і вивчення історії. Бажаючим залишитися в цій країні необхідно знати та скласти іспит із цього предмету. Поза тим, фінансування більшості музеїв Британії, а також наукових проектів залежить від державної підтримки.

Публічна історія має значну перевагу: вона може чинити опір офіційній владі та офіційній точці зору, може критикувати офіційну історію, виступати в якості опозиції до неї, функціонувати за принципом *знизу вверх* (*bottom up*).

Нашу увагу привертає локальна історія – складова публічної історії, що відтворює картини життя звичайних людей, які одночасно є авторами і суб'єктами історичних процесів.

Отже: історію творять непрофесіонали.

Наприклад, англійські ентузіасти свого часу реалізували проект з історії спільноти Бьютауну. Дослідження проводили в одному з найстаріших поліетнічних робочих районів Кардіф фа. Метою було зруйнувати стереотипне уявлення про район як депресивний і маргінальний. Для цього творці проекту розповідали історії жителів району, і прості люди нарешті отримали можливість реабілітуватися в очах суспільства всієї країни. Проект «Бьютаун» тривав 15 років, за

совместного проекта издательства «Дух і Літера» и канала Ukrlife TV рассказал о сборнике воспоминаний людей, переживших Холокост. URL: <http://judaicacenter.kiev.ua/holokost-spohady/> (дата звернення: 10.11.2020).

цей час його учасники реалізували кілька освітніх програм і досліджень.

Зростає інтерес до публічної історії: університети відкривають відповідні програми та готують універсальних професіоналів, які не просто знають історію, а вміють її красиво «упакувати» й презентувати

42

для масового споживача. Власних фахівців із публічної історії американці почали готувати наприкінці минулого століття, а європейці – на початку тисячоліття. Протягом п'яти років магістерські, дисертаційні програми з публічної історії відкрито у Великій Британії, Німеччині, Польщі, Литві та Нідерландах. Виникла публічна історія і в Росії у 2012 році, де студенти вчаться за програмою Манчестерського університету, однак отримують дипломи магістра мистецтв.

Із тематикою політики пам'яті тісно перегукується публічна історія, яка пропагує історичні знання у шкільній освіті, медіа, мистецтві, коммемораціях, архітектурі і паралельно запускає механізм аналітичного дослідження в академічному історичному середовищі. З цієї точки зору публічна історія відіграє роль академічної політики пам'яті, що спрямована впливати на масову історичну свідомість, долати розрив між суспільством та історичною наукою.

У згаданих схемах дієвою одиницею й до сьогодні є постать історика-професіонала, який присутній і в історичній політиці, і публічній історії. В обох варіантах мова йде про реалізацію соціального або політичного замовлення. В історичній політиці професіонал конструює потрібний замовнику образ історії, а в публічній історії адаптує історичні знання до потреб масової культури.

Однак на практиці входження історика-професіонала у сферу публічної історії аж ніяк не виключає реалізацію ним певного ідеологічного замовлення. Варто зазначити, що, працюючи у сфері публічної історії, історик бере на себе функції не тільки інтерпретатора та аналітика, а й активного творця таких джерел формування історичної пам'яті, як історичні реконструкції, комп'ютерні ігри, продукти мас-медіа, історичні вікторини, кіно,

¹⁹ Дворкин И. В. Музеи в украинском национальном движении второй половины XIX – начала XX века. –

мережевий контент, коммеморації тощо. Таким чином, стає очевидним, що простір публічної історії включає професійних істориків не стільки в ролі головних гравців, скільки в якості консультантів, які працюють спільно з журналістами, художниками, літераторами, режисерами, програмістами тощо¹⁹.

43

Що підштовхнуло суспільство до вивчення історичної пам'яті? Перша причина – відсутність загальної колективної пам'яті. У кожній з груп соціуму вона своя. Оскільки канали, що формують переваги і смаки в історії, вже різні. Водночас формування базового громадянського консенсусу ускладнює глибокий суспільний конфлікт в оцінці свого минулого.

Навіть у колі професійних істориків існує поділ на «порядних» і «непорядних» з точки зору передачі інформації. У других, які часто блефують неіснуючими історичними фактами, як правило, немає офіційного місця роботи, але вони не пов'язані ідеологічними обмеженнями порівняно з офіційними істориками. Саме завдяки їхнім старанням сьогодні розсипаються міфи всемогутньої радянської історичної спадщини.

Стан пам'яті безпосередньо пов'язаний із дослідницькою та популяризаторською активністю істориків. Не можна не сказати й про значне послаблення впливу історії та ролі історичної свідомості на сучасне суспільство. Штучно створена міфологія на політичне замовлення підміняє історичне дослідження, суспільство все гірше відчуває зв'язок часів і своє місце в сучасному світі. Серед українських істориків практично не залишилося відомих країні людей, публічних інтелектуалів, трибунів, які змушували прислухатися до себе й до яких прислухалися, за закликм яких йшли на барикади, – сьогодні вони пішли в небуття.

Історична освіта сьогодення – головна основа формування національної та загальногромадянської ідентичності – ще не вийшла за рамки радянської версії історіографії. В результаті незавершеності процесу формування української нації не склався національний каркас ідентичності. Низький рівень обізнаності доводять показники соціальних опитувань, коли 40–50% опитаних не мають уявлення про національних героїв історичного минулого й сьогодення, про критерії

визначення героїзму та його ролі в націотворчих процесах. До списку українських національних героїв через незнання люди часто записують представників культур сусідніх держав (переважно Росії), діячів, які принесли більше шкоди Україні, ніж користі. Тож не дивно, що з такою недолугою історичною пам'яттю можна знову потрапити в полон нових «збирачів земель».

Перші позиції в пам'яті займає тема війни, однак і в підручниках, і в популярній літературі за кадром залишається маленька людина з її страшним досвідом війни. Героїзація військового способу вирішення політичних проблем призводить до терпимого ставлення більшості людей до війни як політичного інструменту. Спостерігається «привикання» до війни.

Відвертий інтерес до власної історії та до її ролі – вчительки життя, послаблює відсутність надихаючого, захоплюючого, героїчного опису про минуле. В історії України, яка презентує батьків нації, борців за свободу і незалежність, європейський вибір дотепер займає лише край публічного простору. Як результат, розпливчаста

44 невпевнена самоідентифікація, занижена самооцінка – фактори, що заважають оформленню національної культурної самоідентифікації. А це – пряма загроза суверенітету, особливо в умовах нових імперських стратегій Росії.

Історична політика – прикладна сфера memory studies. Історична політика – комплекс культурно-просвітницьких та наукових заходів певної ідеологічної спрямованості, націлений на формування конкретних історичних уявлень про минуле, закріплених у масовій історичній свідомості соціальних груп.

У контексті цього визначення помилково думати, що історичну політику формує винятково держава. Зрозуміло, влада – важливий, але не єдиний гравець на полі історичного знання. Також необхідно пам'ятати, що в демократичній державі завжди існують різні уявлення про ідеал / цілі історичного розвитку суспільства, і різні версії історичної пам'яті та історичної політики конкурують між собою.

У дослідженні численних механізмів формування історичної пам'яті та історичної політики увага переважно приділяється

²⁰ Сосницький Д. А. Історична пам'ять про допетровську Русь у XIX – початку XXI ст.: постановка проблеми та досвід дослідження. *Університетський історик*. 2010. Вип. 7. С. 423–430.

вивченню викладання історії в школі та шкільним підручникам історії. Найбільш плідна спроба аналізу навчального матеріалу шляхом його співвіднесення з основними політичними дискурсами передбачає, в свою чергу, відому відстороненість від спокус конструювання історії самим історіографом.

Нагадаємо, що прикладною сферою застосування політики пам'яті – memory studies – є історична політика. Історична політика

Професор Чекаленко Людмила

визначається як комплекс культурно-просвітницьких та наукових заходів певної ідеологічної спрямованості, націлений на формування історичних уявлень про минуле у свідомості суспільства. Останнім часом у літературі можна зустріти спроби аналізу, крім підручників з історії, інших нормативних текстів, що є обов'язковими для опанування школярами²⁰.

Іншим інструментом політики

45 пам'яті обґрунтовано розглядаються такі суспільні інститути, як музеї. Саме музеї є матеріальним втіленням колективної пам'яті, громадських накопичень інформації, що забезпечують єдність суспільства, пам'ятної книги людства тощо²¹.

Музей є важливим центром формування культурної та комунікативної пам'яті суспільства. Для формування історичної пам'яті в музеї необхідно оволодіти музеаліями – тобто експонатами цього музею. Музейні артефакти вивчають, аналізують, класифікують, рецензують, – тобто відбувається процес музеалізації. І тільки після жорсткого відбору музейний експонат стає частиною спадщини та, потрапляючи на експозицію, стає предметом – засобом навчання.

Відбір, документація, первинне вивчення предметів для музейної колекції самі по собі обмежені й задані певними культурними та економічними і політичними цілями й умовами. Під час музеалізації предмет набуває статусу музейного, а потім стає частиною спадщини або проходить процес матрімоніалізації, потрапляючи на експозицію та виступаючи в ролі засобу навчання і

²¹ Наварро О. Історія і пам'ять в сучасному музеї: кілька зауважень з точки зору критичної музеології. *Питання музеології*. 2010. № 2. С. 7–8; Марков Б. В. Історія і пам'ять. *Вісник СПбГУ*. 2009. Сер. 6. Вип. 4. С. 71.

формування простору пам'яті, в якому штучно відтворюється серія подій і образів.

Таким шляхом поступово формується простір пам'яті, в якому гіпотетично можуть бути створені образи, сконструйовані відповідні події. Залежно від спрямованості тематики музейних експозицій, які, як правило, формують за прийнятною історичною хронологією та навчальними програмами, в музеї Ви можете допомогти своїй історичній пам'яті уявити реалії будь-якої епохи, роки Другої світової війни або холодної війни; опанувати засадами національної та регіональної ідентичності; ознайомитися з історичними подіями, що внесено до туристичного проекту тощо.

Музейний простір розглядається як інструмент формування історичної пам'яті про політичні реалії епохи холодної війни, інструмент формування національної та регіональної ідентичності, інструмент туристичного проекту, заснованого на експлуатації найбільш популярних історичних образів тощо.

У контексті конструктивістської парадигми музей є важливим елементом групової та культурної ідентичності, який має соціальний успіх тільки тоді, коли композиційно та ідейно відповідає конкретним ціннісним запитам суспільства й послідовно реалізує політику пам'яті.

Як підкреслюється в літературі, музеї як інститути пам'яті мають перевагу над іншими агентами культури, вони володіють особливими впливами, тобто можуть сприяти поліпшенню життя своїх громад,

46

ставати місцями для бурхливих дебатів. Вони породжують сповнені змістом візуальні й текстуальні конструкції, які спрямовані на передачу певних послань, метою своєю мають поліпшення якості життя суспільства²².

Спорідненими з музеями інститутами соціальної пам'яті та історичної політики є **архіви й бібліотеки**. У зв'язку з цим слід звернути увагу на процес формування бібліотек-музеїв і музеїв-бібліотек, що поєднують збирання та експозицію пам'яток

²² Наварро О. Історія і пам'ять в сучасному музеї: кілька зауважень з точки зору критичної музеології. *Питання музеології*. 2010. № 2. С. 7–8.

²³ Див., напр.: Шагоян Н. А. Меморіалізації землетрусу в Гюмрі. Антропологічний форум. 2009. № 1. С. 328–370.2. Персональний сайт Людмили Чекаленко: <https://>

матеріальної та духовної культури – у 2000-ні роки таке явище набуло масового характеру.

Ще один інструмент формування історичної пам'яті та історичної політики – **коммеморації**. До коммеморацій належать меморіали, монументи, публічні свята, ювілеї, жалоби тощо. Коммеморативні практики спрямовані на конкретну історичну подію, що полегшує опанування окремих тем і покращує запам'ятовування. Серед таких тем назовемо історію Київської Русі, розбудову середньовічного Києва, татаро-монгольську навалу, історію УНР, Другу світову війну, діяльність підпілля ОУН та УПА, Київ під час Другої світової війни, Майдан, Революція Гідності тощо.

Як правило, в літературі коммеморативні практики розглядаються вибірково, тобто у прив'язці до мобілізації пам'яті про конкретну подію за концепцією «місць пам'яті» **Нора**. Серед популярних тем – війна 1812 року, Велика Вітчизняна війна. Цікаві приклади досліджень, що розглядають коммеморативні практики, пов'язані з трагічними подіями, як механізм подолання травми пам'яті²³.

Своєрідні коммеморації – **топоніми**, що мобілізують пам'ять про тих чи інших особистостей або події. Зрозуміло, історіографія не могла пройти й повз топонімічних воєн останніх десятиліть. Зокрема, в літературі зазначається прагматичний підхід сучасної влади деяких пострадянських республік, яка не поспішає з перейменуванням, наприклад, радянських вулиць і не прагне нав'язувати топонімічними методами іншу державну ідеологію.

47

У зв'язку з цим показовою є тема дискусій про проблеми захоронення (або перепоховання) історичних діячів.

Пригадаймо протистояння в Києві з приводу зміни назв вулиць з імен радянських чиновників на героїв боротьби за незалежність України та визначних особистостей: Степана Бандери, Романа Шухевича, Володимира Антоновича та ін. Водночас вулицю Л. Толстого, прізвиськом

lyudmilache.at.ua/index/moji_publicaciji/0-6; <https://youtu.be/gDWB3JBuK2E> – лекція Л. Чекаленко про асиміляцію; <https://youtu.be/bvOL2-fMeR8?t=23> – адреса книг Чекаленко Людмили Д. Див.: <https://youtu.be/bvOL2-fMeR8>.

якого названо в столиці три місцини, не вдалося перейменувати на ім'я політика *Євген Харлампович*

Чикаленко

і патрію та України, що відмовився свого часу від Державної бурави України на користь Михайла Грушевського, мецената і видавця українських часописів, – **Євгена Харламповича Чикаленка**. Він мешкав поруч від червоного корпусу університету – на перехресті вулиць Саксаганського й Тарасівської в Києві. Цікаво, що тепер на цьому місці, де стояв його будинок, живе моя родина в будинку, побудованому Національною академією наук України, де ми працюємо багато років.

Шалену кампанію проти перейменування вулиці Л. Толстого розгорнули нащадки компартійних верств, які кажуть про себе –

Двоповерховий будинок на перехресті вулиць Тарасівської і Саксаганського, який було зруйновано на початку 1970-х рр. Є.Х. Чикаленко мешкав тут з 1917 по 1919 рр.

З онуком Є. Чикаленка – Євгеном Івановичем Чикаленком.

«справжні кияни». Соромно за таких «справжніх киян». Складається враження: не доросли ще українці до розуміння небезпеки від московщини.

Туристична діяльність як соціальна практика тісно пов'язана з такими важливими об'єктами історичної політики, як музейна справа, топоніми і коммеморації (в пам'ять про щось і когось), що також не пройшли повз увагу історіографії. Так, у літературі показано значення меморіалізації місць пам'яті, пов'язаних із історією Києва, Софійського Собору, графіті, подіями 1917–1921 років, періоду війн, 1941–1945 років, створення візуального ланцюга вій-

ськово-патріотичних подорожей та екскурсій з метою формування героїко-патріотичної парадигми національного коду української нації, української ідентичності.

Серед інших джерел історичної пам'яті – інструментів історичної політики, які привертають увагу, – художня література, кіно, ЗМІ, історичний живопис, мережевий контент, рок-музика тощо.

До проблематики політики пам'яті долучаємо і сферу досліджень публічної історії, яка охоплює механізми трансляції історичних уявлень у публічному просторі (в шкільній освіті, медіа,

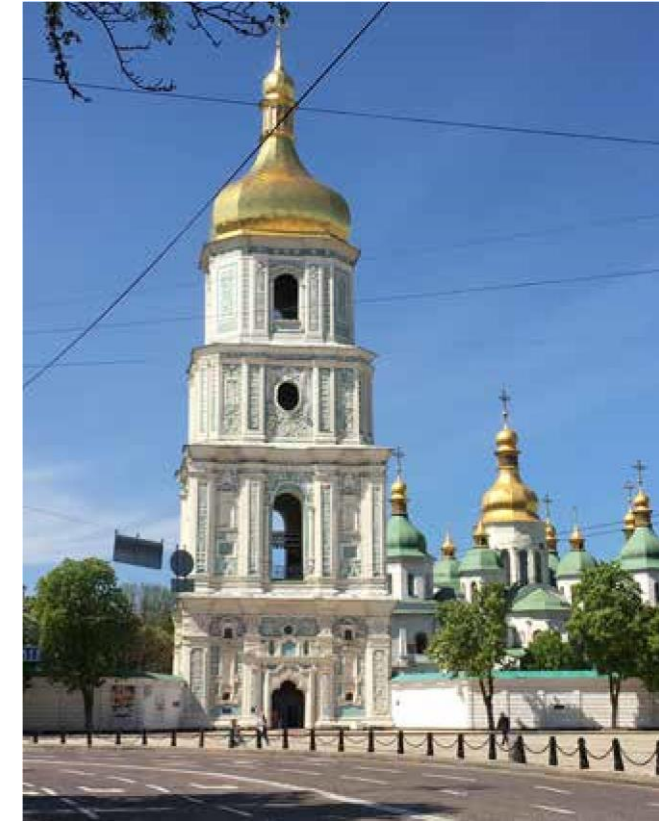

мистецтві, коммемораціях, архітектурі) та пропонує способи адекватної репрезентації академічного історичного знання в публічній сфері. У цьому контексті публічну історію можна охарактеризувати як своєрідну академічну політику пам'яті, результат прагнення професійної історіографії впливати на масову

історичну свідомість, долати розрив між суспільством та історичною наукою. Іншими словами, ми можемо говорити

Газета Рада, яку видавав Є.Чикаленко про фактичну тотожність інструментарію історичної політики і публічної історії, яка включає ті чи ті механізми й способи формування масових історичних уявлень та історичної пам'яті.

Важливо також враховувати прикладний аспект участі істориків-професіоналів в історичній політиці і в публічній історії. Завдання істориків-професіоналів – адаптувати історичні знання під потреби масової культури. Водночас не забуваймо, що на практиці включення історика у сферу публічної історії не виключає реалізацію ним конкретного ідеологічного замовлення. Працюючи у сфері публічної історії, історик виконує функції не тільки інтерпретатора та аналітика, а й активного творця таких джерел формування історичної пам'яті, як історичні реконструкції, комп'ютерні ігри, продукти мас-медіа, історичні вікторини, кіно, мережевий контент, коммеморації тощо. Отже, простір публічної історії включає професійних істориків не стільки в ролі головних гравців, скільки в якості консультантів, які працюють спільно з журналістами, художниками, літераторами, режисерами, програмістами тощо.

ІСТОРІЯ І ПАМ'ЯТЬ...

Поєднані спільною ідеєю, ці поняття стали однією з тем широкого обговорення тільки у XX столітті. Вирішальним поштовхом до цього, як можна припустити, було усвідомлення людством жахливих катастроф, спричинених Першою і Другою світовими війнами. Однак наукове дослідження зазначеної тематики розпочалося тільки з другої половини XX століття.

Які ж причини спонукали зростання наукового інтересу до цього явища? Без сумніву, це і пошук засобів запобігання війнам, відмова від війни як засобу розв'язання проблем, прищеплення суспільству почуття неприйняття війни як жорсткого та жорстокого засобу насильства, виховання молодого покоління в дусі толерантності та поваги, що можна зробити через відповідні ідеологічні стратегії навчання, де пам'ять і історія або історія пам'яті являють єдине ціле багатогранного процесу виховання. Зауважу, що поглиблене дослідження історії пам'яті стало можливим тільки у «вікні» відлиги, в період пом'якшення протистояння двох антагоністичних ядерних блоків часів холодної війни, саме на початку 1970-х років – першому етапі розгортання Хельсінкського процесу.

Увагу до зазначеної проблеми привернули різноманітні трактування феномену пам'яті з точки зору історичного минулого. Під

час дослідження методології розкриття проблематики взаємодії пам'яті та історії вітчизняних і зарубіжних учених, було виявлено глибоку диференціацію в підходах до вивчення пам'яті. Українські дослідники – переважно викладачі вишів – глибоко вивчати питання історії пам'яті почали тільки із досягненням Україною незалежності. Аналіз заданої тематики переконує, що сьогодні історична пам'ять стає могутньою зброєю у відстоюванні гідності українського народу та засобом формування національної свідомості.

Командир корабля ТУ-104 – першого турбогвинтового літака в Україні, командир авіа ескадрильї Дмитро Володимирович Чекаленко

на думку, що в післявоєнні роки тема Голокосту була найбільшочішою, найтрагічнішою, яка вимагала якнайшвидшого розкриття. Представники інтелектуальних кіл – цвіт нації, виявились найбільш вмотивованими відповідними настановами демократичного врядування, кредо якого є захист прав людини, відродження ідеї історичної відповідальності

через обов'язок пам'ятати злочини проти людяності.

Серед різноманітних сфер історії пам'яті учені всього світу найперше звернули увагу на тему Голокосту. Чому саме ця тематика викликала такий інтерес? Спадає

Українська хата. 1960-ті роки, с. Босівка, Христинівського району, Черкаської області

Разом із дослідженням Голокосту було оновлено дещо забуті напрями гуманітарної науки: соціальної історії, соціології війни, гуманітарного права тощо. Із часом, зі згортанням інтересу до позитивізму, цікавість до згаданих питань поступово зменшується, як кажуть спостерігачі, бум пам'яті останніх років був переоціненим²⁴. Однак пам'ять залишилася постійною компонентою історіографічного ландшафту.

Щодо термінології . Кожен дослідник знає, що чітке визначення уживаних понять і формулювань є запорукою половини успішності наукової роботи. У зв'язку із зазначеним постає питання про чітко визначений понятійний апарат, який відповідає сучасним вимогам і науковим стандартам, а також теоретичним розробкам провідних наукових шкіл.

²⁴ Tumblety, J. (ed.) (2013). Mr Adam Timmins: Memory and History: Understanding Memory as Source and Subject. Abingdon, Routledge. URL: <http://www.history.ac.uk/reviews/review/1470> (дата звернення: 13.10.2020).

Найслабкішою ланкою в системі визначень, що підтверджують і наукові публікації, є понятійне сполучення «історична пам'ять»²⁵. У наукових мережевих порталах з'явилася навіть спеціальна інформаційна рубрика *Exploring the Past* (укр. – досліджуючи минуле). Полеміка з цього приводу зайшла у глухий кут, і єдиної думки щодо визначення поняття «пам'ять» немає. В такому разі й поняття «історична пам'ять» також доволі складно визначити, хоча дехто з дослідників і намагається це зробити. Більшість учених стверджують, що пам'ять є багатовимірною та складається з індивідуальної, родинної, колективної і суспільної пам'яті²⁶. Таке визначення межує з описом різновидів одного явища, однак жодним чином не є визначенням самого явища. Кожен зі згаданих різновидів багатовимірний. Із цими міркуваннями, як видно з публікацій, ніхто

52

й не сперечається.

Наведемо кілька наукових спостережень щодо такої сентенції, як єдність – протилежність історії і пам'яті. Професор Гарвардського університету *Джонатан Хансен* – автор книги з історії Гуантанамо – звернув увагу на розбіжності між історією та пам'яттю. Пам'ять, переконує вчений, є абсолютною необхідністю існування історії (якщо ми вирішили забути про минуле, щоби рухатися далі, історія перестане існувати), але вона є недостатньою, обмеженою та специфічною. Історія, з іншої точки зору, може бути упередженою, пропагандистською й елітарною. І все ж таки, відповідно до Дж. Хансена, історія має одну явну перевагу над пам'яттю: **історія розвивається через гіпотезу. Пам'ять еволюціонує, однак ніколи не розвивається.**

Із цього наративу автор робить висновок, що пам'ять випадкова і несподівана. Люди можуть мати страшні спогади, й те, що ми пам'ятаємо про минуле, може бути затьмарене нашими власними упередженнями та тим, що ми поспіль забуваємо. Крім того, у нас не вистачає здатності вибирати те, що ми хочемо пам'ятати. Історики використовують первинні документи, щоби перевірити свої висновки

²⁵ What is historical memory. URL: <http://www.greensborotrc.org/intro.doc> (дата звернення: 16.10.2020).

²⁶ Understanding the Differences Between History and Memory. URL: <https://pastexplore.wordpress.com/understanding-the-differences-between-history-and-memory> (дата звернення: 12.10.2020).

про минуле, але пам'ять людини про події не може бути випробувана таким чином. І це ускладнює формування колективної пам'яті.

Також, хоча історія й має свої обмеження, але через існуючі артефакти вона може виправити свої похибки. Водночас пам'ять цього не може зробити. Отже, ми бачимо глибоке різночитання та диференціацію між історією і пам'яттю, які важко поєднати в одне ціле.

Інші дослідники, пояснюючи сутність такого явища, як історична пам'ять, використовують соціологічний підхід і виокремлюють пам'ять сімейну, релігійну, національну. В якості критеріїв визначення при цьому використовуються накопичені пам'ятні події, факти, явища. Визначають історичну пам'ять тільки як феномен, що здатний до накопичення конкретних наративів про історичні події.

53

Часто історичну пам'ять називають колективною або соціальною пам'яттю, що фактично є підміною існуючих понять. Оскільки соціальна пам'ять формується під впливом:

«сімейної (родинної) пам'яті, яка є спогадами, що створюють сім'ю, передаючи власний досвід наступним поколінням;

«релігійної пам'яті, якщо релігія в конкретному суспільстві відіграє важливу роль зі збереження і, врешті, створення пам'яті;

«національної пам'яті, яка певним чином збігається з офіційною пам'яттю, визнаною нацією»²⁷.

Ретроспективний аналіз наукових публікацій, історичних розвідок щодо пам'яті дає змогу дійти висновку, що більшість досліджень англо-американської історичної та соціальної шкіл зосереджені на вивченні конкретних документів, що безперечно сприяє аналізу великого стосу різноманітних джерел: текстових, візуальних або усних уявлень про минуле.

У пошуках відповідей на поставлені питання звернімося до історичних фотографій, архітектурних пам'яток, артефактів у цілому. Виявилось, що для вивчення та аналізу найскладнішою є **індивідуальна пам'ять** (англ. – *shellshock*).

²⁷ For the uninitiated, a palimpsest is Paper, parchment, or other writing material designed to be reusable after any writing on it has been erased. Definition taken from the Oxford English Dictionary. URL: <http://www.history.ac.uk/reviews/review/1356> (дата звернення: 17.11.2020).

Доволі складним явищем для розуміння й пояснення поза індивідуальною виявилась також **колективна пам'ять**. Зазначене, як у першому, так і в другому випадку, пов'язане значною мірою з диференційним сприйняттям різними людьми, здавалось би, однакових подій і явищ. Особливо яскраво таке простежується в дилемі загарбник – жертва.

Цікавий приклад щодо колективної пам'яті наводить **Ліндсі Додд**, що досліджує французьку усну історію про події Другої світової війни. Авторка підкреслює доволі дивний феномен пам'яті: бомбардування союзниками під час Другої світової війни території Франції згадується людьми дуже рідко й замовчується на рівні всього суспільства. Таке явище названо автором *«чорною дірою» французької пам'яті про Другу світову війну*. Інша дослідниця **Розанна Кеннеді** досконало вивчила Нюрнберзькі документи судового процесу над нацистами, що, однак, не внесло суттєвих доповнень до колективної пам'яті про Голокост. На думку **Петра Новика**, «колективна пам'ять спрацьовує вибірково; це форма міфотворчості, яка формується потребами соціальних груп». Історичний підхід до минулого визнає складність подій, тоді як пам'ять має тенденцію все спрощувати, «щоби вписатись у залізобетонну форму культурного сценарію».

Цікавить дослідників і **візуальна пам'ять**. Так, **Франциска**

54

Серафим робить цікавий висновок: зображення функціонують інакше, ніж тексти. Цю думку підтверджує й **Джоан Тумболті**: образ героїв руху спротиву в післявоєнній Франції культивувався через фільми, які публічно фінансувались і контролювались урядом. Такі фільми фактично виконували роль ідеологічних джерел виховання суспільства та функціонували як історичні джерела в умовах відсутності інших писемних матеріалів, що були, як правило, глибоко засекреченими. Авторка також розглядає писемну форму пам'яті, яка часто виступає викликом офіційній. **Сьюзан М. Стабіле**, що вивчає явище **палімпсесту**²⁸ (грец. παλινψήγος, від παλιν – знову і ψήγος – зшкрябаний, лат. codex rescriptus), стверджує, що **історична пам'ять** – це не тільки матеріальний об'єкт, а й **метафора пам'яті**.

²⁸ Hutton, Patrick H. Memories of trauma: problems of interpretation . History and Theory, 2004. 43 p.

²⁹ Синекдоха – англ. synecdoche. Один із тропів, для якого характерне вживання назви частини замість цілого. URL: <https://slova.com.ua/word/%D1%81>

Нагадаємо, що явище палімпсест походить із давньої Греції та означає рукопис, написаний на попередньо використаному пергаменті. Через дорожнечу пергаменту попередній напис стирався, натомість нього писався новий. Це поняття пізніше було розповсюджене й на наскальні рукописи первинного мистецтва, коли на стіну з напівстертими від часу розписами наносили нові зображення. Такий принцип використовували і середньовічні майстри, коли на попередніх давніх розписах у храмах або іконному зображенні малювали нові образи. Згадаймо Кирилівську церкву, Софійський собор у Києві та інші.

Таким чином, оригінальний «напис» на тлі історії (сама подія) поступово стирається й забувається, а пережитий досвід зберігається в пам'яті та закладений у переданій інформації. Отже, пам'ять змінюється з кожною **ітерацією**, тобто формується тоді, коли вона згадується. Це згадування ніби перезаписується в майбутньому і, як правило, замінюється новою пам'яттю.

Отже, дослідники роблять висновок, що минуле існує тільки у вигляді фрагмента або загибелі, або як **синекдохи**²⁹ (частка події). Як прийом творення словесного образу синекдоха відома з античності й означає художній засіб, що створюється перенесенням найменування предмета з його частини на ціле та навпаки.

55

Дослідниця **Стабіле** на прикладі антиквара XIX століття тлумачить потяг до історичних реліквій через збереження якоїсь їхньої частки, як, наприклад, камінчика, мушлі з ракушняка стіни, шматка мармуру... Таке явище також називається **палімпсест**, що означає тягу до полишених людьми речей, через які зберігається й повертається пам'ять.

Як бачимо, в науковому вимірі дискусія між історією та пам'яттю існує й досі. Історик найчастіше скептично ставиться до усних свідчень, надаючи перевагу історичним фактам і археологічним артефактам.

%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D0%B4%D0%BE%D1%85%D0%B0 (дата звернення: 16.10.2020).

На противагу історії, яка може бути виправлена (переписана), пам'ять (за Хамсеном) не розвивається, а стирається, перетворюючись на свою колишню тінь³⁰.

Російська наукова школа – послідовниця радянської системи, зі всіх пам'ятей надає перевагу соціальній. При цьому російські автори часто підмінюють соціальну пам'ять історичною пам'яттю. Наголос же робиться на різних підходах до розуміння терміну «історична пам'ять», а також на значенні історичної пам'яті в сучасному суспільстві. Виконуючи замовлення владних структур щодо посилення патріотичного виховання, російські вчені доводять державну необхідність вироблення єдиної стратегії в питанні формування історичної пам'яті у сучасного покоління, школи, вишу та інших соціальних інституцій. Для сучасної російської історичної науки історична пам'ять сьогодні є одним із інструментів виправдання й підтримки існуючої владної вертикалі, в яких би формах і проявах вона не відбувалася. Назвати російський підхід науковим щодо методології не уявляється можливим, оскільки наукові засади в цьому випадку не простежуються, а подані розробки є результатом політико-ідеологічного замовлення влади та рекламно-інформаційних завдань.

Деякі українські дослідники звертають увагу на важливість історичної пам'яті для формування ідентичності українського народу, приділяють увагу її вивченню, що стало повноцінно можливим тільки зі здобуттям Україною незалежності. Стверджують, що історична пам'ять перетворюється на могутній засіб формування національної свідомості³¹. Більшість вітчизняних учених схиляються до думки про диференціацію історичної пам'яті у різних регіонах країни, що може свідчити про сприйняття цього явища лише як накопичення історичного фактажу. Історичну пам'ять також розглядають як своєрідну угоду (культурну, ідеологічну) між різними варіантами локальних моделей пам'яті³², що належать різним соціальним групам та політичним силам, які їх представляють. Хоча у визначення

«локальний» необхідно внести ясність: за якими критеріями визначається локальність?

Зі всіх відомих вітчизняних розробок щодо пам'яті науковим підходом і об'єктивністю характеризуються роботи професора **Наталії Яковенко**, на думку якої «Історична пам'ять – красива метафора й не більше. Адже людська пам'ять про пережите зазвичай не сягає глибше трьох поколінь, тож ідеться про вигаданий образ минулого – певне колективне переживання, яке згуртовує спільноту... В цьому сенсі історична пам'ять, по суті, тотожна міфіві, бо вибирає з хаотичного плину суцього лише якісь певні, потрібні спільноті, вартості, а також дає змогу долати тимчасовість і скороминущість життя окремої людини»³³.

Із таким висновком, тобто з дещо штучним поєднанням історії та пам'яті в єдине ціле, можна погодитись. При цьому необхідно згадати й політичну компоненту, яка міститься у зазначеній тематиці.

ІСТОРИЯ ПАМ'ЯТІ – ТВОРЕЦЬ ІДЕНТИЧНОСТІ

Мою увагу привернули думки французького філософа **П'єра Норра**, одного з авторів книги про взаємодію історії та пам'яті. Пам'ять – це життя, її носіями завжди виступають живі соціальні групи, і в цьому сенсі вона перебуває у процесі постійної еволюції. Історія – це завжди проблематична й неповна реконструкція того, чого більше немає.

Геннадій Йосипович
Удовенко

Пам'ять – завжди актуальний феномен, що забезпечує зв'язок із вічним сьогоденням. Історія ж – це репрезентація минулого.

Пам'ять поміщує спогад у святилище, історія його звідти виганяє, роблячи його прозаїчним.

Пам'ять породжується тією соціальною групою, яку вона згуртовує.

³⁰ Ахметшина А. В. Понятие «историческая память» и ее значение в современном российском обществе. URL: <https://sibac.info/conf/social/xxxviii/38675> (дата звернення: 13.10.2020).

³¹ Васірук І. Феномен історичної пам'яті: історіографічний аспект. Україна – Європа – Світ: міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні

відносини. 2012. № 9. С. 311–316. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_9_37 (дата звернення: 17.10.2020).

³² Артюх В. Зміст поняття історична пам'ять на тлі українських реалій. 2011 URL: <http://soippo.narod.ru/documents/konf.../artuh> (дата звернення: 16.10.2020).

³³ Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007. 375 с. URL: <https://krytyka.com/ua/products/books/vstup-do-istoriyi> (дата звернення: 15.10.2020).

22 червня – в річницю видатного дипломата України і світу Геннадія Йосиповича Удовенка відбуваються наукові конференції «Удовенківські читання», присвячені цій видатній людині³⁴.

На думку **Хальбвакса**, пам'ять за своєю природою множинна й неподільна, колективна й індивідуальна. Історія ж, навпаки, належить всім і нікому, що робить універсальність її покликанням. Пам'ять укорінена в конкретному – в просторі, жесті, образі й об'єкті. Історія не прикріплена ні до чого, крім тимчасових протяжностей, еволюції та відносин речей. Пам'ять – це абсолют, а історія знає лише відносно. Пам'ять завжди підозріла для історії, справжня місія якої полягає в тому, щоб її зруйнувати й витіснити³⁵.

Саме на історичну пам'ять звернено увагу ідеологічною системою Російської Федерації, що висунула зазначену тезу в якості засобу патріотичного виховання для свого зміцнення, отримання дивідендів від суспільства та додаткових козирів задля підтримання власного іміджу, який дещо підупав у результаті Чеченської, Грузинської й Української війн. Російські владні структури через історичну пам'ять впритул займаються відповідною обробкою та ідеологічним вихованням молодого покоління, а у старшого звернення до історичної пам'яті пов'язують лише «з жертвами війни за вітчизну». Таким чином, залишають історії та пам'яті тільки нішу «пам'ятати

про позитивне минуле», часто блефуючи неіснуючими героями й подіями, повністю викреслюючи негатив...

Об'єктивним дослідникам цієї тематики варто звертати увагу на те, що виокремлювати з історії й пам'яті тільки патріотизм та виховання не є науковим підходом. Необхідно вивчати це явище в цілому, застосовуючи методологію всеохоплюючих методик різноманітних наукових шкіл, які перебувають на різних континентах і мають різноманітне ідеологічне забарвлення. А там, де починається чиста політика, – розгортається нечистоплотна гра на поняттях пам'яті та історії.

Отже, дослідження історичної пам'яті охоплює великий проміжок часу, однак масштабне систематизоване її вивчення тільки розгортається. Це зумовлено низкою концептуальних, економічних, політичних та інших чинників. Така ситуація спричинює наявність кризових явищ у самоідентифікації українців, відсутність цілісного образу вітчизняної історії на рівні колективної пам'яті, яка формує ідентичність українських громадян і наші цінності.

Історична пам'ять або історія пам'яті постає як явище, за допомогою якого суспільство творить власну ідентичність, постійно її уточнює й актуалізує. Надзвичайно важливим і актуальним є збереження історичної пам'яті народу як шляху до цивілізованого поступу держави. Тут суспільство зазвичай зіштовхується із війнами пам'яті, які часто впливають на сучасну політику й майбутній розвиток держави. Формування власного погляду на свою історію та її провідних діячів стає важливим елементом самоідентифікації народу, ствердження незалежної держави. Цей процес іноді супроводжується забуттям одних спогадів та актуалізацією інших.

Згідно з думками видатної людини **Івана Павла II**, пам'ять і забуття – дві важливі сили, що протистоять одна одній, які діють як у людині, так і в людській спільноті. Історична пам'ять тісно пов'язана з ідентичністю. У суспільстві пам'ять народу часто стирається або спотворюється – щоби люди не мали ким пишатися, не мали з ким себе ідентифікувати. Це поширений засіб нівелювання пам'яті, що застосовується щодо окупованих народів та підлеглих територій. Відбувається підміна справжніх історичних цінностей і пам'яті за допомогою маніпуляцій інформацією через контрольовані й доступні

³⁴ Слово про Євгена Чикаленка. Людмила Чекаленко. <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/clovo-pro-jevgena-chikalenka/>. Історичне минуле. 11.03.2017, 12:56

³⁵ П'єр Нора. Проблематика місць пам'яті. Франція-пам'ять / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюїмеж, М. / пер. з фр. Діна Хапаєва. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. С. 17–50.

інформаційні ресурси, які можуть сформувати штучні ідентичності на тлі фальшивих цінностей минулого і сучасного. Відбувається розмивання власної ідентичності, начебто добровільне забуття й брак чіткої позиції щодо минулого.

Однією із найхарактерніших ознак суспільної пам'яті є те, що вона міфічна за означенням. Під міфами розуміємо набір тих архетипних знаків і символів, які слугують емоційними дороговказами в цьому світі.

Оскільки суспільна пам'ять міфологізована, то її функціонування залежить від того, що ми забуваємо, а точніше від того, що ми погоджуємося забути. Тут стикаємося ще з таким поняттям, як **добровільне забуття**, що допомагає сформувати націю. Вважається, що народи добровільно забувають або корегують свою історію задля досягнення вищих цілей. Із цією метою відбувається ідеалізація певних історичних подій і постатей.

Іван Павло II у книзі «Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі століть» писав, що найкращим внеском країн у творення єдиної Європи є захист і збереження власної ідентичності. Понтифік добре розумів, що сьогодні багатьом країнам загрожує небезпека втрати їхньої ідентичності й що боротьба за її збереження дуже часто є боротьбою за виживання народу як такого. Особливо актуальними є

проблеми ідентичності для тих країн, які остаточно не визначилися із власною тотожністю та ідентичністю й вагаються між Сходом та Заходом, між минулим і майбутнім, між гіркою правдою сьогодення й солодкою брехнею вчорашнього.

Політик, учений, перший голова парламенту оновленої незалежної України – Центральної Ради – **Михайло Грушевський** висловив розуміння історії, близьке до сучасного. Він зазначав (12.X.1894, Львів), що хоче зрозуміти й віддзеркалити в історії економічний, культурний, духовний стан українців, їхні пригоди, їхні бажання й ідеали.

Як зазначав **Юрій Липа**, «... легко на війні вогнем бити з позиції ворога, тяжче вгадувати чужі пропагандистські й провокаторські посуви в українськiм житті. Всі властивості раси, всі прикмети терену і всі генеральні ідеї... завжди зостанеться важливим у практиці і, врешті, є цілком українське. Ті поняття є прості, але вони є певні, вони є важливі, вони були відвіку. Це – великі заповіді української раси. Вони лишень можуть дати одність будуччини, в оперті на одности організації і одности історії»³⁶.

Походження історичної пам'яті. З 1920–1930-х років бере початок теорія історичної пам'яті, автором якої визнано французького

³⁶ Липа Ю. Призначення України. URL: http://mnk.org.ua/media/filer_public/ec/56/ec56cb37-e7a5-4d1e-a7a7-c5b47395b9b1/pryznachennia_ukrainy_1.pdf (дата звернення: 16.10.2020).

соціолога Моріса Альббакса. Учений вважав, що всі пам'яті впливають одна на одну. При цьому пам'ять про минуле і формується, і деформується одночасно, а науки про суспільство мають брати до уваги цей подвійний процес – як мінімум роблячи поправку на його деформуючий вплив. Існують колективна пам'ять та індивідуальна пам'ять. Історія починається там, де пам'ять закінчується. А отже, для вченого історія – це не різновид офіційної пам'яті, не репрезентація минулого, санкціонована авторитетом науки.

Історія пам'яті як напрям історичних досліджень – виникла в середині 1950-х років у Німеччині, набула популярності на зламі 1970–1980-х. Вірогідно, виникнення цього напрямку досліджень пов'язано з наслідками Другої світової війни, осудженням усім світом німецького народу та незрівнянно важкою ношею відповідальності за трагічні наслідки гітлеризму.

Нині існують кілька складових, які можна назвати **кластерами**, у вивченні історії пам'яті: пам'ять нації, пам'ять і простір, пам'ять класів.

Історична пам'ять відіграє важливу роль у процесі формування національної ідентичності, оскільки уявлення про минуле посідають ключове місце у структурі ідентичності. Дійсна ідентичність може формуватися тільки на тлі дійсних значущих цінностей людського життя – батьківщини, історії, традицій, верховенства закону, загалом – на тлі власної культури. Від наявності історичної пам'яті в народу залежить прагнення до власного політичного визначення. Суспільство, яке отримує повну інформацію про своє минуле, стає на шлях самоствердження. Тому основою політики поневолення іншого є глибоке корегування історичної пам'яті, майже викреслення попередньої. Наприклад, вивчення історії в СРСР: переважний обсяг інформації з історії Української РСР був присвячений радянському періоду, а інша історія замовчувалася й передавалася фрагментарно.

Найбільша біда України сьогодні – відсутність спільної історичної пам'яті про своє минуле, спільного єдиного погляду, з якого формувалися б упевнені кроки в майбутнє. Таке, на жаль, сталося тому, що моя Україна, наше суспільство протягом дорадянського та радянського панування були штучно розділені на Схід і Захід, східняків-москалів та бандерівців. У кожної

частини народу України була своя історія, свої герої, часто суперечливі, інколи – непримиренні вороги.

БИТВИ ЗА МИНУЛЕ або ВІЙНА ПАМ'ЯТЕЙ

Війни історичної пам'яті – явище нерідкісне. Такі війни є особливо тривалими й запеклими в суспільствах, які щойно здобули незалежність після десятиліть панування авторитарного режиму. Кожний такий режим неминуче ділить суспільство на тих, хто його підтримував, і тих, хто був його жертвами. Останні події в Україні – Революція гідності, воєнні дії на Сході України – призвели до зростання активності громадянського суспільства та громадян держави загалом. На перше місце виходять ті, що були суперечливими постатями – ідеологи боротьби за державну самостійність України 1930–1950-х років, – С. Бандера, Р. Шухевич.

Те, ким ми є, залежить від того, що ми пам'ятаємо про себе.

І, на жаль, дуже часто народи пам'ятають про себе мало або у викривленому дзеркалі бачать свою історію. Через таке складно й важко відбувається самоідентифікація народу.

Історики, політики України мають скласти такий варіант минулого, який надасть країні можливості для розвитку, а не буде приводом для постійних суперечок, сварок, конфліктів.

Кожне нове покоління хоче мати свою історію, своїх героїв, і це, безумовно, добре, бо свідчить про рух уперед, поступ у розвитку суспільства, за умови, що ці герої – позитивні з точки зору нації та державотворення³⁷. Молоді люди скоріше прагнуть творити історію, аніж постійно на неї оглядатися, й це те, що об'єднує більшість громадян, незалежно від регіональних поділів та політичних уподобань. Минуле зберігається в людській пам'яті уривками, майбутнє – невідоме, примарне. Лише теперішнє мало б бути ясним, зрозумілим, бо людство перебуває в ньому. Однак саме воно, теперішнє, залишається неприступним, бо зрозумілим воно було б за умови повного знання минулого, яке слугує йому основою, і майбутнього, що приховує в собі минуле. Людство прагне до

³⁷ Українська людина в європейському світі: виміри ідентичності: навч. посіб. / кол. авторів; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко, д-ра філос. наук, проф. З. Е. Скринник. Київ: УБС НБУ, 2015. 609 с. URL:

<https://skylots.org/6495618243/Ukranskalyudina-v-vropeyskomu-svt-vimri-denticnost-navch-posbnik-K-UBS-NBU-2015-609-s-kol-avtorv> (дата звернення: 13.11.2020).

усвідомлення ситуації нашого часу. Однак ця ситуація має приховані можливості, які стають зрозумілими лише після свого втілення.

Найбільший оптимізм європейської історії в тому, що Європа – як концепція і цивілізація – увесь час перебувала у великих кризах, проте сприймала ці кризи не як поразки чи крах, а як виклики, котрі можна й треба долати. Лише в масштабі світової історії стає зрозумілим, які глибокі зміни, підготовлені протягом двох останніх століть, відбулися в наш час; зміни, які за своїми наслідками незрівнянні ні з чим, що нам відомо з історії минулих тисячоліть.

Війни пам'ятей найгостріше точаться навколо питань Другої світової війни, Дня Перемоги 9 травня, історії Московщини, що намагається привласнити нашу українську історію, «переяславських статей», а також українських героїв боротьби за визволення України, історії ОУН та УПА. Тепер до згаданого додалася історія Криму, історія українських революцій.

Отже, Друга світова війна. 22 червня 1941 року. Ми добре знаємо цю дату – 22 червня, і не тільки тому, що це день мого народження, а тому, що цю дату й цю історію вчили в дитсадку, школі, університеті... Ходили на військові паради, в музеї війни, до пам'ятників загиблим. Із цією героїкою ми росли. Знаємо дату 01 вересня 1939 року, коли Гітлер напав на Польщу й почалася Друга світова війна. Знаємо дату 17 вересня 1939 року, коли Радянський Союз (Сталін за домовленістю з Гітлером) розпочав вторгнення у Східну Польщу, загарбав Галичину й Волинь. Також країни Балтії не забув прихопити.

У чергову річницю 9 травня російський президент виступив із розлогою доповіддю, у якій перебрехав усі факти та змішав усі дати, говорив про миролюбність російського народу. На таку зухвалість відреагували громадські організації українців у всьому світі, дипломатичні та інші відомства низки країн.

ЗВЕРНЕННЯ СВІТОВОГО КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ ЗНАЄМО І ПАМ'ЯТАЄМО!

Разом з українцями всього світу, разом із патріотами України у 75-ту річницю завершення Другої світової війни в Європі Світовий

Кафедра історії
світового українства

Конгрес Українців (СКУ) вшановує пам'ять мільйонів жертв та вклоняється у вічній подяці тим, хто віддав життя за вільний світ.

ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНЦІВ РОСІЇ

У 2014 році відбулося масоване вторгнення Збройних сил Росії в Крим і Донбас. Крим був безсовісно, на порушення всіх договорів і клятв, анексований Росією. Донбас, після збиття мирного малайзійського Боїнга і розстрілу українських військ у «зеленому коридорі» під Іловайськом, залишається під окупацією – в моторошних злиднях, страху і безправ'ї, без будь-якого розумного майбутнього³⁸.

Запитуємо вас (Путіна) від імені української діаспори Росії: до цього ви прагнули? Для війни з Україною, чи для міжнародної ізоляції нашої країни (Росії), чи для боротьби з сиром пармезаном вас обрали народи Росії?

*Люди в різних країнах закликали Путіна вивести війська з України. 14 жовтня у понад 70-ти містах по всьому світу під таким гаслом пройшли акції, організовані представниками української діаспори, **StopPutinsWarInUkraine**.*

ЕСТОНСЬКА РЕСПУБЛІКА

³⁸ Crimean tatar people at the turn of 2015. Analytical report / The reports of Human Rights organisations and initiatives, namely the Crimean Field Mission on Human Rights, Ukrainian Helsinki Human Rights Union: historical materials provided by

experts, namely Ms.Gulnara Bekirova and Ms.Liudmyla Chekalenko. – Kiev, 2015. – 45 p. – <http://www.youblisher.com/p/1113381-CRIMEAn-TATAR-PEOPLE-AT-THE-TURnOF-2015/>

«Брехня від початку до кінця. 20 червня 2020 року, 15:57. 9958 переглядів. МЗС Естонії. Урмас Рейнсалу.

В опублікованій статті national Interest на тему Другої світової війни Володимир Путін продовжує представляти перекручений історичний сюжет, говорить, що країни Балтії приєдналися до Радянського Союзу на підставі договору і за згодою обраних народних представників.

Ці твердження брехливі від початку і до кінця, і я їх засуджую», – міністр закордонних справ Естонської Республіки.

РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА

Звинуватила Путіна у спотворенні історії, щоб послабити Захід. 20 червня 2020 року. 21 526 переглядів.

Заява польського уряду щодо статті В. Путіна про Другу світову війну: «Це – інформаційна війна проти Заходу та маніпуляція

історією. Дії Москви направлені на те, щоб спотворити історію Другої світової війни, та є спробою вплинути на поточну міжнародну політику.

Кремль нав'язує ідею: дати Росії право вирішувати долю інших країн. Ось чому російська пропаганда так сильно витісняє з публічних дискусій будь-яку інформацію про радянські злочини і сталінсько-гітлерівську співпрацю.

Путін каже, що Польща сама винувата... і є країною, яка сама призвела до руйнування своєї державності.

Інформаційна діяльність Кремля спрямована на дестабілізацію Заходу, підриг держав – членів НАТО, ослаблення довіри до країн Альянсу, а також формування іміджу Росії, що має впливати на глобальні рішення».

ЛИТОВСЬКА РЕСПУБЛІКА

МЗС Литви викликало представника РФ через пакт Молотова-Ріббентропа.

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

Об'єктивним дослідникам цієї тематики варто звертати увагу на те, що виокремлювати з історії й пам'яті тільки патріотизм та виховання не є науковим підходом. Необхідно вивчати це явище в цілому, застосовуючи методологію всеохоплюючих методик різноманітних наукових шкіл, які перебувають на різних

континентах і мають різноманітне ідеологічне забарвлення. А там, де починається чиста політика, – розгортається нечисто-плотна гра на поняттях пам'яті та історії.

Отже, дослідження історичної пам'яті охоплює великий проміжок часу, однак масштабне систематизоване її вивчення тільки розгортається. Це зумовлено низкою концептуальних, економічних, політичних та інших чинників. Така ситуація спричинює наявність кризових явищ у самоідентифікації українців, відсутність цілісного образу вітчизняної історії на рівні колективної пам'яті, яка формує ідентичність українських громадян і наші цінності.

Історична пам'ять або історія пам'яті постає як явище, за допомогою якого суспільство творить власну ідентичність, постійно її уточнює й актуалізує. Надзвичайно важливим і актуальним є збереження історичної пам'яті народу як шляху до цивілізованого поступу держави. Тут суспільство зазвичай зіштовхується із війнами

65

пам'яті, які часто впливають на сучасну політику й майбутній розвиток держави. Формування власного погляду на свою історію та її провідних діячів стає важливим елементом самоідентифікації народу, ствердження незалежної держави. Цей процес іноді супроводжується забуттям одних спогадів та актуалізацією інших.

Згідно з думками видатної людини **Івана Павла II**, пам'ять і забуття – дві важливі сили, що протистоять одна одній, які діють як у людині, так і в людській спільноті. Історична пам'ять тісно пов'язана з ідентичністю. У суспільстві пам'ять народу часто стирається або спотворюється – щоби люди не мали ким пишатися, не мали з ким себе ідентифікувати. Це поширений засіб нівелювання пам'яті, що застосовується щодо окупованих народів та підлеглих територій. Відбувається підміна справжніх історичних цінностей і пам'яті за допомогою маніпуляцій інформацією через контрольовані й до

«президент РФ виправдав пакт Молотова-Ріббентропа та загарбання Радянським Союзом частини Польщі й країн Балтії. Кремль підписав договір із Німеччиною – пакт Молотова-Ріббентропа і секретний протокол до нього, який спрямований на четверте розділення Польщі й захоплення її земель. Це спроба представити Польщу, Україну та країни Балтії як реакційні, націоналістичні й антисемітські держави. Це найбільша образа Червоної армії, що воювала з Гітлером, а тепер використовується проти України...

Фейк щодо приєднання країн Балтії до СРСР: все відбулося законно.

Це – підтасовка реальної ситуації, від якої волосся стає дибки. Був протокол, були узгоджені сфери впливу, був військовий тиск, було створення військових баз... Він (Путін) ставить з ніг на голову все, що відбулося між 1 вересня 1939 року і 22 червня 1941 року. Таке приведе Росію в історико-політичний глухий кут».

Карл Шльогель, німецький історик
Публічна історія / public history/ і пам'ять

Як бачимо, Росія намагається переписати не тільки власну історію, а й новітню історію Європи та всього світу. Тобто на цей раз Росія замахнулася на всю історію XX століття. Росія не визнає історичних документів, понад половину яких привласнила й

66

приховала. А ті, що відомі, намагається пристосувати під свою концепцію: поділяй і володарюй.

Кремлівська політична школа відмовляється від застарілих кліше і ярликів на кшталт «бандерівці», «мазепинці» тощо, а передає перекручену неісторичну інформацію, начебто посиляючись на документи, які виявляються фальшивками. Подібні заяви напередодні 9 травня є необхідними верхівці Росії: вирядитись в одяг «голуба миру», достукатись до пам'яті старшого покоління, «розтопити» серця. Для цього буде зроблено все! Російський парламент проголосував за увічнення Путіна на посаді президента Росії, і йому потрібна будьяка перемога: в соціальних показниках привабливості цієї особи, російських успіхах у всіх сферах науки та техніки і, нагадаємо, на всіх фронтах, зокрема й на українському. У зв'язку з чим насторожує концентрування ворожих сил на нашій, окупованій Росією території.

Із звернення російського президента до росіян: *«Звідки в нашого народу така ненависть до війни?»* – запитує він під час війни збройних сил Росії на українській території. Або: *«Агресія нацистів стала страшим доказом того, до чого може призвести попряння норм міжнародного права»*.

І таке говорить при зневажанні Росією норм міжнародного права, яка НЕ дотримується жодних положень міжнародних засад і

домовленостей. Мабуть, уроки Другої світової та вітчизняної війни глава Росії погано засвоїв, скоївши міжнародні злочини, знехтувавши нормами міжнародного права:

- 2008 рік – вторгнення і війна проти Грузії, розчленування держави і загарбання її земель;

- 2014 рік – вторгнення в Україну, загарбання Криму, війна проти України.

А ще згадаємо Чечню, Лівію, Сирію...

Путін: «Все це з'являються ті, кому потрібні нові фюрери».

Тут, мабуть, глава російської держави згадав про себе...

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА. Чому для багатьох найскладніший шлях – це шлях примирення? Якщо після війни переважна частина французів і німців вважала, що головну роль у

67

перемозі над нацистами зіграла Червона армія, то сьогодні більшість у цих країнах переконана, що основний внесок у розгром Гітлера внесли США.

Однак найбільш помпезний парад на честь перемоги у Другій світовій війні в 2015 році відбувся не в Москві, а в Пекіні.

Правий екстремізм має цілу низку ідеологічних компонентів: антисемітизм та біологічний расизм, ультра націоналізм, комуністична ностальгія тощо. В Німеччині ці елементи можна зустріти як на рівні партій, так і локальних об'єднань. Правий екстремізм пов'язаний із популістською риторикою, яку сьогодні в Німеччині активно використовує партія «Альтернатива для Німеччини» (AfG). В інших країнах ЄС спостерігається зростання активності екстремістських груп, однак правий екстремізм поки не знаходить значної підтримки на партійному рівні. На думку німецьких дослідників, у Німеччині є дві крайності: одна – демонстративно носити в дні перемоги георгіївські стрічки, інша – стверджувати, що радянські воїни, які брали участь у Другій світовій війні, – окупанти³⁹. Чому для багатьох є таким складним серединний шлях?

В Україні офіційно відзначався день 9 травня – тодішнє «Свято Перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні». Багато поколінь радянських людей виховувалися в переконанні, що у цій

³⁹ Шмідтке Ф. Протидія правому екстремізму в Німеччині та інших країнах ЄС.

війні Радянський Союз разом зі своїми союзниками звільнив Європу від фашизму. Для багатьох поколінь День перемоги над нацистською Німеччиною був головною історичною подією, він сприймався як перемога абсолютного добра над абсолютним злом.

Після розпаду Радянського Союзу це уявлення почало поступатися місцем іншому. Поступово з'явилося усвідомлення того, що в країнах, звільнених Червоною армією, були встановлені маріонеткові режими, що звільнення Європи обернулося її окупацією. Саме ця перспектива нерідко акцентується й зараз. Судження про те, що Червона армія окупувала Західну Україну, країни Балтії, а потім і країни Східної Європи, боляче ранить національну пам'ять. Свое уявлення про війну й велику Перемогу протилежні сторони прагнуть захищати, іноді – за допомогою насильства.

Яким чином слід говорити про війну та її результати в медіа, шкільних підручниках і публічних дискусіях, щоби, з одного боку, сприяти формуванню критичного (*а не догматичного*) ставлення до неї, а з другого – не поранити й не спонукати братися до зброї тих, хто виявився не готовий до диференційного сприйняття вже давніх історичних подій?

Російська «нова» історична концепція Другої світової війни стверджує: «Радянський Союз претендував на роль визволителя Європи від фашизму. Марксистська ідеологія, на противагу фашизму, 68

переслідувала мирну мету, немирними були засоби, які вона використовувала». **Такий фейк** прикриває передвоєнну домовленість СРСР і нацистської Німеччини про розподіл сфер впливу в Європі за пактом Молотова-Ріббентропа. **Фейк:** «Методи Радянського Союзу, тобто використання Червоної армії, були мотивовані з точки зору політики влади, в той час, як націонал-соціалізм значною мірою був орієнтований на знищення». **Нагадаємо:** радянська влада кинула Червону армію СРСР у війну на захоплення Фінляндії. Потім на загарбання територій Польщі й Румунії. **Далі:** «Червона армія разом із союзниками, дійсно, багато зробила для звільнення Європи від фашизму. Те, що за звільненням було фактичне загарбання вивільнених територій, вірно, але першого факту не скасовує».

Отже, покладемо на ваги перемогу над нацизмом і загарбання європейських країн у соціалістичний табір, а ще додамо розірвану на дві частини Німеччину. Також не забуваймо страхіття поводження червоноармійців з місцевим населенням у захоплених державах.

перемога Радянського Союзу у «Великій Вітчизняній війні» не має закривати іншу сторону медалі. Загарбання держав, нищення автентичної культури пам'яті, наруга над людьми.

Перемога над націонал-соціалізмом була перемогою над злом. Однак те, що сталося потім, тобто окупація, – також виявилось злом. Виникає питання: **Чи дорівнює велич перемоги злу окупації?**

Вимальовується доволі цікава дилема.

В Україні серед 40–50-річного покоління людей є доволі широкий прошарок тих, хто не поділяє цю точку зору, говорять і думають про це інакше. Як ставитися до них, виходячи із перспективи філософії діалогу?

На нашу думку, треба шукати діалог з такими людьми і при цьому апелювати фактами. Ставитися до думки цих людей не просто як до «іншого», яке має своє право на існування, а сприймати його частково і як «неправильне». Адже діалог означає, що людина слухає іншого, перевіряє аргументи іншого, тим самим демонструючи серйозне ставлення до нього, поважає його як свого партнера. Вступаючи в діалог, людина відмовляється від персональних нападок, від образ, але не від права наводити аргументи на захист своєї позиції.

У випадку країн колишнього радянського табору, а також

України, ми маємо справу з двома правдами: Червона армія зіграла істотну роль у звільненні Східної Європи від фашизму; але після повалення фашизму вона почала поводитися як окупант. Згадується одне міркування історика, мешканця Києва щодо згаданого питання: «...ставлюся до Перемоги аж ніяк не як немовля, але і не як мракобіс, що сумує за часами ГУЛАГу. Так, це свято трагічне, «зі сльозами на очах» – тим глибше воно зачіпає душу, тим гостріше його людська потреба. В історії конкретного зла – гітлерівського нацизму – воно, як би там не було, означає крапку в нашій спільній історії. Перемога, яку ми святкуємо в цей день, – не стільки «перемога Радянського Союзу», скільки перемога всіх нас, незалежно від націй і навіть поколінь: зарубка, що означає, що світовій темряві покладено кінець».

Риторичне запитання: що виявилось більш згубним для людського життя і духу – гітлерівський режим, що відверто сповідує ненависть, чи радянська влада, яка диктаторськи захопила половину світу й розчавила право на вибір, мрію про гідність людського життя?

Сьогодні, як і сто років тому, Україна захищає свою незалежність від російського агресора. У цій війні варто пам'ятати, до чого призводить розбрат, і не допустити тих трагічних прорахунків, які призвели до поразки Української революції 1917–1921 років, а головним із них були внутрішні незгоди в умовах зовнішньої агресії. Чехія та Польща, Фінляндія та Естонія, Литва та Латвія відзначають століття відновлення і проголошення незалежності, а Україна

значною мірою через розбрат втратила понад 80 років (!), щоби знову стати на шлях незалежності.

РОСІЙСЬКА КРИВДА ПРОТИ

ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ

70

*Тризуб на монеті Князя Володимира Святославича
Донька Ярослава Мудрого – Анна Ярославівна,
королева Франції*

Анна Руська. От Вам і «жива» війна на сторінках підручників та в Мережі про історію України – Київської Русі. Нашу Анну Ярославівну так звані «історики» від країни Моксель, тобто Московії, намагаються загарбати собі. Доводять³⁹, що вона походженням з невідомої держави Давньої Русі (?), а не з Київської Русі, та розповсюджують іншу подібну інформацію... І кажуть в Московії, що Анна Ярославна – дочка князя Ярослава Мудрого начебто з Києва, придумали таке «українські націоналісти».

Погодьтеся – таке важко придумати! Критикують і свій російський Інститут всесвітньої історії Російської академії наук за те, що він визнає Київський період розвитку нашої Київської Русі і стародавньої України⁴⁰.

³⁹ Дехто Царенко В., який назвався російським інженером.

⁴⁴ Источник информации – портал История.РФ. URL: <https://histrf.ru/biblioteka/b/anna-russkaia-korolieva-frantsuzskaia> (дата звернення: 12.10.2020); Иванов В. Анна Русская – королева французская «У нас украли принцессу», – бьют тревогу украинцы. URL: <https://histrf.ru/biblioteka/b/anna-russkaia-korolieva-frantsuzskaia> (дата звернення: 12.10.2020).

Фейк Росії. Під час поїздки до Парижу президент РФ «згадав», що історичні зв'язки почались не з поїздки до Франції Петра I, а значно раніше, коли королевою Франції стала Анна Ярославна, дочка Ярослава Мудрого.

Чому про таке йдеться? Спробуємо пояснити. Назва «Московське царство» видавалася Петру I завузькою і його не влаштовувала. Петро I замахнувся на імператорство. От і придумали в царських палатах забрати для Московії назву «Русь». Про це вида ли царські укази, а перед цим задушили Новгородську Республіку – почитайте про битву на річці Шелонь, в якій вода була крива вою від понад 2000 усічених (відрубаних) голів новгородців...

Київська Русь на початок XV ст. була спустошена навалом

71

монголо-татарів, і нікому було її відродити. Центр українства перемістився в Галицько-Волинську землю. Пізніше Петро I забрав усю бібліотеку Києво-Могилянської академії, друкарню, частину книжок спалив, оскільки вони були українською мовою. Професуру насильно вивіз до Москви – на створення імперських освітянських центрів. Своїм борзописцям Петро I наказав написати нову історію Московщини – починаючи з Київської Русі, тобто із появи Святого Андрія Первозванного на Київських горах. Наказав все українське заборонити... Від Петра почався список майже 60 документів із заборонаю української мови та й усього українського... Хто не слухався – в каземати і на страту... Петровські плюс дияки українські письменні люди написали «нову» історію Московії, присвоївши їй всі історичні події Київської Русі. Саме Московії, яка стала себе називати Російська держава, пізніше імперія, а не московщина...

Так було створено міф-фейк про тяглість російської історії з часів Київської Русі. Московські історики додали

штучно створеній історії понад 300 років начебто існуючої слов'янської держави московщини... Цей міф через царську родину, священників, міжнародні зв'язки, книжки, купців, дипломатів розповсюдився світом. Нащадки Петра I «дружили» із французами – законодавцями європейської моди. Вони також були причетні до розповсюджувачів штучно придуманої історії російської держави далеко за її межами.

ІСТОРІЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ, як бачимо, найбільше постраждала від «виправлень» московських «письменників» – далеких від історії. Все було переламане – й теорія, і літописи, й цитати, й спогади, і географічні назви та мова... Почнемо з найвідоміших викривлень Московією нашої Української історії.

72

Так, російський історик **Василь Татищев** писав, що коли «по многих несчастливых предприятиях великий князь Юрий Владимирович Долгорукий пришед в Суздаль» і усвідомив, що він позбавлений руської землі, то розпочав будувати «в области своей многие града теми же имени, как в Руси суть,

Новгородський літопис
Софії Київської

хотя темь утолить печаль свою, что лишился великого Княжения Русаго...». **Навіть у Суздальському князівстві кількісно переважав фінський етнічний елемент, а культурно й політично – слов'янський.**

І за Русь визнавали лише ті землі Наддніпрянщини, які здавна тяжіли до Києва

Наприклад, тоді князь Святослав із Новгороду каже: «...пойду в Рускую землю к Киеву». В іншому випадку літопис підтверджує: «...біжашю же Святославу из Новгорода идящу в Русь к брату». А в 1146 році новгород-сіверський князь Святослав Ольгович пропонує суздальському Юрію Довгоруку: «Пиди-но в Руську землю до Киева».

Московська ж концепція – фейкова – звучить інакше: все було російським народом заселено, тільки центр (керівництво) переміщався з Новгороду до Києва і потім до Москви. Російські історики навіть повикидали назву «Київська Русь» зі всіх підручників, оскільки інакше не можуть довести всьому світові своє походження й свою ідентичність від слов'янського джерела. І головне – доводять московську тяглість історії від Андрія Первозваного. Намагаються довести, що Юрій Довгорукий був руським – київським князем, і заснував усю державу російську.

У статті видатного ученого, археолога України – професора Леоніда Залізняка аналізуються «аргументи» сучасних прихильників

73

історичного міфу часів пізнього сталінізму – давньоруської народності як *«колиски трьох братніх народів»*⁴⁰. Учений ще раз підкреслює, що ця концепція походження українців, росіян та білорусів є радянською версією імперського історичного міфу. Таке суперечить нормам сучасної етнології і формувався цей міф після Другої світової війни як типова радянська ідеологічна конструкція.

Цю конструкцію та інші міфи-фейки Росії, на жаль, нав'язують нам і сьогодні деякі сучасні історики, які, критикуючи праці М. Грушевського, заявляють, що ідеї українського видатного ученого «зі своєю монументальною працею «Історія України-Руси» про тяглість і неперервність походження українського народу «є абсурдом» і брутально відгукуються про припущення класика української історії⁴¹. Хоча археологами України і зарубіжжя доведена неперервність (тяглість) етнокультурного розвитку населення теренів між Дніпром і Карпатами з раннього середньовіччя до нашого часу. Мається на увазі культурний, мовний, генетичний зв'язки сучасних українців через «націю козаків» Г. Боплана до Руси- України X – XIV ст. і далі.

Іконостас Софії Київської

Розпорошивши свої сили на величезні простори, імперія Рюриковичів утратила можливість оперативно передбачати й координу-

⁴⁰ Леонід ЗАЛІЗНЯК. Походження українців очима науковців, імперських політиків та їхніх adeptів в Україні. – Ukrainian Studies ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ. DoI: 10.30840/2413-7065.1(66).2018.130766. – [http://ndiu.org.ua/book/journal/2018/1\(66\)-w.pdf](http://ndiu.org.ua/book/journal/2018/1(66)-w.pdf);

⁴¹ Див.: Сотворение славян. Интервью. - URL: <https://focus.ua/long/391942/> Елена Струк. №1 (66) 2018 ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ - eKMAIR<http://ekmair.ukma.edu.ua> > bitstream > handle.

рований і, можливо, профінансований з-за російського бугра, обрав найвидатнішим українцем Ярослава Мудрого. Тодішня молодь говорила: що за ерунда, тут і половина не знає, хто такий Ярослав Мудрий!.. І третє місце – у Степана Бандери (за версією *Вахтанга Кіп'яні* – *перше*). У 2008 році здавалось, що через обраних українці здали тест на національну ідентичність.

Росія також вирішила обрати свого героя за аналогом «Великих українців» – телепроект «Ім'я Росія»⁴². На відміну від «Інтера» громадянам РФ було надано список на вибір... І в ньому – київських князів: Олега, княгиню Ольгу, Святослава Хороброго, Володимира Хрестителя, Ярослава Мудрого та його дочку Анну Ярославну, дружину французького короля. Далі йде князь Володимир Мономах, монах Нестор Літописець, усі ті, хто уособлює Київську Русь-Україну, і лише потім, власне, Юрій Довгорукий. А ще авіаконструктор Ігор Сікорський та багато інших.

вати їх оборону. Однак із коронацією *Данила Галицького* поняття Галичини в Європі почало остаточно ототожнюватися з поняттям Русь, про що свідчила й спеціальна папська грамота. Однак коронований 1253 р. у Дорогочині папою римським Інокентієм IV, Данило так і не дочекався Хрестового походу проти орди, який йому було обіцяно. Відтак не відбулося й переходу Русі на латинство, чого так домагався Рим.

За Данила Галицького зародиться такий новий феномен українства, як «татарські люди», тобто ті з провідної верстви нашого народу, які підуть на службу до загарбників, збираючи податки, виконуючи інші адміністративні функції, запрягаючи земляків у чужоземне ярмо. Ці «татарські люди» засіють на майбутнє зерна пушкарівщини, кочубеївщини – аж до сучасної п'ятої колони в Україні.

Наша географічна сусідка перетворює Київську Русь на «Древнерусское государство». Фейковий конкурс в Україні, інспі-

Таким чином перекручується історія й переконуються росіяни в тому, що Русь пішла не від Києва, а від Новгороду. Наприклад, про князя Олега російська пропаганда на сайті «Ім'я Росія» пише таке: «Объединитель русских земель, перенес столицу из Новгорода в Киев». Святослава Хороброго росіяни називають не інакше, як «русский Александр Македонский». А про Київську Русь, якою правили київські князі, взагалі не згадують, називаючи її «Древнерусским государством». Володимира Великого росіяни величають по-своєму – «Владимиром I Святим». Знову ж таки, князем не Київської Русі, а якоїсь нової, до цього часу невідомої *держави* – «Древнерусского государства».

При цьому насамперед підкреслюється, що «Владимир I Святой» – князь Новгородський, а вже потім великий князь Київський, але в жодному разі не князь Київської Русі. **Київську Русь кремлівська влада викреслила зі свідомості російських вчителів, учнів, телеглядачів, російських підручників, російської історії...**

⁴² Шоу «Ім'я Росія» – привласнення великих українців. Вівторок, 20 травня 2008. URL: <https://detector.media/production/article/38481/2008-05-20-shou-imya-rosiya-privlasnennya-velikikh-ukraintiv/> (дата звернення: 11.10.2020).

Нагадаємо: якщо приблизно до 2002 року, тобто до приходу Путіна, в російській історії Московія–Росія починалася з Юрія Довгорукого, то тепер державна пропаганда переконує всіх – і Росію, і закордон, що її початок ведеться від отців-засновників «Древнерусского государства». І російська пропагандистська машина почала масовану інформаційну війну проти України на цьому полі.

Росія давно намагалася привласнити бренд «Русі» собі, особливо через те, що російські самодержці досі не можуть змиритися з об'єктивним фактом того, що Київ, а не Москва чи Новгород – Мати міст руських, і що сучасна російська політична нація є дрібним нащадком колись підкореної київськими князями території – країни Моксель, з якої вони ще й данину брали. Для цього впродовж багатьох століть царату історія переписувалася й підмінялася, українцям нав'язувався міф про малоросів, змушених підкорятися великоросам

76

як прямим спадкоємцям Київської Русі. І таки нав'язали цей стереотип багатьом, підкріпивши його так званим возз'єднанням Малоросії з Росією, начебто підписаним Богданом Хмельницьким.

Російські «жарти». Богдана Хмельницького російська пропаганда також внесла до переліку 500 великих росіян. Так і написали, як у старі добрі часи царського поневолення України: «Хмельницкий добился воссоединения Малороссии с Россией в 1654». Щоправда, перший варіант був гостріший: «... великий русский среди малороссов», але його чомусь змінили. Росіяни «вибрали» «великим росіянином» батька Ярослава Мудрого – «Владимира Святого». Таким чином, батько – Володимир, а син – Ярослав – керівники держави. Стало зрозумілим, чия ця ідея щодо Ярослава Мудрого – переможця «за опитуванням в Україні». Водночас, виникає питання: хто з наших проросійських можновладців цю ідею реалізував?⁴³

Якщо згадати приїзд у 2008 році мера Москви Ю. Лужкова в Крим, його успішну рекламу з роздаванням військовим морякам квартир у Севастополі тощо, то вже тоді можна було простежити неспроможність нашої держави протистояти подібним зазіханням – наразі в інформаційному просторі.

КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВА

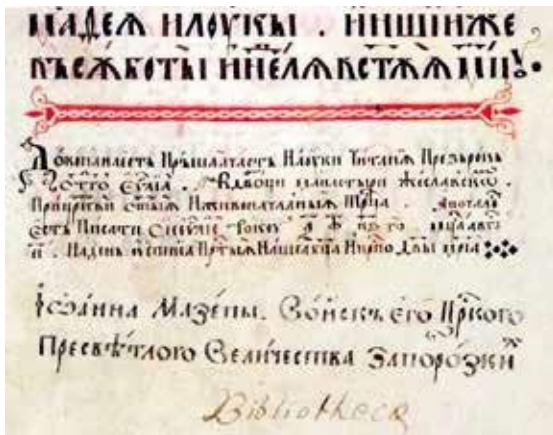
Жоден з історичних діячів України давніх часів не може зрівнятися з **БОГДАНОМ ХМЕЛЬНИЦЬКИМ**. Народ у своїй творчості – історичних піснях, думах, легендах, переказах, у прикладному мистецтві – з особливою шанобливістю ставився до славетного сина української землі. Про нього написано романи, повісті, оповідання, поеми, драми, створено кінострічки, картини й скульптури. *«Так ось оце той Хмель, що його слава та ім'я лунають по світу»*, – писав його сучасник **Павло Алеппський**, арабський мандрівник XVII ст.

77

⁴³ Нагадую: зазначена пропозиція лунала з адміністрації президента Л. Кучми, а головував і проводив цю акцію з адміністрації Д. Табачник.

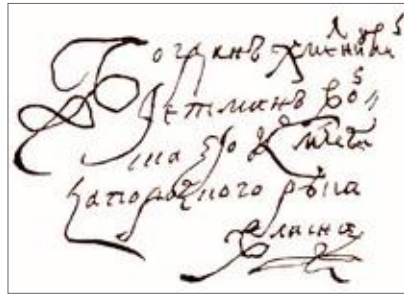

Богдан Хмельницький.
Портрет маслом невідомого художника XVII в. Київ.

Сторінка з Пересопницького Євангелія,
де згадується Іван Мазепа

На цьому історичному діячеві зійшлися прагнення, зусилля, інтереси всього українського суспільства XVII ст. Українське життя XVI–XVII ст. виховало його саме таким, яким він став, — вождем повсталого українського народу в боротьбі за визволення від іноземного панування.

Підпис Богдана Хмельницького

Стяг Б.Хмельницького з битви
під Берестечком. Зберігається
у Військовому музеї
м. Стокгольма, Швеція

Вчився Богдан в єзуїтському колегіумі у Львові, пройшов там класи граматики, поетики й риторики, добре засвоїв латинську мову, що була тоді міжнародною літературною мовою й мовою тогочасної дипломатії. **Венеціанський посол Виміна**, що приїздив до Чигирини у 1650 р., вже під час визвольної війни, доповідав, що переговори з ним Богдан Хмельницький вів латинською мовою. А ще раніше французький посол де Бріжі, що зустрічався з Хмельницьким у Варшаві в 1641 р., засвідчує добре знання ним латинської мови й називає його «людиною освіченою, розумною».

Зберігся уривок листа **Олівера Кромвеля**, в особі якого Англія, що переживала тоді буржуазну революцію, звертаючись до українського гетьмана, висловлювала йому велику пошану. Блискучий політичний і дипломатичний талант українського гетьмана ставив його в перший ряд керівників європейських держав.

У березні 1654 р. у Москві відбулося обговорення україно-російського договору, де козаки просили російського царя про військову допомогу, ініціаторами якого були Богдан Хмельницький і козацька старшина. В дипломатичну практику та історичну дійсність цей договір увійшов під назвою «**Статті Богдана Хмельницького**» або «**Березневі статті 1654 року**».

На кожних переговорах Богдан Хмельницький обов'язково й постійно висував головну пропозицію: **Україна заради протистояння наступу Польщі готова прийняти протекторат царя, який у свою чергу надасть Україні військову допомогу**. Однак царські послы категорично відмовилися присягати за царя. Тільки піддані присягають царю — «чинят веру царям», відповіли ті. Щоби не зірвати переговори, козаки змушені були погодитися на свою однобічну присягу царю. З боку міщан виявилася опозиція, тому їх силою мусили гнати до церкви. Не присягали Уманський і Брацлавський полки. Категорично не сприйняв ідею Переяславської ради полковник Іван Богун, якого, після Богдана Хмельницького, вважали головним козацьким стратегом.

Богдан Хмельницький із старшинами твердо поставили питання про укладення з Москвою угоди, оформленої міждержавним юридичним письмовим договором, який би гарантував самостійність і автономні права.

Видатна учена, історик, що зазнала репресій з боку комуністичної влади за те, що об'єктивно висвітлювала історію

козацької України, пані **Олена Апанович** підкреслює: «Переяславська рада була предтечею українсько-російського договору, який на кілька століть мав фатальні наслідки для долі України. Ні сучасники, ні наступні покоління не надавали якогось особливого значення тій раді. Суттєво те, що справжнє її місце в історичному процесі аж ніяк не відповідало тій гіпертрофованій ролі в історії України, яку їй приписувала радянська історіографія, й не лише вона.

Фейк радянської влади. У 1953 році були видані «Тези до 300-річчя возз'єднання України з Росією», схвалені ЦК КПРС. У «Тезах» реальний історичний процес в Україні висвітлювався страшенно спотворено, наводились абсурдні твердження, до яких слід віднести й такий термінологічний нонсенс, як «возз'єднання України з Росією». Вся історія України фальсифікувалася. У січні 1954 р. радянський уряд провів помпезне офіційне святкування 300-річчя Переяславської ради і «возз'єднання України з Росією».

Це була свідомо організована злочинна акція імперсько-комуністичної системи, спрямована проти українського народу. Згаданим «Тезам» надавався статус канонічного, нормативного, ідеологічно-партійного документа, який абсолютно всі мусили беззастережно сприймати й виконувати як закон. Виходило, ніби український народ був, мабуть, єдиним народом на нашій планеті, який боровся проти власної національної незалежності й мріяв тільки про те, як би влізти в той імперський зашморг.

Українських історичних діячів, котрі очолювали національно-визвольний рух нашого народу проти царської Росії, таврували, навішували їм ярлики «мерзенних, підлих зрадників», «ворожих ставлеників», «слухняних агентів різних держав», «одвічних, найлютіших ворогів українського народу» і т. ін. Десятиріччями зухвала брехня вбивалася в свідомість українського суспільства. У людей складалося фаталістичне уявлення про неможливість самостійного існування, неспроможність створити свою незалежну державу.

Подальша історія України – це відчайдушні спроби, героїчні намагання вирватися з лещат московського протекторату, хоча коли укладався українсько-російський договір 1654 р., Україна була цілком

незалежною державою і характеризувалася тими ознаками, що визначають державу:

- територією, яку охоплювала державна організація;
- людністю, котра не визнавала за собою іншої влади, крім влади свого гетьмана;
- загальновійськовою радою й гетьманським урядом, які здійснювали владу на території України;
- збройними силами – козацьким військом;
- самостійними міжнародними відносинами;
- власним судочинством;
- суверенною економічною політикою.

Для Хмельницького договір 1654 року був передусім звичайним оборонним договором, складеним для того, щоб дістати військову допомогу царя у війні проти Польщі.

Для нас суперечки 370-річної давності зберігають свою актуальність і деяку повчальність. Адже з цими суперечками перегукуються ті імперські тенденції, які виявилися в прагненні «центру» нав'язати народам колишньої радянської імперії то «оновлений Союз», то «Союз суверенних держав».

Богдан Хмельницький зробив велику помилку, уклавши договір із царем. Згодом він усвідомив таке й захотів визволитися від Москви, відмовитися від договору, але... не встиг.

Однак, мабуть, і в найстрашнішому сні не міг би він передбачити, в яку безодню нещастя, біди, страждань, наруги, рабського поневолення, етноциду був кинутий на довгі століття український народ через цей договір...⁴⁴

Московія звинуватила українців у зраді Березневих статей 1654-го діями гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Виговського. У них московити обіцяли провідникові національно-визвольної війни воювати з Річчю Посполитою до перемоги, але дотримувались угоди лише 2 роки. Тоді у війну проти Польщі вступили шведи, які були також ворогами росіян. Сторони уклали за спинами козаків Віленське перемир'я, спрямоване проти Швеції. Москва припинила бойові дії та зрадила українців. Окрім цього, українських козаків на чолі з Іваном Золотаренком московити використовували для приєднання земель

⁴⁴ Олена Апанович. Світова велич і фатальна помилка Богдана Хмельницького. – <http://exlibris.org.ua/apanowicz/chmielnicki.html>

Білорусі. Сам Хмельницький змушений був укласти союз із Швецією та Трансільванією й після чого одразу оголошений «зрадником царя».

Наступний гетьман Іван Виговський відновив союз із Польщею. Це не сподобалось Москві й та направила велику армію для захоплення Лівобережної України та пограбування міст. Гетьману вдалося розгромити її під Конотопом 1659-го, однак перемогою скористатися не зміг. Його наступником обрали молодого Юрія Хмельницького, який знову встав на бік Москви. Згідно з новою угодою, козакам заборонили переобирати гетьмана без дозволу царя. Українці позбавлялись права міжнародних відносин із іншими державами, не могли самостійно вступати у війни з ними. Козаки мали з'являтися на перший поклик російського царя. Московські війська розквартирувались в Україні за кошти місцевого населення. Київська митрополія мала підпорядковуватись

80
Московському патріархату. Українські історики стверджують, що Юрась Хмельницький підписав «Переяславські статті» 17 жовтня 1659-го. Документ суттєво обмежував автономію козацької держави під протекторатом Московії⁴⁵.

Водночас існує й інша думка про те, що *оригіналу Статей немає і не було, і про таке є архівна довідка 1746 року з московського архіву*. Таке означає, що вся історія навколо Переяславських статей є черговим фейком Московії з метою прив'язати Україну до російської держави⁴⁶.

Іван Мазепа (1639 -1709) – гетьман України, військовий та політичний діяч – він прагнув порятунку та процвітання для рідної землі. Період його правління характеризувався відродженням гетьманської України, розвитком культури, піднесенням соціального та релігійного життя. Він був спонсором будівництва Києво-Могилянської академії та Чернігівського колегіуму, будував та реставрував церкви, опікувався православними святинами за межами України. І все це за власні кошти. За його гетьманства активно видавалися українські твори. За сприяння Івана Мазепи в Україні того часу почалось культурне відродження, яке охопило не тільки мистецтво та архітектуру, а й філософію, теологію, літературу

та науку. Саме у той час виник новий напрям в українському мистецтві – українське барокко, яке називали мазепинським.

УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА

Серед причин Берестейської унії не всі наші дослідники звертають увагу на можливий московський слід, який старанно ховали за раптовими турботами східних православних патріархів про долю нашої церкви наприкінці XVI століття. «Тої турботи не було видко, – пише *Дмитро Блажейовський*, – заки греки не зачали їздити до Москви по милостиню, і тому, здається, не в Константинополі, а у Москві треба шукати за джерелом тої надзвичайної турботи греків про долю Київської церкви і вмішуватися в українські справи. Все це вийшло на користь Москві, тому й

81

родиться думка, що грецька діяльність в Україні була інспірована і плянована в Москві. Тяжко повірити, що Москва давала грекам гроші зі самого лише милосердя і що греки проводили московську роботу в Україні без інструкцій з Москви та без якогось далекосяглого плану».

Підстави для такого висновку є, адже програвши 1582 року Лівонську війну Польщі збройно й політично, московський цар Іван Грозний з метою досягнення поставленої його попередником Іваном III мети про створення Третього Риму, до якого мали увійти й усі землі Русі, вирішує опановувати наші терени зсередини, залучивши для цього козацтво, силу й значення якого в Москві вже відчули.

⁴⁵ Україні нав'язали не вигідну угоду. – https://gazeta.ua/articles/history/_ukrayinnavyazali-nevigidnu-ugodu/933310

⁴⁶ Скарби нації. Чи існували насправді «Переяславські статті». – <https://www.youtube.com/watch?v=ieM60o5IbOs>

Софійський собор, відновлений митрополитом Петром Могилою у XVII ст., Київ, Україна.

Наведемо думку **проф. Володимира Сергійчука**: На жаль, це ми тільки тепер бачимо, що знамените гасло «Геть від Москви!», яке проголосив у XX столітті **Микола Хвильовий**, постало ще у XVI й означало цивілізаційний вибір українства, до якого воно рішуче повернеться в XXI, добиваючись приєднання до НАТО і Євросоюзу. А ті, хто розпочав боротьбу проти уніатів наприкінці XVI століття, насамперед славні козаки, вже не пам'ятали того, як засновник Запорозької Січі на Хортиці князь **Дмитро Вишневецький** змушений був утікати від деспотизму свого двоюрідного племінника – московського царя Івана Грозного: вони радше слухали заклинання східних патріархів, котрі відробляючи видану в «білокам'яній» милостиню, переконували дніпровську вольницю в тому, що порятунок українства залежить від доброї волі єдиновірного православного самодержця.

Провідники козацтва не усвідомлювали, що релігійна унія з Римом – це єдиний шанс на той час урятуватися від загрози майбутнього поневолення східним сусідом. Вони не зрозуміли, що унія зберегла український народ від змосковщеного православ'я й цезаропапізму і водночас стала заборонам проти ополячення. Вони

82

чомусь не бачили, що з'єднання з Римом зупинило відступництво шляхти від церкви й народу, уніатські школи зацвіли високими науками, поширилася видавнича й письменницька діяльність...

Але головне, що серед народу піднеслася національна свідомість, бо з 1636 року в уніатських храмах стали проповідувати вже не важко зрозумілою церковно-слов'янською, а українською мовою. Чи ж не тому київський митрополит **Петро Могила** розпочав тоді обдумувати шляхи поєднання з уніатами для створення єдиної помісної Христової церкви в Україні? Але подібна ідея за тих часів не могла реалізуватись з-за різноманітних причин, зокрема і боротьби пам'ятей. Нагадаємо, що **06 жовтня 1596 року** київський митрополит **Михайло Рогоза** скликав у Бресті (теперішня Білорусь) собор, де урочисто було проголошено унію (союз) з Римом. Таке рішення підтримали шість із восьми православних єпископів Речі Посполитої. Проти було два: що характерно, західних – зі Львова і Перемишля.

Найзапекліше протистояння історії пам'ятей розгорнулося навколо питань спротиву українців радянській владі. Серед таких: українська революція 1917–1923 років, повалення царату в Україні, Українська Народна Республіка, більшовизм в Україні, Друга світова війна і Вітчизняна війна радянського народу, Українська повстанська армія (УПА), Організація українських націоналістів (ОУН), Степан Бандера і бандерівці, боротьба УПА з німецькими і радянськими загарбниками, голодомор/геноцид – штучне знищення українського народу, Українська РСР як друга за потугою і розвитком республіка в СРСР, країна – годувальниця і житниця Союзу, Україна – республіка вугілля і сталі, науки, техніки і космічних звитяг, авіабудівництва, кібернетики, військової техніки тощо.

Навіть сьогодні – в дні нападу Росії на Україну, що нещодавно називала себе самим «більшим другом України», Російська Федерація та ідеологічна машина московщини витягнула із *фейкових запасів* ідею «бандеровщини» і розкрутила її на повну міць. Наших хлопців, що захищають Українську землю від загарбника, голосно по всьому світу російська інформаційна машина «Раша тудей» та інші називають не інакше, як бандерівці... Що Московщина так називає – до цього вже призвичаїлися...

83

Однак, страшніше те, що так називають наш рух наші ж доморощені історики і просто чиновники, що служили і служать, як вони вважають, своїй державі, тільки якій? В одній зі статей автора від влади читаємо: «...політика «оранжевого режиму» щодо героїзації

колабораціоналістів – гитлерівських прислужників, злочинців проти людяності.... Мільйонними накладами видаються підручники, де прямо фальсифікується історія Великої вітчизняної війни, відбувається масована пропагандистська обробка населення за допомогою підконтрольних ЗМІ» і т. п.

Таке враження, що це ми читаємо про радянську політику антиукраїнської спрямованості, проти України та її патріотичних сил. Але не так. Таке пише випускник історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка. І далі – про реабілітацію фашизму в Україні, українську владу називає не інакше, як «націоналістичний режим, який встановлює в Україні націоналістичну тоталітарну диктатуру, надзвичайно близьку за духом до класичних фашистських диктатур...і для цього з населення роблять слухняну біомасу».

А чому б цьому «правильному» авторові не замінити в своєму опусі націоналістичний на радянський – і все стане на свої місця, повернеться з голови на ноги – до справжньої історії. Де його об'єктивність щодо ГУЛАГів, голодоморів, геноцидів і голокосту? На превеликий жаль, є в нас й такі «патріоти» іншої патрії та іншої батьківщини.

ПРО СТЕПАНА ІВАНОВИЧА БАНДЕРУ

Московська кривда: «Бандера був переконаним гітлерівцем»⁴⁷

В історії бандерівської ОУН був короткий період, коли ця організація співпрацювала з нацистською Німеччиною. Це період з 1938 по 1941 роки, який в цілому співпадає з тим періодом, коли з Німеччиною співпрацював і Радянський Союз. Ця співпраця була зумовлена геополітичними міркуваннями, оскільки ОУН тоді шукала союзників у революції спершу проти Польщі, а потім проти СРСР. Такими союзниками спочатку були Литва і Німеччина.

⁴⁷ Степану Бандері – 111 років: факти та фейки про українського націоналіста <https://freeradio.com.ua/stepanu-banderi-111-rokiv-fakti-ta-fejki-pro-ukrainskogonacionalista/>

Організація українських націоналістів і, зокрема, Степан Бандера орієнтувалися на свою власну традицію визвольної боротьби. 30 червня 1941 року був проголошений Акт відновлення Української Держави. В тексті цього документу йшлося, що українська держава буде співпрацювати з Адольфом Гітлером та великою Німеччиною. Однак нацисти не визнали незалежну Україну і цей документ. Вони заявили, що Німеччина нікого не визволяє, а лише завойовує нові землі. Звичайно, що ОУНівці не погодилися з таким підходом. Коли Бандеру заарештували на території окупованої Польщі, з ним розмовляв оберфюрер штурмових загонів Ернст Кунд і вимагав відкликати цей акт. На це Бандера відповів, що не може й не буде цього робити, бо на це його уповноважив український народ, який вже багато років бореться за свою свободу. Тому лише народ може змусити його відкликати цей акт.

Московська кривда: «Бандера був солдатом нацистської Німеччини». В інтернеті можна зустріти фото, на якому нібито Степан Бандера, вдягнений у нацистську форму, сидить в оточенні німецьких солдатів. Такої фотографії зі Степаном Бандерою бути не могло в принципі. Він ніколи не служив у Вермахті, не мав і не міг мати генеральського звання. Я вже не кажу, що в той самий час, коли була зроблена ця фотографія, Бандера сидів у німецькому концтаборі.

Фейк: «Бандерівці безжально вбивали дітей». В польській пресі з'явилося фото начебто 1943 р. вбитих дітей з відповідними коментарями про злочин українських націоналістів. Вірогідно, автори цього фейку готували широку «подачу» подібних так званих «звірств» бандерівців та геноциду проти поляків. Цю брехливу інформацію спростували самі поляки, що повідомили: насправді це фотографія початку 1920-х років минулого століття. В перші повоєнні роки її опублікували у польському медичному журналі. Оскільки ця фотографія була зроблена ще задовго до Другої світової війни, бандерівці або Українська повстанська армія до того випадку не мали абсолютно ніякого відношення⁴⁸.

Фейк: «дружба Степана Бандери і гітлерівців». Вийшовши з польської в'язниці у вересні 1939 року, Степан Бандера пробув на волі

⁴⁸ «Слово і Діло». Порошенко підписав закон про військове вітання «Слава ...www.slovoidilo.ua > 2018/10/11 > novyna > polityka

⁴⁹ Див. : <https://news.vash.ua/news/suspilstvo/v-ukrayini-vykryly-kremlivskyy-feykpro-ounupa-36187>

менше двох років. Його листування з рейхсканцелярією щодо перспектив «українського питання» велося на підвищених тонах і містило загрози з боку ОУН (б). Після спроби проголосити українську державу 30 червня 1941 року Бандера знову був заарештований і кинутий до в'язниці гестапо, а потім до осені 1944 року перебував в політичному блоці концтабору Заксенхаузен. Після того, як його випустили, він відмовився координувати дії ОУН з Берліном. Його два брати загинули в концтаборі Аушвиць, а третій загинув в бою проти німців у лавах УПА. «Історична правда» опублікувала звіт Гіммлеру начальника Головного управління СС Готліба Бергера про результати розмов із Степаном Бандерою. «Загальне враження: це спритний, впертий, фанатичний слов'янин. До останнього вірний своїй ідеї. Зараз для нас неймовірно цінний, пізніше – небезпечний. Ненавидить як великоросів, так і німців», – писав Бергер⁴⁹.

Фейк про ОУН та УПА. Цього разу на брехні про ОУН та УПА спіймали уповноваженого МЗС РФ з питань прав людини, демократії та верховенства права Костянтина Долгова. Під приводом «боротьби з фальсифікацією історії» Росія в односторонньому порядку намагається переглянути результати Нюрнберзького процесу, що і є фальсифікацією історії.⁵⁰

Єврейське питання в політиці **С. Бандери**. Наведу один коментар російського пісенника та аналітика **Марка Епельзафта** (мовою оригіналу)⁵¹.

«Почему же до сих пор в России оперируют мифами и ложной информацией о Второй мировой войне? По тому что если рассказать народу то, что происходило на самом деле, исчезнут мифы из тех, на которых держится власть лубянцев. Исчезнут поводы для разворачивания войн гибридных по всему миру. Это же касается и мифа об участии освободительных украинских формирований – УПА и ОУН в уничтожении евреев Украины. Ложь – основа кремлевской власти в течение всего последнего столетия. Но на лжи, костях и крови невозможно построить нормальное го ударство».

«Метод создания лжереальности – и внедрения ее в мозги и души граждан – глубоко освоен лубянами. Взяты хотя бы последние

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Марк Эпельзафт. Бандера, УПА, ОУН и евреи. Мифы из тех, на которых держится власть лубянцев. [jews.3195.html](https://www.jews.3195.html)

события: «Минобороны РФ опровергло данные о пересечении ракетным комплексом «Буг» украинской границы». И, без тени сомнений, вместе с ракетным комплексом эту границу никогда и ни за какие коврижки, конечно же, не пересекал ни один российский солдат. А в 1939 году с Гитлером Европу делили марсиане. И в Афганистан входили альфа-центавры. И никогда никто ничего не совершал противоправного на Святой Руси. А кровью мир залили жидомасоны, разумеется. **Высоцкий** говорил: Я живу в стране, где власти хотели бы от меня только одного. Чтобы я писал песни с одним словом: «Хорошо, хорошо, хорошо». ... уже порядком надоели многочисленные граждане, шлющие мне «доказательства-компроматы» на Бандеру и УПА, которые якобы сотрудничали с нацистами. Эта давняя утка, разработанная чекистами в целях борьбы с теми, кто воевал за независимую от Советов Украину, изжила себя. Хотя дезинформация большевиков глубоко привилась за эти годы на советской, израильской и частично даже на Западной почве. И служит она, к сожалению, идеологическим фальсификационным оправданием нынешней российской агрессии против Украины. Мне надоели бесконечные рассуждения россиян на эту тему. Надоели рассуждения наших израильских советских евреев об этом. Особенно тех, чьи предки комиссарыли, верно служа бесовской советской властью. У **Александра Галича** есть песня о палачах. И эта песня вовсе не о нацистских палачах, разумеется⁵². И государство Израиль стыдливо умалчивает о преступлениях комиссаров еврейского происхождения против человечества. Потому что не считает их евреями. Это с одной стороны верно. А с другой – есть в таком подходе доля ухода от ответственности. Если Германия покаялась, то никакого раскаяния за преступления чекистов или осуждения этих преступлений нет ни от кого до сих пор».

Глава єврейської спільноти України **Йосиф Зисельс** вважає прорадянським, врешті-решт пролуб'янським висловлювання президента Ізраїлю про участь військових формувань УПА та ОУН у Голокості... Він людина похилого віку, несе стереотипи минулого, історіографію, яка сьогодні не є об'єктивною. Він вихований на радянській історіографії. Ізраїль, зокрема старше покоління, до цих пір живе під її впливом. Він не віддзеркалює думку молодих. На

Нюрнберзькому процесі, яким фактично диригував Іосиф Сталін, Англія і США намагалися подарувати Москві докази участі ОУН і УПА у військових злочинах. Англії та американці не знайшли жодного доказу на цю тему. Жодного! Хоча шукали ретельно.

З метою дискредитувати УПА, щоби мати інформаційний привід для легітимної боротьби проти неї, на Луб'янці розробили план, згідно якого чекісти в Україні перевдягались у бандерівців і третирували населення. Хрущов у свій час нагородив НКВД-иста Соколова, що очолював операцію «Лжебандерівці», орденом...

В ефірі українського «Громадського радіо» **Йосиф Зисельс** говорив також про те, що молоді, релігійні ізраїльтяни стояли на Майдані... Зисельс нагадав про візит у 2007 році в Ізраїль президента України Віктора Ющенка. За словами Зисельса, українські гості попросили показати їм документи, що свідчать про причетність Романа Шухевича до злочинів проти євреїв. Представники «Яд Вашем» відповіли, що таких документів в них немає, – підкреслює Зисельс⁵³.

Ще один міф: «у голодоморі винуваті євреї». Необхідно водночас розвінчати ще один міф. Останні десятки років в Московії і частково в Україні розповсюджується нацистська теорія, що організаторами Голодомору в Україні були євреї-більшовики. Часто можна побачити у статтях подібного змісту портрети Свердлова, Троцького, Зинов'єва, Каменева, тобто перших більшовиків. Однак лише єврейського походження. Це – така ж брехлива нацистська пропаганда, як і більшовицька пропаганда на теми: «Голодомору не було», «УПА і ОУН» – нацисти, що вбивали євреїв». Правду необхідно виголошувати у кожному питанні.

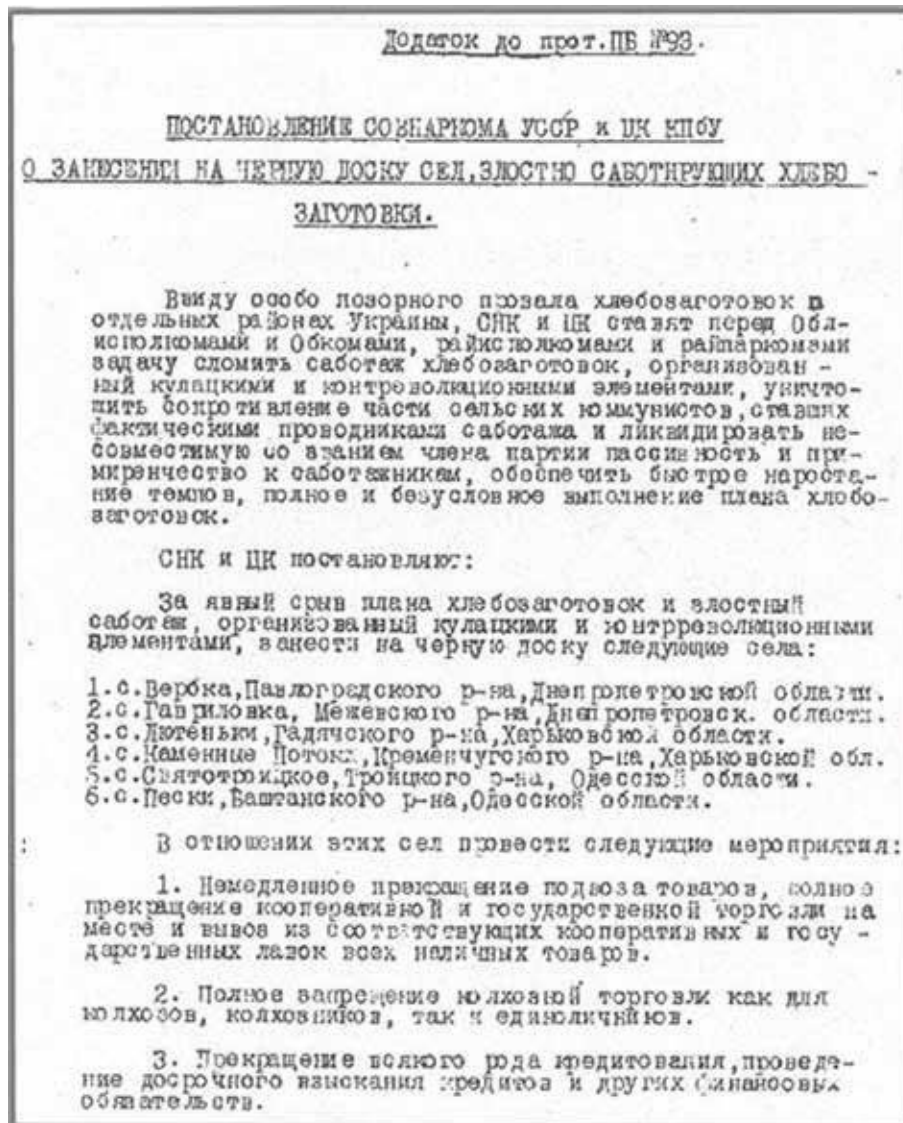
Комісарство поза національне. Це по-перше. Ті євреї, які були в керівництві більшовиків, євреями себе не вважали, боролися з єврейством, іудаїзм мав. Так само, як і з християнством. До 1929 року, коли почали політику колективізації й Голодомору, в керівництві СРСР, яке володіло реальною владою, не було осіб єврейського походження. Автор ідеї Голодомору в Україні сам був українським більшовиком. За прізвищем Петровський. Сталін схвалив цю ідею. А далі – накази згори, які реалізовували всі більшовицькі керівники

⁵² Марк Эпельзафт. Бандера, УПА, ОУН и евреи. Мифы из тех, на которых держится власть лубянцев. <https://www.krugozormagazine.com/show/bandera-oun-upajews.3195.html>

⁵³ Марк Эпельзафт. Бандера, УПА, ОУН и евреи. Мифы из тех, на которых держится власть лубянцев [jews.3195.html](https://www.krugozormagazine.com/show/bandera-oun-upajews.3195.html)

будь-яких національностей – руські, осетини, українці. Були у складі чекістів і євреї, але лише за визначенням. Я б визначив їх як антиєвреїв, антиїудеїв. Будь-яке звертання провини за Голодомор на єврейський народ є геббельсівською брехнею. Саме таке і зробили нацисти, вселивши неписьменним люмпен-образованцям, що так воно насправді і було.

Історики знайшли документи: євреї самі вступали в УПА. ...Поки до моїх рук не потрапили відповідні документи, я вважав, що УПА співпрацювала з фашистами, згадує ізраїльський історик **Аарон Вайс**, родина якого і він сам були врятовані українцями. – Чимало біженців гетто в західних районах України у 1942–1943 роки так чи інакше зустрічались з українськими повстанцями, – констатує доктор наук, професор **Фелікс Левітас**. – Я особисто працював з до кумент-

тами, бачив, що чимало євреїв самі здобували зброю і приєднувались до українських повстанців.

В архівах професора Сорбони (Париж) **Володимира Косика** є документи про те, як євреї опинялися у лісах. УПА організовувала масу акцій для втечі євреїв-лікарів з нацистських гетто. Частина повстанців перебувала у важкому стані, зброї і продовольства не вистачало, за матеріалами Косика, чимало повстанських загонів організували з втікачів таборів для цивільних осіб. Ці табори

допомагали повстанцям, а повстанці охороняли табори. З таборів набирали до загонів лікарів і молодих людей, що були готові воювати.

«Євреї хоробро воювали в лавах УПА, ми не знаємо випадків їхнього негідного поводження, – історик **Ярослав Дашкевич**. – Багато з них загинули за захист ідеалів, за які боровся український народ». «Німецька пропаганда вловила цей момент українсько-єврейської єдності і намагалась заважати цьому, – розповідає **Фелікс Левітас**. В архівах знайдено дві німецькі відозви. Перша (переклад автора): «Слухай, український народе! Москва видає секретні накази ОУН. З секретних вказівок, що потрапили до наших рук, видно, що кремлівські жиди перебувають у тісному контакті з ОУН, яка начебто воює проти більшовизму. В керівництві ОУН сидять агенти, які виконують накази кровожерливого Сталіна і його жидівських поплічників».

Друга: «Чого прагне так звана УПА? Селяни, пам'ятайте, що УПА грабує український народ, мордує і запламовує його. А хто є керівником цієї армії? Це львівські жиди та їхні кремлівські помічники».

Колабораціоністи та НКВД – автори масових вбивств. Одне ясно давно: бійці УПА не брали участі в масових акціях знищення євреїв в Україні. Ані у Бабиному Яру, ані деінде. І Степан Бандера до цих звірств жодного стосунку ніколи не мав, всю війну просидів у німецькому таборі знищення Заксенхаузені. У складі УПА воювали доволі значна кількість євреїв. Самий відомий з них, пізніше засланий до ГУЛАГУ, **Лев Ребет** – український публіцист і адвокат, один з лідерів Організації українських націоналістів ОУН. Серед 150 тисяч жертв Бабиного Яру після 1941 року також нараховують чимало бійців цих формувань.

«Російські нацисти за взаємною згодою з німецькими фашистами, – згадує **Марк Епельзафт**. А ще варто згадати, що в самій Росії на окупованих нацистами територіях євреїв знищували з розмахом не тільки місцеві російські поліцаї – колабораціоністи, але й бойові групи російських козацьких нацистських армій. Варто було б нагадати, що за нацистів у складі таких армій воювали близько 2 мільйонів росіян. Німці називали їх «*хіві*». Або «*наші Івани*». Варто було б згадати і про російську нацистську республіку на території Брянської, Орловської і Курської областей, де євреїв залюбки вбивали. Як і знищене гетто Смоленська також треба згадати. Тому варто було б вже припинити, нарешті, мусолити тему Бандери. І в

Ізраїлі, і в Росії. Почніть говорити правду або хоча б вивчати її. І хто співпрацював з нацистами на повну міру. І ви повернете свій звинувачувальний перст у бік Кремля»⁵⁴.

⁵⁴ *Марк Эпельзафт*. Бандера, УПА, ОУН и евреи. Мифы из тех, на которых держится власть лубянцев.- jews.3195.html

На жаль, коли ми шукаємо шляхи подолання кризи, Росія й сьогодні продовжує докладати зусиль для поширення дезінформації.

Фейк. Росія бреше про походження вірусу. Це поширюється в Україні, Вірменії через підконтрольні медіа, – сказав американський дипломат. Він також заявив, що «інспіровані в Росії фейки були озвучені в ефірі українського телеканалу «1+1», який належить бізнесмену Ігорю Коломойському. Зокрема, минулого тижня у програмі «Секретні матеріали», яка виходить на цьому телеканалі, розповідалося про нібито наявність на території України американських лабораторій, в яких розробляється біологічна зброя. Ця історія була поширена в Україні *В. Медведчуком*, підготовленим в КДБ адвокатом, через якого у 1970-ті роки *Василь Стус* був відправлений до Сибіру, у ГУЛАГ», – заявив *Кент*.

ІСТОРІЯ ГАСЛА: «СЛАВА УКРАЇНІ!»

В мережі якось повідомили, що саме *С. Бандера* підказав гасло «Слава Україні!»: І прийде час, коли один скаже: «Слава Україні!», а мільйони відповідатимуть «Героям слава!». Проте, цього висловлювання не знайшли у збірці праць провідного українця. Водночас історики стверджують, що гасло «Слава Україні!» почали вигукувати ще з XIX століття учасники українських організацій. Найбільшого поширення гасло набуло в часи української революції у 1917 році, коли активізувався сплеск українського руху. Перша форма була всюди однаковою: «Слава Україні!», а відгук постійно мінявся. Хтось відповідав «Україні слава!», хтось – «Слава, слава, слава!». За часів гетьманату *Павла Скоропадського* відповідали «Гетьману слава!». Пізніше з середовища ветеранів визвольної боротьби це гасло перейшло в націоналістичні організації, які виникли в еміграції в міжвоєнний період. Потім це гасло перейняли пластуни, які діяли в західноукраїнських землях, що входили до складу Польщі. А з середовища пластунів вийшло дуже багато членів Організації українських націоналістів, а також командирів УПА. Тому це гасло міцно закріпилося в середовищі ОУН. Після 1940 року в Організації українських націоналістів відбувся розкол і утворилася ОУН бандерівська, або революційна. На своєму другому великому зборі у Кракові в постанову було занесено, що організаційним вітанням є гасло «Слава Україні!» з відповіддю «Героям слава!». Відтоді це було обов'язковим гаслом і в усному спілкуванні, і в документах.

У жовтні 2018 року п'ятий президент України *Петро Порошенко* підписав закон, який запровадив військове привітання «Слава Україні! – Героям слава!»

Митрополит Єпифаній. Прихильники «руського миру» часто називають українців з активною громадянською позицією бандерівцями, а ще частіше – бендерівцями, спеціально або ненавмисно викривляючи прізвище українського націоналіста. Коли нас називають бандерівцями, то ми цим пишаємося. Для декого таке найменування є лайливим, але для нас це честь. Бо наша земля породила таких славних героїв, які колись казали, що прийде час і один буде казати: «Слава Україні!», а мільйони відповідатимуть: «Героям Слава!». Ми з вами дочекалися цього часу, тому повинні радіти, що є спадкоємцями наших героїв та маємо можливість досягнути і продовжувати те, що вони намалювали.

МАЙДАН... БОЛЮ Й КРОВІ

*От бачу, що вже і Майдан стає історією пам'яті.
Так, швидко його забувають.*

На таку думку мене наштовхнула аудіо книга, яку читали на українському радіо. Це роман, що не давав заснути, називається «*Вертеп. Роман Про Майдан*» авторки пані *Олени Захарченко*, виданий ще у 2016 році... Однак, тоді як читач і очевидець його

пропустила, а тепер – наче все встає перед очима..., так воно і було. Тільки страшніше, тому що не в пам'яті поставало, а в реаліях... І серце знову стискається, і сльози в горлі не дають зітхнути... Тепер розумію, чому наші слухачі з Дипломатичної академії України після допомоги майданівцям (*а це – спуститися вниз від Михайлівської площі, де будинок ДАУ, Михайлівською або Софійською вулицями*) ховали очі, чому не розповідали, чому мовчали, чому не хотіли носити туди наші бібліотечні книжки, які ми намагалися подарувати учасникам. Мабуть, *ТАМ було не до книжок... На Майдані Книжка писалась жива – тими, хто там стояв і йшов на вогонь – знищення або себе – або ворога...*

Наші брали тільки ліки, багато ліків, бинти, йод, зеленку, вату, знову бинти.. для тих, хто там у пеклі протистояння ...помирав і кого вбивали вони, чорні душі диявола. Там було страшно... Було багато болю і крові...

МАЙДАН – 2014

Впала в очі інформація про ті, вже далекі події від 13 грудня 2013 року.

Нижче йдеться про *Майдан*, про те, що треба було для Революції гідності, куди президент Янукович привів військових з Росії. Стріляли й вбивали студентів та інших. До цих пір рідні не знають, де їхні близькі – понад 100 осіб. На Ю-туб є фільми про Майдан. Російською, англійською, іспанською... мовами. Пошукайте і подивіться! Багато чого зрозумієте... А результати війни – очі загиблих, що промовляють до Вас з фотографій на стіні Михайлівського собору. : Михайлівська площа перед МЗС України.

⁵⁵ <https://www.facebook.com/notes/dmitriy-malyuta/%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B0%D0%BD-%D0%BE%D1%80%D0%B3-%D0%B8%D0%BD%D1%84%D0%>

Студенти Дипломатичної академії

ГОЛОС МАЙДАНУ. Майдан (ОРГИНФО)

2 грудня 2013 р. о 10:29

Срочно. Организационная информация с киевского Майдана. ПОЖАЛУЙСТА, МАКСИМАЛЬНО ШИРОКИЙ ПЕРЕПОСТ!!!⁵⁵

Ответы на вопросы: что делать? чем помочь? куда и к кому обращаться? (+ свежие вечерние обновления)

Обновление #10 (12:19, 12.12.13)

ТЕРМІНОВО (12.12.13) наметовому містечку потрібні:

- Бензин А95
- Дрова
- Генератори • **ВІЙСЬКОВІ НАМЕТИ!!!**
- Пластикові меблі – столи, стільці
- Обігрівачі – «дуйки»
- Електрочайники
- Термоса
- Ліхтарики, налобні й звичайні
- Батареї AA та AAA
- Європоддони
- Еструдований пенопласт (плотний, не бісерний!)
- Пластикові хомути-обжимки.
- Шоломи
- Переноски 25 м. із розетками та патронами

- Лопати для снігу
- Сіль та песок у мішках
- Теплі куртки та рукавички великих розмірів
- Одноразовий посуд
- Пакети для сміття
- Поповнення для зв'язку
- Му-Fi (саме Му-Fi!!!) роутери від «Інтертелекома»
- Гарячі готові страви, чай та кава
- Заготовки для гарячих страв – пасіровані овочі, крупи та макаронні вироби у мішках
- Овочі й фрукти

Потреби кожен день змінюються, найкраще телефонувати до загоспа наметового містечка, уточнювати потреби у нього тоді, коли ви готові чимось Майдану допомогти, перед виїздом. **Гарячі їжа, чай, кава, одяг, дрова потрібні постійно.** Їх варто привозити просто на Майдан і здавати біля входу до будинка профсоюзів. Уточнення дивіться нижче, у відповідних розділах.

94

Реквізити для бажаючих підтримати МАЙДАН з-за кордону:

USD PL68 2490 0005 0000 4000 ...
 EUR PL68 2490 0005 0000 4000 ...
 PLN 23 2490 0005 0000 4000 ...

Банк: Alior Bank Spolka Akcyjna

Код SWIFT банку: AL...

Отримувач: ALLA ...

Адреса, до якої прив'язані рахунки: ul. ...

Обов'язково вказуйте призначення платежа «charitable aid for peaceful protesters in Ukraine» Відповідальні:

Контактний телефон у Польщі: Tel. +48-22-....

Сторінка на Facebook

«Як допомогти українцям на Майдані у Києві»: Величезна купа корисної інформації у 6 блоках:

1. Потрібна чітка організована взаємодопомога на місці.
2. Інформаційна підтримка.
3. Дійте як можете у своїх містах.
4. Фінансова допомога.

5. Допоможіть у наповненні цієї сторінки важливою актуальною інформацією.

6. Допоможіть поширити цю сторінку, щоб більше людей змогло знайти відповідь на питання «Як підтримати людей на Майдані».

Ви також можете допомогти Майдану, передавши Bitcoin на адресу:
 «1MvkiidNwrEga5Q6XXeD8ksGrZ1WzMo...».

QR-код можна побачити тут:

Всі транзакції і баланс публічні (на тій же сторінці по лінку вище) і за кожен відповідальна людина відзвітує.

Аналогічно можете передати Litecoin на адресу:

«LTCXhrVXdVwgnpRz68D8mGFjiGmKbxK2Gk».

Транзакції і баланс видно тут:

Відповідальний за роботу з криптовалютами – ...

Вводная. Структура Майдана (мовою оригіналу)

95

Нужно понимать, что сейчас идёт процесс первичной организации. Поэтому есть некоторая неразбериха – не хватает людей и рук, ответственные – в мыле. Нужно воспринимать это спокойно. Становиться на то место, на которое готовы, и делать своё дело. СПОКОЙНО. Чем больше спокойствия, тем быстрее будут отлажены организационные моменты.

Организационно Майдан разделён на 2 части: Штаб (Дом профсоюзов) и Палаточный городок (Майдан). Помощь нужна ВЕЗДЕ. Критичны волонтеры, еда и многое другое. Подробности будут в следующем блоке. Штаб отвечает за весь процесс в целом, за политический процесс, работу с прессой, решает часть технических вопросов.

Палаточный городок отвечает за удержание пространства и организацию всех процессов в этом пространстве. Палаточный городок уже окружен баррикадами. Палаточный городок курирует размещение приезжих, охрану территории, нейтрализацию провокаторов, уборку территории, оказание медицинской помощи, питание участников.

Потребности. Штаб (Дом профсоюзов – на Майдане, под гигантским экраном).

1.В штаб нужны волонтеры. Много. Работа на кухне Дома профсоюзов (порезка, раскладывание, раздача). Разнос бутербродов и чая

на Майдане. Юристы. Люди, которые смогут оперативно распространять информацию. Люди на пропускные пункты.

Куда подходить, где регистрироваться: спрашивайте возле входа, где пункт регистрации волонтеров. Изначально он был в штабе, на первом этаже, если туда уже не пускают, значит пункт регистрации должен быть где-то на улице.

2. В штаб нужна еда. Любая еда. Лучше – готовая и горячая. Еду нужно приносить к входу в Дом профсоюзов. Её отнесут в столовую либо сразу поставят на раздачу. Пункт приёма и выдачи – слева от входа, на улице. Сдавайте еду туда. Чай, кофе, сахар в кубиках и порционных пакетах горячо приветствуется. Вода в 5л бутлях – тоже.

Нужна пластиковая посуда. МНОГО. Нужны мусорные мешки (120, 240 л).

Можно просто привозить готовые чай и кофе, и раздавать прямо на Майдане.

3. Днем возле штаба работает пункт приема денег (справа от входа). Кроме того, реквизиты для перечисления денег можно взять тут: ...

4. Создана «МЕДСЛУЖБА Евромайдана», у неё есть группа в Facebook: <https://www.facebook.com/groups/6/...> В группе собирается

96

актуальная информация о потребностях медслужбы. В частности, вот здесь: ... есть полный перечень необходимого и указано, куда всё приносить.

Потребности. Палаточный городок (на самом Майдане).

1. Охрана. Нужны адекватные мужчины в охрану. Постоянно. Много. Крайне желательно – готовые стоять по 8-12 часов. Охрана «держит» периметр, располагается внутри лагеря – за баррикадами. Постоянное присутствие охраны – ЗАЛОГ того, что штурмов не будет и провокации будут своевременны и правильно пресекаться. Особенно важна охрана ночью. По понятным причинам.

Регистрируют охранников представители афганцев:

Павел ... – (050)

Сергей – (06)

Оба постоянно находятся на территории городка, дежурить будут посменно.

2. Медикаменты. Врач городка – **Павел – (0юю)** Текущие потребности нужно выяснять у него.

3. Продукты, напитки и разные бытовые вещи.

Еда: готовая, либо порезанные сыр, колбаса, хлеб, чай, кофе, сахар в кубиках или порционных пакетах, вода обычная и минеральная газированная. Будут признательны за консервы, проверенные временем, особенно за тушёнку.

- Нужны фрукты, особенно лимоны.
- Чай. Чай, по возможности, везите готовым!!!
- Бытовые вещи и расходные материалы:
- Мусорные пакеты (240л, повышенной прочности)
- Перчатки строительные
- Салфетки
- Стяжки
- Скотч
- Одноразовая посуда
- Пластиковые столы и стулья
- Плотный пенопласт листами (НЕ бисерный!!!)

Одежда: Тёплые куртки больших размеров. Простые шапки. Перчатки

97

больших размеров.

Медицинское и околomedическое: Антипростудные средства (лучше – растворимые в горячей воде). Поливитамины. Аскорбиновая кислота. Гигиеническая помада (на ветру у некоторых уже трескают губы).

- ТЕРМОСЫ
- Пластиковые столы и стулья.
- Обогреватели – дуйки.
- Любые генераторы (нужно ещё несколько штук).
- Электрическое оборудование. Переноски, настольные лампы, энергосберегающие лампочки (их можно повесить на 1 генератор в 4 раза больше, чем обычных). Удлинитель.
- Металлические урны. Многие курят. В пластиковые урны кидать окурки опасно. Нужны любые металлические урны. Всего их надо 50-60 штук для размещения на территории палаточного городка и Майдана.
- Принимает всё это завхоз: (0...).....

Для желающих помочь – передать что-либо из других городов есть 2 пути:

Путь 1. Местный штаб любой из партий, входящих в ОО. Найдите штаб, попросите передать на Майдан. У них, вполне вероятно, раз в 1-2 дня ходят туда-обратно машины.

Путь 2. Новая почта (<http://novaposhta.ua/>). Отправляете посылкой через «Новую почту» с доставкой до дверей.

Адрес доставки: Киев, площадь Независимости, 3.

Получатель: звоните на телефон горячей линии ... и уточняйте.

Перед поездкой в «Новую почту» позвоните на горячую линию и уточните, что на Майдане требуется в первую очередь.

4. Нужны люди на **уборку территории**. Спрашивайте коменданта или помощников коменданта палаточного городка.

5. ПОСЕЛЕНИЕ. Нужны люди, готовые взять к себе на ночёвку приезжих из других городов.

Телефон координатора: (066) На этом телефоне организовано круглосуточное дежурство.

Утерянные вещи, найденные на территории Майдана – паспорта, пропуска Все вещи находятся у коменданта палаточного городка. Кроме того, вроде бы есть несколько связок ключей.

КРИТИЧНО. На Майдан постоянно нужны люди. На сам Майдан. На охрану. На уборку. На раздачу еды. На другие волонтерские задачи (там их хватает, поверьте, особенно в штабе).

Реквизиты для перевода денег (по Украине). Учтите, это перевод на 98

счета «оп-па-зиции», вы сами решаете, доверяют им или нет. И если переводите, значит сами решили доверять им, хотя бы даже в этом вопросе:

Усі бажаючі підтримати Євромайдан можуть зробити добровільні внески за наступними реквізитами: ПАТ «Діамантбанк». Громадська організація «Кияни – за реформи». Україна, місто Київ, вул. Володимирська, ... Призначення платежу: добровільне пожертвування від (ПІБ) без ПДВ. тел. для довідок:

ПОЖАЛУЙСТА, МАКСИМАЛЬНО ШИРОКИЙ ПЕРЕПОСТ!!!

⁵⁶ Оріон Я. В блудному колі (християнство і наша історія). Сідней-Канбера: Відродження, 1976. С.301.

От Вам і жива історія, начебто тільки вчора, а минуло кілька років....

«Людина не може залишатися байдужою до історії, – писав Ярослав Оріон. – Вона завжди хоче знати, що й чому сталося, щоб зайняти відповідне становище, щоб мати свою думку. Коли ж людина історії не розуміє, вона потрапляє в заблуд, або в цинізм»⁵⁶.

Так, пошук істини завжди був притаманний українцям, про що свідчать наші найдавніші писемні трактати. Знання були в пошані не лише серед учених ченців – основами мудрості цікавилися князі Київські Русі. Тож не випадково одного з них найменували Мудрим.

ПАНТЕОН ГЕРОІВ

В Україні розроблено проект створення **«Національного пантеону»⁵⁷** – переліку героїв і героїнь національної історії. Однак проект ще остаточно не узгоджений: наптовхується на сперечання про діяльність тієї чи іншої особи.

Чи можливо створити «Національний пантеон», ігноруючи всі ці неузгоджені моменти? Можливо! У такому випадку необхідно відмовитись від визначення «герой» і «героїня», а залишити поняття «видатні особи».

Безперечно, минуле країни, персоніфіковані і представлені в умовній галереї героїв люди стануть ефективним інструментом ментальної трансформації, зміцнення патріотизму.

99

Політика національного самоприниження і неповаги до своїх національних святих і своїх героїв привела до дезорієнтації суспільства і ослаблення нестійкої ідентичності, почуття національної і державної неповноцінності.

Не забуваймо: **національна історія в ідеалі – це фундамент духовної культури та ідейний гарант суверенітету.**

Навчальна література є майданчиком для полеміки з опонентами влади. Саме там можна спостерігати своєрідну громадянську війну авторів історії. Однак, учням та їхнім батькам

⁵⁷ <https://old.uinp.gov.ua/page/natsionalnii-panteon>; Про створення ПАНТЕОНА ГЕРОВ України та ВИЗНАЧНИХ ДІЯЧІВ України у столиці України - місті Києві. - <https://petition.president.gov.ua/petition/113150>.

важко вибрати між різними героями. Відсутність чітких критеріїв формування Національного пантеону – хто був за Україну, а хто – проти – дезорієнтує людей. А за вибором героя (героїв) слідує ціннісні пріоритети.

Що стосується визнаної галереї героїв, то логіку формування її владою досягнути доволі важко. Чому нинішня влада знімає з посад людей, які намагаються відновити історичну справедливість? Влада жодним чином не дякує таким людям – патріотам за важку роботу. На своїх місцях трохи далі від Києва та й в столиці залишаються пам'ятники, назви вулиць, площ тощо на честь тих, хто душив нашу незалежність. Мабуть, сперечання про можливих претендентів Національного пантеону ще довго не вщухатимуть.

Проте, всупереч старанням владних структур та істориків, які обслуговують владу, відбувається героїзація багатьох невизнаних офіціозом осіб і подій минулого, розкриваються злочини проти людяності, наприклад, історія голодомору в Україні, архіви буцегарень, партійні архіви, документи забутих особистостей і героїв.

З історії Республіки Білорусь. Приємно відзначити, що подібним до українського шляхом посувалися справи в наших сусідів – білорусів, які почали згадувати політичних діячів БНР, Слуцького повстання, інших визначних персон і явищ. Герої білоруського Відродження затребувані сьогодні як фігури сильні, реальні і впливові. Вони переконливо «агітують» за демократичний вибір Білорусі. Інше питання: чи буде Білорусь слідувати цим настановам своїх

Генеральний секретаріат – героїв? уряд Української Народної Республіки

Лідери нації впливають на вектор суспільного розвитку та ідеологічні установки. Українські, як і білоруські першопрохідці є національними символами і опорою держави,

важливими аргументами на користь незалежності та державності. Сьогодні існує потреба в тому, щоби відомі титани минулого, такі як Тарас Шевченко або Степан Бандера були підкріплені фігурами не менш значущими і авторитетними в контексті розвитку загальних демократичних цивілізаційних процесів. Це сприятиме лікуванню від отрути неволі, допоможе нам нарешті «вичавити з себе раба», додасть самоповаги народу і зацікавленості світової спільноти в українських культурних надбаннях.

Впевнена, що діяльність, спрямована на повернення історичної пам'яті, популяризація національних героїв в стані переломити нігілістське ставлення до минулого з боку сучасної молоді і позитивно вплинути на формування самосвідомості людей, їх ціннісні переваги.

На жаль, деякі історичні теми навіть в освітній практиці й нині замовчуються начебто з-за перестороги посваритись із сусідньою Польщею або іншими країнами Євросоюзу. Однак, не підлягає сумніву, що історичні події, героїчні персони здійснюють безпосередній вплив на самосвідомість людей, на вибір ціннісних орієнтирів.

Свого часу історія полковника **П. Болбочана**, на документи про якого я напштовхнулась, працюючи в польських архівах, потрясла мене. В корені змінила моє ставлення до сприйняття і розуміння революційних подій в Україні початку минулого століття, діяльності окремих особистостей, а також польського прочитання історії України.

Оскільки **ТУ** історію України у радянські часи повністю замовчували, а вчили вже після розвалу СРСР з відповідними кліше «захоплення» героїкою, із «зачисткою» цілих пластів нашої історії про внутрішнє протистояння політичних сил в самій Україні, в середовищі української влади, про внутрішню політичну боротьбу, непорозуміння між українськими революціонерами, які часто нищили одне одного.

Розстріляли й полковника Болбочана...

Приклади героїчної боротьби, на перший погляд часто

безрозсудні, однак дають підстави для національної гордості, зміцнюють духовний стрижень кожної мислячої особистості, а через таких особистостей – і народу. Перенесені факти і перенесені враження на папір формують історичну канву подій, сприяють передачі історичної інформації і врешті формують історичні уявлення про ті чи інші події, а також історичний досвід.

Серед таких – протистояння слабких сильним, виживання у неймовірних умовах буття, навіть здобуті перемоги... В історичній канві минулого можна зустріти яскраві приклади протистояння слабких держав загарбникам. В цьому плані невеликі європейські країни, як Литва, Латвія, Естонія вистояли в нерівній боротьбі з російською імперією, тому що збереглися як національні спільноти, зберегли мову і культуру, не дали ворогам сфальсифікувати свою історію. Відстояли історичний авторитет і добре ім'я «зелених братів», які, здавалося, у безнадійних умовах продовжували партизанську війну за незалежність.

Колективні уявлення про Пантеон видатних постатей є одним із суттєвих чинників формування національної ідентичності. Героїчне минуле, яке визнається та усвідомлюється учасниками спільноти, є основою її усталеності та ідентичності. Цьому питанню присвятив свою статтю Л.Чупрій, спираючись на дослідження Е.Сміта.

Героїчні постаті уособлюють всіх, хто творив, захищав, виборював, прокладав своєму народові шлях у майбутнє. Формування несуперечливого національного Пантеону героїв, неодмінно має бути об'єктом державної політики пам'яті та ідентичності. Історія має будуватися на конкретних персоналіях, інакше історичні сюжети доволі швидко підуть в небуття, не підтверджені пам'ятникознавством. Видатних осіб збирають у Пантеон, який зберігає сакральну пам'ять про подвиги заради народу і країни, і який сприяє самовизначенню нації, тобто її самоідентифікації.

Кого зараховують до Пантеону? І які критерії цього відбору? Відповідь на це питання ускладнюється нестійкістю політичної влади в державі, що часто змінює своїх героїв внаслідок зміни історії своєї героїки. При тому деякі режими намагаються повністю знищити пам'ять про минуле, насаджуючи нову пам'ять і нову історію. Таке ми спостерігали також в історії України, коли прихід нової влади супроводжувався знищенням пам'ятників і перейменуванням вулиць і не тільки вулиць, а й цілих міст і навіть країн. У стабільних державних системах Пантеони героїчних осіб формуються століттями і до них включають ті історичні постаті, які солідарно визнаються спільнотою. Несуперечливість національного Пантеону є головною ознакою цілісної і усталеної національної історичної пам'яті і нації як такої.

Колективні уявлення в Україні про національний Пантеон ще не є кінцево сформованими на рівні суспільної свідомості. Історична

пам'ять українців містить водночас кілька різних оцінок і уявлень про події та постаті минулого, основними з яких є національнодемократична і колоніально-радянська. Такий поліалізм поглядів громадян на національну історичну спадщину є суттєвим дезінтегруючим чинником, джерелом соціального протистояння, яке й сьогодні активно використовується в політичній боротьбі.

За соціологічними опитуваннями (2017 р.) про ставлення українців до різних історичних постатей, найпопулярнішими виявилися **Богдан Хмельницький, Михайло Грушевський та Іван Мазепа**. На четвертій позиції опинився генеральний секретар ЦК КПРС Леонід Брежнев – як рештки колоніального мислення, який виявився популярнішим за очільника ОУН Степана Бандеру.

Перша трійка – це ті люди, яких найчастіше українці бачать, зокрема, зустрічаючи їхні портрети на грошових купюрах, які виступають теж популяризатором історії, – говорить Володимир В'ятрович. Що стосується наявності серед цих осіб Леоніда Брежнева, то це певний атавізм чи інерція. Тому що для багатьох українців Брежнев – це особа, з якою асоціюється майже 20 років їхнього життя. Що стосується **Степана Бандери**, то він у радянські часи був головним антигероем і залишається одним із головних антигероїв сучасної російської пропаганди. Відповідно, переосмислення постаті Степана Бандери в Україні тільки починається.

Цікаві цифри, пов'язані з Голодомором: 79% українців визнають Голодомор геноцидом. Це яскравий приклад вже вагомих досягнень державної політики національної пам'яті.

Якщо мова йде про декомунізацію, як переосмислення комуністичного минулого, то слід зазначити, що декомунізація ніколи не стосувалась конкретно якихось постатей, як Степана Бандери, не було спеціальних масштабних інформаційних зусиль, спрямованих на поширення інформації про Українську повстанську армію тощо. Перша стадія декомунізації в країні стосується усунення тих чи тих пам'ятників вождям, символів комуністичного минулого з публічного простору.

Серед українського населення є популярним **Іван Мазепа**, але через одну сходинку нижче стоїть Петро І. Такі прояви можна пояснити тим, що у 1991 році в Україні не з'явився зовсім новий народ. Існує те ж саме суспільство, яке активно оброблялося радянською пропагандою і продовжує оброблятися російською. Міфи й стереотипи радянського минулого не так просто і не так швидко зникають. Через

це для багатьох людей постать Петра I досі залишається чимось важливим в українській історії. Особливо це помітно у місті **Полтава**, яке має славні українські традиції, має славних синів і дочок. Але часто, особливо у краєзнавців та екскурсоводів, постать Петра I та усе, що пов'язано з Полтавською битвою, стає мало не основою ідентичності мешканців Полтави. Це вже виходить поза межі декомунізації, але безпосередньо пов'язано з питаннями національної

104

ідентичності, з уявленням про минуле. Подібні факти є рештками колоніального мислення, над якими треба працювати в школі, інституті, в ЗМІ.

Складну ситуацію, що склалася з пантеоном героїв України, можна пояснити також і політикою можновладців, які використовують відомі імена для власного успіху: просування до влади або в депутатський корпус. Так, напередодні чергових виборів в український парламент 20 депутатів виступили з ініціативою повернути Степану Бандері звання Героя України (яке дали цій визначній особистості

2010 року під президентські вибори).

Подібні пропозиції, а отже і політика викликає низку запитань.

Можливо необхідно віднайти іншу форму увічнення пам'яті патріотів України, оскільки звання Героя України, яке ми зараз маємо, достатньо скомпрометовано. Серед сучасних героїв є ті люди, які навіть тепер готові воювати з Україною.

ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ

Чому українці й до сьогодні шукають власну ідентичність? За соціологічними дослідженнями у своїй більшості сучасні українці за час перебування в імперській і радянській Росії стали носіями «чужої» ідентичності. Так склалося, оскільки від своєї ідентичності українці майже повністю відійшли ще за часів російської імперії, а за часів советів цю ідентичність з української душі батогамми вибивала радянська влада. Нової ідентичності ще не набули або набула менша частина суспільства. Мова йде про європейську ідентичність.

Мішанина в політичних поглядах відбивається і на політичному різнобарв'ї парламенту, де представлені різноманітні політичні

уподобання, напрями і рухи. Такий стан справ послаблює українське суспільство, а отже і європейську Україну.

Історичне розділення і загарбання українських територій, постійні війни на українських землях, нищення мільйонів українців – ненароджених і живих – залишили глибокі травми в народній пам'яті. Цим доволі успішно користуються наші вороги: антиукраїнські політичні сили всіляко роздмухують політичні та

105

історичні образи.

З появою кризових ознак в Україні підіймають голови антиукраїнські сили. Не скажу, що це «козачки» з Московії, хоча такі також є. Вистачає і своїх зрадників. Вони є гіршими і страшнішими явищами на нашому публічному небосхилі, оскільки знають українську природу зсередини і користуються всіма нашими слабостями і недолугістю.

Стосовно засад української ідентичності ... Питання асиміляції, акультурації, деасиміляції набули особливої популярності і ваги у зв'язку із складнощами європейської політики адаптації до прибулих іноцивілізаційних мігрантів. При цьому не всім національним меншинам вдалося зберегти власну ідентичність.

Постає питання: чому деякі відстояли власну ідентичність, не зважаючи на утиски владних структур титульної нації, а інші не досягли такого стану? Як свідчать історичні дані, збереження ідентичності є характерним для тих національних меншин, які мають або мали, власну **автохтонність**. І це збереглося в історичній пам'яті поколінь. Дослідивши зазначене питання, я дійшла висновку про те, що автохтонність впливає на національну ідентичність. І що є особливістю даного процесу, саме автохтонність національних меншин зберігає їхню ідентичність, надає можливість протистояти асиміляційним тенетам.

Тема автохтонності є вкрай важливою для майбутнього розвитку європейської спільноти у зв'язку із складнощами європейської міграційної політики, а також політики адаптації титульних націй до прибулих іноцивілізаційних мігрантів.

Процес обоїльної адаптації набув назву **«аккультурація»** (acculturare – від лат. ad – до і cultura – утворення, розвиток)⁵⁸ значної

⁵⁸ Acculturation anthropology Written By: The Editors of Encyclopaedia Britannica See Article History. <https://www.britannica.com/topic/acculturation>; Assimilation in

American Life: The Role of Race, Religion, and national Origin. By Milton M. Gordon. new York: Oxford University Press, 1964. 276 pp. Cloth, Mary Bosworth Treudley. Social

кількості прибулого мігрантського населення до розвинутих країн Європи, які розглядають власну культуру цивілізаційним феноменом сучасності. Поняття **«асиміляція»** (від лат. «assimilatio»), що означає уподібнення, ототожнення, тісно пов'язано з міграційним процесом. Найактивніше цими питаннями цікавились європейські та американські вчені, завданням яких було теоретичне обґрунтування розроблених схем та реалізованих за ними заходів для стабілізації ситуації в державах, створення позитивного іміджу і врешті виправдання владних структур за неетичне поводження з нелегальними мігрантами. Про асиміляцію етнічних меншин написано чимало. Засадничими європейськими парадигмами міграційної політики традиційно є мультикультуралізм і транснаціоналізм (**Глік Шіллер, Фонер, Вертовець**), в основі яких – захист прав національних меншин, зокрема і мігрантів. Зазначимо, що американська теоретична школа щодо асиміляції відрізняється від підходів європейських аналітиків до вивчення зазначеного процесу у першу чергу жорсткішими схемами «окультурювання» чужоземців у т. зв. американському плавильному котлі – тиглі, де всі нації переплавляються в єдине ціле, утворюючи цілісний американський народ (**Фіонер, Ван Туберген**).

106

У західній науці за останні десятиліття з'явилися нові визначення щодо асиміляції, які близькі до згаданого, однак, на переконання європейців є м'якшими за змістом і суттю. Йдеться про вже згаданий термін **«акультурація»**, а також **«деасиміляція»**. Спадає на думку, що акультурацію і деасиміляцію штучно ввели у наукову термінологію з метою відійти від чітких, можна сказати жорстких визначень асиміляції, тобто поглинання іншої народності... Не виключаю також, що тяжіння до акультурації є проявом проколоніальної ностальгії за минулим, що так чи інакше виявляється на політичному тлі європейської політики.

Forces, Volume 43, Issue 1, 1 October 1964, Pages 125–126/. <https://doi.org/10.1093/sf/43.1.125>. Published: 01 October 1964; <https://academic.oup.com/sf/article-abstract/43/1/125/2227931?redirectedFrom=fulltext>

⁵⁹ Istorija/krayini_tsentralnoyi_shidnoyi_yevropi_pislya_drugoyi_svitovoyi_viyini Історія країн Центральної і Східної Європи після другої світової війни. https://pidruchniki.com/1202022440957/istoriya/krayini_tsentralnoyi_shidnoyi_yevropi_pislya_drugoyi_svitovoyi_viyini#187

Синонімом терміну **«асиміляція»** американським дослідником **Мілтоном Гордоном** також висунуто поняття **«деетнізація»**. У своїй роботі «Асиміляція в американському житті» він, зокрема, розподілив етнічну асиміляцію на її складові, серед яких і культурна асиміляція. За Гордоном, акультурація⁵⁹ як і асиміляція, це – процес, в якому етнічна меншина сприймає цінності та зразки поведінки домінуючої групи. При цьому акультурація виявляється у двосторонньому русі: з одного боку, на мігрантів впливає домінуюча культура, водночас і емігрантська культура впливає на культуру титульної нації.

Існують й інші своєрідні тлумачення процесу і ролі асиміляції, як, наприклад, у етносоціолога **Гарольда Абрамсона** і філософа **Карла Дойча** та ін. За твердженням К. Дойча, який розробив ідеї теорії виховання в поліетнічному суспільстві⁶⁰, протягом року можуть асимілюватись у середньому всього близько 0,1% етнічної спільноти.

Поряд з цим привертає увагу необізнаність деяких вітчизняних авторів, які вже в новій українській літературі, яку пропонують широкому колу читачів, зокрема і студентів, визначають **асиміляцію, як «зміну самосвідомості» особи (!)**⁶¹. Якби таке припущення реалізовувалось на практиці, то сьогодні не існувало б

107

жодної національної меншини і діаспори в цілому, як таких.

Паралельно з асиміляцією розглядають також прояви її фрагментації, що названо **«сегментною»** асиміляцією (**Портес, Румбо, Жу, Уотерс**). За згаданою теорією деякі іммігрантські групи асимілюються тільки за обраними сегментами чужорідного суспільства. При цьому стверджується, що саме таким мігрантським групам легше адаптуватися до нового середовища⁶².

Таким чином, кінцевий результат процесу асиміляції передбачає прийняття складових домінуючої культури. Хоча асиміляція порівняно з акультурацією є жорсткішою і часто реалізується із

⁶⁰ Spadkoiemtsi deportovanykh poliakiv pohrozhuui Ukraini pozovamy. Chy ye pryvid osterihatysia restytutsii. Iryna Kuzina, Ivan Bozhko. «Dzerkalo tyzhnia» Ukraina, 30 zhovtnia 2015.

⁶¹ Див.: <https://www.rulit.me/books/krivava-kniga-ch-2-materiyali-do-polskoi-invazii-original-read-238529-59,238529-60.html>. Krivava Knyha Ch. 2. Materiialy do polskoi invazii (oryhynal).

⁶² Milton Gordon. 1964. «The nature of Assimilation». http://demografi.bps.go.id/phpfiletree/bahan/kumpulan_tugas_mobilitas_pak_chotib/Kelompok_1/Referensi/Gordon_assimilation_in_america_ch3.pdf

застосуванням примусу, насильства, тиску тощо, однак такий тип поведінки домінуючої культури все ж таки не може повністю перекреслити і замінити етнічні витoki походження людини, історичну пам'ять поколінь, культурні засади та ін., тобто фактично, стерти код нації.

При цьому доволі часто спрацьовує феномен третього покоління, яке свідомо повертається до свого походження, до пошуків своїх витоків. Порівняно з другим поколінням, яке, врахувавши негативний досвід батьків, змушене пристосовуватись до нових умов існування і задля виживання демонструє навіть більшу відданість новому поведінку, ніж корінна культура. При цьому етнологи стверджують, що етнічна асиміляція є одностороннім процесом, який на практиці завершується повною або майже повною втратою етнічною меншиною своїх споконвічних етнічних ознак: мови, культури, традицій, способу життя тощо і прийняттям особливостей домінуючого етносу. Таке положення національної меншини закріплено терміном **деетнізація**.

Повертаючись до питання автохтонності, зазначу, що спостереження за цим явищем нашою думкою про те, що автохтонність є потужним джерелом для виживання етносу за умов асиміляції. І цьому сприяють наступні складові. Автохтонність спирається на такі засадничі джерела, як:

- ☞ Земля. Це хліб і це – життя.
- ☞ Віра – як надія на духовний порятунок.
- ☞ Мова, культура (освіта) – як засади історичного коду нації.

108

Всі три компоненти, як Свята Трійця, надає сили, стимули, впевненість, надію на виживання за будь-яких умов. Можливо, тому й колишні імперії протягом століть не можуть фактично знищити українство, яке поки перебуває на своїй землі, хоча й розділений між чужинцями. Плекає власну віру і оберігає українське шкільництво, тобто культуру.

Для знищення всього цього владні структури Польщі, Росії, Румунії, Угорщини протягом століть розробляли теорії, плани, моделі з винищення українства. Як приклад згадаємо теорію неспроможності українців на створення власної держави і розбудови державності, модель поступового поглинання українців, теорію пацифікації та ін.

Всі вони схожі по суті, хоча й певною мірою різняться засобами реалізації.

За теоретичними розробками, що здійснювались на практиці, в цій площині перед ведуть західно- і східноєвропейські концепції, зокрема ідеї польських соціал-демократів: Станіслава Стемповського, Романа Дмовського, Юзефа Ожеховського, Генріха Юзефського, які запровадили ідею поглинання українства через *осадництво, утравізацію і прозелітизм*. Головна проблема, як вважали польські теоретики, полягала в значній кількості українського населення, що внаслідок Першої світової війни підпало під протекторат Польщі, а це – 11 мільйонів осіб. І цю кількість, на їхнє переконання, Польща «не могла легко проковтнути», тобто асимілювати. 500 тисяч осіб ще була спроможна «перетравити», однак 11 мільйонів – ні. Тоді саме і почали шукати варіанти і розробляти усілякі моделі, як це зробити і що запровадити для поглинання українства.

Польща на Паризькій конференції отримала протекторат від західних країн над українськими територіями: 160 тисяч кв. кілометрів з населенням в 11 мільйонів осіб. В результаті території Лемківщини, Посаяння, Підляшчя, Холмщини опинились в польських руках. Остаточо це рішення було закріплене 14 березня 1923 р. у спеціальному документі, який, до слова, містив положення щодо надання українцям культурної автономії.

Однак, ігноруючи положення міжнародних документів, поляки, захопивши українські етнічні території, *провели насильницьку асиміляцію*. Польська окупаційна влада ретельно приховувала від міжнародних гуманітарних організацій, зокрема і Ліги Націй,

109

статистичні дані, багаточисельні факти про жертви серед українського населення. Тим часом кількість загиблих українців в результаті кривавої колонізації може сягати кількох сотень тисяч осіб. Тим самим Польща завдала нищівного удару по українській національній самосвідомості на Волині, Холмщині, Підляшші. Основи української державності були підірвані і створені передумови для регіональних міжнаціональних конфліктів у майбутньому.

1941 рік. Українські націоналісти, як писали польські історики, позбавлені відчуття реальності, намагалися першого липня 1941 року проголосити незалежну соборну Україну від Сяну до Кавказу. Все це, за словами польських інтелектуалів, нагадувало «трагікомедію». У післявоєнні роки польське керівництво знову повертається до

українського питання. Люблінський комітет уклав угоду із СРСР про східний кордон по «Лінії Керзона», почав проводити земельну реформу. У першій половині 1945 року Червона Армія за участю польських частин завершила вивільнення польських земель від гітлерівських загарбників.

За польським планом асиміляції, як стверджувалось у працях польських діячів, необхідно було особливу увагу звернути на школи, вищі, культурні установи. «Починати з молодого покоління, з дитячих садків. Але таке робити поступово, не примусово». Програма асиміляції містила наступний план: 1. Виселити 500 тисяч українців. 2. Швидко і автоматично розпорозити українське населення по інших польських територіях.

Операція «Вісла» (28 квітня – 29 липня 1947 року) – військово-політична акція

110

керівництва радянської Польщі з виселення українців з їхніх земель Лемківщини, Холмщини, Надсяння й Підляшся.

У 1947 р. було виселено 150 тисяч українців з їхніх корінних земель, що фактично стало реальним втіленням теорії асиміляції на практиці. Плани щодо українського населення існували ще у 1920-1930-ті роки, про що йшлося вище⁶³. Певний час УПА намагалася чинити збройний опір новій владі, під час воєнних дій була і Волинь 1943 р., і Піскоровичи, коли з обох сторін гинули мирні мешканці. Під

⁶³ Chekalenko Liudmyla D. Bez nezaleznoi Ukrainy ne bulo b nezaleznoi Polshchi. Ukraina dyplomatychna. 2009. Vyp. XV. Kyiv: Heneralna dyrektsiia z obsluhovuvannia inozemnykh predstavnytstv. 2009. S.141.

приводом боротьби з УПА українців, що споконвіку жили тут, 1947 р. було виселено і розселено територією Польщі. Привертає увагу і той факт, що і після військових дій вже радянська влада продовжувала віддавати українські землі до середини 1950-х років начебто «*зادля вирівняння географічної лінії кордону*».

Незалежність України першою визнала Республіка Польща 2 грудня 1991 року. **Сьогодні Республіка Польща надала прихисток і допомогу кільком мільйонам українців, які змушені були залишити свою землю з-за російської навали.**

Повертаючись до нашої теми, зазначимо, що асиміляційні процеси спостерігаються в усіх країнах світу, не залишилась осторонь і демократична Європа. Із розширенням Європейського Союзу окремими країнами-членами відпрацьовувалась власна схема асиміляції, що було викликано напливом значної кількості мігрантського населення з колишніх колоніальних володінь держав Євросоюзу. Моделі асиміляції реалізовувались у різних країнах із застосуванням диференційних правил і вимог, однак всі вони зосередитись на трьох варіантах:

- *Мультикультурна модель* або модель мультикультуралізму.
- *Демократична або французька модель*, що впроваджувалась переважно Французькою Республікою і країнами, що поділяють погляди Франції на європейські стандарти.
- *Ізоляціоністська модель* або *німецька модель*, що була запроваджена у Німеччині.

Починаючи з Німеччини зазначимо, що ізоляціоністська модель спрямована на ізоляцію емігрантської спільноти, оскільки за

111

конституцією ФРН німецьке громадянство може бути надано тільки «по крові», тобто громадянам, народженим від німців. Цією пересторогою мігрантська спільнота одразу відокремлювалась від німецького суспільства і змушена була знаходити можливості пристосування до ізоляційних правил. Пізніше німецьке законодавство поповнилось іншими рішеннями, які надають громадянство дітям мішаних родин, або тим мігрантам, що проживають в країні певну кількість років. Якщо мігрант прагне

залишитись в Німеччині, він змушений задля роботи так чи інакше опанувати мовою, культурою, професійними навичками тощо. Врешті стати німцем на перших етапах за культурними ознаками.

Французька модель або як полюблюють її називати самі французи, «демократична», на перший погляд здається демократичною, однак містить низку умов і пересторог, за якими мігрант має повністю опанувати французькою культурою, мовою, традиціями, скласти відповідні іспити на французькість, довести, що він вже не мігрант, а француз. Тоді, вірогідно, він зможе увійти у французьке суспільство майже на повноправних засадах. Врешті-решт французька модель повністю асимілювала мігрантів, які змушені були навчати дітей у французьких школах і вишах, лікуватись у французьких поліклініках і лікарнях, працювати на французького підприємця і бізнесмена тощо.

Третя *модель мультикультурності* або полікультурності, що була запроваджена у Великій Британії і в деяких країнах Скандинавії, передбачала паралельне існування і взаємодію різних культур і світоглядів, і скоріше нагадувала процес декультурації, ніж асиміляції. Цей підхід повністю провалився, а причина лежить на поверхні. Ідеологи мультикультуралізму не врахували того факту, що мігранти є представниками різних цивілізацій, а цивілізації не тільки не поглинаються одна одною і навіть частково не змішуються, оскільки сформовані людством на різних засадничих платформах протягом всієї історії розвитку людини, є зрощеними на біологічному рівні і виступають певним кодом кожного етносу.

112

В результаті провалу всіх згаданих моделей пристосування мігрантів до європейських варіантів європейські країни нині шукають нові підходи до розв'язання мігрантської кризи.

Аналізуючи варіанти європейських моделей, запроваджених вже у ХХІ столітті у найдемократичніших європейських державах, приходиш до висновку про певний збіг складових польської асиміляційної політики до розв'язання проблеми українців з французькою моделлю. І тут не йдеться про пряме запозичення методів і заходів, однак теоретичне підґрунтя збігається. Так, французьке уявлення про велич французької культури, її вищості над іншими культурами чужоземних народів диктував французькій політиці протягом століть місіонерську роль в різних кутках світу. І французи, завойовуючи інші території, роблячи з них колоніальні

володіння, нав'язували свою мову, культуру, світосприйняття... Створювали щось на кшталт маленьких Францій, як, наприклад, у Вьетконгу або в Алжирі, де в результаті з'явилася країна алжирських французів, які були більше французами, ніж самі французи в Парижі.... Така політика не раз наражала французький уряд на політичні кризи і диктувала жорсткі засоби для відновлення спокою в країні. Нагадаємо про алжирську війну *Шарля де Голля* 1956 року, якому прийшлося увести регулярні війська в алжирську французьку колонію, оскільки алжирські французи виступили проти надання Алжиру незалежності, при тому виступили вже своїми алжирсько-французькими збройними силами з авіацією і танками... Історія знає чимало подібних фактів.

Так і польська модель: якщо ти поляк, то маєш бути поляком на сто відсотків, знати мову, культуру, бути католиком. Методи, що застосовувались польською владою, також нагадують французькі варіанти. При цьому не виключаємо, що французька і польська асиміляційні моделі формувались взаємно і були запозичені одна в одній.

І нарешті третя складова: залучення волевиявлення мешканців даного регіону або місцевості, що підтверджується результатами проведеного референдуму. І в цьому питанні маємо історичні приклади розв'язання територіальних суперечок.

Врахування всіх зазначених вище складових сприятиме складанню цілісної картини міжетнічної кризи, знаходженню і визначенню її винуватців, яких між іншим, можна піддати

113

міжнародному суду за умов визначення актів агресії і самого агресора. Отже: уважний аналіз історичних – *історії пам'яті* і публічних – *публічної політики* подій за трьома складовими сприятиме якщо й не блискавичному розв'язанню міжетнічної кризи, то віднайденою консенсусних складових до посування по висхідній її послаблення і врешті знаходження компромісних рішень.

Про ворожу російську пропаганду. Неозброєним оком видно, що російське керівництво апелює навіть не до радянського минулого (хоча Сталін для диктаторів й надалі лишається незамінний), а до царської Росії. Всі канали обробки суспільної свідомості працюють в цьому напрямі. Пафосні і пишні серіали на тему «великої і неподільної», герої яких справедливі і мудрі царі, витягнуті із спецхранів генерали Білої гвардії і ватажки антирадянських рухів

поряд зі славними чекістами (ось парадокс!) заповнили російські екрани.

Національна ідея, історія, культура, мова – ці основоположні для будь-якої держави складові ідеологічного підмурку – в Україні досі перебувають у незадовільному стані. Хоча країна переглянула свої офіційні історичні версії, переписала підручники, посиливши їх національне звучання, поставила за мету виховання патріотів незалежної України.

У зв'язку з російсько-українським протистоянням інтерес до минулого стрімко зріс. Історики, а слідом за ними і політики схопилися за зброю фактів, з історії боротьби українського народу за незалежність (завжди давали відсіч москалям), з іншого – висипали цілий оберемок завданих образ і злочинів (Голодомор!). При цьому дві протиборчі сторони не чують одна одну, аргументи швидше «працюють» на формування громадської думки всередині країни для отримання одностайного схвалення і для третьої сторони, так званої світової спільноти.

Війна – військове протистояння – від цього не стають ні менш напруженими, ні менш кривавими. Історичні аргументи, як гральні карти, витягуються в потрібний момент.

Республіка Білорусь: вчорашній день України?

Подібну ситуацію спостерігаємо у наших сусідів – білорусів. Незважаючи на те, що в Білорусі тема повернення до ціннісних витоків героїки актуалізувалась у зв'язку з подіями в Україні, офіційна білоруська історіографія не поспішає оприлюднювати досвід антирадянського антиколоніального спротиву білорусів. Хоча деякі політологи вже пророкують, що при негативному для Білорусі розвитку подій, форма військового протистояння вже в білоруських лісах може бути саме такою – партизанською. Нагадаю, що наприкінці 1980–початку 1990-х років в Білорусі активно критичували комунізм і радянську систему. Однак пам'ять про радянський період життя тоді

114

ще не встигла перетворитися на пам'ять про білоруське, оскільки радянський етап посів доволі міцні позиції в білоруському суспільстві і був ще «живим» переживанням народу. Індивідуалізм і почуття власника – риси чи не головні в менталітеті білоруської нації. Вони-то й визначають поведінку білоруса, який важко розлучається зі своїм власно добути. Тому, як дехто вважає, білоруси впевнені, що країну не віддадуть «старшому» (російському) брату.

Поживемо – побачимо...

Однак, демократії в країні стає все менше, і все тихіше обговорюють нагальні справи жителі білоруських багатоповерхівок на своїх кухнях, або взагалі не обговорюють... В Білорусі людей годують радянськими міфами, запозиченими з російської історіографії проімперського спрямування, яка в черговий раз прагне обґрунтувати право Росії на білоруські землі. Таким чином поступово готуватиме білоруське суспільство до сприйняття думки про безвихідь у даному питанні.

Аналізуючи тональність російських і білоруських ЗМІ, відчувається, що московське і білоруське керівництво наполохано подіями в Україні. Їх страшенно бентежить, що українські події Майдану, Революції Гідності перекинуться на білорусів. Українські події змусили замислитись про слабкість миру на пострадянському просторі, про загрозу повернення під імперський російський дах, але вже в нових реаліях. І це буде вже не Радянський Союз з його пустопорожніми деклараціями про «радянську дружню сім'ю народів». Цей сценарій буде набагато гіршим.

Підкреслю: там, де існують розвинуті демократичні засади і демократія посіла гідне місце в суспільній ієрархії, там публічна історія і публічна політика розвиваються паралельно з офіційними історіями. Не скажу, що хтось з них превалює, скоріш вони доповнюють одна одну.

Однак там, де офіційне бере вгору, а ще й намагається тиснути на публічність, остання ледве пробивається через фундамент заскорузлості офіціозу. Проаналізувавши ситуацію, спадає на думку ще одне, що офіційна історія, оскільки зросла з компартійних джерел совковості і, фактично, утримується ними й донині (подивіться, хто й нині керує академічними науковими гуманітарними інституціями: або прорадянські старці, або їхні прорадянські нащадки, що сповідують науку своїх старців), не може змінитися, не може демократизуватись, тому цю нішу намагається заповнити публічна

115

історія.

Хто переможе в цьому протистоянні? У цій вже ідеологічній війні? Звичайно, якщо форма державної влади спиратиметься на демократичні засади, існує шанс еволюції державної політики. Головне, не схибити, не звернути, йти уперто до цілі..., перемога буде за публічністю, врешті – за демосом.

У Білорусі офіційна ідеологія в своїй основі несе шкідливі державному організму радянські фальшиві конструкції. Під час кризи в головах політичні глашатаї згадують про «історичну справедливість», говорять про територіальні претензії на пострадянському просторі. Білоруське керівництво також відчуло небезпеку, що наближається з боку Московії, де мода на імперськість перекреслює всі мислимі рамки пристойності. І білоруський президент згадав, що кордони Білорусі раніше були ближче до Москви, ніж тепер. Натякнув, мовляв, і у нас є свої історичні рахунки. Наші території сусіди вкрали. І цей аргумент прозвучав як попереджувачий. Але вплив держав у світовій сім'ї, як і щастя їхніх народів не залежить від розмірів держави. Тому Білорусь, як і інші слабкі держави, обережно користується подібним арсеналом доказів справедливості.

Історична справедливість дуже рухливий термін, залежний від політичного моменту (а може й від політичної кон'юнктури) і готовності до колективної відповідальності за той чи інший вибір. Більш вагомою ця категорія стає як обґрунтування дій в суспільствах з міцною ідентичністю, де на основі колективної історичної пам'яті формуються рішення і виробляється відповідь на зовнішні виклики.

Білоруська історична пам'ять має свої особливості. Достатньо часу минуло від 2007 року – коли в країні заговорили про історичну пам'ять. Вже прийшов час не обговорювати явище історичної пам'яті, а наповнювати його конкретикою. Серйозні дослідження з глибоким вивченням матеріалу, зі статистикою та викладенням загальносвітових тенденцій, а не тільки особистої думки, мають прийти на поміч історії пам'яті.

Деякі експерименти з історією вважаю небезпечними для самої сутності історії та історичної пам'яті загалом. Небезпечні пертурбації з історичною пам'яттю спостерігаються не тільки в Україні, а й в інших пострадянських республіках. І пов'язано таке переважно з історією Другої світової війни. Після розпаду СРСР у незалежній Білорусі ця історична подія активно експлуатується, але в той же час радянська конструкція пам'яті про Велику Вітчизняну війну зазнала значної ерозії.

Білоруська специфіка в рамках радянської схеми в незалежній Білорусі набула гіпертрофованих форм. Культ Перемоги почав жити новим, яскравішим і повнішим життям і став менш пов'язаним з деякими привидами минулого. Роль білоруського народу у спільній справі неухильно почала зростати подібно як і в Росії, і білоруси замінили радянський народ як головного актора перемоги. Така гіперболізація героїзму призвела до посилення риторики жертвоприношення і формула «кожен четвертий» білорус, що загинув, була замінена О. Лукашенком на «кожного третього». Як результат, «пізнання замінюється сплеском емоцій, знання – пристрастю, а точніше – п'яною радістю»⁶⁴. У такій ситуації виникали конкуренції між російською, українською та білоруською колишніми радянськими республіками з питання: «хто більше переміг». Чому? А тому що розподіл союзних ресурсів у складній системі радянського федералізму залежав від символічного престижу, а внесок у перемогу був одним із найпочесніших.

Нині дослідження пам'яті в Білорусі не менш популярні, ніж інші історичні дослідження. Пам'ять тісно переплетена з ідентичністю – це також безумовні цінності, тому їх не лише вивчають, але і створюють чи змінюють відповідно до своїх ідеалів. І в ситуації, коли суперечки між Росією та країнами Східної Європи розгортаються з новою силою з-за історичної політики, **білоруська сторона підтримує російську позицію, оскільки є залежною**. А для російської свідомості перемога та все навколо неї назавжди буде подвигом російського народу. Лінія протиріччя проходить швидше між Росією та країнами Балтії, де напруженість значною мірою підживлюється подіями 1939–1945 років.

Це не означає, що історія не може стати джерелом конфлікту між Білоруссю та Росією. Останні кілька років кремлівські структури, насамперед агентство «Регнум», як стверджують білоруси, проводять активну інформаційну кампанію проти білоруської влади, де розбіжності в розумінні історії є підставою для звинувачень у «ревізіонізмі» та «русофобії». Іноді Лукашенко йде на «білорусизацію» перемоги, не торкаючись інших тем. Оскільки будь-яка спроба повернутися до власної історії в Білорусі сприймається як пряма загроза Росії, її культурному та ментальному пануванню на цій землі.

⁶⁴ Нина Стужинская. Беларусь мяежная: з гісторыі ўзброенага антысавецкага супраціву ў 1920-я гг. Вільня: Наша будучыня, 2011. 384 с.: іл., http://n-europe.eu/tables/2014/12/02/nina_stuzhinskaya_u_nas_glubokii_obshchestvennyi_konflikt_v_otsenke_proshlogo.

Аляксей Ластоўскі: «Беларуская гісторыя – гэта пагроза панаванню Расіі» Олексій Ластовський: «Білоруська історія – це загроза пануванню Росії». Крыніца: tut.by/0712-2014 | Новая Ёўропа.

Поки ми бачимо превентивну кампанію, але у випадку конфлікту між Росією та Білоруссю всі ці штучні історичні конфлікти можуть бути переведені в інший статус – в живу історію – для мобілізації емоцій, насамперед ненависті до сусідньої країни, як це сталося у випадку з Україною (стверджують білоруси).

Найбільш суперечливі сфери історичної пам'яті серед академічної спільноти і громадськості розгортаються навколо питання про коріння білоруської ідентичності. І тут білоруський варіант нагадує українські реалії. Насамперед дихотомію: між Європою та Росією. Білорусь як і Україна – класична країна Прикордоння, згуртованість та співжиття неоднорідних початків, оскільки сучасна нація з'явилася внаслідок болісного синтезу протилежностей, коли Захід і Схід зішлись.

Найболючіші питання для білоруської історичної пам'яті лежать на початку її становлення як сучасного проекту. Тому не дивно, що такі напружені дискусії спричинили святкування річниці антиімперського повстання під керівництвом **Кастуся Калиноуського** (1863 р.).

Трішки розповім про цього героя. Під час слідства та суду Кастусь Калиновський тримався мужньо. На пропозицію полегшити свою долю, назвавши адреси та імена соратників, він відповів:

Калі грамадская шчырасьць ёсьць дабрачыннасьцю, то шпіёнства апаганьвае чалавека. Усьведамленьне гонару, уласнае годнасьці і таго становішча, якое я займаў у грамадстве,

Кастусь Калиноуський не дазваляюць мне ісьці па іншым шляху.

Царський військово-польовий суд засудив вождя повстанців до розстрілу. Проте відомий своєю жорстокістю в придушенні повстання російський генерал Муравйов висловився за повішення. Кастуся Калиновського публічно повісили на торговій площі Лукішкі у Вільні.

З ув'язнення Калиновський передав на волю свій заповіт білоруському народові – **«Лист з-під шибениці»**:

Браты мае, мужыкі родныя. З-пад шибеницы маскоўскай прыходзіць мне да вас пісаці, і, можа, раз астатні. Горка пакінуць зямельку родную і цябе, дарагі мой народзе. Грудзі застогнуць, забаліць сэрца, – но не жаль згінуць за тваю праўду... Няма ш, браткі, большага шчасьця на гэтым сьвеце, як калі чалавек у галаве

мае розум і навуку... Но як дзень з ноччу не ходзіць разам, так не ідзе разам навука праўдзіва з няволяй маскоўскай. Дапокуль яна ў нас будзе, у нас нічога ня будзе, ня будзе праўды, багацтва і ніякай навукі, – адно намі, як скацінай, варочаць будуць не для дабра, но на пагібель нашу... Бо я табе з-пад шибеницы кажу, Народзе, што тагды толькі зажывеш ішчасьліва, калі над табою Маскаля ўжо ня будзе.

Твой слуга

Яська-гаспадар з-пад Вільні

Як стверджують сучасні дослідники, **думки Кастуся Калиновського** про необхідність боротьби за свою Вітчизну, висловлені ним у «Листі з-під шибениці», є початковим оформленням білоруської національної ідеї.

Зараз ми любимо читати історію з погляду сучасності, підтягувати минуле до наших потреб та пояснювати генеалогію на основі кінцевого результату. Але минуле має можливість помсти, і тоді наші вишукані пояснення руйнуються під вагою складнощів вибору та мотивації людей. В Білорусі і Литві спостерігаємо, що відродження ідей литвинства та західнорусизму у ХХІ столітті свідчить про те, що різниця цивілізаційних початків, яка, здавалося б, злилася з білорускістю, все-таки здатна зруйнувати білоруську ідентичність знову.

В Білорусі навіть не почали аналізувати радянський період білоруської історії. Сучасна громадськість Білорусі демонстративно залишається байдужою до епохи комунізму. Зараз історичні дослідження обходять радянську епоху, спогади про радянські часи поступово зникають із комунікативної пам'яті. Але порожнеча швидко заповнюється сталінськими чудовиськами – і Сталін як «ефективний керівник» може бути успішно повернений до білоруської свідомості аналогом Вітовта. Закреслити нещодавнє минуле – дуже небезпечна справа...

У 1917 р. білоруські національні діячі намагалися відновити Велике Князівство Литовське, і в цьому «наївному старомодному процесі» вони викликали посмішки прогресивних націоналістів сусідніх країн. Але ця невпевненість, неможливість голосно кричати, неможливість образити – мають своєрідну вагу. Це увага до інших, терпіння, зосередженість, і якщо ми повернемося до порівняння, у білоруському національному сюжеті є найменший пафос, наполегливість та ненависть у Східній Європі.

Інша справа, що нині від Західної Європи до східних окраїн Європейського Союзу існує сильне бажання переглянути національні сюжети історії та включити в їхню пам'ять інші етнічні групи. Цей вплив є найбільш чутливим в академічному середовищі, найменше в колективній свідомості. Але потенційно білоруська історична оповідь зможе спокійно прийняти пам'ять *«інших»* – бо всі вони для білорусів *«наші»*. Гнучкість і невизначеність білоруської свідомості дозволяє включити до спільної історичної пам'яті і Міцкевича, і Шагала, можливо, навіть Достоевського. Інша річ, чи не підмінить таке всього народу Білорусі, чи не забудуть про мовні, культурні та етнічні особливості? Білорусь має бути сильною у своєму гармонійному розмаїтті.

Водночас в білоруських університетах проблеми історичної пам'яті, історичне минуле 1980–1990-х років не знайшли свого місця. Чому? Таке можна пояснити централізованими навчальними планами, інерцією змісту викладання, його відставанням від сучасних інтелектуальних тенденцій. Ще одна проблема, яку університетська система не стимулює, скоріше обмежує, – дослідницька діяльність викладачів. Тому розрив між новими науковими публікаціями та змістом науково-методичних комплексів розширюється.

ПРО ЯКУ ІСТОРІЮ СЛІД ПИСАТИ В ПІДРУЧНИКАХ?

Національна оповідь – одна з можливостей пояснити історію, її сила – вміння з'єднуватися з національним проектом та емоційно об'єднувати людей. Що б там не говорили про космополітичність сьогодення, але людям потрібні солідарні зв'язки. Національна історія настільки ж ефективна для системи освіти, як і для навчання громадян. Для України дуже важливі краєзнавство (не тотожне країнознавству) та транснаціональна історія, які б простежували процеси та зв'язки на територіях, що представляли історичну цілісність на досліджуваній історичний момент. Водночас білоруські історики головним своїм завданням вважають необхідність відійти від точки зору білоруської історії як закритого «контейнера», як чогось ізольованого та герметичного. **Аляксей Ластоўскі:** відкритість білорусів слід зберігати в розумінні та описі власного минулого⁶⁵.

⁶⁵ Аляксей Ластоўскі – кандыдат сацыялагічных навук, даследчык Інстытута “Палітычная сфера”, кіраўнік аддзялення найноўшай гісторыі Беларускага Калегіума. Персанальная старонка Аляксея Ластоўскага. -[http://n-](http://n-europe.eu/tables/2014/12/07/alyaksei_lastouski_belaruskaya_gistoryya_%E2%80%93_geta_pagroza_panavannyy_rasii)

Трипільська кераміка

Вишивка кінця 1940-х Марії Чекаленко, Трипільський Всесвіт у сучасних с.Босівка (с. Зоряне) Христинівського писанках району Черкаської області

Трипільська скульптура

Розгляд цих питань допоможе нам зрозуміти складний зв'язок між громадянством і національною ідентичністю і не тільки.

Звернімо увагу на думки чеського дослідника **Мирослава Гроха**, які багато в чому співпадають з українськими реаліями. **«У нас регулярно спалахують суперечки про те, чи може чеська національна ідентичність базуватися на національній**

історії, чи історія – це тільки «міф» або конструкт, що його вигадали історики»⁶⁶.

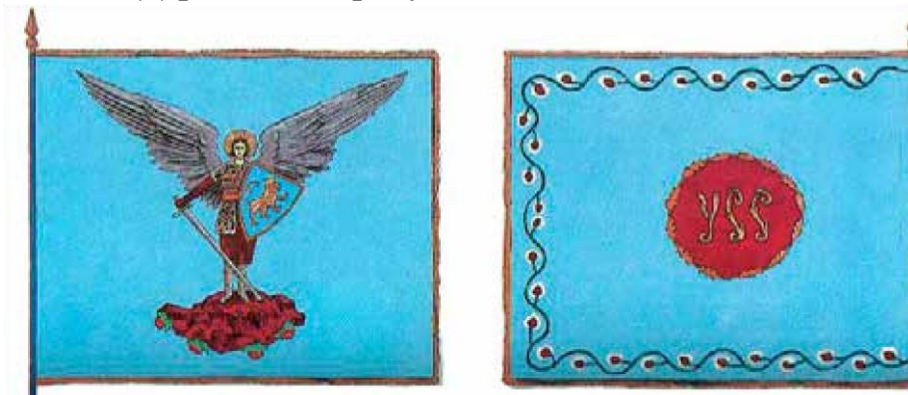
Зазначене є вкрай важливим для України, як у питанні утворення модерної нації, а так і зародженні наукової історіографії. Значення історії для формування нації полягало не тільки в тому, що завдяки історії можна було продемонструвати певну тяглість розвитку. Звернення до історії мало глибші причини, адже світогляд суспільства постійно розвивався, а отже зазнавали трансформації системи його цінностей.

120

XIX століття було визначено століттям історичної науки. У першій половині XIX ст. серед освічених людей поширилося переконання, що все, що існує в сучасності, усі суб'єкти та інституції, навіть загально визнані уявлення можна сформулювати й обґрунтувати за допомогою історії. У разі ж національних рухів значення історичного аргументу, а значить і наукової історії, було визначено ***споконвічною концепцією нації***.

Там, де модерна нація виникла на фундаменті стабільної, сформованої ще в Середньовіччі державної нації, як у Франції, Голландії чи Англії, там ідентичність цієї нації не викликала сумнівів – ні щодо її минулого, ні щодо майбутнього.

Державні атрибути УНР і ЗУНР, УСРР

Прапор січових стрільців

Державна печатка УНР

Марка ЗУНР

Герб УСРР

Складнішою була ситуація там, де націю формувала національний рух, тобто нація поставала без власної держави, без еліт, а часто і без єдності національної культури й літературної мови, як у випадку

ЄВРО – 2012

*Космічний корабель Буран
і літак АН-225 Мрія*

⁶⁶ Мірослав Грох. Національна історія як конструкт: чеський виняток чи європейська норма? 29 January 2013 р. <http://www.historians.in.ua/index.php/en/>

dyskusiya/558-miroslav-hrokh-natsionalna-istoriia-iak-konstrukt-cheskyi-vyniatok-chyievropeiska-norma

Літак АН-225 Мрія

Морський старт

Космонавт України Леонід Каденюк

Старт космічного корабля Бліскавка Леонід Каденюк в Інституті з літака АН-225 Мрія

Чорнобильська АЕС – будівництво укриття

Рівненська АЕС

Українські танки

тих європейських національних рухів, де модерну націю утворила не провідна тобто титульна етнічна група. У цьому разі національний рух мав би довести споконвічний характер власної нації, обґрунтувати глибоке коріння її існування.

Саме з цим була пов'язана відома дискусія, що відбулася в середині XIX століття щодо історичних націй, які мають право на існування, і націй неісторичних – *non-historical*, які не могли вважатися повноправними представниками родини націй. Ця

124

дискусія дожила до сучасності, її вплив і зараз простежується в історичних дослідженнях, в яких часто перекручуються об'єктивні факти, запускаються фейки щодо вищості «історичних націй» над націями «без історії».

Так, представники *Геттінгенської школи* сформулювали модель людського розвитку наступним чином. За основу історичних зсувів було визначено великі трансформації: революція, колонізація, утворення держави тощо, що визначали хід історії. Ці періоди змін опрацювали в «національному» ключі та включили в етнічний контекст. Таким чином було сформовано концепцію всесвітнього розвитку через дії провідних гравців – так званих «великих націй». Інші народи начебто не відіграли значущої ролі в історії, оскільки були бездержавними.

Одразу кидається у вічі безпідставність подібних суджень, відсутність відповідної аргументації і деяка верхоглядність... Мовляв, і таке пересічне населення проковтне... Ця теорія нагадує теорію соціал-націоналізму, що привела Гітлера, Муссоліні, Франка та інших до фашизації їхніх держав.

Ситуацію, що склалася в європейській історичній науці, можна пояснити тим, що переважна більшість істориків та громадська думка Європи протягом усього XIX ст. сприймала історію лише як історію політичну, що в ній державність або певні форми і прояви політичного життя та громадської активності були підмурком розвитку. Саме вони були головними, якщо не єдиними об'єктами історичного пізнання.

Політична історія таким чином розкривала сучасникам історію їхньої нації. Політичний досвід навчив громадян XIX ст. тому, що жодна нація не існує самостійно, ізольовано від інших націй. Відповідно, пізнання національного минулого не можна було обмежувати лише минулим власної нації. **Національну історію слід писати разом із історією сусідніх націй**, особливо тих, у яких обґрунтування національної програми відбувалося на основі історичних аргументів. Ідеться не лише про великі нації, де ця компонента національної історії репрезентована насамперед зовнішньою політикою, а також нації, які тільки почали боротьбу за визначення власної історичності та її визнання.

Визначальний чинник, завдяки якому народжувалася здатність людей уявити історію, як йшлося вище, – це безпосереднє особисте

125

враження від історичних змін. Наприклад, в Україні внаслідок Революції Гідності, в Польщі за результатами спротиву «Солідарності», Киргизії - революції Тюльпанів, в колишній Чехословаччині внаслідок Оксамитової революції тощо.

МИСТЕЦТВО ПАМ'ЯТАТИ

Пам'ятник, меморіальна дошка, меморіальний знак, назва вулиці тощо. В Україні періодично постає питання про увічнення пам'яті патріотів України, що поховані за межами держави. Така історична пам'ять допоможе світові знати про Україну, виховуватиме молоде покоління і в нашій країні. Важливим комплексом проблем є **збереження пам'яті про Майдан**. Якщо ми дозволимо собі забути про те, що сталося на Майдані, ймовірність якихось рецидивів чи реваншів зросте вразі.

Дехто вважає, що Майдан треба увіковічувати – і для нас, і для нащадків. Бо значимість цих подій дуже висока, вони справді змінили курс розвитку нашої держави. І від того, яким чином ми будемо пам'ятати про Майдан, буде залежати, якою буде країна. Якщо ми дозволимо собі забути про Майдан, про те, що сталося на Майдані, якщо ми дозволимо собі забути про хлопців із Небесної сотні, які загинули, то ймовірність повернення авторитаризму стане черговою загрозою. Збереження пам'яті про Майдан є одним із пріоритетних напрямів діяльності всіх прогресивних сил України.

З цією метою було реалізовано масштабний проект **«Майдан від першої особи»**, в рамках якого записано по всій Україні понад 1200 інтерв'ю. У цьому проекті планується створити музей Революції гідності та меморіал Героям Небесної Сотні біля т. зв. Жовтневого палацу, на місці, де їх загинуло найбільше. **Ця пам'ять нам потрібна як певний фундамент для того, щоб ніколи не повертатися до того низького рівня зради державних інтересів, до якого Україна опустилася у 2014 році.** Нащадки матимуть можливість з більшої дистанції спокійніше оцінити ці події. Але так чи інакше, рівень знань у нас, як в учасників і сучасників цих подій, все-таки більший, ніж буде в нащадків⁶⁷.

126

Зазначимо, що впровадження у суспільну свідомість необхідності створення «місць пам'яті» та національного **Пантеону** є процесом достатньо довготривалим. З точки зору державної політики він жодним чином не може бути зведений лише до офіційних репрезентацій тих чи тих подій та постатей української історії, разових заходів з вшанування їхньої пам'яті. Національна пам'ять

формується у конкретному символічному просторі, який складається з пам'ятників, меморіалів, топонімів та міської історії, державних свят тощо. «Робота пам'яті» (**П. Рікер**), «подолання минулого» (**Ф. Адорно**), як і процеси історичної самосвідомості та історичної пам'яті – це робота над символами і значеннями. На жаль, до цього часу в Україні існує значна кількість пам'ятників, які представляють радянську історичну ідеологію (пам'ятники Леніну, іншим тоталітарним діячам, пам'ятник «Постріл в спину» в Сімферополі, який, як інформується, «присвячений жертвам радянського народу, які загинули від рук посібників фашистів – вояків ОУН-УПА» тощо).

Проте пам'ятник є одним з прямолінійних знаків ідентичності, як річ-символ, що слугує колективним спогадам і безпосередньо впливає на формування історичної пам'яті. Останнім часом українська держава почала приділяти увагу будівництву пам'ятників, що відображають історичне минуле та зміни тоталітарних назв. Однак ці зміни часто здійснюються хаотично і носять вибіркового характер. Певний спротив в цьому питанні здійснюють окремі політичні сили. Спорудження різного роду нових пам'ятників та пам'ятних знаків, що увічнюють події українського минулого (меморіалізація Голодомору, жертв і злочинів тоталітаризму, героїв визвольних змагань тощо) паралельно супроводжується спорудженням монументів та пам'ятних знаків, які відповідають протилежному – анахронічному сприйняттю історії України. Наприклад, згадаймо пам'ятник цариці Катерині II в Одесі, або закладення у м. Харкові алеї «пам'яті жертв українського народу, що загинули від рук ОУН-УПА та інших посібників гітлерівського режиму» тощо. Ще є над чим працювати нашим історикам, викладачам, шкільним вчителям, щоби виростити не одне покоління патріотів України.

127

Значний вплив на формування історичної пам'яті мають топонімічні назви. У вітчизняній **топоніміці** і зараз присутня значна кількість тоталітарних назв. Якщо на Заході і в Центрі України радянська топоніміка почала втрачати свої позиції, то на Сході і Півдні країни залишається майже недоторканою. Тисячі назв населених пунктів, вулиць, майданів зберігають залишки

⁶⁷ Володимир В'ятрович про Брежнєва, Бандеру та звання Героя України <https://www.radiosvoboda.org/a/29645278.html>; Володимир В'ятрович книги: Історія з грифом «секретно», Війна і міф. Невідома Друга світова, За лаштунками «Волині-43».

Невідома польсько-українська війна (Za lashtunkami «Volini-43». nevidoma pol'sko-ukraïns'ka vijna).

тоталітаризму. На карті Луганської області збереглися міста Кіровськ, Свердловськ, Стаханов, Артемівськ, селища Радянське, Орджонікідзе, Пархоменко, Радгоспне, Комісарівка, Комсомолец, Карла Лібкнехта тощо. У Харкові існують вулиці: «50-річчя Радянського Союзу», «50-річчя Ленінського комсомолу», п'ять вулиць Леніна, чотири вулиці Советская, вул. Павлика Морозова, станції метро «Радянська», «Радянська Україна» тощо.

Вважається за необхідне, щоби з карти України зникли всі назви, пов'язані з прізвищами діячів сталінського тоталітарного режиму. І на кожній вулиці із зміненою назвою бажано розмістити табличку з короткою історією змін. Чому б не повернути всім місцям їхні історичні назви?

Величезна кількість пам'ятників подіям і постатям радянської доби, анахронічна топоніміка свідчать про **незавершеність в Україні процесу декомунізації та деколонізації**. Експертна група Ради Європи, яка у 2007 році здійснювала огляд культурної політики в Україні, зазначила таке: «Ми були вражені побаченням... зі 130 тисяч пам'яток, які знаходяться під державною охороною, 7 тисяч чи майже 6% складають пам'ятники Леніну». Було підраховано, що про події і діячів комуністичного минулого нагадують вулиці, провулки і проспекти у 7 тисячах 219 населених пунктах України. На берегах Дніпра височіють 2 тисячі 18 пам'ятників В. Леніну. Нині лише в Дніпропетровську їх 25, у Миколаєві – 7, у Сумах – 3, у Черкасах і Чернігові по два.

Не повною мірою виконані положення **Указу Президента України «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні»** (№250/2007 від 28.03.2007 р.), а саме положень щодо демонтажу пам'ятників та пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932–1933 років в Україні та політичних репресій, а

також щодо перейменування в установленому порядку вулиць, площ, провулків, проспектів, парків та скверів у населених пунктах України, назви яких пов'язані з такими особами.

Отже, одним з першочергових завдань державної політики історичної пам'яті є заміна тоталітарних символів минулого. Керівні державні органи мають активно сприяти формуванню у свідомості громадян національно спрямованого **Пантеону національних героїв**. Для цього використовуються різноманітні інформаційні та

історичні заходи, художні твори, освітні програми, засоби монументальної пропаганди. Залучення цих та інших форм роботи допомагає створенню у суспільній свідомості своєрідного віртуального Пантеону слави, покликаного відновити у суспільній пам'яті заборонені за часів радянської влади імена видатних українців і «націоналізувати» пам'ять про тих визначних митців, котрі позиціювалися комуністичною ідеологією як «русские» або «советские», хоча були українськими.

При створенні Пантеону вітчизняних героїв бажано також враховувати рейтинги визначних національних діячів. У 2007 році за соціологічним дослідженням респондентам пропонувалося визначити не більше п'яти прізвищ осіб, яких можна вважати національними лідерами України в останні двісті років. На це запитання відповіли лише дві третини респондентів (у Південному регіоні – лише 16 %). Найбільш високу оцінку у більшості регіонів країни отримали видатні українські письменники: Т.Шевченко, І. Франко та голова Центральної Ради М. Грушевський (25, 6, 12). У національному пантеоні ми бачимо також прізвища таких взаємовиключних постатей, що згадувалися вище, як С. Петлюра й С. Бандера (4, 4), з одного боку, й Л. Брежнев та В. Щербицький (6, 3) – з іншого, причому оцінка названих постатей мала чітку регіональну диференціацію, так як перших здебільшого підтримують на заході та півночі України, а інших – на сході та півдні. Це ще раз підкреслює різноманітність історичної пам'яті нашого народу, коли український історичний стрижень переважає у західних регіонах країни, а радянська міфологія залишається поширеною у східних та південних областях.

Проте, є постаті, які позитивно сприймаються у більшості регіонів України. Зокрема, серед видатних постатей національної історії позитивну оцінку більшості регіонів отримали **Б. Хмельницький та М. Грушевський** (79% і 60%), а лідерами негативної оцінки –

129

Й. Сталін та М. Горбачов (62% і 56%). Безумовно, висока оцінка Б. Хмельницького пояснюється тим, що на Заході й у Центрі України його сприймають як великого державника, а на Сході й на Півдні – як людину, що «об'єднала Україну з Росією». Позитивне сприйняття М. Грушевського пояснюється оцінкою його діяльності як політика, що боровся за незалежність України та як видатного історика.

Дуалізм історичної пам'яті українського народу виявило також соціологічне опитування молоді, проведене Харківським

національним університетом імені В. М. Каразіна у лютому-травні 2007 року про героїв та антигероїв. До героїв потрапили також В. Ленін, Й. Сталін. Рівень визнання героєм В. Леніна у Східному і Південному регіонах у декілька разів більший, ніж у Західному регіоні (34,8% – Схід, 26,5% – Південь, 9,7% – Захід), а визнання героями С. Бандери чи С. Петлюри у цих регіонах у декілька разів менше порівняно з Західним регіоном (С. Бандера: 17,8% – Схід, 20,0% – Південь, 68,4% – Захід; С. Петлюри: 20,8% – Схід, 26,7% – Південь, 53,5% – Захід). Досить позитивним є те, що в цілому ієрархія історичних героїв виявляє переважні симпатії до українських персонажів порівняно з радянськими. Лідерами по Україні є Б. Хмельницький (79,2%) і І. Мазепа (56,8%). Водночас С. Бандеру і С. Петлюру підтримують близько третини молодих українців, а Леніна лише чверть респондентів. Максимальне визнання як «антигерой» має Й. Сталін (60,8%).

Громадську думку віддзеркалюють також й інтерактивні опитування. Так, проєкт телеканалу Інтер «Великі українці» (2007–2008 рр.) включав опитування телеглядачів про найбільш видатних українців. За результатами на почесне звання Великого українця претендувало 14 тисяч осіб, за яких було віддано понад 800 тис. голосів. *У першу десятку увійшли Я. Мудрий, М.Амосов, С. Бандера, Т. Шевченко, Б. Хмельницький, В. Лобановський, В.Чорновіл, Г. Сковорода, Л. Українка, І. Франко.* Незважаючи на зловживання, викриті під час останнього етапу цього проєкту, наведений перелік є показовим варіантом «пом'якшеної і узгодженої» оцінки українським суспільством своїх національних героїв.

Громадська думка формує пантеони героїв нації у залежності від регіону опитування, ідеологічних уподобань респондентів, їх вікової категорії, етнічної приналежності тощо. З іншого боку, наявність загальнонаціонального Пантеону репрезентованого державою може відігравати суттєву роль у формуванні колективних уявлень про минуле. Такий Пантеон може стати стрижнем національної ідентичності, політично мобілізувати націю, а не розколювати на антагоністичних «своїх» і «чужих». Однак, необхідно уточнити, що опитування сучасної доби про героїв вітчизни показали б інші постаті, оскільки війна Росії на Сході України внесла свої корективи.

130

Ефективним засобом формування колективної історичної пам'яті є висвітлення життя та діяльності видатних українців через кіно, телебачення, ЗМІ, зокрема через *Інтернет*. Цікавим є проєкт

створення національного Пантеону у віртуальній версії у мережі Інтернет. На сьогодні вже існує декілька віртуальних пантеонів визначних українців, створених громадськими організаціями. Зокрема Організація Українських Націоналістів, Українська Головна Визвольна Рада раніше вже створили *«Пантеон Слави Українського Народу – Мартиролог національних героїв України»*, які полягли в боротьбі за незалежність і свободу з 1939 по 1960: керівників, рядових учасників, прибічників визвольного руху, УПА та збройного підпілля ОУН. Мартиролог нараховував 11500 осіб. Подібний проєкт *«Наші герої»* розробляє ВГО «Пласт».

По телебаченню час від часу транслюються просвітницькі передачі історичного спрямування: зокрема «Собор на крові», «Нескорена і легендарна». Однак, транслюються здебільшого у відзначення ювілеїв і в незручний час – пізно ввечері чи вночі. Цикл передач про визначних вітчизняних історичних діячів транслюється на каналі *«Культура»*. Але, на жаль, цей канал є недостатньо розрекламованим, а отже не рейтинговим. Позитивно слід відзначити, що за результатами проєкту каналу Інтер *«Великі українці»* було створено документальні фільми про лідерів першої десятки опитування, які транслювалися по телебаченню. Варто було б створити цикл фільмів про ширше коло видатних українців. Це значно підвищить пізнавальну, просвітницьку та виховну функції віртуального Пантеону, формуватиме почуття патріотизму та гордості за свою країну.

На ТВ каналі УТ1, передача «Згадай все».

131

Важливою формою організації пантеону є видання книг та альбомів, створення їхніх електронних версій (CD-DVD), які б безкоштовно розповсюджувались у бібліотеки, освітні, культурні

установи, активно поширювались серед населення книготорговельною мережею.

Не менш дієву функцію виконує виставково-експозиційна робота. Так, влітку 2008 року в Києві в Українському домі була відкрита виставка «Видатні українці у світі» про наших краян, що внесли значний вклад у розвиток світової культурної спадщини. Про деяких персоналій виставки вже створені художні та документальні фільми, зокрема про **Соломію Крушельницьку, княгиню Ольгу, князя Ярослава Мудрого, керівника ОУН Романа Шухевича, митрополита Андрія Шептицького**. Бажано було ці фільми поширювати у навчальних закладах.

Одним із важливих засобів формування державою Пантеону національних героїв є створення меморіалів і пам'ятників, присвячених таким діячам. Досвід заснування сакральних місць національної пам'яті – пантеонів визначних людей, якими пишається та чи інша нація, широко практикується за кордоном. Такі пантеони активно використовуються державними органами у пам'ятних заходах і, як доводить світова практика, подібні меморіали є одними з найпопулярніших для туристичного бізнесу.

В Україні подібний Пантеон поки що відсутній. Хоча існують своєрідні регіональні пантеони вітчизняної пам'яті, де можна зустріти

Викладачі і науковці історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка обговорюють питання співпраці з українською діаспорою. 2020 р.

поховання відомих українських діячів. Зокрема, це 33-я дільниця Байкового кладовища, Лук'янівський цвинтар в м. Києві, Аскольдова

могила, збірний пантеон Героїв Української Повстанської Армії поблизу с. Гурби Здолбунівського району, Личаківський цвинтар м. Львова тощо. Зокрема на Личаківському цвинтарі за ініціативою львівської влади був створений Пантеон Слави українських героїв.

Багато відомих українських діячів знайшли вічний спочинок за кордоном. Поховання гетьманів П. Дорошенка, П. Калнишевського знаходяться в Росії. Могила полковника Є. Коновальця розташована у м. Роттердамі (Нідерланди) на кладовищі Кроосвайк. Могила Голови Директорії та Головного отамана армії Української Народної Республіки С. Петлюри знаходиться на відомому паризькому цвинтарі Монпарнас. На території Німеччини своєрідним пантеоном визначних діячів вітчизняної історії є українська частина цвинтаря «Вальдфрідгоф» у м. Мюнхені. Серед інших могил зберігається місце поховання голови Проводу ОУН(р) С.Бандери. Окремо варто згадати про Національний пантеон в Бавнд-Бруці (США), де знаходяться 6 тисяч могил відомих українських діячів — всіх тих, які підтримували українську ідею в умовах бездержавності.

Як бачимо, вже існують своєрідні пантеони видатних українських діячів в деяких містах України та за кордоном, але завдання створення головного Пантеону героїв України в нашій столиці остаточно не вирішено до цього часу.

Ініціативи громадськості були підтримані президентами України. З метою увічнення пам'яті видатних діячів України, виховання у громадян патріотизму та національної гідності був виданий Указ Президента України №1333/2005 від 23 вересня 2005 року **«Про створення меморіального історико-архітектурного комплексу «Алея видатних діячів України»**, розташованого в Києві.

24 грудня 2005 року видано розпорядження Кабінету Міністрів України №564-р **«Про затвердження плану заходів щодо створення меморіального історико-архітектурного комплексу «Алея видатних діячів України»»**. За результатами конкурсу ансамбль із 17 скульптур видатних діячів України планується спорудити на вул. Грушевського, 5, поблизу Верховної Ради та Маріїнського палацу. Серед 17 скульптур – П. Орлик, Б. Хмельницький, С. Петлюра, Є. Коновалець, П. Дорошенко та інші. На жаль могили багатьох видатних українців, зокрема П. Сагайдачного, П. Орлика, Т. Чупринки (Р. Шухевича), А. Волошина не знайдені. Достовірність поховань інших українських державників потрібно ще

підтвердити (зокрема І. Мазепи у румунському м. Галац, Б.Хмельницького у с. Суботіві Черкаської області). Більш реальним є створення Пантеону без поховань у вигляді меморіального комплексу. Зі світового досвіду подібний Пантеон може виглядати як окрема визначна архітектурна споруда з розташуванням у ній пам'ятників, барельєфів чи меморіальних дошок та інше. Головними критеріями мають стати художня цінність, оригінальність виконання проєкту, його україноцентрична спрямованість і відповідність національним традиціям. Створення українського Пантеону видатних національних героїв є одним із дієвих шляхів формування національної ідентичності⁶⁸.

Джерела мистецтва пам'яті. Про мистецтво пам'яті талановито розповідає в своїй книзі «Мистецтво пам'яті» видатна представниця британської філософії «історія ідей» **Френсіс Амелія Йейтс** (1889-1981)⁶⁹. Про неї згадували в попередніх параграфах. Як приклад, нагадаємо історію про поета **Симоніда Кеоського**. На одному із бенкетів він виконав поему на честь господаря, що містила фрагмент, в якому восхвалялись також інші особи (Кастор і Поллукс). Господарю не сподобався такий варіант і з-за своєї жадібності він заявив, що заплатити поетові тільки половину обумовленої суми, а відсутнє йому належить отримати у тих божественних близнюків, яким він присвятив половину поеми. Через деякий час Симоніда сповістили про те, що двоє хлопців бажають його бачити і чекають біля дверей будинку. Він залишив залу, вийшов за двері, але нікого не побачив. Під час його недовгої відсутності в залі з гостями обвалилася покрівля, і господар Скопас із усіма своїми гостями загинув під уламками; загиблі були понівечені настільки, що родичі не могли пізнати своїх близьких. Симонід ж запам'ятав місце кожного за столом і тому зміг вказати, хто із загиблих був їхнім родичем. Невидимі відвідувачі щедро заплатили за присвячену їм частину твору, влаштувавши так, що Симониду вдалося покинути бенкет перед катастрофою.

У цій події поетові розкрилися принципи мистецтва пам'яті. Запам'ятавши місця, де сиділи гості, він зміг розпізнати тіла. Симонід зрозумів, що для хорошої пам'яті найважливіше – це впорядкований

виклад подій. Для покращення пам'яті він розробив систему занять, якою користуються й сьогодні.

Цю дивовижну історію про те, як Симонід винайшов мистецтво пам'яті, розповідає **Цицерон** у творі «**Про оратора**», коли йдеться про пам'ять, як про одну з частин риторики. Загальні принципи мнемоніки засвоїти неважко. Першим кроком було запам'ятати низку місць розташування (loci). Найбільш поширеним, хоча і не єдиним, які застосовувалися в системах мнемонічних місць, був архітектурний тип. Ясніше всього цей прийом викладено в описі **Квінтіліана**. Для того щоб сформувати в пам'яті ряд місць, говорить він, потрібно згадати будь-яку будівлю, найбільш простору, що складається з найрізноманітніших приміщень – передній, вітальні, спальні і кабінетів, не оминаючи також статуй і інших деталей, якими вони прикрашені. Образи, які будуть допомагати нам згадувати, це своєрідна мова.

Прозорливий Симонід помітив, що найбільш досконали образи виникають у нашому розумі завдяки очам, що бачили і запам'ятали.

У стародавньому світі, незнайомому з книгодрукуванням, який не мав паперу для запису і тиражування лекцій, розвинена пам'ять мала життєво важливе значення. І стародавні розвивали свою пам'ять через можливості гострої зорової пам'яті, нині нами втрачених.

Із набуттям Україною незалежності розгорнулося обговорення в освітніх колах спірних питань у спільній історії з країнами-сусідами. З часом ту програму забули і забули про потребу наблизити історію до людини. На сьогодні Україні як ніколи бракує державної інституції, яка б формувала політику пам'яті, дбала про місця пам'яті, розробляла і запроваджувала комеморативні практики, вела просвітницьку роботу в сфері пам'яті. Адже ця важлива сфера суспільного життя в Україні потребує постійної уваги, бо лише спільна пам'ять консолідує громадян усіх регіонів та етносів як націю. Саме цим насамперед, а не прокурорськими справами, займаються нині інститути пам'яті в постсоціалістичних країнах. Дослідницький інститут в Україні при керівному органі влади (*на думку* професора Києво-Могилянської академії **Наталії Яковенко**), до болю нагадує

⁶⁸ Чупрій Л.В. – <http://sd.net.ua/2011/06/23/yakim-maye-buti-ukrayinskij-panteon.html>; <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3210538.html>; <https://www.radiosvoboda.org/a/28791795.html>.

⁶⁹ F.Yates..The Art of Memory. L.: Routledge and Kegan Paul, 1966 СПБ (Йейтс Френсіс. Искусство памяти. Перевел Е.Малышкин. СПб.: Фонд поддержки науки и образования «Университетская книга», 1997. 480 с.

призабуту нами структуру – Інститут марксизмуленінізму при ЦК КПРС⁷⁰.

Навколо проблем історії пам'яті точиться постійна боротьба в наукових колах щодо української історичної тематики, трактування тих чи тих подій. Часта зміна директорів Інституту пам'яті, що в Києві, говорить про неоднозначність цього питання і про те, що українське суспільство є ще далеким до одностайності у сприйнятті нашої вітчизняної історії. За час, що минув, завдяки публічним та

134

видавничим акціям Інституту суттєво змінилося сприйняття українськими громадянами однієї з найтрагічніших сторінок нашої історії – Голодомору 1932–1933.

Однією з програм, якими опікувався *Український інститут національної пам'яті (УІНП)*, - критичне переосмислення змісту сучасної шкільної історичної освіти. Завдяки співпраці з академічними та університетськими центрами вдалося розробити нову концепцію шкільного підручника історії та розробити проект нової програми, яка відповідає викликам, що постали перед українським суспільством.

Важливою складовою творення модерної української нації є конструювання національного історичного минулого та його закріплення у суспільній свідомості. У статті 11 Конституції України зазначається, що «держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури...». Конструювання власної історії розглядається як фундаментальна потреба суспільств в контексті власної самоідентифікації.

Для України конструювання «своєї» історії є важливим національним завданням. Нині сформовано запит на нову наукову інтерпретацію національної історії з метою оновлення поглядів на минуле України та українців, вивільнення минулого від чужих, ідеологічно заангажованих, а то й неправдивих напашувань. Створюючи свою власну історію, маємо з повагою ставитися до історичного минулого інших країн. Навіть якщо в нас суперечливі думки щодо тих чи тих історичних подій, то необхідно прагнути до

136

⁷⁰ Наталя Яковенко: «Історику не дано пізнати світ таким, яким він був насправді...». 24 січня, 2003. Випуск №3, 24 січня –31 січня. - <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/04/5/34553/>

налагодження діалогу з метою об'єктивного і неупередженого дослідження складних сторінок історії.

Водночас інші країни не мають нам нав'язувати своє власне бачення певних суперечливих історичних подій. Позитивним прикладом налагодження діалогу *із досягнення історичного примирення спостерігачі вважають українсько-польський діалог*. Зокрема у 1990-ті роки досить активно працювала українсько-польська комісія істориків з питань удосконалення шкільних підручників з історії та географії обох країн.

135

Відповідно до Угоди про першочергові заходи щодо розвитку науково-освітнього співробітництва на період 2010–2012 років від 17 травня 2010 року *працювали й інші спільні комісії науковців*. Дискутувалось питання щодо створення спільного підручника з історії. Слід зазначити, що з професійної точки зору це досить складно зробити, тому що існує низка суперечливих тем, таких як Полтавська битва, Переяславська Рада, визвольна боротьба ОУН, історія УПА тощо, що не можуть однаково тлумачитися різними сторонами.

Також обговорювалась пропозиція про написання посібника для вчителів українських шкіл різних країн, в якому передбачалось запропонувати різні підходи сторін, наприклад, щодо оцінок діяльності ОУН, УПА тощо. Такий посібник мав би відповідати на низку питань спільної історії.

Плідним зразком для спільної роботи істориків може слугувати, наприклад, методичний посібник з німецької історії, який готується вченими.

Проблема якості шкільного підручника з історії України. Принципово важливе значення має політика держави в освітній сфері, спрямована на толерантне і об'єктивне висвітлення історії України, створення для навчання якісно нових підручників та методичних посібників для вищої та середньої школи з урахуванням критичних зауважень викладачів, науковців, громадськості та відповідних зарубіжних напрацювань. Саме середня і вища освіта є на сьогодні потужними ретрансляторами знань про минуле, модераторами історичної пам'яті нового покоління українських громадян.

137

Провідну роль в цьому має відігравати відповідна організація освітнього процесу. У Державному стандарті базової і середньої освіти – постанова уряду №24 від 14 січня 2004 р. – зазначається, що викладання історичних дисциплін спрямоване на виховання в особистості рис патріота України, активного компетентного громадянина, людини з гуманістичними і демократичними цінностями.

Саме підручник з історії зберігає статус домінуючого засобу навчання та важливого чинника формування історичної пам'яті серед молоді. Стереотипні уявлення про свій народ, його героїв та ворогів здебільшого формуються у підлітковому віці: частково – через сімейні розповіді, художні історичні твори, але головним чином – через шкільний курс історії. Процес вивчення історії у школі має бути підпорядкований не тільки передаванню певної суми знань, а й формуванню критично мислячої особистості, вихованню законослухняного і толерантного громадянина, патріота своєї країни.

Основний курс з історії, що викладається в загальноосвітній школі, це **Історія України**. Слід зазначити, що Історія Української РСР викладалась в українських школах ще за радянських часів, але цей предмет вважався додатковим і був розрахований лише на 30 навчальних годин. Із 1989/90 навчального року курс історії УРСР став у школах самостійним предметом. Навчальними планами на нього відводилося 102 години. Із 1991/92 навчального року історія України стала повноцінним предметом, який вивчається з 5-го по 11-й класи.

Україна першою серед країн СНД створила повний комплект власних підручників із всесвітньої історії та історії України, що викладаються у загальноосвітніх навчальних закладах. Викладання історії в школі і вишах віддзеркалює сучасну ситуацію в українській історіографії, її стан, наукові досягнення, бо авторами програм, підручників та навчальних посібників є, як правило, провідні історики, які досліджують вітчизняну минувшину.

Однак, не зважаючи на позитивні напрацювання, проблема якісного підручника вітчизняної історії була і залишається на сьогоднішній день предметом обговорення науково-педагогічної та політичної спільноти. В сучасних умовах до підручників з історії висуваються певні вимоги. Перш за все підручник з історії має бути толерантним, об'єктивним, нейтральним та відкритим. Навколишній світ різноманітний і багатогранний, тому неможливий повний опис його під одним кутом зору та створення єдиної і вичерпної теорії про

все на світі. Відповідно і підручник з історії, щоби більш точно відображати історичну реальність, не може спиратися на одну концепцію. Потрібно не

Академік НАН України Сергій Іванович Пирожков розповів про роботу в Посольстві України в Молдові і в спеціальній Мінській групі із врегулювання безпекової проблеми.

уникати закритих тем минулого, розкривати та усестороннє аналізувати їх. Підручник стає не стільки ретранслятором історичних знань, скільки спрямований на формування в учнів певних компетентностей – уміння працювати з різноманітною інформацією, критично мислити, аналізувати, робити правильні висновки.

Висвітлюючи історію нашої країни, потрібно також враховувати історії всіх етнічних груп, що проживали чи проживають на території України і всіх земель, що входять до нинішньої України, і тим самим написати спільну історію Західної та Східної України, вказуючи на їхні історико-культурологічні особливості, але в жодному разі їх не протиставляючи.

Грунтовний аналіз шкільних підручників історії України здійснила група університетських викладачів-істориків під керівництвом проф. Наталії Яковенко. За підсумками Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України зроблено загальний висновок про те, що шкільні підручники з історії України відповідають чинній нормативно-правовій базі (державному стандарту й навчальній програмі), однак, на жаль, не відповідають ні сучасному станові історичної науки, ні потребам суспільства. Як відзначили експерти, що здійснювали моніторинг, серед основних недоліків підручників виокремили:

- тиражування песимістичного уявлення про Україну як простір з безперервним – від XIII до XX століття – «колоніальним статусом»;
- переважно етноцентричне бачення історії;
- переважання у тематиці підручників політичної та мілітарної історії;
- певна однобічність викладу матеріалу;

138

- недостатня кількість нових методів та розвиваючих методик;
- значна політизація підручників.

Експерти Міжнародної мережі дослідження підручників також досить критично оцінили підручники з історії вибраних вітчизняних авторів.

При створенні вітчизняного підручника з історії України слід активніше використовувати європейський досвід, зокрема відповідні рекомендації *Парламентської асамблеї Ради Європи*. У 1990-ті роки минулого століття Парламентською асамблеєю РЄ були схвалені рекомендації «Про європейський вимір освіти» (1111 (1989) та «Про історію й вивчення історії в Європі» (1283 (1996)), які сприяли реалізації проєктів «Історія в новій Європі» та «Викладання й вивчення історії в Європі у XX столітті».

Відповідно до цих проєктів європейці впроваджували *концепцію відкритої історії*, яка в першу чергу пропагує толерантність, наголошуючи на тому, що несхожі (зокрема – сусідні, «історично ворожі») культури, незважаючи на певні конфлікти між ними, постійно перебували в стані взаємопроникнення та прагнули до діалогу. Щодо викладання національних історій, то європейські експерти рекомендують переходити до *інтегрованої національної історії* – з підкресленням того, що кожна новітня нація є витвором не тільки свого внутрішнього розвитку, а й формувалася під дією численних іноетнічних та інокультурних впливів.

Пропонується посилення гуманізації історичної освіти, яку потрібно здійснювати через введення учня в атмосферу співпереживання і співчуття, зосередивши увагу не на історії воєн та соціальних катаклізмів і конфліктів (на чому досі будувалася вся європейська історія), а на «культурі миру» – на повсякденному житті людини. У 2001 році була прийнята Рекомендація Комітету міністрів

Ради Європи (Rec (15,(2001)) *«Про викладання історії у XXI столітті в Європі»*, яка рекомендувала розробити програми, спрямовані розвивати і зміцнювати демократичну стабільність.

Слід відзначити, що останнім часом відбувається активна взаємодія українських та європейських педагогів та істориків, прикладом якої є розробка Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін *«Нова Доба»* та представниками європейської Асоціації викладачів історії EUROCLIO навчально-

139

методичних матеріалів з історії України на основі багатокультурного та багатоперспективного підходів у рамках проєкту *«Багатокультурна історія України»*. Було розроблено Концепцію та програми викладання історії України в школі, що висунуті на громадське обговорення. При підготовці концепції враховувався досвід європейських суспільств, для яких пріоритетом є прагнення до громадянської злагоди та знаходження позитивного досвіду у сфері ліберально- демократичних цінностей – пошануванні життя та прав людини, толерантному ставленні до іншої мови й культури, слідуванні демократичним ідеалам, шанування історичних звичаїв власного народу і держави.

Для покращення якісного наповнення підручників з історії слід також посилити увагу до процедури проведення Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для навчальних закладів системи загальної середньої освіти, яка викликає низку нарікань з боку педагогів-істориків та представників громадськості.

З методологічної точки зору і в умовах розвитку сучасного інформаційного суспільства постає потреба у створенні електронних версій посібників, які в значній мірі будуть стимулювати інтерес учнів до вивчення історії, тому що в них часто використовують наочні, ігрові та розвиваючі методики. Електронний посібник має бути не повторенням паперового підручника, а насамперед, аудіо- та відеопомічником учню та вчителю. Він має містити історичні документи, біографії, словники термінів та понять з можливістю пошуку; графічні матеріали; історичні карти з можливістю анімації та масштабування; аудіолекції (бажано – слайд-шоу з ілюстрацій та відео).

Для формування історичної пам'яті молоді Міністерство освіти і науки України проводить низку позакласних заходів, спрямованих на розвиток краєзнавства та культурного туризму серед шкільної та

студентської молоді. Зокрема, для забезпечення історико-краєзнавчої роботи у Міністерстві освіти і науки була створена Всеукраїнська координаційно-методична рада з питань розвитку дитячо-юнацького туризму, краєзнавства й екскурсій. Значну кількість заходів історико-краєзнавчого спрямування проводить Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України. За сприяння Центру був створений Рух за збереження і примноження звичаїв, традицій і обрядів українського народу **«Моя земля – земля моїх батьків»**, Всеукраїнська туристсько-краєзнавча експедиція **«Краса і біль України»**.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України №286 від 06.04.2007р. була розроблена програма проведення комплексних навчально-тематичних **екскурсій** з учнівською та студентською молоддю **«Моя країна – Україна»** (з відвідуванням визначних

краєзнавчих та історичних об'єктів). Зокрема відповідно до програми проводились екскурсії: «Шляхами козацької звитяги» (Луцьк – Берестечко – Пляшев), Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви», Острів Хортиця – Національний заповідник України та інші.

Молодь з різних областей України в національних модернових строях

На підтримку розвитку історичного та географічного краєзнавства була затверджена **Міжгалузева програма на 2007-2012 роки «Пізнай свою країну»** (Наказ п 49/765/3027/308 від

27.08.2007). Серед основних завдань програми – залучення дітей і молоді до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, проведення краєзнавчих наукових досліджень.

Для вирішення проблем, пов'язаних з формуванням історичної пам'яті молоді, потрібно також:

- доопрацювання та прийняття нової концепції викладання історії України в школі, спрямованої на гуманізацію і антропологізацію («олюднення») минулого, досягнення громадянської злагоди, з подальшим внесенням відповідних змін у навчальні плани;

- надання необхідної підтримки навчальним закладам для оз-найомлення вчителів історії з новою концепцією викладання історії України;

- подальша розробка міжгалузевих Програм розвитку

141

краєзнавства та культурного туризму;

- активізація використання досягнень інформаційних техноло-гій у освітній сфері, зокрема створення електронних версій посібників та підручників з історії України;

- реалізація міжнародних (транскордонних) проєктів, встанов-лення зв'язків та обмінів між історичними школами різних країн з метою дослідження суперечливих питань спільної історії.⁷¹

ПРО ПЕРЕПИСУВАННЯ ІСТОРІЇ

Для загальної характеристики ситуації, що складалася в післявоєнній Україні із розвитком історичних досліджень, згадаємо державні законодавчі акти про звинувачення у «допущених помилках» сталінською ідеологією українських істориків. Дехто з видатних дослідників української історії не вижив в сталінських буцегарнях, а дехто став служити новій владі.

Москва заявляла як і зараз, що всю історію українські дослідники написали неправильно. Які теми найбільше турбували компартійну номенклатуру? А саме та тематика, що стосувалася витоків становлення Української держави, формування Росії, історії Московії, СРСР.

⁷¹ Чупрій Л. В. Діяльність релігійних організацій та загрози національній безпеці України // Стратегічні пріоритети – журнал – 2011. – №4(21). – С.57-63.

Хто приймав рішення із перепису історії? Зрозуміло, не в Україні, а приймали таке в Москві, в ЦК КПРС, уважно слідкуючи за ідеологічним наповненням художньої і учбової літератури всіх радянських республік і у першу чергу – України.

Чорнобиль

Чорнобильська АЕС –
будівництво укриття

Питання: хто давав право цековським чиновникам вказувати що писати і як писати?

Відповідь: Влада. Над цими питаннями наполегливо працював **Інститут марксизму-ленінізму при ЦК КПРС**, що в Москві, а в Києві – його філія, – могутня ідеологічна машина комуністичної партії, яка не пропускала ані слова антирадянського забарвлення, ані рядка... До істориків були особливі вимоги: все писати заради реабілітації і штучного створення історії Росії, з метою гіперболізувати її могутність, розвинутість, «комуністичність» і людяність.

142

Сьогодні українські історики не пишуть нову історію, а намагаються повернути нашу – мою, державну, правдиву та об'єктивну історію України, що спирається на історичні документи Х–початку ХХІ століть, повертаються до історії літописців, історії М.Грушевського, Д. Яворницького, інших...

ПОГЛЯД В МИНУЛЕ

Звинування істориків. Покарання. 17 трав. 1944 р. датований меморандум директора Українського філіалу Інституту Маркса-Енгельса-Леніна при ЦК ВКП(б) (читай: Інститут історії партії при

ЦК Компартії України – філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС) Ф. Єневича **«Про недоліки в роботі Інституту**

історії України Академії наук УРСР». У документі стверджувалося, що історики, поборюючи соціологічні схеми школи **М.Покровського**, впали в іншу крайність. Замість виокремлення найістотніших фактів в історії України співробітники, мовляв, брали буквально всі факти, обмежуючись поверховим описом, за яким не видно основного, вирішального в історії України.

Установі закидалися важливі хиби або недостатнє висвітлення певних проблемних питань, а саме:

- 1) зовсім не висвітлена політична історія до часів Київської Русі;
- 2) невпорядковано висвітлено питання виникнення й оформлення української нації;

3) частина істориків додержується помилкового твердження про приєднання Галичини до Польщі;

4) історики вживають неточну термінологію, а саме: 1-й, 2-й і 3-й поділи Польщі (див.: *Поділи Польщі 1772, 1793, 1795*). Ця «стара, затаскана і цілком неправильна» термінологія має бути замінена новою, науковою. Застосування ж застарілої термінології грає на руку керівникам польського еміграційного уряду на кшталт генерала **В. Сікорського**, який заявив, що СРСР продовжує політику Катерини

II й здійснив 4-й поділ Польщі;

- 5) однобічно характеризується Українська козацька

143

державна 16–17 ст., історики не дотримуються вказівок Ф. Енгельса, не розкрили внутрішніх мотивів виникнення Української козацької держави. Вони не підкреслили, що її виникнення в ті часи було прогресивним кроком вперед порівняно з попередніми литовськими та шляхетськопольськими порядками в Україні;

6) однобічно висвітлена причина приєднання України до Росії (Московського царства). Критик вважав, що акт 1654 (див. Березневі статті 1654) був «не початком союзу українського і російського народів, а політичним і юридичним оформленням фактично існуючого союзу цих народів протягом віків, у свій час штучно розірваного іноземними окупантами»;

7) недостатньо висвітлено питання про дві дореволюційні Росії (офіційну реакційну й демократичну);

8) помилкове ототожнювання українського націоналізму з національним обличчям українського народу;

9) недостатньо вмотивована перемога соціалістичної революції в Україні;

10) недостатньо висвітлюється історіографія України та ін.

Читаємо в документі тієї доби: **«Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР»**, постанова ЦК КП(б)У від **29 серпня 1947** – рішення ЦК КП(б)У, прийняте під час повоєнного наступу сталінського тоталітарного режиму проти української інтелігенції. Постанові передувала ініційована 1-м секретарем ЦК КП(б)У Л.Кагановичем нарада про боротьбу з проявами націоналізму в історичній науці (29–30 квітня 1947), де піддано критиці видання Інституту історії України АН УРСР «Історія України: Короткий курс» (1940) за редакцією **С.Белоусова** та інших і «Нарис історії України» (1942) за редакцією **К. Гуслистого, Л. Славіна та Ф. Ястребова**.

Інституту історії України АН УРСР закидалося:

- відсутність підготовленої й виданої, «науково витриманої, марксистсько-ленінської» «Історії України»;
- інкримінувалися «серйозні помилки й грубі спотворення»;
- «запозичення у буржуазно-націоналістичних істориків Грушевського, Антоновича та ін.»;
- «залишки буржуазно-націоналістичних поглядів» у працях окремих співробітників, насамперед – директора інституту М. Петровського.

Також ставилося в провину «ігнорування впливу найважливіших революційних центрів – Москви, Ленінграда, Баку, Тбілісі та ін. на революційну боротьбу українського народу за соціальне й національне визволення». Наголошувалося:

144

висвітлювати історію України не ізольовано, а лише «у тісному зв'язку з історією російського, білоруського та інших народів Радянського Союзу»;

- виправити в текстах: *Київська Русь не була суто українською державою*, а «колискою трьох братніх народів – російського, українського й білоруського»;

• незадовільний стан справ в Інституті історії України АН УРСР *негативно вплинув на викладання історії України у вузах і середній школі республіки*, оскільки переважна більшість викладачів повторюють ті ж «помилки й спотворення, що мають місце у працях з історії України, виданих інститутом».

Оце останнє звинувачення, як бачимо, є найсерйознішим, оскільки зачіпає ідеологічну сферу – виховання радянської людини. Прийняття такої постанови тягло за собою інші розпорядження, а саме: «чистку кадрів», звільнення з роботи, організація доган, проведення з засудження спільних зборів із «розвінчанням» винуватців (добре, що не пишуть «ворогів радянського народу»).

«Бойовим завданням» влада оголосила підготовку марксистсько-ленінського «Короткого курсу історії України». А це фактично історія КППС в українському варіанті. Республіканська преса одержала вказівку надрукувати низку статей із найважливіших питань історії України й «викриття буржуазно-націоналістичної фальсифікації минулого українського народу»; завдання міністерству освіти УРСР: вжити заходів щодо «виправлення й покращання справи викладання історії у школах УРСР».

З Постанови ЦК КП(б)У «Про політичні помилки та незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР» (1947 р., серпня 29)

Роботи Інституту історії України, випущені як в передвоєнні роки, так і в роки війни, і зокрема «Короткий курс історії України» під редакцією С.Білоусова, К.Гуслистого, М.Петровського, М.Супруненка, Ф.Ястребова; «Нарис історії України» під редакцією К.Гуслистого, Л.Славіна, Ф.Ястребова; перший том «Історії України» під редакцією М.Петровського, складені в антимарксистському дусі..

... Праці Інституту історії АН УРСР містять грубі політичні помилки і перекручення буржуазно-націоналістичного характеру. Працівники Інституту історії України **запозичили у буржуазно-націоналістичних істориків**

145

Грушевського, Антоновича та інших основні положення, викривляють, на догоду націоналізму, хід історичного процесу. ...

Основна помилка авторів робіт..., що вони ...йдуть шляхом українських націоналістів, розглядаючи історію України ізольовано від історії інших народів, починаючи і слідуючи в цьому питанні за курсом Грушевського «Історія України-Руси». Відомо, що Київська Русь була колискою трьох братніх народів – російського, українського та білоруського, але

Грушевський та інші націоналісти намагалися довести, що нібито Київська Русь була тільки українською державою. «Київська Русь не була суто українською державою, а «колискою трьох братніх народів – російського, українського й білоруського».

«Серйозні помилки й грубі спотворення», «запозичення у
146

буржуазнонаціоналістичних істориків Грушевського, Антоновича та ін.), «залишки буржуазнонаціоналістичних поглядів» у працях окремих співробітників й насамперед – директора інституту М. Петровського.

«...незадовільний стан справ в Інституті історії України АН УРСР негативно вплинув на викладання історії України у вузах і середній школі республіки, оскільки переважна більшість викладачів повторюють ті ж «помилки й спотворення, що мають місце у працях з історії України, виданих інститутом». ...«буржуазно-націоналістичні історики зводять наклеп на Богдана Хмельницького і протиставляють йому зрадника Виговського.

Така **фальсифікація історії потрібна була українським націоналістам** для того, щоб приховати від трудящих єдність походження і історичну спільність українського, російського і білоруського народів, посіяти ворожнечу між народами з тим, щоб відірвати Україну від революційної, соціалістичної Росії і кинути її на поталу і розграбування буржуазному заходу.

...українські радянські історики не викрили антинаукову «теорію», **ідеологи української націоналістичної контрреволюції (Грушевський, Петлюра, Донцов, Винниченко, Єфремов та ін.)** намагалися відірвати український народ від всіх народів Радянського Союзу, а Україну перетворити на колонію німецького імперіалізму.

...робітничий рух на Україні розвивався в нещадній боротьбі з українськими націоналістами, меншовиками, есерами, троцькістами і іншими ворогами українського народу.

В період Великої Вітчизняної війни українські націоналісти намагалися за допомогою німецько-фашистських загарбників зруйнувати соціалістичні досягнення українського народу, а Україну перетворити на колонію гітлерівської Німеччини. І тільки завдяки керівництву більшовицької партії і особисто товариша Сталіна, в період Великої Вітчизняної війни, як і в роки громадянської війни, були розгромлені німецько-фашистські загарбники, а разом з ними і їх лакеї – українсько-німецькі націоналісти...»⁷²

Під час сталінських репресій **1930-х** років чимало співробітників інституту загинули: **К. Гребенкін, В. Гуристримба, Т.Скубицький, Г. Слюсаренко, Є. Сташевський, М. Трегубенко.**

Нагадаємо: 1950 року інститут мав 8 відділів:

- 1) історії феодалізму;
- 2) історії капіталізму;
- 3) історії радянського суспільства;
- 4) військово-історичний;
- 5) історії країн народної демократії;
- 6) історіографії й фондів;
- 7) всесвітньої історії й міжнародних відносин;
- 8) археографії.

Історики виконали завдання партії: В дусі настанов ЦК КП(б)У 1947 був підготовлений двотомник «Історія Української РСР» (т.1–1953; т.2–1956; доопрацьоване видання – 1957). У зв'язку з відзначенням 300-ліття приєднання України до Росії було підготовлено збірку документів «Воссоединение Украины с Россией» (т. 1–3, Москва, 1953), написано тексти до колективної монографії «Визвольна війна 1648–1654 рр. і возз'єднання України з Росією» (Київ, 1954) та ін.

1972 року за пропаганду буржуазно-націоналістичних ідей і дружні взаємини з репресованими дисидентами з інституту було звільнено **Олену Компан, Олену Апанович та Ярослава Дзиру**. Двох учених поновлено в 1995. *Чому так пізно?*

Рішення від 29 серпня 1947 було скасоване ЦК КПУ тільки в червні 1990 р. як «політично помилкове», як і низка інших ідеологічних постанов ЦК КП(б)У кінця 1940-х – початку 1950-х років з питань розвитку української літератури, мистецтва, історичної науки. 1987 було відновлено діяльність Археографічної комісії АН УРСР (її очолив чл.-кор. АН УРСР Павло Сохань; 1990–1991 на базі комісії створено Інститут української археографії АН УРСР (з 1995 – Інститут української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського НАН України).

1990 р. започатковано дослідження тем: 1) Увічнення пам'яті жертв незаконних репресій 1930–1940-х – поч. 1950-х рр. у контексті

⁷² Див.: <https://history.vn.ua/book/xrestomatia/700.html>

розробки проблем регіональної історії: На матеріалах України; 2) Ради, Центральна Рада, Директорія: Порівняльний аналіз, цілі, методи, лідери протиборствуючих сторін (1917–1920 рр.); 3) Становлення та еволюція Української держави (До кінця XVIII ст.).

Серед вагомих досягнень істориків доби суб'єктності України – колективні монографії «Репресоване краєзнавство: 1920–30-ті роки» (1991), «Історія України: нове бачення» (у 2-х т.; 1995–96); збірки документів «Чорнобиль: проблеми здоров'я населення» (1995) та «Чорнобильська трагедія» (1996); збірка документів «Українська Центральна Рада» (у 2-х т.; 1996–97); «Все про Україну» (у 2-х т.; 1998); «Нариси з історії дипломатії України» (2001); «Київ: Енциклопедичне видання» (2001); «Уряди України у XX ст.» (2001); документальна збірка «Український національно-визвольний рух, березень–листопад 1917 р.» (2003); «Українська культура другої половини XVII–XVIII ст.» (3-й т. п'ятитомника «Історія української культури»; 2003); «Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси» (у 3-х т.; 2004) та

148

ін. Опубліковані також колективні праці «Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: Історичні нариси» (2002), «Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси» (2005).

Грунтовно досліджені ученими-істориками голод 1921–1923 рр. в УСРР, голодомор 1932–1933 рр. в УСРР та голод 1946–1947 рр. в УРСР, історію Другої світової війни, зокрема внесок України й українців у перемогу над гітлерівською коаліцією; польськоукраїнське протистояння на Волині 1943–1944 рр. Побачили світ також праці «Нагороди України: історія, факти, документи» (у 3-х т.; 1996) та «Гроші в Україні: факти і матеріали» (1998; Державна премія України в галузі науки і техніки, 1999), 15-томне видання «Україна крізь віки» (1998–2000) тощо⁷³.

Історична наука існує у двох різновидах. Один із них – **дидактичний**, призначений для читання, вивчення у школах, вишах, але не на історичних факультетах. Загалом призначений для виховання національних традицій, покликаний зацікавлювати молодь національною культурою. Таке можна робити, спираючись на історичну пам'ять, оскільки люди, які просто цікавляться історією

рідного краю, мусять мати загальне уявлення про історію нації. У цій ніші цілком припустимі певні патріотичні перебільшення, узагальнення, можливо певною мірою наївні з точки зору справжньої історії. Така система працює практично у всіх країнах, оскільки дидактична історія виховує громадянина.

Іншим варіантом є **історія в якості наукового проекту**. Вона відштовхується від накопичених наукою знань. Зазначимо, що на зламі століть і особливо у міжвоєнний період в результаті двох світових катаклізмів науковці зрозуміли, що істориком не дано пізнати світ таким, яким він був насправді. Кожен текст, продукований істориком, виявляється суб'єктивною точкою зору. В історичній науці, на відміну від прикладних наук, нічого не можна змодельовати. Кожна гіпотеза і кожна пропозиція — тільки матеріал для дискусії і що дискусіям цим немає кінця. В історії не знайти одної думки і одного визначення. Скільки істориків – стільки й думок...

Британський історик **Джон Тош** пропонує два визначення

149

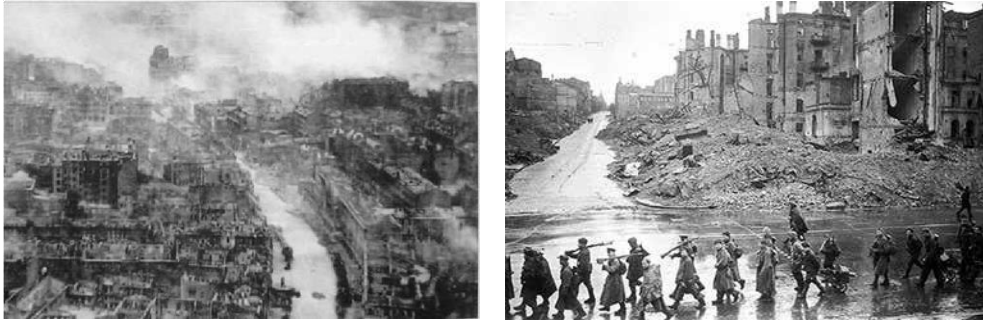
поняття «історія». По-перше, історія – це все, що було в минулому. Подруге, історія – це те, як історики розповідають про минуле. І починаючи з сімдесятих років двадцятого століття теоретики говорять про те, що відновити повністю доступ до минулого неможливе. Ми можемо тільки наблизитися до нього, створити інтерпретацію і спробувати за допомогою емпіричного матеріалу, фактів, її підкріпити. Але повністю зрозуміти і реконструювати минуле ми не можемо.

В тому, що ми робимо з минулим, щоразу з'являється елемент сучасності, і це непереборно: сьогодні робота з історією передбачає ідею того, що ми конструємо історію, але також осмислюємо, як на цей конструкт впливає сучасність. Тому сьогодні історики досліджують не тільки самі події минулого, скільки те, що ми пам'ятаємо про ці події, а чого пам'ятати не хочемо.

Наприклад, **пам'ять про Другу світову війну після 1945 року постійно змінювалася**. Які групи населення довгий час не згадувались в історичних підручниках? Абсолютно вірно, колабораціоністів – навіть терміна такого довгий час не було. Потім довго не писали про Голокост, про те, що були вбиті євреї. Писали

⁷³ Рубльов О.С. Інститут історії України НАН України. 2005. –<http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?>

«були вбиті мирні радянські громадяни» – тобто момент єврейської ідентичності, того, що людей вбивали саме за те, що вони євреї, нівелювався. Мало писали про голодомор, про тих, хто залишився в дитячих будинках на окупованій території, а також про історію та проблеми військовополонених. Практично повністю відсутні спогади, наприклад, того покоління жінок, які росли на окупованій території. Про все, що з ними відбувалося під час і після війни, що відбувалося в селах. Одна з перших книг 1980-их, в якій висвітлюється жіночий досвід війни, – *«У війни не жіноче обличчя» Світлани Алексієвич*. Таким чином, історія – це завжди соціальний конструкт, в який ми привносимо (або виключаємо) якісь елементи.

Київ – 1943 р.

З середини 1980-х–початку 1990-х українське суспільство переживало кризу ідентичності. Всі, хто раніше вважав себе

150

радянськими громадянами, перестали себе такими вважати, хоча і сьогодні деяка частина суспільства, згідно з соціологічними опитуваннями, все ще називає себе радянськими людьми.

Виникла ситуація, яку теоретики описують як досвід дезорієнтованого часу, коли ламається звична картина історії. Радянське суспільство відрізнялося тим, що воно було спрямоване на майбутнє – тобто жило в «футуристичному режимі історичності». Поняття *«режим історичності»* запропонував французький історик *Франсуа Артогі*, щоб пояснити, як суспільство переживає час. На його думку, існує три типи переживання історичного часу. Перший – звернений назад, коли суспільство живе минулим, якоюсь ідеєю «золотого століття». Ці елементи у нас є і зараз: деякі люди відчувають ностальгію, наприклад, за радянським життям і живуть в своєму ритмі історичного часу. **Футуристичний режим**

історичності – коли суспільство дивиться вперед, і все, що відбувається зараз, співвідноситься не з тим, що було, а з тим, що буде.

Наприклад, радянський народ будував комунізм, відповідно, всі події, які відбуваються, знаходять сенс тільки через призму майбутнього. Все, що ми робимо, потрібно для якоїсь мети, для того, що буде далі. І саме ця структура відчуття часу розвалилася. І утворилося те, що *Франсуа Артогі* називає *«презентистський режим історичності»*. Презентистський режим існування суспільства – це проживання історії саме тут і зараз, з тимчасовими розривами. Тобто ми перестаємо володіти тим історичним мисленням, яким володіли. Якщо говорити про ХХ століття, то, відповідно до соціопитувань, єдина подія, з приводу якої суспільство має консенсус, – це перемога у війні. Соціологи підтверджують, що начебто нас всіх об'єднує ідентичність, пов'язана з пам'яттю про війну. Хоча зазначена посилка на початок нового тисячоліття вже застаріла.

При цьому звертається увага на те, наскільки по-різному переживається людьми військовий досвід. Але є ще один цікавий момент. Шкільні підручники з 1995 року до середини 2000-х, як мінімум, тричі переписувались. І багато історичних подій тричі обростали новими трактуваннями, що було пов'язано з політичною історією. Наприклад, у 1990-ті роки основною була тема сталінських репресій. Сьогодні мало про це говорять.

Є ще одна проблема сучасного суспільства – сформовано

151

суспільство зруйнованої родинної пам'яті. Жах репресій змушував родини ліквідовувати всі документи, які могли не збігатися з «лінією партії», тобто радянською ідеологією. І сімейні архіви – листи, фотографії, документи тощо – знищувалися. У пострадянських суспільствах проблема сімейної пам'яті є однією з центральних. Німецький історик *Йорн Рюзен* говорив про те, що є таке поняття, як криза історичної свідомості. Так, криза історичної свідомості спіткала покоління пострадянських людей у 1980/1990-і роки. *Рюзен* виокремлює три моделі кризи: нормальний, критичний і катастрофічний. Нормальна криза – суспільство вже має історичне мислення, і якщо раптом відбувається якась подія, воно може за допомогою колишніх схем сприйняти її. Критична і катастрофічна – це вже більш серйозні кризи. На даний момент ми все ще перебуваємо в кризовому стані, з якого дуже повільно вибираємось.

Зараз в суспільстві формується *новий тип історичної свідомості*. А саме: *ми живемо «тут і зараз»*. І цей презентистський режим історичності перекидає історичну перспективу мислення про минуле і майбутнє. Тобто ми дивимося на історію з точки зору: навіщо вона нам потрібна, якщо ми ледве виживаємо. Хоча відповідь на питання «чому ми виживаємо», теж вимагає ретроспективного аналізу: як ми опинилися в цій ситуації? Ми сфокусовані зараз на «тут і зараз» і багато історичних тем ігноруємо, не розуміючи і не знаючи, навіщо вони нам потрібні, і тому не звертаємо на них уваги.

Після розпаду СРСР українські історики зосередились на ідеї нації і дослідженнях національної історії. Однак, коли досліджують національну історію, завжди говорять про тих, хто включений в націю. Що робити з євреями, які тут жили, циганами, татарами, поляками? Питання в тому, що якщо ми розглядаємо нашу спільноту як громадянську націю, то як сьогодні розкривати її історію?

На думку відомої історині **Н. Яковенко**, у нас є величезна інституційна криза науки. У нас і далі залишається ця квазімілітарна структура науки, де є фллагмани та провінційні інститути чи університети, що перебувають, так би мовити, на становищі припряхних. *Квазімілітарна структура науки, своєю чергою породжує її корумпованість*, тому що люди з провінції ідуть на певні змови з центрами. Корумпованість науки породжує аморальність у науці. Один із феноменів аморальності – вчені ради. Через них проходять такі дисертації, які навіть до вчених рад не мали б *доходити*. І ми всі про таке знаємо. Аморальність науки у вигляді вчених рад знову перетворюється у подвійну корумпованість науки, створюється те *circulus vitiosus* – абсолютно порочне коло, з якого немає виходу. І це те, що у нас є, це те, де Захід нам не допоможе, бо тут ми можемо допомогти лише самі собі⁷⁴.

Наприкінці 1980-х в Україні розпочався процес, який називають *поверненням українцями власної історії* або процес масового

перегляду української історії, яка сформувалася у радянські часи. Відбувалося доволі швидко ламання старих догм і канонів. **На першому етапі (1988–1990)** деякими дослідниками було здійснено спробу реабілітації окремих партійних діячів, як Косіор, Постишев,

⁷⁴ <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/u-poshukah-zolotogo-viku>; Інша точка зору на сучасну історичну науку України. 27 червня 2013, 00:13 Кость Бондаренко Історик

Каганович, Хвильовий, Скрипник. Повертаються митці з когорти розстріляного відродження. Відбувається тотальне заперечення сталінської епохи і сталінізму загалом. Водночас стає доступною історія Центральної Ради (але ще не Директорії і не Гетьманату) – відбувається фактична реабілітація Володимира Винниченка і Михайла Грушевського. Перестає діяти заборона на деяких істориків-дисидентів – зокрема Михайла Брайчевського, Ярослава Дашкевича тощо. Вершина історичної сміливості цього періоду – фактична реабілітація гетьмана Івана Мазепи.

Другий етап (1991–1993) – становлення засад державності. Деактуалізація радянської історії. Відбувається реабілітація УНР та ЗУНР, Січових Стрільців, повертається пам'ять про Голодомор (голод 1932–1933 років описаний в навчальній літературі). В історії для масового вжитку домінує культ козацтва.

Третій етап припадає на **1990-ті роки** – початок нульових. Період Леоніда Кучми, який сам був далеким від гуманітарної сфери, але при цьому не заважав розвитку історичної науки. Саме у цей період історія України дистанціювалася від російської історії: епітафією над спільною концепцією історії стала книга **Леоніда Кучми** «Україна – не Росія». Історію України почали сприймати у європейському контексті. Відбувається реабілітація доби Великого Князівства Литовського, перегляд концепції Русі та протоісторії України. Українські історики фактично згладжують гострі кути у поглядах на Польщу і проблеми сусідства. Польща з ворога (як вона сприймалася протягом тривалого часу) перетворюється на найближчого сусіда і партнера. Нарешті, відбуваються спроби історичної (не політичної) реабілітації ОУН та УПА, хоча невідгласи ще довго писатимуть ці дві аббревіатури через дефіс, помилково ставлячи між ними знак рівності, а іноді вважають синонімом цієї структури дивізію «Галичина».

У 2004 році починається четвертий етап – політизація історії, історична наука орієнтується на політику і політиків. Л.

153

Кучма використовував історію для вирішення політичних питань (як, наприклад, створення двосторонньої комісії з врегулювання складних питань українсько-польських взаємин, що діяла під егідою президентів Кучми і Квасьневського і напрацювала дійсно солідний –

та політолог, голова правління Інституту української політики. https://blogs.pravda.com.ua/authors/bond/51cb59933845f/view_print/

понад 20 томів – теоретичний та практичний матеріал, який ліг в основу важливих міждержавних рішень). В історичному середовищі різняться оцінки діяльності наступного за Кучмою президента – В. Ющенка⁷⁵.

Сьогодні процес вивчення історії як науки, на думку вчених, переживає стагнацію і занепад⁷⁶. Скільки дійсно вартісних історичних монографій побачили світ за останній час?

*Розповсюдження публічної історії в Україні*⁷⁷. Події в Україні, російська навала послужили причиною дискусії про існування і дієвість впливу на соціум такого інтелектуального феномену, як публічна історія. В Києві публічна історія як окремий освітній напрям викладається в Українському католицькому університеті за міждисциплінарною магістерською програмою, на історичному факультеті кафедри історії світового українства (проф. В.І. Сергійчук та ін.) Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З 2020 року кафедрою уведено нові освітні програми: «Світове українство в цивілізаційному поступі», а також «Публічна (практична) історія».

З 2014 року посилюється етнологічний напрям публічної історії. Виникло чимало регіональних проєктів, які більше концентруються на питаннях генеалогії, історичного краєзнавства, регіоналістики. Як приклад можна навести **волинський проєкт Lodomeria**. Предметом його інтересу є вивчення регіональної історії: як крок за кроком можна досліджувати власний родовід, як шукати потрібну інформацію. Крім проєкту Lodomeria волинські історики запустили не менш цікавий «**Хроніки Любарта**» в формі веб-сайту і газети, де публікують матеріали про минуле краю, нові видання на краєзнавчу тематику, фотографії.

Українські історики, блогери і культурологи створили розгалужений **проєкт «Артефакт»**. Це – журнал, медіаресурс і комунікаційна платформа для розвитку публічної історії, літератури, культури, мистецтва і урбаністики. Тут, зокрема, серед іншого розповідається, як українець допоміг Уїнстону Черчиллю втекти з полону бурів і про секрет екранізації творів Брема Стокера.

⁷⁵ У часи Ющенка ми зіштовхнулися зі спробами створити загальнодержавний культ Голодомору. Повернення пам'яті про подію і зведення події у ранг культу – це два різних процеси. Як наслідок – трагедія перестала сприйматися з належним трагізмом. – <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bond/51cb59933845f/>

⁷⁶ Як приклад: на Львівщині діють понад 500 дипломованих істориків. З'являються компілятивні монографії чи брошури. Плодяться «ВАКівські» журнали

Ще одним важливим проєктом є «**Експертний корпус**», що організує науково-популярні фестивалі, медійно супроводжує аналогічні події. Наприклад, **фестиваль «Голосіївська криївка»** присвячений гетьманату Павла Скоропадського. Рушійна сила проєкту – молодь, яка вирішила самоорганізуватися для популяризаторської роботи.

Студенти-історики КНУ імені Тараса Шевченка організували нічні екскурсії в Червоному і Жовтому корпусах університету, по території Національного експоцентру України, заповідника «Софія Київська» в рамках творчого об'єднання «**Ніч в Університеті**». Але найцікавішим проєктом став **фестиваль LEGIO HISTORICA**, де зустрічаються викладачі-історики та студенти, які ще тільки вчаться мистецтву цікаво і коротко розповідати про складне і неоднозначне. В рамках LEGIO HISTORICA влаштовують презентації книг, майстер-

На лекції проф. Чекаленко Людмили «Вступ до університетських студій», 1 курс історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка, 2019.

з абсолютно низькопробними псевдонауковими розвідками. Така ситуація в усій Україні. - Див.: на думку К. Бондаренка. Про історичну пам'ять // Українська правда. 27 червня 2013.

⁷⁷ Василь Аргюшенко, Публічна історія – це пояснення або презентація історичних знань більш зрозумілими засобами. Zn.UA 22 серпня, 2018, 14:27 Випуск №31, 23 серпня–31 серпня.

класи, публічні лекції, панельні дискусії. Однак таких ініціатив є небагато, публічна історія в Україні ще не отримала широкого висвітлення в роботах академічних істориків, які не оминають своєю увагою відповідну тематику.

Історичні телевізійні програми, фільми та серіали сьогодні на рівних конкурують з підручниками і лекціями. Споживач вимагає від продуктів масової культури не тільки видовищності, але і достовірності. Завданням публічної історії є не тільки розваги, а й передача знань. Питання викладання публічної історії у вищій школі обговорювалися в Національному музеї історії України, де було організовано відкриті уроки публічної історії за участю українських і білоруських істориків. 1-2 грудня 2017 р. неформальна освітня програма «Студії живої історії» провела Фестиваль, де урбаністи, історики, соціологи обмінювалися досвідом практики публічної історії.

ЦИФРОВА ІСТОРІЯ АБО DIGITAL HISTORY

Цифрова історія (digital history) – сучасна назва напрямку, який розглядає теоретичні та практичні питання переведення пам'яток історико-культурної спадщини в цифровий формат і публікацію результатів оцифровки в Інтернеті.

По суті, цифрова історія фактично це історіографічний напрям досліджень, що відповідає за розробку теорії і практики цифрових публікацій. «Цифрова історія» (хоча такий переклад і викликає критику) сьогодні часто розглядається як специфічна сфера обробки історичних джерел для їх адекватного застосування (подання) в сучасних медіа переважно онлайн, наприклад, *Zotero*, *Omeka*, *ScholarPress*.

Вперше термін Digital history прозвучав у 1997 році, коли американські дослідники *Е. Ейєрс* і *У. Томас* заснували Virginia Center for Digital History (VCDH) при університеті Вірджинії. Хоча один з перших розробників цього напрямку – *Р. Розенцвейг* відкрив Center for History and new Media (CHnM) в університеті Дж. Мейсона ще в 1994 р.

Різноманітність форм подання історичної інформації – джерел, літератури, довідників, бібліографії – в цифрових форматах висуває низку серйозних дослідницьких і джерелознавчих питань.

Перше і, вірогідно, найсерйозніше: чи можливо користуватися електронними публікаціями в тій мірі, як і оригінальними документами з метою наукового дослідження? Різноманіття можливостей використання цифрових форматів (від простих сайтів до додатків для мобільних пристроїв) в освіті не викликає питань. Звертаючись до тих же публікацій, але в якості дослідника, виникає ціла низка складних питань, адже маємо різницю в оцінці/критиці джерела «цифрового» від критики джерела «аналогового».

Найголовніше питання про автентичність походження документу також викликає складнощі в його оцифруванні. Хто і як повинен встановлювати «знак якості» на перекладений в електронний формат документ: архів, сканувальник, видавець? Чи зможе бути

такий «знак якості» стійким до підробок? Чи потрібно створювати майстер-копію для спеціального зберігання? І подібні питання збільшуються, тільки починаєш серйозно замислюватися над подальшими можливостями, так само як і складнощами переходу в цифрову епоху.

Наступне питання: які особливості характерні для постійних (ісконних) цифрових документів (born-digital). Чи однозначним варіантом буде проведення історичних досліджень, лишень спираючись на публікації без оригіналів, що зберігаються в архівах?

Нова технологічна пропозиція створює ще гострішу проблемну ситуацію. А саме (друге важливе питання): чи може цифровий формат розширити аналітичний інструментарій дослідника. Згадуючи про оцифровані джерела або книги, вважається, що до них легко можна отримати віддалений доступ. Це – безперечна підмога, але чи існують інші можливості для розширення або автоматизації дослідного арсеналу? Наприклад: звертаємо увагу на вже існуючий проект: **«Синайський кодекс»**, який існує цілком виключно в цифровому онлайн-варіанті, а в дійсності розкиданий по різних сховищах від Лондона до Санкт-Петербурга; або проект з оцифрування фондів Комінтерну або інтербригад в РГАСПИ чи газети «Правда». Такі приклади висувують питання технологічних викликів, адже для історичних потреб гостро необхідні нові стандарти публікації історичних документів, а також необхідне узгодження потреб істориків з діючими стандартами цифрових форматів (META-дані, місгоопис і ін.). Виникає також питання про особливості оцифрування складових джерелознавства та археографії.

І ще одне. Чи здатна історична професійна спільнота формувати попит на цифрову продукцію і брати участь в її розробці, вдосконаленні та наповненні. Отже, відповіді залежать від сентенції – чи вписуються професійні потреби істориків в сучасний порядок денний цифрової епохи? Або поки спільнота займає захисну позицію, цифрова продукція орієнтується лише на освіту і розваги, але не на потреби історичних досліджень. Звичайно, ніхто не має права відповідати за всю спільноту, але складається враження, що зволікання може спричинити істотне відставання історичних досліджень, особливо тих, що спираються на вітчизняні матеріали.

Відповіді на ці питання дозволять зробити обґрунтований висновок про те, чи залишаться історичні матеріали віртуальною реальністю, щось на кшталт історичних реконструкцій в SecondLife, або зможуть стати основою дослідницької практики.

До згаданих питань слід додати також **історичну інформатику – e-History** – напрям, що застосовує комп'ютерні

Публічна історія / public history / і пам'ять

технології в обробці історичних джерел. У західних країнах ці два поняття – e-History та Digital History стали взаємозамінними, однак в Україні ситуація, як бачимо, їхні функції було розмежовано. Цифрова історія була спрямована переважно на формування цифрової інфраструктури (оцифрування матеріалів фондів бібліотек, музеїв й архівів), а також на розвиток онлайн-інтерактивних комунікацій – історико-орієнтовних тематичних сайтів. Водночас історичну інформатику застосовують із застосуванням комп'ютерних технологій в історико-аналітичних цілях. Тобто, за допомогою цифрових технологій Digital History зберігає і популяризує історичні знання, а e-History зосереджена на їх генеруванні, залишаючись суто прикладною галуззю історичної науки.

Отже, цифрова історія дозволила вивести історичне знання на новий публічний рівень. Десять років тому **П. Артур** виокремив кілька складових **Digital History**: реконструкція музейних об'єктів за допомогою технології 3D-моделювання і застосування ГІС (географічних інформаційних систем) для репрезентації історичної інформації на картах; розробка довідкових інтернет-ресурсів (енциклопедій, атласів і словників), відкритих до редагування користувачами; застосування інтерактивних форматів подачі історичної інформації з використанням ігрових елементів; створення «соціальних медіа», що передбачають широку участь користувачів глобальної Мережі у формуванні і розвитку колективних інтернет-ресурсів.

Поступово розширився технологічний спектр реалізації цифрової історії, а в науково-освітній сфері історії цифрові технології набули самостійного значення. Найвиразніше така тенденція вивилась в музейно-виставковій діяльності, що не є випадковим, оскільки сам термін Digital History зародився не серед істориків – дослідників і викладачів, а серед фахівців, що працюють над ІТ-додатками в музеях, архівах та інших центрах збереження культурної спадщини.

Впровадження цифрової історії у традиційний музейний простір було зроблено з метою занурити музейний предмет в історичний контекст за допомогою мультимедійних технологій, а також затушувати пробіли в експозиціях. Для цього в музейну експозицію почали вводити електронні тачскрини з візуалізованою історією

об'єкта, 3D-моделі артефактів, голографічні і мультимедійні проєкції із відтворенням елементів історичного простору, цифрові засоби для доповнення реальності та багато іншого.

Тим не менш цифрова історія в музейній сфері залишається лише пізнавальною виставковою компонентою допоміжного характеру. Оскільки непродумане використання мультимедійних

технологій несе багато ризиків: руйнування ідейної цілісності експозиції, нівелювання її аутентичних складових тощо. З часом стало зрозумілим, що завдяки цифровим і мультимедійним технологіям можна створити принципово новий експозиційний простір. Наприклад, проєкти «Україна – моя країна», або виставка картин видатного художника *Івана Марчука*.

Важливим досвідом таких експозицій є те, що в центрі музейного показу перебуває історичний експонат, а основою мультимедійної експозиції є історична подія та її технологічне і дизайнерське оформлення.

Отже, *Digital History* – це історичний наратив у вигляді високотехнологічної форми, однак у ній, тобто в цифровій історії, все ж таки знання про минуле відіграє ключову роль, а цифрова обгортка служить його вдосконаленій репрезентації.

Підбиваючи підсумок, зазначимо наступне: *Публічна історія / Public History* – відносно новий напрям досліджень, мета якого – адаптувати історичні знання до потреб людини. Беручи участь у створенні інформації, історичних романів, кіно, серіалів, відеоігор, костюмованих вистав, реконструкцій, в оформленні міст, публічна історія виводить традиційну науку за межі університетів і академічних проєктів.

Публічна історія говорить про те, що відтворювати минуле в повній точності, аж до дрібниць – неможливо, точно так же, як неможна реконструювати з нього все, що заманеться. Публічна історія робить історію привабливою для широких мас. Міждисциплінарна за своєю суттю, вона межує з теорією комунікацій, культурологією, політологією, мистецтвознавством тощо.

Найкращим доповідачам – студентам Острозької академії у подарунок – авторський підручник «Зовнішня політика України».

Публічна історія / public history/ і пам'ять

Публічна історія оживляє минуле. «Оживити» минуле вдалося, наприклад, в Британському музеї, де світову історію переказали, виставивши тисячу предметів з різних часів. Перед цим вчені провели копітку наукову роботу з відбору артефактів. Але тільки завдяки оригінальній подачі ця робота не залишилася лежати мертвим вантажем в архівах, а потрапила на загальний огляд.

За що ми любимо історію в творах мистецтва? Чому минуле для нас настільки привабливо? На це питання в одному зі своїх інтерв'ю відповів професор Манчестерського університету *Джером де Гру*. Він стверджує, що справа в ностальгії, причому найчастіше мова йде про уявну ностальгію: людина спостерігає ситуації з минулого, в якому фізично ніколи не була. Люди готові платити гроші заради можливості опинитися в минулому і відчувати себе щасливими. Важливість колективної пам'яті полягає в тому, що розколота або кризова пам'ять, фрагментація образу минулого створюють загрозу соціокультурній і політичній єдності й ідентичності.

До подолання згаданих проблем може бути долучена і публічна історія. Публічна історія охоплює велике практичне поле і пов'язана з музеями, заповідниками, пам'ятниками і пам'ятками, архівами,

владними установами тощо. Однак *у вітчизняній науці і управлінській практиці публічна історія поки що не сформована в якості концепту.*

Особливе місце публічна історія посідає у справі боротьби з фальсифікацією і переписуванням історії, розчаруванням і стомленістю від постійної зміни історичних парадигм впродовж одного-двох поколінь сучасників та ін.

160

пу до інформації, залучення громадян до створення історичного знання, широка публічна презентація історії. Прикладом такої діяльності є один з проєктів залучення громадськості до ініціативи «безсмертний полк» – створення інформаційної бази зі спільним доступом для вшанування і увічнення пам'яті жертв Голодомору, учасників і жертв війни на Донбасі.

Цікавим і менш відомим фактором в публічній історії є урядова підтримка відповідних проєктів. У першу чергу тих, що спрямовані на поліпшення соціально-економічного становища депресивних територій. На хвилі деіндустріалізації місцеву історію і культуру використовують як основу ребрендинга територій, що підвищує їх туристичну привабливість і сприяє економічному зростанню.

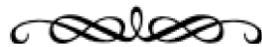
Нагадаємо, що публічна історія перетинається з цифровою історією, чийм завданням є розширення досту-

161

У світі вже діють організації і центри публічної історії – Каліфорнійська рада пропаганди історії, Канадське національне історичне товариство, Національна рада публічної історії, Група публічної історії Канадської історичної асоціації, Ресурсний центр публічної історії тощо. Зазначені організації визначають шляхи розвитку публічної історії: ведуть діалог з урядами й громадськістю, проводять теоретичні дослідження, видають періодику, проводять комунікативні заходи, розробляють програмні й методичні документи, сприяють підготовці фахівців з популяризації публічної історії.

Українська специфіка у розвитку публічної історії полягає в тому, що ця прерогатива чи ця сфера перебуває в руках органів охорони культурної спадщини, центрів патріотичного виховання, національних і міжнародних громадських організацій, пошуковому русі тощо. Для розвитку публічної історії необхідна продумана нормативна та економічна основа, розробка і впровадження методів публічної історії, професіоналізація і популяризація цього виду діяльності, міждержавне співробітництво у цій сфері.

Історики фальсифікують минуле,
ідеологи – майбутнє.

Ж. Петан

ОСВІТНЯ ПРОГРАМА КАФЕДРИ ІСТОРІЇ СВІТОВОГО УКРАЇНСТВА

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

КАФЕДРА ІСТОРІЇ СВІТОВОГО УКРАЇНСТВА

Адреса: м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд.105-4
Телефон: (044) 239-31-71 | E-mail: ier@ukr.net
<https://www.facebook.com/KNUIZUkr/>

ЗАПРОШУЄ:

164

- ☞ розумних + толерантних
- ☞ талановитих + креативних

ПРОПОНУЄМО ПРОГРАМУ: СВІТОВЕ УКРАЇНСТВО У ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ПОСТУПІ

THE WORLD UKRAINIANITY

IN THE CIVILIZED PROGRESS

з поглибленим вивченням іноземних мов

Рівень вищої освіти: перший на
здобуття освітнього ступеня: бакалавр
за спеціальністю № 032 «Історія та археологія»
галузі знань № 03 «Гуманітарні науки»

ВИВЧАЄМО ПРОБЛЕМИ:

- ☞ Становлення та еволюція закордонного українства.
- ☞ Звичай та традиції світового українства.
- ☞ Діаспора як вічний оберіг України.
- ☞ Практика взаємодії державних інституцій та діаспорних установ.

☞ Світове українство
та народна дипломатія.

**УКРАЇНЦІ В
СВІТІ – ЦЕ:**

**БОГДАН ГНАТЮК.
ТВОРЕЦЬ БАЛІСТИЧНИХ РАКЕТ**

ТРАЙДЕНТ «TRIDENT-II»

165

ІГОР СІКОРСЬКИЙ.

**АВІАКОНСТРУКТОР
ВЕРТОЛЬОТІВ
«СІКОРСЬКИЙ» 15 моделей
літаків**

ПАВЛО ЛУК'ЯНЕНКО

Вивів 28 сортів пшениці

**ХЛІБ УКРАЇНИ ГОДУЄ
ВЕСЬ
СВІТ**

ПО ЗАКІНЧЕННІ КНУ: **ВИ
ЗМОЖЕТЕ**

ЗНАЙТИ ВИСОКООПЛАЧУВАНУ ТА УЛЮБЛЕНУ
РОБОТУ

- ☞ в Посольствах і консульствах України,
- ☞ в представництвах українства за кордоном і в Україні,
- ☞ в міжнародних організаціях ,
- ☞ у видавництвах, на телебаченні і радіо,
- ☞ в ІНТЕРНЕТ-мережі,
- ☞ піти в депутати, стати президентом

ПРИХОДЬТЕ ! НАВЧИМО!!!⁷⁸

⁷⁸ Авторка буклету: проф. Чекаленко Людмила Д.

⁷⁹ Історія Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького та музейної справи в Україні: джерела, історіографія, конкретні події; Роль музеїв у культурному та соціально-економічному. niss.gov.ua › doslidzhennya › humanitarniy-rozvitok; www.museum.dp.ua › edition013.

МУЗЕЇ – ВІДТВОРЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ІСТОРІЇ

Основними функціями музеїв є документування і збереження культурно-історичних та природних цінностей, а також виховання широких верств населення. Музеї відіграють значну роль в житті суспільства. Музей є історично зумовленим багатофункціональним інститутом соціальної пам'яті. Про багатофункціональну роль музеїв можна познайомитись за наступними джерелами: Роль музеїв у культурному просторі України й світу (2009)⁷⁹ тощо.

Музеї – багатофункціональні заклади соціальної інформації, призначені для збереження культурно-історичних і природничонаукових цінностей, накопичення та поширення знань через вивчення і демонстрацію унікальних пам'яток матеріальної культури.

Діяльність музеїв, координацію їхньої роботи та спрямування такої роботи на виховання людей спостерігають, аналізують і спрямовують міжнародні музейні організації: **Міжнародна рада музеїв** (International Council of Museums, ICOM), **Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць** (ICOMOS), **Паневропейська федерація культурної спадщини** (Europa nostra). Їхні зусилля зосереджені також на питаннях використання музеїв, пам'яток історії та культури для розвитку туризму у світових масштабах, що сприяє соціокультурному та економічному розвитку країн і регіонів, розвиває міжкультурний діалог.

Кодекс музейної етики стверджує: чільне призначення музейних закладів – надавати послуги суспільству⁸⁰. У розділі 8 Кодексу записано: Музеї діють професійним чином, а музейні працівники повинні кожну слушну нагоду використовувати для інформування і просвіти публіки для розуміння аудиторією внеску музеїв у розвиток суспільства. Вони несуть

⁸⁰ Кодекс музейної етики від ICOM. https://honchar.org.ua/wp-content/uploads/2012/09/KODEKS-muzejnoji-etyky-vid-ICOM_2004_UKR_museum-lviv-net.pdf; ICOM – International Council of Museums – Міжнародна Рада Музеїв. Сайт Українського національного комітету ICOM – <http://www.icom.in.ua>

відповідальність за суспільно важливу і наукову інформацію, мають сприяти дослідженню, збереженню і використанню інформації, яка міститься у колекціях. Цікавий в цій сфері досвід Великої Британії, уряд якої у травні 2000 року окреслив основні завдання музеїв, галерей і бібліотек.

Серед завдань:

1. Соціальна спрямованість має бути пріоритетом у роботі музеїв, галерей і бібліотек.

2. Забезпечення широкого доступу громадськості до колекцій.

3. Музеї, галереї і бібліотеки мають використовувати новітні технології для забезпечення доступності колекцій.

4. Каталогі і ключові документи мають бути доступні в Інтернеті.

5. Надання послуг має бути пріоритетом у роботі музеїв, галерей і бібліотек.

6. Музеї, галереї і бібліотеки повинні консультувати людей з ризиком соціальної відчуженості.

7. Колекції та експозиції мають відображати культурне і соціальне розмаїття реальної та потенціальної аудиторії.

8. Музеї, галереї та бібліотеки повинні бути місцем навчання.

9. Музеї, галереї і бібліотеки повинні співпрацювати з іншими організаціями.

10. Музеї, галереї і бібліотеки повинні розвивати проекти, спрямовані на покращення життя людей з ризиком соціальної відчуженості.

11. Музеї, галереї і бібліотеки повинні думати, як вони можуть збільшити свою роль як агентів соціальних змін.

Нова редакція **Кодексу музейної етики від ICOM** затверджена 21 Генеральною Асамблеєю Міжнародної ради музеїв (ICOM) 08 жовтня 2004 року в м. Сеулі (Республіка Корея). Зарубіжні музейні заклади відіграють важливу роль у формуванні історичної пам'яті та національної ідентичності: створюються транскультурні музеї, застосовуються нові форми та новітні цифрові технології для відтворення історії. У 1960–1970 рр. в країнах Європи і Північної Америки відкрилися музеї Голокосту, у військових музеях оновлювались експозиції з метою

висвітлення трагічної долі єврейства в роки Другої світової війни.

Після падіння Берлінського муру з'явилися музеї, які висвітлюють злочини комуністичної влади, наприклад **Музей терору** (Угорщина), **Меморіальний музей жертв комунізму** (Румунія), **Музей Штазі** (Німеччина). У музеях країн колишнього

Складові публічної історії

Варшавського блоку змінюються акценти у висвітленні подій минулого. Так, у **Музеї словацького повстання** (Банська Бистриця) з дня заснування у 1955 р. наголошувалося на братній підтримці Радянського Союзу в організації повстання і постачанні зброї. Але вже тоді існувала суперечність: адже повстання було спрямоване і проти першої словацької національної держави. Зараз під час ведення екскурсій наголошується, що повстання проти нацистів є частиною загальноєвропейського Руху Опору і стверджується європейська ідентичність словаків.

Відкриваються музеї, завданням яких є інтеграція етнічних меншин у суспільство, подолання расової упередженості. Наприклад, **Міжнародний музей рабства** у Ліверпулі, відкритий 23 серпня 2007 р., покликаний висвітлювати проблему рабства (від XVIII ст. до наших днів). Музей співпрацює з Національним музеєм Ліверпуля, негритянською громадою Ліверпуля, Ліверпульською міською радою, Ліверпульською культурною радою. За мету музей ставить вшанування пам'яті загиблих африканців, які сприяли розвитку Британії; нагадування про те, що трансатлантична работоргівля сприяла появі расизму і дискримінації та експлуатації; відзначення ролі звільнення від рабства і становлення демократії, щоб подібне ніколи не трапилося в майбутньому. У Британії 23 серпня відзначається день повстання рабів на о. Гаїті, а жовтень є Місяцем Чорної історії.

Мистецтво слухати і чути, здається, є ключовою компонентою спілкування нашого часу у відповідь на домінуючий наратив «ми і вони», який не враховує людське різноманіття. Міжкультурний діалог закликає не акцентувати питання етнічної приналежності, при цьому не заперечувати її

важливості, а, навпаки, приймати різноманітність як складову характеристику кожного суспільства. Це основа для створення відчуття приналежності та спільних громадських цілей, публічних просторів та платформ для діалогу⁸¹.

Як музеї можуть зіграти свою роль у цьому сценарії? Експерименти, проведені за останнє десятиліття з зондажем стосунків між музеями та емігрантами, біженцями чи особами, які шукають притулку, незважаючи на свою недосконалість, продемонстрували значний потенціал. Проекти, ініційовані музеями для стимулювання міжкультурного та соціального діалогу за участю меншин – мігрантів, біженців чи шукачів притулку, сьогодні можуть бути залучені у таких

⁸¹ Хто кого залучає? Слухання перед розповіддю (історій) в музеях. Автор: ICOM Ukraine | 20 травня 2020 09:02 |

напрямах як музика, вистава, література, блоги, викладання мов, історія тощо. Прикладом інституціонування культури можна навести **Музей Роттердаму**. Коли стало відомо, що перед його штабквартирою відкривається будівельний майданчик, Музей Роттердаму погодився розмістити поруч збірну будівлю, яка послугувала надалі їдальнею: куратори музею деякий час обідали з будівельниками, переважно болгарами, і задля реалізації цієї мети музей навіть найняв кухаря. Відбулося невимуслене поєднання працівників-мігрантів із знавцями музейних збірок. Отже, якщо музей є міським музеєм, то вам потрібно зустрічатися з мешканцями міста.

Іншим прикладом є, неодноразово відзначений нагородами, проект **Multaqa**. Проект започаткувався п'ятьма державними музеями Берліна після війни в Сирії, а згодом був перейнятий й іншими міжнародними установами. Проект Multaqa має на меті сприяти міжкультурному діалогу між Німеччиною та Сирією шляхом навчання біженців стати музейними гідами. Ці гіди створюють дискурси та екскурсії, орієнтовані на артефакти та інтерпретовані з точки зору їх власних професійних поглядів. Знову ж таки, «слухання» тут має першочергове значення: проект базується на глибинному процесі обміну, в якому знання та сприйняття як німецької, так і близькосхідної культур та історії обмінюються та обговорюються між усіма учасниками, у безперервному процесі взаєморозуміння.

Якщо музеї не прислухатимуться до потреб різних аудиторій, то їхня роль у житті громадськості буде слабкою, і врешті-решт вони стануть неактуальними. І навпаки, якщо музеї спілкуються та залучають свої громади до діалогу, то вони можуть стати тимчасовими домівками для багатьох: для опікунів, які працюють у приватних будинках чи персоналу у будинках для людей похилого віку, які могли б отримати велику користь від індивідуальних програм у музеях у вільний від роботи час; для осіб, які прагнуть отримати громадянство країни, в якій вони проживають. Прикладом можуть слугувати **Музей Тенемент та Нью-Йоркське історичне товариство**, які організовували церемонії прийняття до громадянства своїх працівників; а також для міжнародних студентів,

як це спостерігається у **Міланському музеї народів і культур**, де пропонуються мовні курси для не носіїв мови.

Музеї також можуть виступити як «сусідські музеї», сприяючи місцевій комунікації та згуртованості за моделлю місцевих бібліотек, які часто грають роль соціальних «форпостів». Вони можуть торкнутися тем упереджень та стереотипів, які сумісні із різноманітністю, що продемонстрував інструментарій у боротьбі зі стереотипами, розроблений ABCittà за участю Фонду Каріпло в рамках проекту **«Музеї та стереотипи»**. Цей проект був створений для підтримки досліджень найбільш поширених стереотипів у музеях: він складається з низки заходів, спрямованих на сприяння критичного спостереження та соціалізації в навчальних та професійних групах.

Недавній досвід **«Фабрики історій»** у галереї Уффіці у Флоренції направлений розширювати та відкривати нові інтерпретації. Через серію подкастів, написаних італійськими та іноземними громадянами Флоренції різних поколінь, повторно переосмислені 12 творів із колекції галереї. Тексти дають можливість дослідити різні інтерпретації, які не можна було б отримати інакше. Прочитані учасниками на їхніх рідних мовах та італійською мовою відомими акторами, ці інтерпретації стали текстами для «універсального бачення», розширили кругозір слухачів і учасників.

В наш час, коли все більше уваги приділяється ролі кордонів та стін – як фізичних, так і метафоричних – як єдиних способів для неправильно інтерпретованої форми самозахисту, музеї можуть відігравати вагомий роль у розширенні міжкультурного осмислення, виходячи за рамки простого питання безпеки. Коли право на громадянство часто перетворюється на електоральну зброю, «слухання» може стати потужною протиотрутою популізму.

У часи економічної кризи, коли бюджети музеїв різко скорочуються, важливо зосередитись на єдиній практиці, яка може дати нам можливість розробляти кращі, більш актуальні програми в майбутньому, починаючи від зміцнення соціальних зв'язків⁸². Музеї відіграють основну роль у розбудові громадянського суспільства. Музейним кредо можна зазначити наступне: те, що мають музеї, належить усім. Не працівникам, не державі. Це колективна історія вчинків. Вона має бути доступна та загальнозрозуміла.

⁸² Анна К'яра Сімолі (ABCittà, Міланський університет, Італія) <http://prostir.museum.ua/post/42836>

Одним із факторів, що робить чуже зрозумілим – мова. Коли українська звучить в одному з найпрестижніших музеїв світу – це зміцнює міжнародний імідж України та української мови як однієї з популярних європейських мов. Так, з метою популяризації української мови у світі, а також задоволення мовних потреб українців за кордоном у 2018 р. **Український інститут** (МЗС України) започаткував довгострокову програму створення україномовних аудіогідів у провідних музеях світу. Упродовж 2019 р. було створено та запроваджено україномовні аудіогіди в чотирьох музеях Європи – Віденській галереї Бельведер в Австрії, у Польщі: «Королівський замок у Варшаві», «Королівський замок на Вавелі» у Кракові та Варшавський **Музей історії польських євреїв POLIN**, у

170

якому для постійної експозиції розроблено 200 аудіоекскурсій.

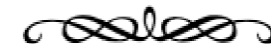
На думку експертів, через проекти такого формату окреслюється українська суб'єктність у світовому контексті, адже такі музеї як POLIN відвідують мільйони туристів з усього світу⁸³. Для громадян України, кількість яких у Польщі зростає і на сьогодні сягає понад мільйон осіб, це є додатковим приводом пишатися тим, що ми є українцями, що Україну знають і цінують, що Українська держава дбає про своїх громадян за кордоном і створює для них нові можливості. Коли звучить українська мова в одному з найпрестижніших музеїв світу, – це також добрий приклад зміцнення міжнародного іміджу України та української мови як однієї з популярних європейських мов.

Отже, навіть за найскладніших обставин економічного, соціального, політичного характеру, в культурному просторі має бути присутня державна музейна політика.

Сучасні музеї широко застосовують новітні цифрові технології для поширення інформації про фонди. Експонати оцифровуються, створюються бази даних про колекції для широкого загалу, реалізуючи право рівного доступу громадян до культурної спадщини. Підкреслимо: забезпечення доступу до музейних фондів є засобом боротьби з декультурацією – незнанням власних культурних здобутків новим поколінням користувачів Інтернету. У Польщі існує програма **«Інтернет для шкіл»**, за допомогою якої музейні

експонати залучаються для освітніх та виховних цілей. Для ознайомлення користувачів з європейськими музейними скарбами створена програма **EUROPEANA**, яка охоплює мережею різні європейські музейні заклади, архіви і бібліотеки⁷.

У 1990-ті роки з'явилися віртуальні музеї. Так, **Віртуальний Музей Канади** та **Віртуальний Музей Японського Мистецтва**⁸⁴, **віртуальні музеї України** знайомлять користувачів з віртуальними виставками, галереями, з різною інформацією та новинами.

171

ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ

Тісно пов'язана з музейною справою **ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ**, яка є однією з найприбутковіших галузей і вплив якої на економіку країн з кожним роком посилюється. Туризм є одним з найважливіших секторів економіки в Європі: 55% світового ринку туризму припадає на європейські країни. Туризм складає 5,5% ВВП ЄС (від 3 до 8% в окремих державах), і 11,5% ВВП ЄС враховуючи непрямий вплив. За оцінками Всесвітньої туристичної організації – ВТО частка культурного туризму до 2020 р. складала 25% від загальних показників світового туризму. Для кращої організації культурного туризму і зниження витрат для вироблення музейних товарів і послуг музейні заклади деяких країн об'єднуються в музейні асоціації. Вони служать забезпеченню раціонального використання музейних колекцій при організації виставок, оптимізації наукової та колекційної роботи, закупівлі й обміну експонатами. Такі музейні об'єднання існують у Франції, Великій Британії, Австрії.

⁸³ Українська мова у музеях Польщі. – <https://ui.org.ua/news/audio-guides-poland>

⁷ EUROPEANA. – <http://www.europeana.eu/portal/partners.html>.

⁸⁴ Віртуальний Музей Канади. – <http://www.virtualmuseum.ca>; Віртуальний Музей Японського Мистецтва. – <http://web-japan.org/museum/menu.html>.

Екскурсія в етнографічному музеї Рейк'явіку, Ісландія. Більшість експонатів дуже схожі на наші, українські, мабуть, приплили з вікінгами...

172

Таким чином, музеї стали невід'ємною складовою туристичного бізнесу. І хоча часто їх діяльність (виставки, конкурси, музейні фестивалі, конференції, мистецькі діалоги) спрямовано на стимулювання туристичної промоції, активізацію туристичного руху, – це лише ті засоби й форми, які слугують найголовнішій меті – формуванню національно-патріотичного світогляду, збереження духовних цінностей.

Екс-президент Міжнародної ради музеїв (ICOM) доктор **Ганс Мартін Хініц**, перебуваючи в Києві 2013 року, назвав музеї **інструментом примирення суспільства**. Мода на музейну спадщину на національному рівні, певний бум зростання зацікавленості в історичних та культурологічних музеях спостерігаємо у XIX столітті. Національні музеї були засновані майже

⁸⁵ «Роль музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку країни: зарубіжний досвід». Аналітична записка

в усіх європейських країнах. Коли міста здобули свій незалежний юридичний статус, міські музеї стали створюватися скрізь, і на місцевому рівні музеї зростали в нових районах і маленьких містах. Саме в часи індустріалізації, у часи формування націй та колосальних соціальних змін людям стало бракувати почуття безпеки та ідентичності. Культурна політика створила музеї, задля того, щоб давати людям духовну насагу, щоб вони могли окунутися в історію та культуру, поміркувати над цим. Якщо звернемо увагу на експозиції Національних музеїв XIX століття, то побачимо Золоту епоху історії, якою люди мають пишатися, оскільки цю епоху створили їхні попередники і що вони й нині належать до певної нації⁸⁵.

Історія подавалась тільки як історія успіхів, а не невдач, історію бачили через мистецтво. Сучасне музеєзнавство наряду з матеріальними історичними артефактами звертає особливу увагу на нематеріальні форми культурного вираження, що раніше не спостерігалось.

Зазначу, що у багатьох регіонах світу нематеріальна культура набуває більшого значення, ніж матеріалізована минувшина. З'явився **Міжнародний журнал нематеріальної спадщини**. І в результаті **нематеріальна спадщина стала важливим аспектом** сьогоднішніх експозицій по всьому світу. Для читачів наведу кілька прикладів з **Німецького історичного музею в Берліні**. В музеї

173

була показана виставка під назвою **«Міфи про нації»**. В цьому проекті взяли участь кілька європейських музеїв, які привнесли свій погляд на різні країни Європи. Основна ідея проекту полягала в пошуку витоків іміджу європейських країн (особлива увага була зосереджена на XIX-му столітті), і яким чином ставитися до цього іміджу сьогодні. На виставці були представлені численні відомі хрестоматійні твори живопису та скульптури. Ще одна виставка, пов'язана з міфами, стосувалася 1945 року. Загалом 28 країн було запрошено до участі в проекті, основна мета якого була з'ясувати: чим для спільнот був 1945 рік – тоді і зараз. Відвідувачі побачили, наскільки багато існує уявлень про цей рік, який для когось означав воєнну поразку або перемогу соціалізму над фашизмом, для інших – звільнення чи початок демократії, або початок нової диктатури тощо.

<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniyrozvitok/rol-muzeiv-u-kulturnomu-ta-socialno-ekonomichnomu-rozvitku>

Після возз'єднання *Німеччини* у 1990 році багато виставок робилося на німецько-німецькі теми. Такі виставки як *«Етапи життя»* – порівняння різних життєвих етапів на Сході та Заході від народження, школи – до роботи й будинків престарілих... Такі виставки сприймалися глядачами як автентичні, тому що східнонімецькі куратори та західнонімецькі куратори дуже щільно співпрацювали.

Одним з найновіших трендів у музейній дискусії є залучення музеїв до партнерства в публічних дебатах, коли йдеться про **контраверсійні та складні теми не лише минулого, а й сучасності**. Культурна політика завжди реагувала на суспільні потреби і була рушійною силою нових музейних зрушень. Однак політичні партії бачать сучасну історію як політичний інструмент, чию силу можна використовувати у власних цілях. Кон'юнктурна роль таких музейних проєктів є доволі високою і інколи призводить до конфліктів.

Стосовно зазначеної проблеми наведемо кілька прикладів з музейної практики. У *Нідерландах* кілька років тому питання заснування нового Національного історичного музею вже розглядалося і проєкт був схвалений в парламенті... Однак, раптом проєкт закрили після зміни уряду. У *Франції* уряд закрив проєкт створення давно задуманого музею національної історії, хоча позитивні обговорення цієї ідеї добігали кінця. Польський національний історичний музей у *Варшаві* був заснований ще у 2006 році. Однак після зміни уряду проєкт було загальмовано і досі не доведено до кінця. Відкриття нового Корейського музею сучасної історії відклали (2012) до президентських виборів внаслідок глибоких політичних розбіжностей в суспільстві, які позначилися на музейній концепції. **Німецький історичний музей** лишився недоторканим, вірогідно тому, що в уряді не відбувалося змін. І що дуже важливо, уряд погодився не втручатися в жваву публічну дискусію щодо потреб музею і не втручався у розробку його проєкту. У середині 1980-х Німеччина ще була розділена. Отже, заснування

174

музею у 1987 році стало символічним явищем виборювання країною власної національної ідентичності.

Екскурсія по музейним зібранням оновленого і розширеного **Національного музею Китаю**, який відзначив своє століття у 2012 році, дивує добре обладнаною експозицією марксистського

превалювання історичної думки. Таке свідчить про те, що навіть у демократичних країнах (якщо Китай можна вважати таким) музеї та інші культурні інституції потерпають від втручання політиків.

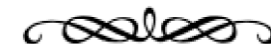
У деяких країнах точаться дискусії про роль держави як спонсора чи інвестора культури, і наскільки рівень державних інвестицій у культуру має бути достатнім. На моє переконання, в конституціях необхідно записати, що культура потребує публічної уваги і опіки. Це б значно полегшило дискусії щодо фінансування культурних інституцій державою.

Одним із чудових прикладів поєднання музейної з публічною справою можна навести організацію і проведення **Днів Моцарта в австрійському місті Зальцбурзі**. Поза експозицією в залах організують лекторій про історію музики і танці тої епохи, а вчителі танців вчать відвідувачів танцювати мінуєти ХІХ століття. Застосування такої методики значно поліпшує саму систему навчання, виховує культурний рівень у суспільства і формує патріотичні почуття.

Люди мають знати всі сторінки трагічної історії нашого народу: і позитивні, і негативні. Не варто робити подачу історичної, політичної інформації односторонню, демонструвати лише один погляд на історичне минуле. Дайте можливість людям самостійно розібратись в тому, що було. Досягнення примирення або хоча б компромісу означатиме взаєморозуміння. Всі події минувшини необхідно подавати у відповідному контексті, ситуативних варіантах, надавати можливість відвідувачам музеїв зрозуміти, що відбувалося.

Історія німецького народу також має багато негативних сторінок – образ і принижень. Так, значна маса німецького населення – близько 2-х мільйонів – була вичавлена зі своїх земель, що були передані після війни чехам і полякам. Якщо ще пару десятиліть тому ця тематика замовчувалась, то сьогодні історики і політики цих країн жваво обговорюють всі проблеми, що накопичились за цей післявоєнний період.

175

ТЕАТР

Між сучасним театром і сучасним мистецтвом стираються кордони, а традиційні уявлення про їх природу розмиваються. У сучасному театрі використовуються відео-арт і інсталяція, мультимедіа та фотографія, а в сучасному мистецтві – театральні практики, елементи contemporary dance тощо.

У чому полягають подібні риси і тенденції у розвитку сучасного мистецтва і театру; які засоби і прийоми художньої виразності є загальними для цих видів мистецтва; як можна розуміти і аналізувати сучасне мистецтво і театр; бачити взаємовплив ринку і мистецької сфери? Відповіді на ці питання можна знайти в концептуальній історії мистецтв, яка пропонує подивитися на мистецтво як на історичний документ і як на одну із соціальних практик, що включає складні і не завжди очевидні взаємини різноманітних агентів і процесів.

Історія мистецтва має розглядатися крізь призму великих мистецтвознавчих концептів: як класичний проект мистецтва, модерністський проект і contemporary art. По-друге, враховувати проблематизацію досвіду перегляду творів мистецтва. Ми звикли сприймати мистецтво спонтанно. Однак сприйняття залежить від умов перегляду. Наше сприйняття твору мистецтва не вичерпується тільки тим, що зір сприймає «об'єктивно». Воно також конструюється за рахунок невидимих вимірювань – соціальних, політичних і економічних передумов нашого способу бачення.

Як пов'язані контекст створення твору мистецтва і досвід його сприйняття? Ми бачимо, наскільки різним був досвід сприйняття мистецтва в різні історичні епохи. Як змінювалися ролі автора, глядача і художника. Що впливало на такі зміни? Хто формує замовлення на мистецтво? Хто такий критик мистецтва? Як змінювалася сама (естетична) форма і способи репрезентації творів мистецтва в різні історичні періоди?⁸⁶

Сучасний театр використовує все більш яскраві візуальні рішення, тому пошуки в цьому напрямку особливо цікаві.

⁸⁶ Див.: М. Давыдова. Новый театральный завет // История истории искусства: от Вазари до наших дней. Р. Барт. Stadium и Punctum // Camera Lucida.

⁸⁷ О. Жгіровская, В. Мороз. Сучасне (contemporary) мистецтво і театр. – <https://eclab.by/course/dokumentalnyy-teatr-poisk-v-sozdanii-socialnogo-dokumenta>

Сценографія – це мистецтво оформлення театральної постановки. Вона безпосередньо пов'язана з сюжетом п'єси, режисурою, грою акторів⁸⁷.

Поле виконавських (театральних) мистецтв сьогодні включає різні практики, засновані на цифрових технологіях, які виконують в сучасному театральному спектаклі різні функції. Найпоширеніше і найвідоміше їх використання – створення декораційного оформлення, коли нові медіа скоріше апропріюють традиційною театральною парадигмою. Інший полюс використання цифрових технологій – їх впровадження в канву театрального мистецтва, що призвело до появи нових тем і героїв, а також виникнення нових жанрів – перформативної прогулянки, мультимедійної інсталяції, net-театру, кіберформанса тощо.

Багато цікавого і корисного сучасним театром було почерпнуто з досвіду і знахідок театру ХХ століття, які кардинальним чином вплинули на трансформацію поняття театру і впровадження в його природу нових медіа. Це А. Жаррі, С. Ейзенштейн, В.с. Мейерхольд, А. Арто та ін. Друга половина ХХ століття пов'язана з поняттями перформативного повороту (Е. Фішер-Ліхтей, Р. Шехнер) і постдраматичного театру (Х.-т. Леман). Використання цифрових технологій в сучасному театрі не просто розширює інструментарій художника, але є реакцією на рух капіталу і нову розстановку політичних сил⁸⁸.

Колаж – художня практика, яка зародилася у період модернізму, але до сьогодні є актуальним засобом конструювання візуального повідомлення. Колаж створюється за допомогою найрізноманітніших матеріалів. І слід сказати, що його матеріал – це «сміття», непотріб, тобто якийсь предмет, який був частиною цілого, але «забув» про своє початкове походження і призначення. Створюючи колаж, ми наново пізнаємо ці залишені, кинуті предмети, присвоюємо їм нове значення, поміщаючи в іншу реальність. Колаж – це місце, де

⁸⁸ Таня Артимонович. Театр в 21-м столітті: Аристотеля ніхто не відміняв? Ана Вуянавіч. Куди кіберформанс?

вибудовується зв'язок між фрагментами цього «сміття» і створюється нова реальність⁸⁹.

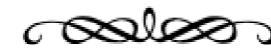
ЖУРНАЛІСТИКА – складова публічної історії. Тільки журналіст або редактор вирішують, кому надати слово: у кого брати інтерв'ю, хто буде експертом і про що цей матеріал. Все це пов'язано безпосередньо з відповідальністю. Кожне питання журналіста – це відповідальність за те, що буде транслюватися. Журналісти покликані розкрити різні погляди сторін, виявити проблематику тощо. Журналіст (редакція) несуть відповідальність за матеріали. Коли журналісти працюють з гостросоціальними темами, їх відповідальність не закінчується випуском матеріалу. Завжди є наслідки. І іноді вони можуть не кращим чином позначитися на житті героїв і героїнь. Бувають випадки, коли починається переслідування або цькування (кібербулінг). Героя або героїню можуть звільнити з роботи. І всі ці ризики також мають бути враховані журналістами: попереджати про подібні наслідки, відстежувати коментарі, бути на зв'язку і в будь-який момент підтримати людину. Часом так і відбувається: багато проблем, що порушуються в медіа, журналісти буквально «вибивають», доводять їхню соціальну значимість і проводять багато часу «в полі». І в цій роботі – багато ентузіазму і боротьби за ідею.

У кожній редакції є своя редакційна політика: як писати, які слова застосовувати, а які ні, чи вживати **фемінітиви**. Все це може

бути не прописано в документі, але ці правила завжди є в голові. Так, наприклад, деякі редакції відкрито заявляють, що не вживають фемінітиви, але в той же час в своїх заголовках використовують «вчителька», «велосипедистка», «мусульманка». Чому тоді вони проти фемінітивів? Ймовірно, тому що не до кінця розуміють суть питання або редактори не поділяють теорії гендерної рівності. На це питання складно відповісти. Але відповідь лежить в площині особистого ставлення до фемінізму і гендерної рівності тих, хто керує редакцією.

Що вплинуло на прийняття рішення щодо фемінітивів? Багато факторів: робота активісток, здоровий глузд і, ймовірно, громадські хвилювання. Тому що мова – жива структура, яка віддзеркалює реальність. Мова змінюється разом із суспільством. У перший рік-півтора після цих змін коментарі зашкалювали: сотні образ, «відписок», лайки. Але все сталося так, як трапляється з будь-якою звичкою – вона прижилася. Таке говорить лише про одне: справа не в природності або неправильності, а в зоні комфорту. Та й кількість читачів тільки зросла – і це ніяк не пов'язано з фемінізмом.

Але, як не дивно, перший час від фемінітивів відхрещувалися навіть героїні текстів. Наприклад, іноді художниці або поетеси твердили, що вони виключно художники і поети. І тут діяло правило – кожен сам може визначати, як я хочу, щоб мене називали.

⁸⁹ Марсель Марсо «Або скільки важить душа». – <https://www.youtube.com/watch?v=CIKRLVoKP0Q> (чудовий фільм на Ю-туб. – <https://eclab.by/course/dokumentalnyy-teatr-poisk-v-sozdanii-socialnogo-dokumenta>).

КІНО або НЕДИТЯЧІ ФІЛЬМИ ПРО ДІТЕЙ

Наприкінці існування СРСР було випущено кілька художніх фільмів – соціальні драми дітей. Школярів і підлітків показували жорстокими, небезпечними і незрозумілими. Мова йде про такі кінострічки, як *«Плюмбум, або Небезпечна гра»* (1986), *«Спокуса»* (1987), *«Мене звали Арлекіно»* (1988), *«Дорога Олена Сергіївна»* (1988) та ін. І лідер кінопрокату 1984 року соціальна драма *Ролана Бикова «Опудало»*. На початку 2000 років глядачі побачили фільм *«Всі помруть, а я залишуся»* (2011) *Валерії Гай Германіки*. Проблеми, порушені в обох фільмах, майже збігаються, реакція на них була також подібною – негативною. Одні стверджували, що показане – вигадки авторів, а інші, що таке було, але робити з цього кінострічки не було необхідності. Головна відмінність фільмів Р. Бикова і Гай Германіки полягає в тому, що соціальне насильство вбудоване в абсолютно різні соціальні контексти. У Бикова – символічне знищення «зрадниць» через спалювання класом її образу – опудала. Таке нагадує сталінський терор, ворогів народу тощо.

Разом з крахом соціалістичної ідеї і розшаруванням суспільства на заможних і бідних ці ідеї демонструють радянську ідеологію та її наслідки. Персонажі фільмів показані як морально ушкоджені у порівнянні з дідом героїні та її самої, що виступають носіями духовних цінностей нерадянської доби. Мораль фільму і авторський заклик концентруються в фіналі, де діти просять пробачення в героїні. Фраза, написана на дошці: «Опудало, прости нас!» – дуже значима в контексті останнього проекту радянської інтелігенції, яка в роки

пізнього застою і перебудови прагне консолідувати суспільство, закликає до визнання колективної провини і покаяння. У тому ж 1984 році *Тенгіз Абуладзе* зняв драму *«Покаяння»*, яка стала одним із символів перебудови.

Остання спроба інтелігенції взяти на себе роль духовного лідера провалилася в 1990-і, після чого інтелігенція стала зникати з соціального поля і як спільнота, і як верства чи прошарок. На тлі «Опудала» особливо яскраво видно, що фільм В. Гай Германіки *«Усі помруть, а я залишуся»* – це твір, в якого немає героя, а є персонажі-об'єкти, за життям яких стежить камера. Насильство і агресію нібито можна пояснити – режисер швидше демонструє, що вони закладені в природі підлітків і в природі суспільства. Тому поведінка підлітків не залежить від соціального статусу їх сімей, а жертвою може виявитися будь-який школяр.

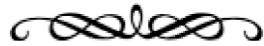
У фільмі *«Всі помруть, а я залишуся»* привертає увагу бідна, примітивна мова і зашкалює агресія підлітків. Бійка школярів знята як подія, знята на мобільний телефон. Все це надає сцені особливий ефект реальності і робить глядача кінофільму учасником того, що відбувається. Висновок фільму: насильство – це норма комунікації, а другий – можна жити і без суспільства. Порівнюючи два фільми приходиш висновку, що радянське суспільство передало насильство пострадянському, т.зв. естафета насильства. Між фільмами 25 років.

Витоки повсякденного насильства, про які фільм Германіки мимоволі проговорюється, більш явно проявлені в повісті *Павла Санаєва «Поховайте мене за плитусом»* (опублікована у 1996, екранізація Сергія Снежкіна, 2009 р.). Повість П. Санаєва демонструє, як тоталітарна практика системного знищення людської гідності в тих, хто є залежним, віддзеркалюється на макрорівні – в сімейних відносинах. І носіями насильства виступає старше покоління – номенклатурна радянська інтелігенція: її страхи, приниження, втрати і успіхи наносять шкоду наступним поколінням. Обидва фільми зняті в хрущовках, на пустирях, в сірості і безвиході...

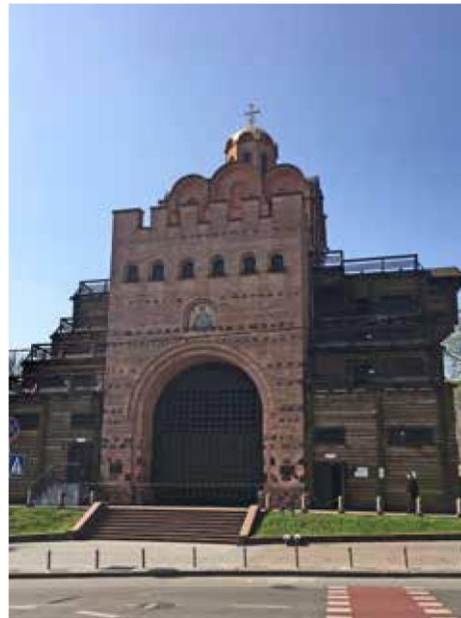
Ці фільми – пам'ять історії мого покоління. Ці фільми про втрачене покоління 40–45-річних, яких поламала і поховала держава, що сама зламалася. Рідко хто з цієї маси себе знайшов і вийшов очищеним і просвітленим. Більшість – загинули морально. І саме вони виростили наступне покоління таких самих безморальних і ушкоджених. Російська пропаганда задля врятування ситуації терміново шукала необхідну героїку і випустила *«Утомленные солнцем-2»* і *«Цитадель» Микити Михалкова, «Сталінград»*

Федора Бондарчука та ін. «Чем хуже мы сами, тем сильнее наш героически-аскетический миф великого прошлого и супердержавы... и ирреального зеркала собственных фантастических достоинств ...»⁹⁰.

Після того, як Росія загарбала Крим і розпочала війну проти нас – українців, державні телеканали РФ і типові пострадянські громадяни не тільки Росії, але також Білорусі та деяких інших вже кілька років як під гіпнозом відтворюють імперську риторику «порятунку братів від фашизму / націоналізму / капіталізму», яка була постійною формулою радянських ідеологів. І фільм «Всі помрут, а я залишусь» – став фільмом – проріцателем майбутнього і не дітей, а дорослих. Емоційна сила фільмів не перекреслила їхню історичність, що чітко відтворила радянську і пострадянську дійсність на простих прикладах життя в родині, в школі, в державі...

УРБАНІСТИКА

Спостерігаємо, як змінюється наш Київ. Як його прикрашають, або знищують... У Києві все більше з'являється нових **муралів**. Починаючи з 2014 року художники з України, Іспанії, Аргентини, Австралії, Німеччини, Британії, Португалії та інших країн прикрашали мурами понад ста будинків. Муралі переважно стають окрасою Києва. Київмурал налічує понад 160 стінописів від 35 художників. Київ місто з багатовіковою історією і не дивно, що тут зустрічається старовинна архітектура, яка прикрашає і збагачує місто, водночас багато будинків радянської доби, що не відрізняються особливою архітектурою і не дуже естетично виглядають на міських вулицях. Мистецтво муралів робить непривабливі стіни Києва більш яскравими, барвистими і незвичайними. Художники з різних куточків світу дарують свої творіння Києву, чимало і українських художників, що перетворюють похмурі стіни на справжні витвори мистецтва⁹¹.

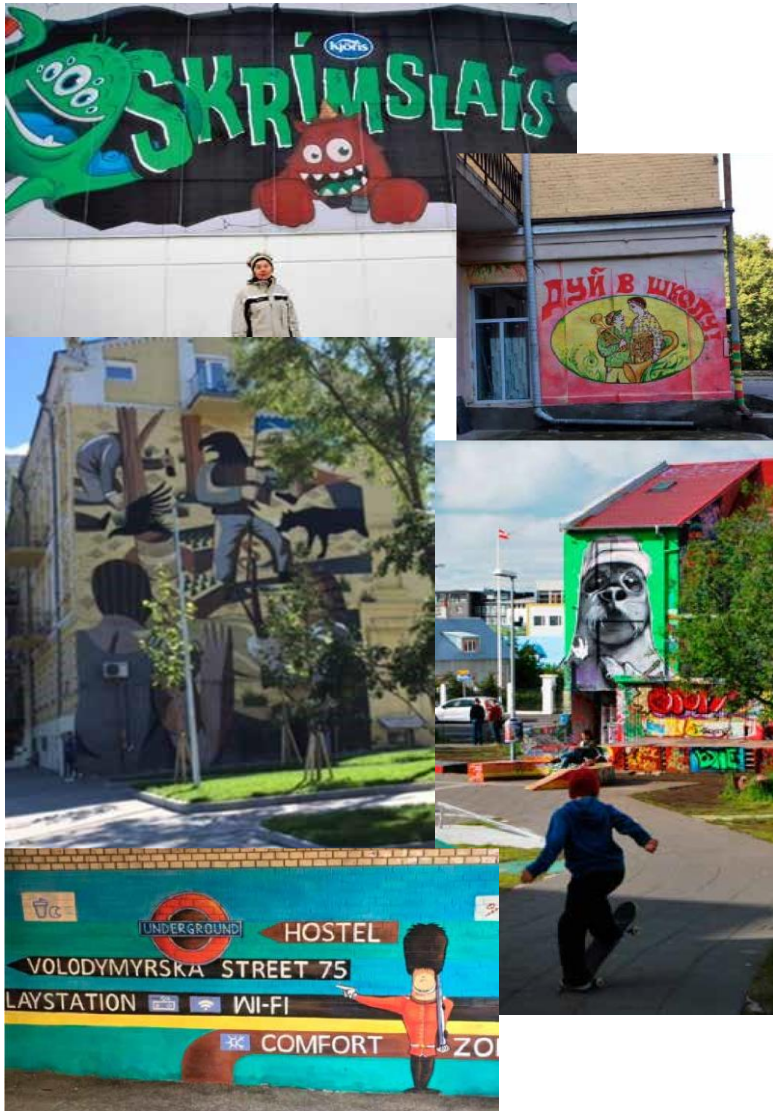
Що таке мурал? Муралі – самобутнє мистецьке явище, що дійшло до нас з античних часів, а його виникнення пов'язують з наскельним стінописом. Такі малюнки традиційно виконуються

⁹⁰ Л. Гудков. К проблеме негативной идентификации. – <https://eclab.by/texts/lection/socialnoe-nasilie-v-nedetskih-filmah-o-detyah>

⁹¹ Див.: <https://blog.vlasne.ua/uk/muraly-kyiv/>

безпосередньо на поверхні стіни або ж на тинку і які займають значні площі. Витвори мистецтва такого жанру виглядають монументально та велично, звідси і назва його різновиду – монументальнодекоративний.

«Почуття міри в мистецтві – це все»: Анатоль Франс.

просто створювати чи доповнювати історичний образ місцини чи особистостей, а й змінювати їх.

Необхідно розрізняти мурали і вуличне мистецтво «стріт-арт». Щоби уникнути неточностей у тлумаченні цих понять зазначимо

Вуличне
мистецтво
може не

Значного поширення стіновий монументальний живопис набув у оздобленні сакральних споруд, пізніше застосовувався при оздобленні інтер'єрів палаців, де використовувалась інша тематика. Пізніше, коли було усвідомлено універсальність муралів, сфера їхнього вжитку значно розширилась, що дозволило в радянські часи використовувати їх з метою пропаганди.

Паралельна гілка розвитку муралів прямує з **народного мистецтва**. Що характерно, тут стіни розписувалися не тільки зсередини, але і ззовні. Стіни споруд прикрашали простим геометричним орнаментом, іноді рослинним або тваринним (приклад: Софійський собор у Києві).

Ще одна версія походження монументального живопису у його сучасному вигляді – це Мексика ХХ сторіччя. Розквіт культури муралізму припав в цій країні на революційні та реформаторські часи. А в Україні, в Києві – поширення муралів розпочалося з Революції гідності – найвизначнішої події ХХІ сторіччя в історії України.

У другій половині ХХ століття надзвичайно популярним було радянське **монументально-декоративне мистецтво**, яке є близьким родичем сучасного муралізму. Однак у радянському варіанті малюнки на всю стіну мали на меті розповсюдження комуністичної ідеології, рекламування портретів вождів і партійних керівників всіх рівнів, а не розвиток культури і обізнаності в культурних і мистецьких надбаннях.

Зазначимо, що радянські мурали та мозаїчні панно зроблені доволі якісно і витончено, оскільки дожили навіть до наших днів, мають неабиякі декоративні якості. Однак, оскільки вони були і є частиною мистецької течії соціалістичного реалізму, їх розглядають нині елементами політичної пропаганди. Фактично, вони є політично заангажованими.

Чим в цьому плані відрізняються сучасні мурали від радянських? Не завжди відрізняються, оскільки і сьогодні часто є замовленими лідерами партій чи рухів, або фірмами чи іноземцями.

Стріт-арт, що українською означає *вуличне мистецтво*, набуло значної популярності в Україні з початку 2000-х років.

наступне. **Стріт-арт** виявляє і критикує проблеми у суспільстві, **мурали** – переважно маскують ці проблеми (відволікають увагу спільноти від наявних проблем), хоча останнім часом поширюється тенденція муралів гострої соціальної тематики. Стріт-арт – виключно некомерційне мистецтво, характерною рисою якого є вільне творче вираження. З таким самовираженням активно борються представники міськкадміністрацій і райадміністрацій та власники

будинків, на яких створений такий живопис. Зазначені структури розглядають таке вуличне мистецтво вандалізмом. До категорії стріт-арту можна віднести і *графіті*, які не завжди мають естетичний вигляд і художню цінність, проте яскраво віддзеркалюють настрої і проблеми суспільства, оскільки є вільними від перевірок і цензурування згори. Крім цього незалежне вуличне мистецтво є більш чутливим до настроїв (температури) середовища, де з'являється.

Останнім часом в Києві стає все більше й більше муралів – величезних малюнків на вільних стінах будинків. Чи є вони мистецькими об'єктами? Чому їх з'являється так багато? Які їхні особливості?

Важливими позитивними функціями муралів, на мою думку, є виховання людей: бути доброзичливими, робити корисні справи, любити дітей і поважати старість. Мурали нагадують про історичні звичаї українського народу, події, історичних особистостей різних епох, таких як Павло Скоропадський, Михайло Грушевський, Сергій Нігоян, Леся Українка і Тарас Шевченко тощо. Міська муральська інформація формує об'єктивний і водночас фантастичний, іноді гіперболізований образ міста, конструює деякі практики, уявлення і норми буття тощо. Мурали в цій царині маркують історію, політику, літературу, просто людей, і все це перетворюється на символіку.

Водночас мурали найчастіше є *комерційним мистецтвом*, тому не можна стверджувати, що вони передають тільки людські цінності. Скоріше вони є трансляцією державного + комерційного замовлення на мистецтво. Серед муралів такого спрямування продовжується героїзація СРСР, наприклад на багатоповерховому житловому будинку в центрі Харкова та в інших містах. Хоча із прийняттям *Закону про декомунізацію* подібні мурали необхідно прибрати. Окрім місцевої влади замовниками муралів можуть виступати керівники підприємств і бізнесмени з метою

реклами своєї продукції. Однак з муралами слід бути обережними, оскільки необхідно враховувати місцину їхнього розташування, як, наприклад, невдалий варіант з муралом «зміцнення національної єдності» на станції метро «Осокорки» у Києві тощо⁹².

Вулиці та площі українських міст сповнені різноманітних пам'ятників, скульптур, архітектурних груп. Малюнок на стіні може викликати різні емоції – графіті, настінні написи та інші подібні арт-об'єкти можуть сприйматись як позитивно, так і викликати обурення.

Хто створює мурали? Важливим є також те, хто вносить мурали у міський простір, хто визначає ці образи та об'єкти як легітимні, потрібні та важливі для розташування саме в цьому місці. У випадку Києва агентами символічної влади стосовно муралів є доволі мала група людей – автори проекту муралізації та службовці міської адміністрації, які їх підтримують. Жителі міст фактично позбавлені участі в обговоренні і прийнятті рішень: що і де малювати. Подібні рішення приймаються без активної участі місцевої громади. Така ситуація іноді призводить до протестних акцій з боку громадян. Таке спостерігали у Львові, в Києві, в інших містах країни.

Поширеним аргументом влади та компанії є такий: «якщо дослухатися до кожної думки, нічого не реалізуєш», або: «вам не подобається – придумайте щось своє». В разі, якщо громади не можуть дійти консенсусу в питаннях муралу, бажано віднайти методи до загального обговорення цих питань в мережі. Зауважимо, що негативну реакцію у мешканців викликають далеко не всі мурали, а такі, що нав'язливо рекламують різноманітні заходи і продукцію...

Постає питання про сумісність сучасних муралів і радянської модерністської архітектурної спадщини.

⁹² Ігор Тищенко та ін. Мурали – втілення символічної влади для зміни образу міста <https://mistosite.org.ua/ru/articles/muraly-vt%D1%96lennyasymvol%D1%96chnoyi-vlady-dlya-zm%D1%96ny-obrazu->

<https://www.gwaramedia.com/creative-city/muraly-oznaka-kreatyvno-mista-chy-no/>

Зазначу, що **в Законі про декомунізацію** радянські доволі якісні і естетичні мозаїки, наприклад, розглядаються як об'єкти для можливого знищення. Виникає питання: чому? Оскільки далеко не всі мурали нагадують радянське минуле, а більшість муралів нагадують мозаїчні панно, навіть дублюють їх схематично, як, наприклад, мурал Шевченка у Львові.

Можливо розумніше і доцільніше змінити – доопрацювати цей закон? При тому деякі мурали несуть пряме ідеологічне навантаження, демонструючи традиційні українські візерунки, вишивки чи навіть зображення певних історичних постатей: Михайла Грушевського, Павла Скоропадського, Юрія Гагаріна, Героїв Крут чи радянських героїв Другої світової війни, що прямо відтворює радянську традицію увічнення і героїзує часом суперечливих історичних діячів.

Бренд Києва – через мураломистецтво. З муралами, як і з іншими пам'ятками міста, пов'язана комерційна складова туризму. Вдала підбірка відповідних муралів допомагає скласти цікавий історичний маршрут, зацікавити більшу кількість туристів і залучити їх до наших міст. Знову ж таки: туристів залучаємо, а місцян не питаємо...

Мурали допомагають перетворити бренд міста на більш привабливий. Паралельно виникає питання: а чим муралізація Києва відрізняється від муралів інших столиць Європи і Америки?

Українські мурали, на думку аналітиків, мають бути українськими за своїм наповненням і вираженням. Тобто виконання муралів потребує тонкого розуміння і відчуття існуючої відстані між інтернаціоналізацією і всезагальною масовістю та особливістю українського національного бренду, що може передаватися через мурали. Бренду про культурний і історичний спадок України. Отже, необхідно шукати своє, близьке і зрозуміле людям, що живуть в наших містах і селах, а не копіювати досвід інших, часто не дуже якісний.

Муралознавці стверджують, що несанкціоноване народом вторгнення у приватне (будинки, квартири, вікна, під'їзди тощо) життя не може одразу бути позитивно сприйнятим місцевими жителями. І невдоволення може набирати значних обертів. Щоби покращити сприйняття муралів та інших сучасних архітектурних форм, потрібна нова стратегія поведінки і забудовників, і

виконавців, і спільнот, а також проведення певної роботи із населенням для досягнення консенсусу⁹³.

Ми живемо в епоху урбанізації. Якщо в 1900 році в містах проживало 13% населення планети, у 2000 році – майже 47%, а сьогодні – вже 55%. За прогнозами ООН до 2050 року городяни складуть 68% світового населення. Чи означає це, що скоро всі будуть жити в містах?

Сучасне місто – вкрай складна система. Як писав автор концепції загального права на місто, **французький соціолог Анрі Лефевр**, це місце відмінностей, це праця і творіння, в якому брали і беруть участь всі його жителі. Розвиток міст часто визначається точками впливу, які утворюються в несподіваних місцях і виявляються джерелом сил, здатних змінити баланс в системі. За словами американського інженера **Джея Форрестера**, автора книги «Динаміка розвитку міста», віддалена реакція на щось адміністративне часто виявляється прямо протилежною очікуваних результатів.

Поняття «урбаністика» набуло популярності в Україні протягом останніх років. Його використовують на позначення специфічного підходу до вивчення, планування і творення міст, який приділяє особливу увагу взаємодії міських жителів зі збудованим середовищем. У пострадянському контексті урбаністика як діяльність, спрямована на зміни в місті і його просторі, на протигагу традиційним підходам, використовує більше напрацювань соціальних наук, міждисциплінарності і західних практик. Англійською це слово перекладають чи то як «urbanism», чи то як «urbanistics», чи то ще якимось по-іншому:

⁹³ Мурали. Київ. <https://www.google.com.ua/search?q=%D0%BC%D1%83%D1%>

знайти буквальний переклад не завжди просто через багатозначність трактувань і особливі відтінки, яких термін набув у різних мовах, культурах і країнах. Поширення «урбаністики» пов'язане з діяльністю антизабудовних і велосипедних ініціатив.

Урбаністика також є складовою публічної історії. Історична урбаністика досліджує історію інституту міста, різновиди таких інститутів, до того ж історію міського господарства та самоврядування, принципи містобудування; розробляє класифікаційні критерії для віднесення

188

того або іншого населеного пункту до категорії міст і для поділу міст на певні категорії. Досліджує закономірності переходу від традиційних (доіндустріальних) до індустріальних і постіндустріальних форм міського життя, еволюцію соціокультурного поділу міського простору, управління містами, міську культуру та відповідну ментальність.

Кав'ярня – зустріч трьох цивілізацій, м. Спліт, Чорногорія

189

В Україні навіть створений Науково-дослідний інститут історичної урбаністики, який об'єднав наукову тематику Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України і Бердянського державного педагогічного університету. Інститут досліджує міську історію або історичну урбаністику, що серед іншого містить проведення усної історичної дослідницької роботи з міської історії із формуванням архіву усної історичної інтерв'ю; практичну підготовку інтерв'юерів з усної історії; проведення експедицій; формування депозитарію кінодокументів з «міської історії» і депозитарію фотодокументів з історії «міського простору».

ТОПОНІМІКА

БОРОТЬБА ЗА ПРАВО ПАМ'ЯТАТИ

У Києві вулицю Льва Толстого не переназвали іменем Євгена Чикаленка. На сайті КМДА тривало повторне голосування щодо проекту рішення Київради про перейменування вулиці Льва Толстого на вулицю Євгена Чикаленка. «Просвітницький Центр національного відродження імені Євгена Чикаленка просить

проголосувати за цей проєкт і активно спонукати до цього своїх знайомих. Для голосування потрібно було зайти на сайт: projects.kievcity.gov.ua.», – читаємо в оголошенні.

Пропозиція щодо перейменування не означало усунення Льва Толстого з топонімічної мапи столиці, чого дехто остерігається, бо в центрі Києва залишається площа Льва Толстого з пам'ятною дошкою на ній та назва станції метро, де ім'я російського графа звучить майже тисячу разів на добу. Крім цього, в Дарницькому та Деснянському районах є ще дві вулиці та один провулок Льва Толстого. Натомість у Києві досі немає нічого (!), що нагадувало б про великого українця, який у часи масового зросійщення українців віддав усього себе і всі свої кошти на підтримку української мови, газети, українського письменства.

Євген Чикаленко жив неподалік вулиці, про яку йдеться, ходив нею до Центральної Ради, ініціатором створення і першим головою якої він був. Тому вулиця Євгена Чикаленка має бути саме у центрі Києва!

У той час, коли Росія веде проти України війну, топонімічна мапа Києва залишається насичена назвами російських річок, морів, гір і міст, звідкіля наїжджає до нас російська солдатня, щоб убивати захисників України⁹⁴.

Ось ці назви: Амурська, Астраханська, Біломорська, Брянська, Виборзька, Волгодонська, Волховська, Іртишська, Казанська, Кронштадтська, Курська, Магнітогорська, Москворіцька, Мурманська, Московська, Можайська, Невська, Новгородська, Охотська, Пітерська, Пятигорська, Орловська, Петрозаводська, Петропавловська, Псковська, Ростовська, Саратовська, Сормівська, Тагільська, Тверська, Уральська, Усурійська, Холмогорська, Челябінська, Якутська. Є також вулиця Російська⁹⁵.

Ми, свідомі кияни, тоді у 2017 році, на жаль, програли – не вистачило сотні голосів для зміни назви вулиці...

Змістовне наповнення міської топоніміки формує символічну основу культурного ландшафту Києва, сприяє оформленню місць пам'яті у місті та прискорює процеси деколонізації та декомунізації

⁹⁴ Юрій Гнаткевич. У Києві вулицю Льва Толстого закликають назвати іменем Євгена Чикаленка. 19.04.2017. – <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3148/2006/110762>

⁹⁵ Див.: Юрій Гнаткевич. Голова Просвітницького Центру національного відродження імені Євгена Чикаленка, народний депутат України трьох скликань. 19.04.2017. Непатріотична топономіка: чому в Києві має з'явитись вулиця Євгена

його інтелектуального простору. Зміни топоніміки Києва за останній час вказують на збереження радянського ностальгічного дискурсу у найменуванні вулиць і площ міста увічненням імен громадських, політичних, освітніх діячів, діяльність яких сприяла оформленню «українського Києва» на межі XIX–XX ст. Це передусім представники суспільно-політичного руху другої половини XIX ст. та особи, котрі відзначилися за доби визвольних змагань.

На диво, досі в Києві немає вулиці Євгена Чикаленка, великого українця...

Зрозуміло одне – процес декомунізації і деколонізації міського назовництва не може вважатися закінченим. Для пересічних малоосвічених керівників міських структур і чималої кількості киян з багажем «совка» Лев Толстой більш важлива фігура в історії та культурі українського народу, ніж Євген Чикаленко. Дарма, що Є. Чикаленко не стільки був меценатом, скільки реальним учасником національно-визвольного руху. Його заслуги на початку культурної українізації Києва не перевершені й незаперечні. І газета «Рада» – це лише один напрям його внеску в модернізацію суспільства в Україні. Та, й написав він чимало. Сьогодні видано більше десяти томів його спогадів, щоденників та листів – справжньої енциклопедії українського культурного і громадського життя⁹⁶.

Розповіла, шановний читачу, неповну історію однієї людини з інтелігентів. Тоді їх називали «інші» – з вищими освітами, талановиті, розумні, красиві, щирі... Вони були певні: їх хороші справи відгукнуться в серцях і людській пам'яті, якщо не аналогічно поведінкою, то хоча б позитивними емоціями.... А перед очима постає жахливий радянський всюдихід, який розтропив і розчавив всю родину Чикаленків. А скільки б вони ще могли зробити корисних справ! І таких маленьких історій є тисячі й тисячі. Так, вони є маленькими за обсягом – але трагічно гігантськими за злочинами, а ще страшніше – за наслідками... З цього одного зернятка української цивілізації, знань і порядності вже ніхто не досяг таких вершин, і мало хто прийшов їм на заміну..., радянщина їх розчавила у карагандинських і колимських просторах...

Чикаленка. – <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3148/2006/110762/>, його ж: Мовна деколонізація України. Чи спалив би себе Олекса Гірник сьогодні? <https://www.radiosvoboda.org/a/30373295.html>.

⁹⁶ Людмила Чекаленко. Постать Євгена Чикаленка в нашій історії. <https://lyudmilache.at.ua/Articles>. Зовнішні справи 2017, №2. UA Foreign Affairs. uaforeignaffairs.com/ua/.../clovo-pro-jevgena-chikalenka

Можливо, моє покликання полягає в тому, щоби своїми лекціями, книжками і підручниками навчити якомога більше наших молодих людей. І таке намагаюся робити, прищеплюючи Вам – молоді відданість українській справі, впевненість в своїй правоті у боротьбі за незалежність держави, а значить за незалежність себе, виховуючи гідних справі Чикаленків, Чорноволів, Гаврилишиних та інших патріотів України.

Дотримуючи заповіт Євгена Чикаленка – «Любити Україну до глибини своєї кишні», – подарувала Альма матер – історичному факультетові КНУ імені Тараса Шевченка кольоровий красень принтер, який перед Вами⁹⁷.

⁹⁷ Canon i-SEnSYS MF643Cdw (3102C008). Основні характеристик: Технологія друку: лазерна. Кольоровість друку: кольорова. Максимальний розмір друку: A4.

В Києві було перейменовано низку вулиць, назви яких підпадали під положення відповідного документу. Зазначимо, що перейменування відбувалося за активної участі киян: для цього на сайті Київської адміністрації було розміщено спеціальну програму – рубрику: Громадське обговорення щодо перейменування вулиць. Для топоніміки Києва 2016 рік став унікальним: десятки вулиць, площ, проспектів, бульварів і провулків столиці змінили свою назву. У липні відбулося, мабуть, найгучніше перейменування: проспект Московський отримав ім'я Степана Бандери. Але якщо ім'я проспекту, названого на честь легендарного лідера українського опору, запам'ятати легко, то серед багатьох інших нових столичних топонімів кияни часто плутаються.

Мій Київ з борту літака

Кількість кольорів: 4. Швидкість кольорового друку A4 (ISO): 18 стор/хв. Макс. розрішення сканування: 600 × 600 dpi

Станом на червень 2019 р., з 2014-го року в Києві перейменували 219 вулиць, бульварів, проспектів, провулків та площ⁹⁸.

Вулиці Львова. Або як працювала радянська влада. У книжці «Список абонентов Львовской АТС (по состоянию на 1 декабря 1946 года)», виданій Міністерством зв'язку СРСР, після окупації Львова відбулося перейменування вулиць. У списку перейменувань – близько п'ятисот (!) назв. Тоді з'явилися вулиці Енгельса, Сталіна, Леніна, Тургенєва, Жовтнева, Волкова, Глазунова, Пушкінська, Кутузова, Герцена, Ватутіна, Невського, Фурманська... Тобто це були назви подій і прізвища людей, котрі до Львова не мали жодного значення⁹⁹. І почалася ця кампанія з 1917-го року. Така робота дала результат, бо сьогодні бачимо, скільки людей досі зомбовані радянською владою, її ідеологією. При СРСР жили три покоління, а це вже про чимало говорить...

Наприклад, переназвали вулицю Артема на Володимира Великого, Атеїстів – на вул. Духновича, Боженка – на Княгині Ольги, Колгоспну – на Академіка Івана Крип'якевича, Крупської – на Івана Рутковича, проспект Леніна – на проспект Свободи, Фрунзе – на Староєврейську, Клари Цеткін – на Уляни Кравченко, 17 Вересня – на Січових стрільців, площу Рози Люксембург – на Катедральну...Звичайно, перейменування вулиць спричинило 194

великий ажіотаж – делегації за делегаціями, десятки листів з вимогами припинити подальше перейменування з огляду на економічну кризу. Але ми не просто перейменовували вулиці – ми повертали їм історичні назви і називали іменами видатних людей, що були пов'язані з нашими містами або зробили вагомий внесок в українську історію.

⁹⁸ Див.: <https://glavcom.ua/publications/novi-nazvy-ulic-kyeva-360644.html>

⁹⁹ «Ми перейменували сотні вулиць у Львові». Екс-мер Львова Василь Шпінцер розповів ZAXID.NET, як місто позбавилось радянської топоніміки. Тетяна Козирева, 29 квітня 2015 5512/-

Львів, вул. Гнатюка (у 1944-1991 рр. – вул. Горького)

Наведу кілька прикладів. Вулиця, котра вже понад 20 років має назву «Староєврейська», а перед тим мала назву «Жидівська». Голова Львівського товариства ім. Шолома Алейхеми письменник Олександр Лізен сказав, що у Львові до війни жили жиди, яких німці винищили. А от після війни до Львова приїхали євреї, отож вулицю маємо назвати Староєврейською, що і сталося. Також варто згадати випадок, коли до Львова прибула делегація Московської міської думи, що мала претензії щодо перейменування вулиці генералісимуса Олександра Суворова на вулицю академіка-гуманіста Андрія Сахарова. Їм тоді пояснили: «Ви перейменували вулицю Хмельницького на вул. Маросейку, а це – зневажлива назва. Тому пропонуємо відновити назву вул. Хмельницького».

9 квітня 2015 року Верховна Рада ухвалила історичне рішення

195

про заборону пропаганди комунізму, що передбачає заборону на використання будь-якої комуністичної символіки. Фактично це означає повне очищення України від будь-яких нагадувань про комуністичне минуле, зокрема демонтаж радянських пам'ятників і радикальні зміни в топоніміці – законом передбачене перейменування усіх вулиць, площ і назв населених пунктів, що містять тавро комунізму. Окрім тисяч вулиць Леніна, що досі збереглися в Україні, перейменування торкнулося і таких великих

міст, як Дніпропетровськ і Кіровоград. **Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки»** стосується, зрозуміло, насамперед комуністичної символіки, оскільки нацистська символіка була заборонена і раніше.

Заборона стосується зображення чи використання прапорів, гербів та гімнів СРСР чи УРСР, а також будь-якої символіки, у якій відтворюється поєднання серпа та молота; серпа, молота та п'ятикутної зірки; плугу (рала), молота та п'ятикутної зірки. Заборонена також сама назва «комуністична партія», а жодна політична чи юридична організація більше не зможе використовувати похідні від слова «комунізм» у своїй назві. Значно більш резонансним стало втілення в життя вимоги закону про демонтаж радянських пам'ятників (за винятком тих, що пов'язані з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури), а також перейменування всіх географічних об'єктів, у яких використані імена чи псевдоніми комуністичних діячів.

Отже, під перейменування підпали не лише тисячі вулиць та площ Леніна, Артема чи Дзержинського, але й такі міста, як Дніпродзержинськ, Кіровоград чи Дніпропетровськ (перейменовані 1926 року на честь одного з майбутніх організаторів

Голодомору Григорія Петровського) і десятки, а то й сотні менших населених пунктів. В Україні мають також зникнути товари і послуги, які містять комуністичну символіку – наприклад, масло «Советское» чи кав'ярні,

оформлені у радянському стилі. Їхнім власникам на це відвели шість місяців. Очевидно, доведеться перейменуватись і футбольному клубу

196

«Іллічівець» з української Прем'єр-Ліги.

Новий закон про заборону комуністичної символіки містить лише кілька винятків, коли ці символи можуть демонструватися відкрито. Заборона не поширюється на символіку,

що використовується на надгробках чи пам'ятниках, розташованих на території кладовищ. Дозволяється також колекціонування комуністичної/нацистської символіки. Ця символіка також може використовуватися у музеях, на тематичних виставках, у наукових монографіях та навчальних підручниках, однак лише за умови, що це не призводить до заперечення злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр.

Дозволяється також використання цієї символіки під час історичних реконструкцій символіки. У законі не згадується використання символіки під час театральних вистав чи кінозйомок, однак можна припустити, що в цьому випадку таку діяльність можна трактувати як історичну реконструкцію.

ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Телеканалам заборонено демонструвати значну частину старих радянських фільмів (особливо періоду 1930 – 1970-х рр. XX ст.), оскільки в них заперечується або виправдовується злочинний характер комуністичного режиму чи створюється позитивний образ осіб, які займали керівні посади у компартії, починаючи з посад секретаря райкому партії – це вже не згадуючи керівників вищого рангу у комуністичній Україні чи СРСР загалом. Заборонена також трансляція фільмів з позитивними «чекістами» з ГПУ-НКВД-МГБ-КГБ, виправданням діяльності цих «органів» і встановленням радянської влади на території України чи в її окремих регіонах, а

197

також фільми, де негативними героями виступають учасники боротьби за незалежність України у XX ст.

Покарання. Виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного режиму, навіть у вигляді

сувенірів, а також публічне виконання гімнів СРСР чи УРСР або їх фрагментів на всій території України карається в'язницею на строк до п'яти років. Якщо ж комуністичними символами скористається представник влади чи організована група, термін тюремного ув'язнення може сягнути і 10 років з конфіскацією майна. Те саме стосується пропагування комуністичної символіки у ЗМІ¹⁰⁰.

Тепер про те, як ми споживаємо історію і як це відбивається на міських ландшафтах. Існує два підходи до історії, які сформувались протягом XX століття: це *«історія зверху» (макроісторія) і «історія знизу» (мікроісторія або історія повсякденності)*. Такий розподіл нагадує публічну і офіційну історію. За радянських часів вся історія вибудовувалася як історія великих структур або «історія зверху»: громадянам розповідали про партію, про державу, про значущі фігури, пов'язаних із владою – фактично, це була історія влади.

Локальна і повсякденна мікроісторія – чим займалися люди, як вони себе поводити, яку їжу вони споживали, і так далі – це не тільки етнографія. Цей підхід передбачає, що через повсякденні практики ми виходимо на серйозні узагальнення про те, як була влаштована соціальна система. Наприклад, як в епоху індустріалізації люди приїжджали жити і працювати на підприємства, як це змінювало місто, як вирішувалися соціальні, зокрема «квартирне питання»? Це ж дуже цікавий пласт історії. Наприклад, у Варшаві відкрився гігантський музей історії польських євреїв. Метою творців було зробити не музей смерті, а музей життя – і вони показали, як жила ця етнічна група в Польщі.

Які ще потенціали міської історії не використовуються? Це «невиявлені» пласти пам'яті, які можуть формувати туристичні потоки. Місто може стати частиною ідентичності людини: я можу пишатися, що живу в Києві, якщо у мене є відчуття моєї особистої історії, і це дозволяє мені відрізнити себе від інших (тих, хто не живе в Києві). Місто є джерелом гордості в тому випадку, якщо мешканці можуть впливати на те, що в місті відбувається. Якщо люди відчужені від того, що відбувається в місті і вони не можуть на нього впливати, природно, вони не люблять місто.

Існують ще дві моделі ставлення до історії міста і до ідентичності міста. Перша – це *модель «корінної ідентичності»*: ми тут завжди

жили, а навколо «понаїхали», треба місто захищати і охороняти: *модель закритого міста*. Це замкнута модель локальної ідентичності. І є *модель «громадської участі»*, коли місто відкрите, всі, хто в ньому живе – це наші городяни, ми разом вирішуємо якісь питання, впливаємо на місто, щось створюємо. Перехід від локального рівня на більш глобальний дуже важливий, і в цьому контексті також важливий перехід на рівень європейської історії.

І на закінчення наведу пару прикладів того, що можна робити в міському просторі. Ось, наприклад, список безкоштовних тематичних екскурсій, які пропонуються у Варшаві: «Стара Варшава», «Єврейська Варшава», «Важкий XX століття», «Варшава Шопена», «Комуністична Варшава». У Варшаві є Етнографічна майстерня, в якій створюють аудіо-екскурсії і розміщують їх на сайті для вільного скачування. Ти ходиш по місту і тобі розповідають, що, наприклад, тут люди пили, що їли, які неформальні групи тут збиралися. Ще вони видали кишеньковий гайд по Варшаві з цікавими дослідними текстами, дуже популярний. Для цих проектів проводилися опитування, етнографи дізнавалися долі жителів ряду варшавських кварталів. На цьому тлі Київ все ще «спляче місто», хоча поступово вже прокидається і провадить цікаві екскурсії («Музей вночі», «Підземний Київ» тощо), однак цього замало для такого прекрасного і величезного Києва і поки йому не вистачає подібного драйву.

Потім у Варшаві деякі об'єкти виставлені просто на вулицях, за межами музейного простору. Наприклад, плакати про історію польської Солідарності вивішені в простому будинку на першому поверсі¹⁰¹.

¹⁰⁰ Див.: https://zaxid.net/statti_tag50974/
https://zaxid.net/ukrayintsi_zdali_komunizm_u_muzey_n1347383

¹⁰¹ http://n-europe.eu/article/2015/10/18/kak_sdelat_istoriyu_vidimoi_v_gorodskom_prostranstve

У Варшаві є дуже мила вулиця, про яку мало хто знає. Найпопулярнішим казковим персонажем у Варшаві є Вінні Пух. Так от, мало хто знає, ще 1954 року вулицю Леніна перейменували саме на вулицю Вінні Пуха. Польською вимовляється як вулиця – Кубуся Пухатка – Kubusia Puchatka. Йдете центром Варшави і бачите величезне панно, де зображено, яким місто було після війни, і яким воно стало зараз.

Одна з вуличних виставок була присвячена одному з найболючіших питань військового часу – історії «волинської різанини» 1943 року, коли на

хвилі етнічних чисток поляки вбивали українців, українці вбивали поляків. Це – травматична подія, фотографії можуть шокувати, тому вони виставлені в боксах, де на рівні очей зроблені прорізи. І будь-хто може туди заглянути. Але важливо тут те, що це виставлено в центрі міста, і включає момент історичної освіти. А ось звичайна станція метро в Берліні, де на стінах розміщена історія кварталу, в якому ця станція знаходиться. Недалеко від тієї ж станції метро – звичайне берлінське кафе, де також елементом інтер'єру служать фотографії тих, хто жив у кварталі, та їхні історії. Ось графіті з портретом Анни Франк – знаменитої єврейської дівчинки, яка померла в епоху нацизму, залишивши нам свій щоденник.

Ось приклад виставки на Александрплац, створеної в 2009 році в пам'ять про річницю об'єднання Східної і Західної Німеччини. Це центральна площа Східного Берліна, популярне місце для шопінгу. Там зробили «місце пам'яті», де звучать мови і голоси з мільйонних мітингів і висять гасла кінця 1980-х років. У Німеччині також дуже багато уваги приділяється історичним травмам. Наприклад, по всьому периметру одного з берлінських кварталів розставлені стенди з картою, де позначено, як єврейське населення цього кварталу поступово позбавлялося своїх прав.

Меморіальні об'єкти в міському просторі не потрібно робити гігантськими. Ось камені спотикання – мідні таблички з прізвищами

загиблих під час нацизму людей, вмонтовані в берлінську бруківку. Ви йдете і звертаєте увагу на мікро-табличку, де є ім'я, прізвище і доля людини¹⁰².

Пам'ять та історія. Ми даємо собі раду, що ці поняття є далекими від того, щоб бути синонімами. Пам'ять – це життя, носіями якої завжди виступають живі соціальні групи, і в цьому сенсі вона знаходиться в процесі постійної еволюції, Історія – це завжди проблематична і неповна реконструкція того, чого більше немає. Пам'ять – це завжди актуальний феномен, що переживається зв'язок з вічним сьогоденням. Історія ж – це репрезентація минулого. Пам'ять робить спогад священним, історія його нівелює, роблячи його прозаїчним. Пам'ять породжується тією соціальною групою, яку вона згуртовує. На думку **Хальбвакса**, існує стільки ж пам'ятей, скільки і соціальних груп, до ідеї про те, що пам'ять за своєю природою множинна і неподільна, колективна і індивідуальна. Навпаки, історія належить всім і нікому, що робить універсальність її покликанням. Пам'ять вкорінена в конкретному, в просторі, жесті, образі і об'єкті. Історія не прикріплена ні до чого, крім тимчасових протяжностей, еволюції та відносин речей. Пам'ять – це абсолют, а історія знає лише відносне. Пам'ять завжди підозріла до історії, справжня місія якої полягає в тому, щоб зруйнувати і витіснити її¹⁰³.

Наприклад, у **Сполучених Штатах**, країні множинної пам'яті і різноголосих традицій, історія як дисципліна практикувалася завжди. Різні інтерпретації Незалежності або громадянської війни, скільки б вони не були значимі, ніколи не ставили під сумнів єдину американську традицію, або через її в деякому сенсі відсутності, або через те, що головним способом її передачі не є історія. Навпаки, у **Франції** в кризу 1930-х поняття держава-нація поступово стала

¹⁰² Див.: http://n-europe.eu/article/2015/10/18/kak_sdelat_istoriyu_vidimoi_v_gorodskom_prostranstve

¹⁰³ П'єр Нора. Проблематика місць пам'яті Франція-пам'ять / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пуїмеж, М. / Пер. з фр. : Діна Хапаева. СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-ту, 1999, с. 17-50.

заміщатися поняттям держава-суспільство. Історія, вивільняючись від національної ідентичності, одночасно втратила суб'єкта-носія і втратила своє педагогічне покликання, яке полягало у передачі цінностей.

Ситуація, що склалася, чітко виявилась у кризі нинішньої школи. Минуле можна лише знати і шанувати, нації можна служити, а майбутнє потрібно вирощувати. Нація – це більше не боротьба, а даність, історія перетворилася в одну із соціальних наук, а пам'ять – це феномен виключно індивідуальний, – вважають французькі дослідники *П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюїмеж*. На їхню думку, місця пам'яті – це залишки. Музеї, архіви, цвинтарі, колекції, свята, річниці, трактати, протоколи, монументи, храми, асоціації – свідки

200

іншої епохи, ілюзії вічності. Звідси – ностальгічний аспект проявів поваги. Місця пам'яті народжуються і живуть завдяки почуттю, що спонтанної пам'яті немає, а значить – потрібно створювати архіви, потрібно відзначати річниці, організовувати святкування, вимовляти надгробні промови, нотаріально завіряти акти, тому що такі операції не є природними.

Якщо б спогади, які люди зберігають, були б дійсно живі, в цих бастіонах не було б потреби. Марсельєза або надгробні монументи теж живуть таким подвійним життям. 14 липня в 1790 р. вже було, але воно ще не було місцем пам'яті. У 1880 його перетворення в національне свято зробило його місцем офіційної пам'яті, але тоді дух Республіки ще був його справжнім ресурсом. А сьогодні? Сама втрата нашої живої національної пам'яті змушує нас спостерігати за нею. Внутрішня прихильність все ще змушує нас відчувати себе боржниками перед історією, змушує нас безпристрасно оглядати спадок і складати його інвентар. Як йдеться у французькому гуморі з нотою гіркоти: *Більше ніхто не прославляє націю, але всі вивчають способи її вшанування.*

201

Дипломати-професори (перший ряд, зліва – направо): Михайло Білоусов, Геннадій Удовенко, Григорій Хоменко, Борис Гуменюк, Борис Тарасюк, Людмила Чекаленко та інші.

Пам'ять, захоплена історією. Отже, те, що сьогодні називається пам'яттю, відноситься не до пам'яті, а вже до історії. Все, що називають горінням пам'яті, є остаточне зникнення її у вогні історії. Пам'ять потребує зовнішньої підтримки і відчутних точок опори, в яких, і тільки завдяки яким вона існує.

На лекціях

Звідси типова для наших днів одержимість **АРХІВАМИ**. Жага пам'ятати перетворює кожного в історика самого себе. Зростання генеалогічних досліджень – це феномен недавній і масовий. Не професійні історики є авторами найбільш значних досліджень з історії біології, фізики, медицини або музики, чи біологи, фізики, медики чи музиканти. Діячі освіти самі взяли в свої руки історію освіти, починаючи від фізичної освіти і закінчуючи філософією.

Походження публічної політики

Гуманітарний чинник існування людства завжди визначав сутність держави і був складовою її незалежного розвитку. Шлях, торований державою до безпечного існування всього суспільства, пролягає через кожну особистість, її прагнення і реалізацію конституційних прав. Таке стане можливим лише із доступом кожної

Більше ніхто не прославляє націю, але всі
вивчають способи її шанування

**П'єр Нора – французький історик, автор
концепції «місць пам'яті»**

людини до історичних знань, вироблених людством, які збагачують і одночасно змінюють світоглядну картину кожного.

Новий етап розвитку спільнот третього тисячоліття, і України зокрема, тісно пов'язаний з постіндустріальною цивілізацією. Великі надії у цьому вимірі покладаються на науково-технічний прогрес. Виробництво більшою мірою буде орієнтовано на задоволення потреб людини, при цьому максимально активізуються творчі можливості

особистості. Суттєві зміни відбуваються в соціально-економічній і політичній сферах.

Карта мисливця в м. Упсала, Швеція

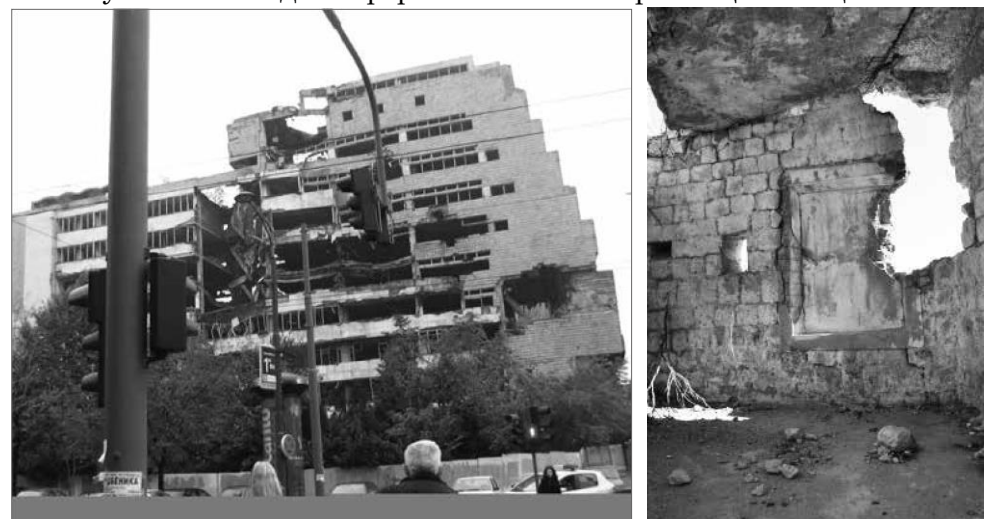
Криза системи цінностей, перші прояви якої виявились у ХІХ столітті, охопила значні маси людей, що розчарувались у гуманістичних ідеалах, є характерною ознакою і нашого часу. І вже на початку нового тисячоліття у країнах пострадянського простору спостерігається звернення до релігії як до духовного джерела, у суспільствах зростає інтерес до культурних цінностей, мистецтва тощо.

206

Формується новий тип суспільних відносин. Деякі його риси можна спостерігати у шведській моделі розвитку. Для неї є характерним зникнення крайніх форм протистояння між різними соціальними групами, посилення співробітництва заради спільного розв'язання проблем. Держава при цьому дедалі менше втручається в економіку і громадське життя, переймаючись, у першу чергу, питаннями захисту особи, врегулюванням різних конфліктів, дотриманням законності і порядку. Розширюються права регіональних і муніципальних органів. Децентралізація влади робить її демократичнішою, наближеною до потреб людини. У постіндустріальну добу спостерігаються нові ознаки т. зв. революції духу.

Отже, новий цивілізаційний виток – це повернення до особистості з її проблемами і прагненнями. В результаті процесу глобалізації, передумови для якої створила індустріальна епоха,

науковотехнічний прогрес, економічні, політичні, культурні, комунікативні та інші зв'язки між країнами і цілими континентами дедалі міцнішали. Посилилася взаємозалежність локальних цивілізацій. Події в одній країні впливають на її сусідів, а іноді і світ загалом. Спостерігається формування всесвітнього господарства з розподілом праці між країнами і континентами, зростання у зв'язку з цим ролі регіональних економічних союзів (наприклад, ЄС), зміцнення авторитету міжнародних організацій, інтенсивний обмін культурними цінностями і науковими знаннями, запозичення оптимальних форм економічного, соціального і політичного життя, обмежувальні заходи в сфері військового виробництва тощо.

БЕЛГРАД: війна 1995 року. Руїнація

207

Риб'яча мука – ефективна стаття експорту Ісландії

Публічна сфера набуває значимості як платформа взаємодій та вироблення суспільних інтересів, формулювання суспільних цілей та завдань. Державна політика перестає бути державною як такою і набуває ознак публічності в тому розумінні, що держава визнається актором, що діє та вибудовує свою політику і здійснює управління в публічній сфері. Отже публічна політика – це не просто політика, винесена на публічне обговорення. Публічність передбачає задіяність відповідних структур в громадські справи. Суб'єктом (носієм) публічності є суспільство як органічне ціле, що дбає про захист і реалізацію суспільних інтересів. Інтереси віддзеркалюють потреби людей і обумовлюються необхідністю соціального розвитку. Отже, публічність політики означає її спрямованість на досягнення суспільних цілей та забезпечення суспільних інтересів.

Водночас, стає дедалі помітнішим, що тенденції планетарної цивілізації протистойть тенденція сепаратизму: розпад СРСР і Югославії, ісламський фундаменталізм тощо. До цього додається соціально- економічна нерівновага, протистояння заможних – бідних. Світові процеси є взаємозалежними. Поки пострадянські країни, зокрема й Україна, прагнуть долучитися до техногенної цивілізації високорозвинених країн множаться ознаки занепаду попередньої системи. Ці процеси посилюють відчуття історичного переламу, входження суспільства у нову фазу розвитку з поки що нечіткими обрисами. Таке характерно і для пострадянського суспільства, всі проблеми якого неможливо звести до розбудови ефективної економіки, хоча це завдання є найпершим і найскладнішим.

У ситуації, що склалася, як на мене, **у першу чергу необхідно принаймні в Україні лікувати душі людей, повертати їх до витоків історичних основ, нагадувати про велич, що супроводжувала все буття непростій історії нашого українства.** На заваді загрози можливого його провалля у всіх

вимірах має стати історична пам'ять, пам'ять поколінь, пам'ять на генному рівні, що захистить історичні надбання не одного покоління, поверне сучасну молодь до історичних витоків, до патріотичних засад і настанов борців за свободу і незалежність України.

Народні традиції в дії: Маланка

Прагнення свободи особистості висуває проблему більш високого порядку – гуманізації нашого суспільства, яке сьогодні забуло про це покликання, де центральна роль належатиме не державі, класам і партіям, а людині як особистості. У зв'язку з зазначеним пригадується пророцтво великого світового вченого В.І. Вернадського, який ще у 1944 році створив **теорію ноосфери**. Вернадський вважав, що активний вплив цивілізованого людства на біосферу Землі протягом кількох тисячоліть не може не датися взнаки. Під впливом наукової думки і людської праці біосфера трансформується у якісно новий стан – ноосферу, тобто сферу розуму, і цей процес, набираючи обертів, дасть відчутніші результати у наступному тисячолітті.

Людство поступово виробило договірно-правову систему, що покликана захищати права особистості. У *Статуті ООН* записано, що міжнародна співпраця здійснюється з метою дотримання прав людини і основних свобод для всіх. Основні права і свободи закріплено у *Загальній декларації прав людини (1948 р.)*. Україна як держава – засновниця ООН взяла на себе ці зобов'язання відповідно до статті 55 Статуту. Завдяки широкому міжнародному визнанню Загальної декларації прав людини, в конституціях більшості країн світу перелік, зміст і допустимі обмеження прав і свобод, що містяться в документі, перетворилися на загальновизнані норми міжнародного права – міжнародні стандарти прав людини. Україна імплементувала положення цих документів до національного законодавства. Виконуючи вимоги правонаступництва, держава стала складовою частиною міжнародної системи захисту прав людини.

Конституція України найголовнішим завданням і покликанням держави визначає дотримання прав людини. У статті 3 Основного Закону йдеться про те, що свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Права людини містять у першу чергу **право на знання**. Історичні знання надають можливість опанувати минулим і сучасним, віднайти стрижень власного існування і існування всього навколишнього, пояснити здавалосьь непояснювальне – зрозуміло і доступно. Цими питаннями і володіє публічна історія – відносно нова галузь знання, через яку ми намагаємось зрозуміти сьогодення через минуле, а вчорашнє через майбутнє. Це саме та галузь знань, яка нас наближає до себе, до роду, до витоків, до українського коду нації, українського світосприйняття та ідентичності.

Публічна історія спирається на інші відгалуження знань, серед яких публічна сфера, масова культура, медіа, мистецтво, кіно, література, музеї тощо. Такий пласт наповнює її непорівняльними можливостями донесення до загалу всієї глибини покликання людського існування.

В Україні уявлення про історію часто будуються на ідеї об'єктивності, що спирається на сформовану інтелектуальну традицію. Сьогодні необхідно уникнути інших крайнощів – впевненості у тому, що ми завжди стикаємось всього лише з довільним трактуванням минулого. І щоби ним оволодіти нам необхідна додаткова інформація, додаткові знання, яких нам часто бракує для критичного сприйняття широкого обсягу історичної інформації, з якою щоденно стикаємось. Задля повноцінного опанування або

першого знайомства з публічною історією в освітню систему багатьох країн включають низку навчальних курсів, так чи інакше причетних до публічної історії. Таке робиться з метою охоплення ширшої аудиторії задля отримання сучасних уявлень про історію, про процес впливу історичної інформації на формування свідомості суспільства, на його розвиток, на виховання. І як отримані знання використовуються в інтересах окремих акторів і різних суспільних груп. В українському досвіді ледве не найважливіше завдання публічної історії – виявити причини і витоки суспільних суперечок про історію.

Публічна історія є чинником державотворення і у першу чергу її складова – суспільна (колективна) пам'ять: суспільна пам'ять як конструкція минулого в інтересах сьогодення. Стан і вектор розвитку суспільної пам'яті залежить від цілеспрямованих зусиль держави. Дослідженню мають підлягати механізми і закономірності її функціонування. Як суб'єкт масових уявлень про минуле, держава використовує комунікативні можливості й форми ретрансляції пам'яті.

Оскільки колективна пам'ять відносно новий об'єкт дослідження, спостерігається невизначеність і неузгодженість понять суспільна, соціальна, колективна, історична і національна пам'ять. Оскільки колективна пам'ять є частиною суспільної свідомості, то логічніше, як уявляється, в її визначенні вживати термін **суспільна пам'ять**. Суспільна пам'ять покликана сприяти вирішенню низки соціальнополітичних завдань: реалізації національного проекту становлення політичної нації, формування національної ідентичності, інтеграції в наднаціональні утворення тощо. Процеси державотворення та зміна соціально-політичного контексту впливають на формат, обсяг і вектор суспільної пам'яті. Суспільства коригують своє ставлення до минулого, аби мати можливість опертися на нього у вирішенні завдань сьогодення або реалізації проектів майбутнього.

Руїнація минулого, переосмислення соціальних механізмів, що прив'язують сучасність до досвіду попередніх поколінь, визнана одним з характерних явищ суспільної свідомості ХХ ст. Кризовий стан суспільної пам'яті призводить до негативних наслідків існування й розвитку суспільства.

Аналітиків і політиків хвилює віднайдення консенсусу у відносинах різних країн – представників різних цивілізацій щодо питань ХХ–ХХІ століть: Перша і Друга світові війни, становлення

України, Голокост, сталінізм, радянщина тощо, а також їхнє історичне осмислення.

Що ми знаємо про те, як розвивалася історія пам'яті в Польщі, Німеччині, в Росії, в Україні в до- і пострадянські часи? Яке суспільне значення має історична пам'ять сьогодні в цих країнах, які існують традиції і нові форми виміру пам'яті? Необхідно краще зрозуміти, які непереосмислені історичні конфлікти обтяжують відносини між нашими державами. Треба знати про різноманітність культури пам'яті, різні точки зору пам'яті, про білі плями історіографії в Білорусі, Німеччині, Польщі, Росії та Україні.

Цим темам присвячені історичні проекти, ініціативи, приклади практичної роботи у сфері пам'яті, які або спрямовані проти витіснення і забуття історичних подій і катастроф у власній країні, або на міжнародному рівні сприяють розвиткові європейської культури пам'яті і взаєморозуміння.

Українські дипломати в школі НАТО з Міністром закордонних справ
Угорської Республіки 2006-2009 рр. *Кінга Генц*

¹⁰⁴ Персональний сайт Людмили Д. Чекаленко: Liudmilache.at.ua. Переглядів: 3977 | Lyudmyla_D_Chekalenko |

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ = ПУБЛІЧНИМ ЦІННОСТЯМ

В опануванні складовими європейської інтеграції часто постає питання про сутність європейських цінностей. Першу позицію серед таких посідає **людська гідність** – повага гідності. Наступні: **свобода, демократія, рівність, правова держава, солідарність, дотримання прав людини**. Саме цінності формують засади публічної політики і відповідають за майбутній розвиток усього людства. Основоположні принципи – цінності є єдиним комплексом та являють собою правовий статус особистості.

Інформацію щодо європейських цінностей знайдено авторкою в документах Європейського Союзу ¹⁰⁴, а саме в **Хартії фундаментальних прав ЄС**, прийнятої 07 грудня 2000 року (м. Ніцца, Франція).

В Хартії підкреслюється, що ці принципи засновані на духовній, моральній та історичній спадщині народів Європи (п. 2 Хартії). Відповідно названо й розділи Європейської Хартії. Так, **Розділ I «Гідність»** (статті 1-5), крім, власне, права на людську гідність, закріплює права та гарантії, які забезпечують гідне існування людської особистості в суспільстві: право на життя, заборона тортур, рабства тощо. Стаття 3 закріплює «Право на особисту недоторканність». У **розділі II «Свободи»** (статті 6-19) зосереджено увагу на фундаментальних громадянських та політичних свободах, закріплених в європейській конвенції з прав людини – **Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод**, що прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. (з внесеними подальшими змінами). **Розділ III «Рівність»** (статті 20-26) містить норми, спрямовані на забезпечення рівності перед законом, недискримінації, культурного, релігійного та лінгвістичного різноманіття, рівності жінок та чоловіків, прав дітей та людей похилого віку, а також осіб із фізичними вадами. **Розділ IV «Солідарність»** (статті 27-38) містить певні трудові права та деякі положення Європейської соціальної

хартії Ради Європи, що прийнята 3 травня 1996 р. (м. Страсбург), яка вже стала частиною права ЄС.

Провідною ідеєю Хартії є те, що людську особистість Європейський Союз вважає центральною у своїй діяльності, надає їй «громадянство Союзу та створює простір свободи, безпеки та правосуддя».

Однак, на адресу такого поділу цінностей лунають і критичні зауваження. Так, американська дослідниця **С.Гервас** переконана, що європейському проекту бракує, головним чином, ясності й простоти¹⁰⁵.

Сучасні уявлення про європейські цінності, що мають бути близькими загальнолюдським, в основі своїй мало змінилися порівняно з попередніми періодами історії людства. Оскільки людські спільноти творять держави, що є переважно «апаратами насильства», то і намагаються власні цінності привнести в управлінську систему. Деякі із світових лідерів й сьогодні беруть на себе сміливість нав'язувати іншим народам і країнам власні уявлення про відповідні цінності, намагаючись перебудувати світ за своїм сценарієм і на своє переконання «більш демократичним».

Однак, як показала практика міжнародного життя, більшість спроб реалізації демократії в інших країнах, а фактично нав'язування західної моделі державності, управління і цінностей, були невдалими, що призвело до появи нових недієздатних країн і підштовхнуло чисельну низку інших до такого непривабливого статусу. Доволі часто після подібних втручань конфлікти, протистояння і цивільні війни розгорталися з подвійною силою і призводили до більш трагічних наслідків. Так, політолог і економіст, экс-радник МВФ **Пол Кольєр**, проаналізувавши всі подібні конфлікти з 1991 р., дійшов висновку, що близько 50% міжнародних інтервенцій завершилися в проблемному регіоні новим етапом громадянської війни¹⁰⁶.

За світовою шкалою дієздатності Україна мала (до війни Росії проти України) доволі непогані показники кількісних індикаторів занепаду держав. Так, за дослідженнями журналу Foreign Policy Magazine з 177 країн, де провадився моніторинг, третина – 60 держав, в яких спостерігається повне або часткове провалля державної влади. Серед них перед ведуть Сомалі, Зімбабве, Судан (4 млн. біженців), Чад, Конго (де з 1998 р. загинуло 5,4 млн. людей), Ірак і Афганістан. До провальних країн наближаються з частковою або повною кризою

державної влади Камерун, Ємен, Ефіопія, Еритрея, Гвінея і Гвінея Бісау. В цілому населення таких країн сягає 2 млрд. осіб. Більшість з них розташовані в Африці, 10 країн мають найгірші економічні показники: на них припадає 10 % світового населення і тільки 1% світової торгівлі.

Серед пострадянських країн в «оранжевій» категорії неспроможності опинилися Росія (83 місце), Білорусь (85), Молдова (73), Туркменистан (81), Азербайджан (68). Депо краща ситуація спостерігалась у Вірменії (102), Казахстані (107) та в Україні (113). В критичній червоній зоні опинилися Узбекистан (39 місце), Киргизія (41), Таджикистан (46) і Грузія (51). Найвищу позитивну позицію – 177 – в загальному рейтингу світу посідає Фінляндія.

ЄВРОПЕЙСЬКА УКРАЇНА

У зв'язку з зазначеним, для захисту власних цінностей і протистояння загрозам необхідно шукати інші важелі, якими нам уявляються **зовнішньополітичні механізми захисту**. І надійнішим з них може розглядатися поглиблення безпекової

¹⁰⁵ С. Гервас. Європейські цінності: між ідеалом, дискурсом і реальністю. – <http://rethinkingdemocracy.org.ua/themes/Ghervas.html>

¹⁰⁶ Paul Collier. The Bottom Billion, Oxford UP]. – Режим доступу: <http://www.golos-ameriki.ru/content/a-33-2007-07-03-voa4/653322.html>.

складової з НАТО, а економічної – з Європейським Союзом. Підґрунтя для цього можна віднайти в історії нашої пам'яті – історії європейського походження України, а не азійського, як нам

намагається нав'язати Московія. Про що таке говорить? Про те, що уроки історії та уроки історії пам'яті не пішли на користь російським керівникам.

ПРАВА ЛЮДИНИ В ПУБЛІЧНІЙ ІСТОРІЇ

Звернімося до суті нашої теми. Чи захищені права людини? Чи відіграє захист прав важливу роль в житті людини? Споглядаючи на систему захисту прав людини, приходиш до висновку, що вони хоча й були проголошені у спеціальній *конвенції ООН 1948 р.*, однак не були юридично закріплені і повселюдно не впроваджені в життя. Кожна країна на власний розсуд сама вирішувала, що і як робити з цими правами людини і чи потрібні їй такі права. Ситуацію, що склалася в цьому питанні, філософи називають «парадоксом прав людини». Так, *Ханна Арендт*¹⁰⁷ людський світ називає «суспільством концентраційних таборів, суспільством вмирання», оскільки права людини були проголошені і введені без необхідних політичних гарантій, тому у своїй традиційній формі вони втратили всіляку значимість», вважає Х.Арендт.

З такими думками солідарна позиція відомого німецького філософа *Юргена Хабермаса*, який вважає, що боротьба за права людини може призвести до їхньої інституціоналізації у всьому світі¹⁰⁸. Наскільки важливу роль сьогодні відіграють права людини? В чому полягає їхня вагомість в публічній історії і публічній політиці? Спробую відповісти на поставлені запитання.

Перша світова війна виявила загрозливе явище європейської політичної системи – хитку солідарність європейських націй. Ця проблема розцвітала на ґрунті нових держав, що з'явилися із розпадом полінаціональних імперій. Постало питання про визначення титульних і не титульних націй, тобто меншостей, які ніяк не бажали з таким погоджуватись. Доля національних меншин була визначена доволі швидко: вони мали бути асимільовані державними народами. Так з'явилися люди без держави, частина з яких перетворювалась на переміщених осіб та перманентних мігрантів. Такий стан речей виявив неспроможність державних

систем і державних механізмів забезпечити рівні права всім мешканцям своїх володінь: як державним

Публічна політика

особам, так і представникам меншості. *Французька XVIII століття Декларація прав людини оголошувала єдиним сувереном управління єдину націю, а що поза нею – нікого не цікавило.*

Спроби ж міжнародних організацій захищати права меншостей державами-націями сприймаються (й до сьогодні) як зазіхання на суверенітет ядра. Водночас людські маси, що належать меншинам, випадають із загального списку і залишаються поза суспільством. Отже, французька Декларація прав і свобод людини була написана не для всіх людей, а тільки для нового класу буржуа, а її недомовки повторює нова *Декларація прав людини 1948 року від ООН*. Таким чином основою прав людини мають стати фундаментальні права – фундаменатальні для існування спільнот, а спільнота не може бути підпорядкована жодній іншій ідеї, крім ідеї рівності – свободи її членів.

Хоча західні дослідники продовжують стверджувати, що міцність надає уніфікація держави, а уніфікація держави є неможливою без уніфікації національних меншин.

ГРОМАДЯНСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Національна держава забезпечила як інфраструктуру для раціонального керування, так і законодавчий каркас для свободної індивідуальної та колективної дії. Крім того, а саме це нас і цікавить, національна держава заклала фундамент культурної та етнічної однорідності, завдяки чому пізніше – наприкінці ХХ століття вдалося демократизувати державну систему.

Події останнього часу у наших європейських сусідів, зокрема в Німеччині та інших країнах Європи надали привід до обговорення появи ознак постнаціонального суспільства, що формується. Цей процес супроводжується певним обмеженням демократії. Доволі

¹⁰⁷ Арендт Х. Истоки тоталитаризма. М., 1996. VA – Арендт Х. Vita activa, или О деятельной жизни. СПб., 2000. ОС – Арендт Х. Ответственность и суждение. М., 2013. 580 с. <https://eclab.by/texts/lection/v-zashchitu-prav-cheloveka-chitaya-hannu-arendt-segodnya>.

¹⁰⁸ Habermas, J. Das Konzept der Menschenwürde und die realistische Utopie der Menschenrechte/«Поняття людської гідності і реалістична утопія прав людини»). In: Zur Verfassung Europas. Ein Essay. Suhrkamp Verlag Berlin, 2011. С.10

глибоко це питання на досвіді об'єднаної Німеччини вивчив **Юрген Габермас**¹⁰⁹. На думку вченого, втрата зв'язків між національним громадянством і національною ідентичністю доводить, що класична форма національної держави сьогодні зазнає дезінтеграції. Набуло актуальності питання майбутнього розвитку національної держави, що посилюється з появою оновленої Німеччини, розширення ЄС та НАТО, етнічних конфліктів, що охопили всю Східну Європу.

Націоналізм, як сучасне явище публічної / культурної інтеграції, сформувався в межах соціальних рухів з процесів модернізації. Націоналізм є формою колективної свідомості, яка засвоює культурні традиції зокрема і через історіографію, і

216

поширюється каналами сучасної масової комунікації. При цьому політична еліта не відмовляє собі в маніпулюванні націоналізмом задля досягнення власних цілей.

Наше національне кредо

А це – кредо ісландців...

217

Життя крихке, живі істоти щезають дуже швидко...

Як і льодовики...

¹⁰⁹ Юрген Габермас. Громадянство і національна ідентичність [Умови громадянства: зб. ст. / під редакцією Ван Стінбергена. Київ, 2005. С. 49-70.

Історія поняття «нація» віддзеркалює появу національної держави. Для римлян «*Natio*» була богинею народження і походження всього живого. Поняття «*natio*», подібно до *gens i populas* і на відміну від *civitas* стосувалося саме людей і племен, які ще не були політично об'єднані. Таким чином, в класичному розумінні, нації – це спільноти людей одного походження, географічно інтегровані поселенням або сусідством, а культурно – спільними мовою, звичаями та традиціями, однак ще політично не об'єднані формою державної організації. У французькій революції нація стає джерелом державного суверенітету і кожна нація наділена правом політичного самовизначення.

Націоналізм, утворений істориками і письменниками, створив колективну ідентичність, що відігравала функціональну роль в імплементації громадянства, яке з'явилося за часів французької революції. Націоналізм і республіканізм об'єдналися у готовності боротися і, якщо необхідно, вмирати заради своєї країни. Однак цей соціально-психологічний зв'язок не означає, що націоналізм і республіканізм пов'язані між собою концептуально. Одним словом, саме демократична національна держава карбувала міцний зв'язок між *етносом* (ethnos) і *демосом* (demos). Отже, громадянство ніколи не було концептуально пов'язане з національною ідентичністю, – робить висновок *Юрген Габермас*.

Поняття громадянства розвинулося саме з поняття самовизначення, що його запровадив *Руссо*. Консенсус, якого досягають у перебігу дискусії в спільнотах вільних і рівних громадян, виходить, зрештою, з аналогічної процедури, яку визнають усі. Таким чином, у плюралістичному суспільстві конституція стає вираженням формального консенсусу. Громадяни бажають організувати своє мирне співіснування відповідно до принципів, з якими згодні всі, оскільки ці принципи становлять однаковий інтерес для всіх. Ця ідея самовизначення політичної спільноти набула конкретної правової форми у низці конституцій і фактично в усіх політичних системах Західної Європи та у Сполучених Штатах.

Публічна історія¹¹⁰ – суспільна або громадянська історія притаманна громадянському суспільству. Витоки ідей громадянського суспільства закладені в традиціях давньогрецької та

римської політичної думки. Утвердження ж цього концепту відносять до епохи Просвітництва і пов'язують з іменами видатних мислителів: *Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеस्क'є, І. Канта, Г. В. Ф. Гегеля, А. Токвіля, Дж. С. Мілля*. Разом з тим, починаючи з середини XIX ст., ідея громадянського суспільства перебувала на периферії наукових пошуків окрім праць *Антоніо Грамши*, який у першій половині XX ст. розглядав громадянське суспільство, як джерело боротьби з тоталітаризмом. Політичні трансформації у країнах Центральної та Східної Європи наприкінці 1980-х років, роль громадських об'єднань та рухів у цих процесах знову привернули увагу науковців до проблеми становлення і розвитку громадянського суспільства, актуалізували дослідження цього явища.

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ

Окремі складові публічної політики є предметом дослідження різноманітних соціальних і гуманітарних дисциплін, таких як політична історія, історія дипломатії, соціологія, філософія, політологія тощо. Представники різних наукових шкіл і напрямів намагалися розробити систему понять, категорій, принципів і норм, покликаних узагальнити, систематизувати і аналізувати значний емпіричний матеріал даної сфери. Вагомий внесок у дослідження зазначених питань робить історична наука, об'єктами дослідження якої є публічна політика та публічна історія, публічна дипломатія, історія міжнародних відносин.

Публічна дипломатія як складова публічної політики є засобом реалізації м'якої влади країни на міжнародній арені, просування інтересів держави в світі за підтримки закордонної громадськості та іноземних урядів. Ця підтримка досягається завдяки просуванню назовні ідеалів демократії, раціонального управління, миролюбності, добропорядності, добробуту, безпеки, успішності та необмежених можливостей розвитку людського потенціалу¹¹¹. Прихильники реалізму розглядають публічну дипломатію як державний інструмент політики, покликаний вирішувати питання

¹¹⁰ Марсель Марсо «Або скільки важить душа». – <https://www.youtube.com/watch?v=ClKRLVoKP0Q> чудовий фільм на Ю-туб.

¹¹¹ Висоцький О.Ю. Публічна дипломатія: конспект лекцій. Частина I. – Дніпро: СПД «Охотнік», 2020. – 56 с

національної безпеки і впливати на формування іміджу держави за кордоном.

Публічна дипломатія реалізується через інформаційний вплив на думку і поведінку населення зарубіжних країн. Державний департамент США визначає термін **«публічна дипломатія»** як спеціальні програми, що фінансуються урядом і які спрямовані на інформування чи вплив на громадську думку іноземних держав через публікації, кінопродукцію, обміни у сфері культури, радіомовлення та телебачення.

У ширшому розумінні публічна дипломатія знаходить своє втілення у міжлюдських контактах через освітні програми, наукові та культурні обміни, а також у відкритому політичному діалозі. Загалом основні інструменти публічної дипломатії – це спільні публічні заходи: візити, семінари, конференції, прес-конференції, громадські дебати, різні проекти, дослідження, публікації, радіо-, теле-, кінопродукція тощо, покликані донести необхідну інформацію про країну до світової громадськості. Наприклад, **Інформаційне агентство Сполучених Штатів (USIA)** в якості своєї головної

220

мети визначало просування національних інтересів і забезпечення національної безпеки США через порозуміння, інформування і вплив на зарубіжні аудиторії, а також розширення діалогу між американськими громадянами та інституціями та їх візаві закордоном.

Як бачимо, основне навантаження у реалізації цієї політики лягає на дипломатичні і силові відомства, і у першу чергу на систему інформаційного захисту. Найрозвинутішою такою системою в публічній дипломатії є інформаційні схеми Північноатлантичного Альянсу.

Публічна дипломатія НАТО (Public Diplomacy Division, PDD). Ідея створення служби публічної дипломатії Альянсу виникла у 1950 році. З 31 березня 2003 року служба еволюціонувала в **Комітет публічної дипломатії (Committee on Public Diplomacy, CPD) NATO**, що і зараз входить до цивільного підрозділу Альянсу. Зусилля НАТО з питань публічної дипломатії є життєво важливою ланкою в безпековій схемі, оскільки пропагують аудиторіям у всьому світі мету та пріоритети організації. **Відділ громадської дипломатії НАТО (PDD)**, що створений у 2003 році, має інформувати широку громадськість про діяльність та політику

Альянсу за допомогою контактів із засобами масової інформації, веб-сайтом НАТО, публікаціями, семінарами та конференціями, а також Науковою програмою.

В чому полягає комунікаційна функція Альянсу? У першу чергу – у сприянні діалогу та взаєморозумінню з НАТО, а також обізнаності громадськості з питань безпеки та її залученню до постійного процесу дебатів щодо безпеки. Для цього НАТО взаємодіє зі ЗМІ, розробляє програми комунікацій та публічної дипломатії для обраних груп, включаючи лідерів думок, академічні та парламентські групи, молодіжні та освітні кола. Організація прагне охопити аудиторію по всьому світу за допомогою різних платформ та діяльності в соціальних медіа. Також поширює матеріали та реалізує програми та заходи із зовнішніми партнерами, одночасно підтримуючи Генерального секретаря НАТО у його ролі головного прес-секретаря Альянсу. Цей напрям з інформування та взаємодії з громадськістю підкріплюється знаннями про те, що НАТО підзвітна своїм урядам-членам та їхнім платникам податків, які фінансують Організацію. Таким чином, в дусі прозорості вона пояснює свою політику, діяльність та функції.

221

НАТО нині перебуває у новому комунікаційному середовищі, оскільки ситуація у сфері безпеки змінилася як на сході від альянсу, так і на півдні. У зв'язку з зазначеним, НАТО сформулювало кілька положень/принципів у реалізації політики і майбутніх завдань. По-перше, НАТО окреслила дві основні загрози, що є наслідком неякісного управління або його повної відсутності, що забезпечило плідний ґрунт для тероризму і крайніх форм насильства.

Загроза 1. На сході Росія знехтувала правилами гри у галузі міжнародного права, вдалася до застосування військової сили, погрожуючи Україні, а також європейській і світовій безпеці загалом. І Росія продовжує дотримуватися цієї стратегії попри те, що це не йде на користь її добробуту і репутації.

Загроза 2. На півдні слабкі та кризові держави створюють зону нестабільності, що постійно зростає. Аналізуючи ситуацію на сході або на півдні, приходиш висновку: в обох випадках сторони вдаються до витонченої пропаганди і дезінформації.

Обидві ці загрози носять стратегічний характер. Ці загрози не зникнуть у найближчому майбутньому, і їх наявність не залежить від НАТО. Як на сході, так і на півдні дійові особи використовують

комунікацію як зброю, а отже, як бачимо, ми живемо за часів інформаційної війни.

Церемоніал супроводження Посла України в Королівстві Бельгія.

¹¹² Людмила Д. Чекаленко. День дипломатичної служби України. – <https://uaforeignaffairs.com/uk/category/novini/22-grudnya---den-diplomatiyi-ukrayini>

Вручення Вірчих грамот України Королем Королівства Бельгія Альберту II. Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Бельгія Євген Бершеда, консул Дмитро Васильєв

Зовнішньополітична складова України містить чимало чинників, що забезпечують засади незалежного – суб'єктного існування Української держави. Міжнародно-правова суб'єктність включає: визнання держави міжнародною спільнотою, дотримання принципу мирного співіснування і співробітництва, поважання загальнолюдських цінностей, активну співпрацю на міжнародній арені.

Розбудова Української держави вимагала не тільки врахування вже напрацьованого за правонаступництвом, а й формування оновленої моделі міжнародних відносин, яка б була адекватною новим викликам і загрозам суверенному існуванню держави.

У документах України зовнішньополітичним пріоритетом визначено курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Цей вибір обґрунтовано географічними детермінантами, політичними прихильностями, економічними складовими, ідеологічними настановами, менталітетом нашого народу, європейськими цінностями. Врешті-решт, європейськістю України. Згадаймо виклики Україні, що диктували повернення до своїх цивілізаційних витоків – в Європу. Це і кризовий стан економіки в результаті провалу реформ М.Горбачова і наступного розпаду СРСР;

- відсутність військової / безпекової підтримки союзників, тиск

провідних держав світу щодо ядерності України і врешті примус до ліквідації нашого ядерного потенціалу – третього в світі за потугою;

- необхідність пришвидшеного прийняття рішень в результаті невизнання Росією (з 1991 по 1999 рр.) суверенітету України;

- наслідки афганської війни, що спричинила низку негараздів: наркоторгівля і розповсюдження наркоманії, екзотичні і психічні хвороби, сирітство, моральні втрати тощо;

- синдром Чорнобильської трагедії: неспроможність і невміння подолати лихо, різке збільшення онко- та інших хворих, психологічний тягар негативної інформації.

До згаданого додалися тиск і шантаж на Україну з боку ядерних держав з вимогою позбутися ядерної зброї. Складна ситуація, як це не дивно, сприяла відродженню свідомості нації, поверненню до витоків, до походження, до ідеї формування ідентичності тощо.

Україна віддає свою ядерну зброю. Л.Кучма, Б.Клінтон, Б.Сльцин

Нагадаю: письмові гарантії щодо запобігання загрозам ядерних держав –Будапештський Меморандум – Україна отримала 5 грудня 1994 р. під час Будапештського саміту Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ, з 1995 р. – Організація БСЄ) у вигляді **Меморандуму (The Budapest Memorandum)**, який підписали США, Росія, Велика Британія, Франція і пізніше Китай. Однак цей документ не є юридично зобов'язальним: він не пройшов відповідну процедуру розгляду і затвердження державними органами країн-гарантів. Механізм упровадження цих гарантій і досі не

розроблено. Наші партнери говорять про заявлені наміри, а не зобов'язання щодо захисту України¹¹³.

З початком агресії Росії проти України наша держава, посиляючись на Будапештський Меморандум, звернулася до гарантів, шукаючи можливості протистояння агресорові. Однак у відповідь американська сторона нам дала зрозуміти, що цей документ не є «гарантіями безпеки», які США ухвалили, наприклад, з Японією. Цей документ не є договором відповідно законодавству США і не спричинить війну з агресором («вибачай, Україно!»).

На Голубів миру, що папа Римський випустив після промови про Україну, напав чорний ворон

Українська РСР на початок 1990-х років не мала будь-якого досвіду самостійного протистояння агресорові. Історична пам'ять подекуди зберегла окремі спогади, однак в цілому з українського суспільства радянська влада за 70 років встигла сформувати єдиний советський народ.

Незалежна Україна ні з ким не воювала в роки незалежності. Навіть пишалася тим, що тільки на нашій пострадянській території панував мир і злагода, були відсутні етнічні конфлікти, не відбувалося протистояння. З-за начебто відсутності загроз, що Україна приспала, не очікуючи удару в спину від «надійного» стратегічного партнера Росії, держава дещо розслабилася, не дбала про посилення власних збройних сил, дозволила залізти в свою власну кишеню і законодавчу систему російському олігархату.

Що сьогодні отримала Україна? Не говоримо про війну. Цей жах має пережити теперішнє і вірогідно наступне покоління. Пережити,

вижити і подолати... Це – наше покликання, покликання старших: навчити бути виваженими і мудрими, навчити жити в нових умовах війни.

Низка міжнародних визнань суверенної України є гідною сторінкою нашої історії. Міністерство закордонних справ України, очолюване на першому етапі своєї діяльності ***Анатолієм***

Про мирний і немирний атом, про трагедію Чорнобилю розповідає відомий політик Юрій Костенко у подарованій молоді монографії «Історія ядерного роззброєння України»

Максимовичем Зленком, розпочало інтенсивну ходу в систему міжнародних відносин, в систему міжнародних взаємин, в систему міжнародного буття. Встановлювались дипломатичні відносини, відкривались посольства. Україна набула членства в НБСЄ/ОБСЄ (1992), дипломатичні представництва України відкриваються поза ООН в інших міжнародних організаціях, де такої можливості Україна часів СРСР була позбавлена. Започатковано перші домовленості, з суверенною Україною укладаються перші договірні папери. Перші, перші, перші...

У своїй багатолітній складній історії, багаторічній кривавій боротьбі за існування, незалежність, суверенітет, територіальну цілісність такий інтенсивний рух в Світ для нашої держави був, хоча й довгоочікуваним, однак несподіваним, був першим. Українська дипломатія почала свою впевнену ходу планетою Земля. Передача міжнародної естафети ***Геннадію Йосиповичу Удовенку*** приносить

¹¹³ Меморандум о гарантиях безопасности в связи с присоединением Украины к Договору о нераспространении ядерного оружия [Будапештский меморандум]. The Budapest Memorandum. 1994 p.

Україні нові звитяги, нові здобутки. Перерахуємо хоча б кілька з них: набуття членства в Раді Європи, домовленість про розвиток Партнерства і співробітництва з Північноатлантичним Альянсом і укладення Хартії про особливе партнерство з НАТО, набуття чинності Угоди про партнерство і співробітництво України з Європейським Союзом, участь в роботі Центральноевропейської ініціативи (ЦЄІ) і Європейській зоні вільної торгівлі (ЦЄФТА), співпраця з Вишеградською групою, співпраця за Нормандським форматом та багато іншого.

Розбудова відносин з низкою країн і підкреслимо, з кожною виокремлено – реалізація своєрідної моделі співробітництва:

226

спеціальне, поглиблене, політичне, стратегічне, посилене партнерство тощо. Зовнішній політиці притаманна багатовекторність, оскільки Україна – миролюбна держава, яка відмовилась від ядерної зброї...

Для поглиблення взаємодії обрано варіант специфічної зовнішньополітичної форми двосторонньої взаємодії із провідними українськими партнерами. Україна – США: Комісія «Кучма – Гор», Україна – Польща : Консультаційний комітет Президентів України і Республіки Польща.

Для дипломатії суверенної України, якій не вистачало професійних кадрів, досвіду і знань, дипломатії перших років міжнародної державної правосуб'єктності це був доволі складний процес, однак глибоко цікавий, пізнавальний, натхненний і без перебільшення, впевнений.

Дипломатія творила зовнішню політику! Бути творцем – захоплююча справа! На дипломатичній ниві виявилися неабиякі

227

Ветерани дипломатичної служби України – Надзвичайні і Повноважні Посли – перші, хто творив дипломатію незалежної Української держави (зліва – направо): ГУДИМА Борис Миколайович, БОГАСВСЬКИЙ Юрій Вадимович, МАКАРЕВИЧ Микола Петрович, УДОВЕНКО Діна Григорівна, ТУРЯНСЬКИЙ Ігор Мефодійович, ЧАЛИЙ Петро Федорович, КОЛОТІЛОВА Любов Миколаївна, КУПЧИШИН Олександр Михайлович, ХАНДОГІЙ Володимир Дмитрович, ВАСИЛЕНКО Володимир Андрійович, СЛІПЧЕНКО Олександр Сергійович.

таланти. Українській дипломатії в короткочасні терміни вдавалося залагодити міждержавні проблеми, що виникли в результаті розпаду Радянського Союзу: територіальні суперечки, матеріальні претензії (Білорусь, Молдова, Польща, Румунія, Росія), складні питання історичної пам'яті (Польща, Румунія, Угорщина, Росія), що періодично поставали й нині постають перед Україною.

Успіхи дипломатії України:

- Протидія російській агресії та консолідація міжнародної підтримки України.
- Створення європейської держави.
- Захист громадян України та промоція українського бізнесу за кордоном.
- Співпраця з НАТО, що демонструє надійний формат підтримки, за що ми дуже вдячні, вдячні за незламну солідарність та тверду позицію на підтримку України у часи надскладних безпекових викликів.

Кардинальні питання для майбутнього вирішення.

- Сучасний етап розвитку української дипломатії, який позначено європейським вибором, вимагає чітких критеріїв щодо визначення стратегічних партнерів, на підтримку яких Україна могла би розраховувати в реалізації поставленої мети.
- Традиція континуїтету, посилена стратегічною віссю, має бути доповнена чіткою послідовністю дій і відповідних кроків в міжнародному вимірі, що часто порушувалось внаслідок приходу до керма нових очільників держави. Вони мають захищати в матеріальному і моральному плані вітчизняний дипломатичний корпус, діяльність якого разом з військовою складовою проголошено пріоритетом держави.
- Дипломатію України необхідно озброїти. І мова тут йде у першу чергу про розбудову сильних збройних сил держави Україна. Плюс матеріальна підтримка.

Практичні питання

- Дипломатичній службі, як вбачається, необхідно надати можливість свободи дій, більшої самостійності, повернути її до безпосереднього керування зовнішньою політикою в якості аналітичної складової, а також практичної реалізації ініціаторства з метою посилити її впливовість на державні рішення.

– Задача дипломатів також вбачається в необхідності навчитися лобізму: опанувати новими схемами необхідного впливу, ефективно використання яких сприятиме досягненню мети.

– До практичної діяльності додати засоби кулуарної дипломатії, публічної дипломатії, навіть віртуальної дипломатії.

– Навчити дипломатів брати відповідальність на себе. Не оглядатися на відсутність посла, оскільки, який аташе не мріє стати послом....

В нашій країні панує чудова традиція – на свята дарувати подарунки. Найкращий подарунок для дипломатії України – це сильна армія і розвинута економіка, а від себе додаю – якісна освіта.

ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ / DIGITAL DIPLOMACY

XXI століття привнесло в систему зовнішніх відносин цифрову дипломатію, що є механізмом впливу на зарубіжну аудиторію спеціальними методами і новітніми технологіями. Серед таких – розміщення в Інтернеті радіо і телепередач, поширення у відкритому доступі літератури в цифровому форматі, моніторинг дискусій у блогосфері, розсилка інформації через мобільні телефони, створення персоніфікованих сторінок членів урядів в соціальних мережах. Поза зазначеним, реалізація програм цифрової дипломатії передбачає такі напрями діяльності, як фінансування проєктів із створення і поширення нових технологій, що дозволяють обходити цензуру в мережі; створення інформаційних сервісів, спрямованих на підтримку опозиції в авторитарних країнах; створення систем тіньового інтернету і незалежних мереж мобільного зв'язку, розгортання яких на територіях третіх країн сприяє борцям з авторитарними режимами обмінюватися інформацією в режимі онлайн, не зважаючи на заборону влади. Цифрова дипломатія надає нові можливості для реалізації державної зовнішньої політики, водночас і висуває особливі вимоги до її учасників.

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ

На початку XXI століття посилилась роль і значення публічної дипломатії в глобалізованому світі. У дипломатичних відомствах все більше говорять і пишуть про необхідність активізації громадської або публічної дипломатії. Пріоритетним завданням має стати ефективно використання ресурсів публічної дипломатії з метою підвищення результативності зовнішньополітичної діяльності держави.

Ці завдання сьогодні стоять і перед публічною дипломатією України. В умовах зміненої за останні десятиліття геополітичної картини світу під впливом різнопланових глобальних процесів тематика публічної дипломатії як найважливішого додаткового інструменту досягнення зовнішньополітичних цілей держави набуває

230

особливої актуальності.

Публічна дипломатія – інструмент довгострокової дії, що створює сприятливий клімат для зовнішньої політики і дипломатії в цілому. Публічна дипломатія є новою формою міжнародних відносин і зовнішньої політики, дієвим способом формування позитивного іміджу держави за кордоном. Публічна дипломатія здійснюється за кількома напрямками: уряд (однієї країни) – суспільство (іншої країни), суспільство (однієї країни) – суспільство (іншої країни) і суспільство (однієї країни) – уряд (іншої країни).

Вашій увазі пропонуються **сім принципів публічної дипломатії**, на основі яких можна побудувати цілісну стратегію публічної дипломатії для просування національного бренду будь-якої держави:

- 1) забезпечувати розуміння іноземною аудиторією політики в тому вигляді, як вона є, а не як про неї говорять або думають інші;
- 2) роз'яснювати політику, показуючи її раціональність і обґрунтовуючи її фундаментальні цінності;
- 3) робити звернення до міжнародної громадськості послідовними, правдивими і переконливими;
- 4) адаптувати звернення до конкретних цільових аудиторій, для чого складові її сегменти піддаються постійному вивченню;
- 5) працювати не тільки з вузькими цільовими сегментами, а й через друковані та електронні ЗМІ з широкими масами;
- 6) взаємодіяти з різними партнерами для охоплення нових представників цільової аудиторії: приватним сектором, корпораціями, некомерційними організаціями, громадами;
- 7) брати активну участь в міжнародному спілкуванні і програмах обміну.

Наведені принципи взяті на озброєння багатьма країнами сучасного світу, зокрема і Україною.

У грудні 2017 року МЗС створило окремий структурний підрозділ – **Управління публічної дипломатії**. Принципи роботи нового управління доволі прозорі:

- проактивна взаємодія з іншими органами влади та недержавним сектором (співробітник має бути частиною відповідних

231

заходів, він не повинен чекати, поки до нього прийде лист з пропозицією щось зробити, а сам має пропонувати та/або шукати такі пропозиції);

- зосередження на проєктній діяльності з помітними результатами;
- більше свободи – більше відповідальності для співробітників (співробітнику надається свобода у виконанні поставлених перед ним завдань, але він же несе і відповідальність за досягнення результату).

Публічна дипломатія в МЗС України об'єднує і створює **синергію** трьох напрямів роботи: **іміджеві програми** (конференції, круглі столи, публічні акції, взаємодія з експертами та громадянським суспільством в цілому); **культурна дипломатія** (реформування системи культурного представництва України за кордоном, реалізація зарубіжних українських культурних проєктів; сприяння залученню найкращих зарубіжних культурних практик в Україну) та **зв'язки з медіа** (проактивна робота з медіа, управління системою дипломатії в соціальних мережах, управління блогами МЗС, виготовлення контенту та реалізація онлайн-кампаній).

Завіддінням Дипломатичної академії України Наталія Шпак, проректор ДАУ професор Наталія Татаренко, ректор ДАУ Надзвичайний і Повноважний Посол Микола Кулінич, завідувач кафедри ДАУ, дипломат і професор Людмила Чекаленко зі студентами.

Надзвичайний і Повноважний Посол Юрій Кочубей, професор Людмила Чекаленко, професор Леонід Лещенко, Надзвичайний і Повноважний Посол Іван Майдан.

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В ДІЇ

4 лютого 2014 року, коли сутички на вул. Грушевського в Києві

232

вже залишили чотирьох загиблих, але злочинний президент Янукович та його команда мали намір боротися з Майданом до кінця, в українських медіа з'явився документ

ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДИПЛОМАТІВ

Ми, українські дипломати, в рамках акції «Не бійся! Ти українець!», яка розпочалася 3 лютого 2014 р., виявляючи свою гідність, честь і громадянську позицію, висловлюємо солідарність із тими, хто на майданах у всій країні виборює краще майбутнє для України.

Ми виступаємо за мирне врегулювання існуючої кризи, за результативний переговорний процес, правдиве

інформування суспільства та проти насильства і переслідувань.

Ми переконані у правильності стратегічного курсу України на європейську інтеграцію, на впровадження загальнолюдських та демократичних цінностей у нашому суспільстві та державі.

Ми хочемо щиро пишатися своєю Батьківщиною, представляючи її за кордоном.

Слава Україні!

Коротенький текст українських дипломатів – лише чотири речення, вигук «Слава Україні!» та 17 підписів під ним – став ще одним знаковим етапом Революції гідності. Вже наступного дня кількість підписів перевищила 90.

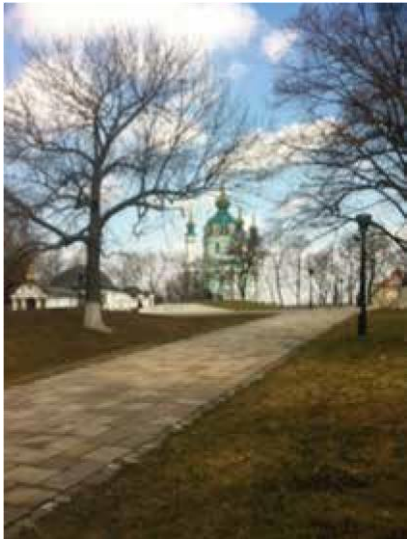
Це був бунт. Чинні співробітники МЗС засвідчили, що підтримують протести, і закликали інших колег робити так само.

Лишалися два тижні до *«Небесної сотні»* та втечі Януковича. На той момент ніхто не мав певності, як діятиме режим і чи не стикнуться незгодні з репресіями (а декому з них справді було що втрачати). Попереду було рейдерське захоплення офіційної сторінки МЗС, несанкціоновані збори дипломатів в залі дипакадемії, вотум недовіри міністру Кожарі тощо. Частина цих подій досі невідома широкому загалу, бо мета тих, хто «здійняв бунт», була далекою від піару. На жаль, тоді їх у МЗС виявилася меншість. На жаль, були й ті, хто тиснув на революційних колег.

233

Та ніде правди діти: дипломатичне відомство було першим і єдиним, де опір системі виплеснувся назовні, став публічним.

Нині, як бачимо, влада поступово очищається від антидержавних елементів. За останні роки в Україні було прийнято низку документів стратегічного характеру в різних сферах державної політики: Стратегію сталого розвитку «Україна–2020», Стратегію національної безпеки України, Военну доктрину України, Національну транспортну стратегію України на період до 2030 року, Енергетичну стратегію України на період до 2035 року, Морську доктрину України на період до 2035 року. У кожному із цих документів прописано і зовнішньополітичні аспекти виконання поставлених завдань. Однак кількість і якість прийнятих документів не надає зовнішній політиці України системності й цілеспрямованості.

Дорога до ХРАМУ, Київ.

Дорога до ХРАМУ, Рейк'явік.

Житло Св. Франциска в Асізі нагадує печери Св. Антонія під Києвом.

Шляхи однакові, храми – різні КУДИ ЙТИ? І КУДИ ЙДЕМО?

Перед Україною у зовнішньополітичній площині стоять складні завдання, серед яких протидія агресії РФ, боротьба з пандемією COVID-19, запуск «Кримської платформи», формування концепції

234

відносин із українцями за кордоном, просування експорту, енергетика та вихід на Африканський континент. До зазначеного окрім

¹¹⁴ Міністр закордонних справ повідомив. – <https://www.slovoidilo.ua/2020/12/28/pogljad/polityka/priorytety-mzs-yaki-vyklyku-chekayut-ukrayinu-nastupnoho-roku>

¹¹⁵ США запровадили санкції проти російського інституту за поширення вірусного

окреслених перспектив, експерти включають розширення відносин із Китаєм ¹¹⁴, що могло би принести країні більше інвестицій, можливостей й технічного переоснащення економіки. Однак поки цей напрям не є пріоритетом, і в цьому є чимала частка того, що наша зовнішня політика орієнтована на США.

Україна й надалі продовжує політику протидії російській агресії, докладає послідовних зусиль для припинення тимчасової окупації Росією тимчасово окупованих українських територій, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах, активно лобіює антиросійські санкції.

У відповідь російський уряд розширює санкційний список проти України. У грудні 2020 року до нього були включені 849 осіб, серед яких народні депутати України, включаючи спікера Верховної ради України і голову делегації України в ПАРЕ.

Україну в цьому питанні активно підтримують Сполучені Штати Америки, Міністерство фінансів яких запровадило нові санкції проти глави Чеченської республіки РФ Рамзана Кадірова та його оточення, а також проти російського Центрального науководослідницького інституту хімії та механіки через розробку вірусного програмного забезпечення Triton. Офіс контролю за іноземними активами міністерства фінансів США запровадив санкції відповідно до розділу 224 **Закону про протидію супротивникам Америки шляхом санкцій (CAATSA)**, проти російської державної науководослідної установи, пов'язаної з поширенням руйнівного шкідливого програмного забезпечення Triton. Інформуємо, що **програма Triton**, відома також під назвами **TRISIS i HatMan**, розроблена спеціально для ураження систем промислової безпеки, які відповідають за безпечну аварійну зупинку виробничих процесів з метою захисту життя людей на об'єктах критично важливої інфраструктури. За заявою міністра фінансів США Стівена Мнучіна: «Російський уряд продовжує займатися небезпечною кіберактивністю, спрямованою проти США і наших союзників. Адміністрація США продовжує

235

жорстко захищати критично важливу інфраструктуру країни від тих, хто намагається її зруйнувати»¹¹⁵.

ПЗ. – <https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/24/7271025/>

З метою протистояння російській агресії Україна виступила з власною політичною ініціативою – утворила Кримську платформу – міжфракційне депутатське об'єднання. Відповідно до статті 60 регламенту Верховної Ради, Кримська платформа – новий консультативний та координаційний формат, ініційований Україною з метою підвищення ефективності міжнародного реагування на окупацію Криму, відповіді зростаючим безпековим викликам, посилення міжнародного тиску на Росію, запобігання подальшим порушенням прав людини та захисту жертв окупаційного режиму, а також досягнення головної мети – деокупації Криму та повернення його Україні.

23 вересня 2020 р. президент України в ООН запропонував міжнародним партнерам долучитися до ініціативи «Кримська платформа» задля об'єднання міжнародних зусиль для деокупації Криму. Під час саміту Україна–ЄС 6 жовтня Євросоюз принципово підтвердив готовність приєднатися до такої ініціативи. Проведення саміту Кримської платформи заплановане на травень 2021 року в Києві. Платформа діятиме на кількох рівнях: глав держав та урядів; міністрів закордонних справ; у вимірі міжпарламентського співробітництва; у форматі експертної мережі. Росія намагається всіляко дискредитувати Кримську платформу, і, як передбачається, ця ініціатива буде одним з епіцентрів гібридної війни Росії проти України¹¹⁶.

Нагадаємо також, що в міжнародних судах розглядаються справи України проти Росії.

Зазначимо, що Україні боротися з **COVID** допомагають близько 30 країн світу, які надавали Україні допомогу в боротьбі з пандемією коронавірусу.

Активними захисниками України виступають зарубіжні українці – громади української діаспори й активісти нової хвилі волонтерської підтримки подій, пов'язаних із Революцією Гідності та військовими діями на Сході України. У 2013–2015 роках четвертою хвилею української діаспори, що представлена переважно молодими експатріантами, інтегрованими у бізнес та освіту, з глобальним світоглядом, високими компетентностями, знаннями іноземних мов, за кордоном було засновано близько 50 нових

волонтерських рухів. Вони позиціонують Україну як сучасну державу, лобіюють її інтереси на міжнародній арені.

Підтримка сталих зв'язків з українською діаспорою є одним з напрямів публічної зовнішньої політики України, а зарубіжне українство виступає об'єктом державної етнополітики України згідно Декларації про Державний суверенітет України та Закону України від 1 липня 2010 року «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України». У документі **«Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року»**¹¹⁷ завданнями цієї співпраці було визначено: задоволення мовно-освітніх та культурних потреб, а також інформаційних потреб через надання фінансової підтримки громадам закордонних українців для здійснення різноманітних заходів. Проте ця програма не передбачала заходів зі стимулювання розвитку спільних культурних і освітніх проектів, а також розбудови комунікативної платформи світового українства. Більш активною, ніж державна, є позиція недержавних об'єднань, зокрема **Світового конгресу українців** (об'єднує близько 300 громадських інституцій майже у 30 країнах), **Європейського конгресу українців** (охоплює діяльність українських громад у 23 країнах Центральної та Східної Європи), **Української всесвітньої координаційної ради** (основний координаційний орган закордонних українців), **Товариства зв'язків з українцями за межами України «Україна-Світ»**, **«Четверта хвиля»** тощо.

¹¹⁶ Д.Кулеба про Кримську платформу. – <https://www.ukrinform.ua/rubriccrimea/3160631-krimska-platforma-bude-odnim-z-epicentriv-gibridnoi-vijni-rf-protiukraini-kuleba.html>

¹¹⁷ Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/6822012-%D0%BF/page 8](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/6822012-%D0%BF/page%208)

Паралельно і разом з неурядовими громадськими організаціями за кордоном діють академічні осередки з дослідження українознавчої проблематики. Це переважно – кафедри українознавства та славістики в провідних зарубіжних університетах. Серед них Український науковий інститут Гарвардського університету, Канадський інститут українських студій, Український вільний університет у Мюнхені, Український інститут у Швеції. Зазначимо, що деякі з цих центрів було створено у відповідь на російську агресію проти України. Так, інформаційний тиск Росії на сприйняття України в глобальному просторі у Швеції 2015 року мобілізував культурних активістів та митців до протидії у різних формах, серед яких і створення недержавної культурної інституції з дипломатичною місією – **Українського інституту в Швеції**. Інститут серед іншого взяв на себе функцію позитивного позиціювання України в самій Швеції і в світі загалом.

Інститут для отримання інформаційної, логістичної підтримки співпрацює з Посольством України у Швеції, а також з міжнародними акторами **EUNIC (спілка культурних інститутів Європи)**, з Міністерством культури Швеції у справах організації масштабних культурних заходів (книжкових ярмарків, кінофестивалів). Потенційними партнерами роботи Українського інституту у Швеції є меценати та торгівельні палати, а питання фінансування інституції вирішуватиметься через європейські фонди.

Привертає увагу своєю активною діяльністю **Український науковий інститут Гарвардського університету**¹¹⁸ (*Harvard Ukrainian Research Institute – HURI*), що відкрив двері у 1973 році в Кембриджі (Массачусетс, США) в рамках проекту української громади США. Першим дисертантом інституту був **Орест Субтельний** з працею «Неохочі союзники: Пилип Орлик та його стосунки з Кримським ханством і Оттоманською імперією. 1708–1742». Інститут видає щоквартальний журнал «*Harvard Ukrainian Studies*», наукову літературу. Бібліотека Гарварду має найбагатшу в західному світі університетську збірку україністики.

Український вільний університет у м. Мюнхені. Університет був створений українською інтелігенцією в еміграції, став науковою та освітньою інституцією для української діаспори, яка

плекала власну ідентичність. Започаткований у Празі, університет відродився у повоєнному Мюнхені, об'єднавши багатьох провідних українських вчених. Університет і досі залишається центром знань про Україну в Європі й місцем, де навчання і наукові дослідження вільні від політичного впливу. Сто років існує університет, до якого з'їжджаються дослідники з усього світу, щоб вивчати україністику і працювати з рукописами та виданнями, яких не знайти в інших архівах і бібліотеках. Український вільний університет у Мюнхені – єдиний університет з українською мовою викладання поза межами України та один з найважливіших центрів україністики у світі.

Обсяг архіву УВУ – орієнтовно 500 тисяч аркушів документів, що займають понад 300 метрів архівних полиць. Умовно всі матеріали можна поділити на кілька груп: архіви українських організацій на еміграції в Німеччині, особові архіви українських діячів, тематичні колекції та кіно-, фото-, фоноархів. Серед важливих документів архіву – фонд історика і етнографа Вадима Щербаківського, історикині і дослідниці Південної України Наталії Полонської-Василенко, науковця і психолога Володимира Яніва. До організаційного архіву належать фонди Центрального представництва української еміграції в Німеччині (ЦПУЕН), Спілки Української Молоді (СУМ), Союзу українських студентів у Німеччині (СУСН) тощо.

Архіви і бібліотеки діаспори відкриті для українських громадян, очікують своїх дослідників і читачів.

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ

Міжнародний інформаційний захист держави передбачає: вивчення інформаційної ситуації в площині державних інтересів України; пошук механізму впливу на цю ситуацію з метою підтримання позитивного іміджу; реалізацію зовнішньополітичних ініціатив України; упередження ворожих інформаційних акцій проти України тощо.

Позиціювання держави у світі та її репутація в очах світової спільноти є капіталом, який дозволяє просувати свої національні інтереси на міжнародній арені. За результатами низки досліджень Україна до кінця 2013 року сприймалася переважно як молода демократія перехідного періоду, країна Помаранчевої революції,

¹¹⁸ Веб-сторінка – huri.harvard.edu. В цій книзі ми згадали тільки про деякі українські діаспорні центри і інститути, оскільки ця широка тема вимагає особливого дослідження.

відомих спортсменів і красивих жінок, окремих високотехнологічних галузей економіки, а також як не впливова, маловідома держава, осередок політичної нестабільності, корупції, неефективності влади та невизначеності розвитку, поганого інвестиційного клімату.

Заходи Державної програми забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003–2006 роки, Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на

238

період до 2011 року не змогли поліпшити ситуацію. Українська дипломатія для розповсюдження і популяризації досягнень країни, її історії, культури, стану розвитку освіти та науки широко використовує трибуну міжнародних організацій. Так, за допомогою ЮНЕСКО опубліковано і розповсюджено іспаномовну «Антологию української поезії» (1993 р.), українсько-англомовний каталог «100 фільмів українського кіно» (1995 р.), відзначено 100-річчя від дня народження **О. Довженка**, 400-річчя від дня народження **Б. Хмельницького**, 400-річчя від дня народження **П. Могили**, 100-річчя від дня народження українського піонера космічної техніки **Ю. Кондратюка (О. Шаргея)** тощо.

Особливої уваги було приділено розповсюдженню інформації про голодомор в Україні. Дипломати нашої держави через дипломатичні представництва, громадські організації ознайомили людство з трагедією нищення українського народу протягом кількох років через штучно створений голод на українських родючих землях, на золотих чорноземах...

В кожному Посольстві України було організовано виставку про Голодомор 1932–1933 років з демонстрацією оригінальних документів тієї пори, фотографій, свідчень іноземних дипломатів про те жахіття, яке було спеціально організоване для знищення цвіту української нації.

Інформаційна залежність і заблокованість у перші роки з проголошення незалежності завдала Україні чималих втрат. Це стосується і друкованих видань, і ефірних передач. На процесі становлення сучасної структури засобів масової інформації України позначається складна економічна ситуація. Інформаційний простір України перебуває під постійною увагою зарубіжних країн, у першу чергу Російської Федерації, яка з радянських часів намагається міцно тримати його в руках і активно опановувати ним.

Для входження України у світовий інформаційний простір крім поліпшення економічного становища потрібна була наявність належного правового поля – регулювання інформаційних відносин на базі нових законів суверенної України, які відповідали б нормам міжнародного права. Основні напрями інформаційної політики викладені в Державній програмі забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003 – 2006 рр., розробником якої

239

виступило Міністерство закордонних справ України (15 жовтня 2003 р.). Головна мета програми – запровадження системних заходів, спрямованих на покращання іміджу України в світі, узгодженість дій органів виконавчої влади і громадських організацій у сфері забезпечення позитивного іміджу, створення державних інформаційних ресурсів, які відповідали б світовим стандартам.

МЗС України ініціювало також розробку наступної **Державної програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2007–2010 рр.** На жаль, обидві програми, в тому числі й через швидкоплинну зміну політичних обставин, не змогли забезпечити реальної комплексної координації зусиль. Інші державні програми також так чи інакше торкалися питання формування позитивного міжнародного іміджу України: Державна програма розвитку туризму в Україні на 2002–2010 рр., Програма розвитку інвестиційної діяльності на 2002–2010 рр. тощо.

Справжнє вікно можливостей для України відкрила Революція Гідності 2014 року. Низка зовнішніх чинників, пов'язаних із російською агресією та бажанням цивілізованого світу нам допомогти, як ніколи сприяли перезавантаженню позиціонування України у світі. Маючи низку варіантів дій та обравши «роль жертви», українська держава тривалий час одержувала різноманітну підтримку. Але це не могло тривати до нескінченності. Тому виникає питання, яким чином використовуються інші можливості формування репутації країни та просування інтересів на хвилі позитиву. Сьогодні є можливість зробити «зріз» та зрозуміти поточну ситуацію.

Негативний наратив. В інформації про Україну на сайті «Бі-бі-сі», де наведено стислі довідки про країни світу, допитливі читачі знайшли наступну інформацію: «Україна здобула незалежність після розпаду Радянського Союзу 1991 року й відтоді постійно змінює курс, то шукаючи тіснішої інтеграції із Західною Європою, то втягуючись в орбіту впливу Росії, яка вбачає загрозу своїм

інтересам у прагненнях України бути ближчою до Заходу». Водночас – ані слова про наші здобутки або переваги. Низку питань викликало оформлення стенду України на виставці ITV Berlin. Український стенд мав трохи ліпший вигляд, аніж попереднього року, але оглядачі все одно не розуміли, чому жінки в поліцейській формі зі знаком радіації на спині та надувні дельфіни мають асоціюватися з Україною.

Процес швидкого наповнення європейського інфопростору яскраво демонструє тема навколо етнічних угорців Закарпаття. Тривалий час з угорського боку лунає риторика про необхідність уведення в Закарпаття спеціальної місії ОБСЄ. Тема не є «фейком», питання вже вийшло з площини громадських організацій до досить високого рівня заяв зовнішньополітичних відомств і міжнародних організацій. Видається, що дискусія подібного спрямування стала можливою через наші провали та недолугість у певних сферах

240

публічної дипломатії.

На жаль, список прикладів є доволі значним. Не випадково керівник представництва Європейського Союзу в Україні **Юг Мінгареллі** з цього приводу заявляв про те, що уявлення про Україну в Західній Європі не має нічого спільного з реальністю в цій країні. Тому успішне просування інтересів України у світі неможливе без перезавантаження наших власних підходів, принаймні кількох. Серед них – максимально використати можливості стратегій «м'якої» та «розумної» сили у просуванні інтересів держави. З початком російської агресії ми майже забули про цей інструмент, зосередившись переважно на збройному протистоянні противникові (*hard power*). Зрештою, на той час це було об'єктивно, але так не може тривати нескінченно.

Стратегія формування позитивного іміджу України розроблена у низці державних документів¹¹⁹. Можливості держави на міжнародній арені мають бути істотно посилені активністю українського **бізнесу**. Це видається цілком очевидним, але, на думку фахівців, український бізнес може втратити авторитет на зовнішніх ринках. Основна причина не в технологіях, якості чи професійній підготовці кадрів, а в репутації бізнес-середовища загалом. Традиційно створення

¹¹⁹ Стратегія сталого розвитку, «Україна 2020», Концепція популяризації України в світі, Доктрина інформаційної безпеки України. Закон України «Про Дипломатичну службу».

міжнародного іміджу держави передбачає формування у світі системи уявлень та образів, які пов'язані з державою, сприяють просуванню її інтересів та зафіксовані в умовній колективній свідомості зовнішніх спільнот. Відповідно, його формування базується на узагальнювальному образі-ідеї країни. На жаль, наші поточні позиції в зарубіжних рейтингах не дуже високі.

Необхідно відновлювати довіру й дружню співпрацю з міжнародними ЗМІ та журналістами. Можна безкінечно говорити про те, як російський агресор заважає нам розвиватися і здійснювати реформи, поширює спотворену інформацію про Україну, дезінформує світову спільноту тощо. Водночас постійно грати роль «жертви» та прикривати свою власну неефективність російським втручанням – це стояти на місці¹²⁰ тобто програвати.

У часи російської агресії проти України вимоги до комплексної

241

міжсекторальної роботи над правильним іміджем нашої держави отримали додаткову вагу. Кремль нав'язує світові абсолютно хибний образ України. Приклади, яким може слідувати Україна щодо протистояння Росії в інформаційній сфері можна назвати Естонію, Грузію, а також, до певної міри, Фінляндію.

Активна фаза роботи щодо формування нових програмних та інституційних рамок формування позитивного іміджу України бере початок у 2014 році. Створено **Міністерство інформаційної політики** (грудень 2014), завданням якого серед іншого є популяризація України в світі. При МІП було утворено Міжвідомчу робочу групу з розробки Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі, до складу якої увійшли представники низки міністерств та урядових структур. Створено Управління публічної дипломатії (2015) – нині **Департамент комунікацій та публічної дипломатії МЗС України**, ключові завдання якого: координація заходів інших органів виконавчої влади у сфері реалізації іміджевих, культурних та інформаційних проектів України за кордоном. У 2017 році Кабмін прийняв постанову «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової

¹²⁰ Тетяна Попова, експерт зі стратегічних комунікацій ГО «Інформаційна безпека», экс-заступник міністра інформаційної політики України.

підтримки забезпечення міжнародного позитивного іміджу України та здійснення заходів щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України» тощо. Водночас триває робота над підготовкою Стратегії публічної дипломатії України.

Затверджена Концепція популяризації України у світі та План заходів з її реалізації. Утворено при МЗС України **Український інститут** (2017), який має стати потужним інструментом просування міжнародного іміджу України. Представництва інституту планувалося відкрити в чотирьох європейських столицях – Варшаві, Берліні, Парижі та Римі. Привертає увагу спільний проект Українського наукового інституту Гарвардського університету (HURI) та Українського інституту при МЗС України «Україніса»: Меморандум про взаєморозуміння сторони підписали у листопаді 2020 року.

Ініціатори об'єднали зусилля, щоб створити сучасну та зручну для користування базу даних перекладів українських історичних та літературних джерел. Іншим цікавим проектом за участі Інституту є серія інтерактивних новел **«60. Втрачені скарби»** – мистецька інді-гра про українських мисткинь-шістдесятниць, що розробила Спілка українських аніматорів УАніма у рамках програми #UkraineEverywhere Українського інституту¹²¹.

Серед справ Українського інституту – також затвердження **єдиного бренду України**, на основі якого розроблено 6 стандартів

242
просування України в країнах Західної та Центральної Європи; Північної Америки; Південної Америки; Азії; як туристичного напрямку; просування України з метою залучення інвестицій. Водночас справа вимагає певного вдосконалення: низка експертів з питань стратегічних комунікацій критикують доволі закритий формат розробки брендбуку і, як результат, його незрозумілість як потенційним цільовим аудиторіям в Україні, так і закордоном.

Просуває інтереси України за кордоном **«UKRAINE NOW»** – наймасштабніша міжнародна маркетингова кампанія українського уряду, мета якої формувати бренд України у світі, залучати в країну інвестиції та покращити туристичний потенціал. Паралельно в Україні розгорнуто активні інформаційні кампанії, наприклад, активне використання МЗС України **Twitter дипломатія** стало майже візитівкою українського МЗС, більшість закордонних

дипломатичних установ України мають власні акаунти в мережі. У 2018 році МЗС України провело низку комунікаційних кампаній з питань деокупації Криму, підтримки українських військовополонених, коректної транслітерації українських топонімів тощо.

Широку публічну дипломатію розгорнули **неурядові організації**: Український кризовий медіа-центр, Internews Ukraine, мережа організацій закордонних українців Razom for Ukraine, Promote Ukraine тощо. У 2015 році було започатковано платформу спільних дій – **Форум культурної дипломатії України**. Позитивними результатами, наприклад, відзначились акції дипломатичних представництв з підтримки Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Успішно працюють МЗС і Мінкульт на Франкфуртському книжковому ярмарку, у просуванні українського культурного продукту за кордоном.

Важливо зазначити надання міжнародної підтримки та допомоги з боку партнерів. Протидії російській пропаганді протистойть діяльність за Дорожньою картою у сфері стратегічних комунікацій Ради національної безпеки і оборони України та Міжнародного секретаріату НАТО. За підтримки міжнародних партнерів для українських дипломатів проведено навчання з комунікацій тощо. З жовтня 2015 року працює українська

243
мультимедійна платформа іномовлення **UATV**, яка постійно розширює свою присутність в кабельних мережах іноземних держав.

Водночас, питання публічної дипломатії, створення позитивного іміджу нашої держави у світі не було предметом уваги передвиборчих програм жодної з політичних партій у Верховній Раді України VIII скликання за виключенням «Об'єднання «Самопоміч». Також про публічну дипломатію не згадується в коаліційній угоді 2014 року, хоча присутня тема про іномовлення, забезпечення належного фінансування культурних центрів за кордоном, підтримки просування українського культурного продукту в інших країнах.

¹²¹ Див.: www.treasures.ui.org.ua/game

Зліва на право: Володимир Михайлович КОСИЙ, генеральний консул України в Болгарії; Надзвичайний і Повноважний Посол Ігор Мефодійович ТУРЯНСЬКИЙ (Турецька Республіка, Південно-Африканська Республіка, Мозамбік, Намібія, Замбія, Зімбабве); доктор політичних наук, професор ПЕРЕПЕЛИЦЯ Григорій Миколайович (завідувач кафедри європейської та євроатлантичної інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС України (далі - ДАУ); Заслужений діяч науки і техніки України, професор, доктор політичних наук ЧЕКАЛЕНКО Людмила Дмитрівна (завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії ДАУ, Посольство України в Росії, перший секретар I класу, дипломат); Надзвичайний і Повноважний Посол КОЧУБЕЙ Юрій Миколайович (ООН, ЮНЕСКО, Французька Республіка); Надзвичайний і Повноважний Посол МАКАРЕВИЧ Микола Петрович (Австрійська Республіка, Естонська Республіка); Надзвичайний і Повноважний Посол СЛІПЧЕНКО Олександр Сергійович (Швейцарська Конфедерація, ООН, ЮНЕСКО, Данія, Норвегія, Швеція, Ізраїль).

У 2017 році ВРУ ухвалила **Закон «Про державну підтримку кінематографії в Україні»**, який серед іншого спрямований на активізацію міжнародного співробітництва та покращення іміджу України закордоном. Як позитивний приклад – завдяки співпраці МЗС та МПП в багатьох іноземних державах організували покази художнього фільму «Кіборги». **Український інститут книги (УІК)** у 2019 році забезпечив участь України у міжнародних

книжкових ярмарках в Лондоні, Парижі, Болонні, Абу-Дабі та Празі коштом державного бюджету України. Збільшується фінансування напряму **брендизму** країни: з 77 млн грн у 2017 р. до 147 млн грн. 2019 р., з яких до 90 млн грн. передбачено на розвиток Українського інституту.

Поза зазначеним для формування та реалізації зовнішньої іміджевої політики України, протидії дискредитаційній активності Кремля за кордоном, український парламент має свої власні інструменти парламентської дипломатії, які також формують авторитет України на міжнародній арені. Це і візити до зарубіжних країн та міжнародних організацій; політичні заяви та звернення ВРУ до зарубіжних країн, міжнародних організацій та міжнародної спільноти; підтримка міжпарламентських асамблей; експертні обговорення у міжнародних дискусійних панелях тощо. Серед таких дій привертає увагу просування концепції Балто-Чорноморської дуги як особливого виміру регіональної співпраці у сфері безпеки та економічного розвитку, що є в нашому українському вимірі не новою ідеєю. Подібна пропозиція вже була озвучена українськими аналітиками ще в середині 1990-х років. Зазначене питання обговорювалось у червні 2019 р. на X сесії Міжпарламентської асамблеї (МПА) Верховної Ради України, Сейму Литовської Республіки та Сейму і Сенату Республіки Польща. У червні 2018 р. було створено

Тристоронню Міжпарламентську асамблею Україна-Грузія-Молдова.

З метою впровадження новітніх технологій для створення привабливого іміджу України до співпраці залучаються іноземні інформаційні агентства. Українські дипломатичні представництва за кордоном отримують інформаційні та рекламні матеріали про Україну іноземними мовами, у тому числі англійською газету **«Kyiv Weekly»** та журнал **«Welcome to Ukraine»**. Водночас, існує низка проблем, які знижують ефективність діяльності в цій сфері: українська тематика недостатньо присутня в інформаційному просторі інших країн, у зарубіжних ЗМІ, високим є відсоток тенденційної інформації про Україну.

Особливої уваги надається розвитку **економічного територіального брендизму**, переважно в туристичній і оздоровчій сферах. Цю ідею активно підхопили угорці Закарпаття та закордонні сусіди. Увійдіть на сайти оздоровчих комплексів

Закарпаття і побачите, як зросла кількість угорських пропозицій у сфері відпочинку на нашій українській території і наших мінеральних водах. Чому б не використати і таку лінію для розвитку вітчизняного територіального брендингу?

Незважаючи на сильних конкурентів, розвивається співпраця у просуванні екологічних брендів української продукції, наприклад, вина: *«Смак Закарпаття»*, *«Карпатський смак»*. Створено також *Гастрономічну мережу України (Ukrainian Gastronomy Network)*.

Наступний брендинг нам підказали самі американці, знявши *фільм «Чорнобиль»*. Започаткування цього брендингу під можливою назвою «Чорнобильський синдром» могло би привернути широку увагу і залучити в нашу країну не тільки туристів, а й певні кошти. Задля реалізації такого брендингу можна запустити відповідну туристичну індустрію.

Широкі можливості криються і у популяризації екологічної сільськогосподарської продукції України. Дуже дивно бачити якісні українські молочні продукти відомих фірм та вітчизняні яблука на прилавках магазинів в Об'єднаних Арабських Еміратах під брендом польського походження. Хоча зазначимо, що деякі українські бренди

екологічної продукції вже увійшли до *рейтингу «ТОП100 УкрБренд»* (за оцінками HPP Consulting), такі, як *«Сандора»* (7 місце), *«Наша Ряба»* (17 місце), *«Тульчинка»* (27 місце), *«Моршинська»* (29 місце), *«Миргородська»* (34 місце), але для широких спроможностей нашої держави цього явно недостатньо¹²².

Так виглядає гастрономічна полиця в м. Абу-Дабі, Об'єднані Арабські Емірати.

Певні можливості має брендинг пам'ятних історичних місць спільних військових зв'язів, а також пов'язаний з тематикою історичної пам'яті, що є больовими точками у взаємодії з нашими сусідами. У розв'язанні широкого кола подібних питань очікується підтримка публічної дипломатії та інформаційних неурядових структур. І територіальний брендинг України успішно запрацює.

¹²² Чи бути бренду
<https://chizay.com/carpathianbrand/>;
ukrayiny-za-kordonom/

«Закарпатське вино» 05.04.2019.
[http://fpp.com.ua/topic/prosuvannya-imidzhu-](http://fpp.com.ua/topic/prosuvannya-imidzhu-ukrayiny-za-kordonom/)

НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ – АКТОРИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Зростання ролі міжнародних громадських організацій спостерігається в останні десятиліття ХХ ст. Перш за все, це пов'язано з розширенням глобалізаційних процесів. Адже саме глобалізація зумовила переструктурування всього світового політичного простору, перехід політичної системи світу в якісно нову фазу свого розвитку, яка характеризується відходом від біполярної структури міжнародних відносин до нового цілісного світового порядку – створення нових, глобальних за своєю природою децентралізованих інститутів.

У своїй діяльності міжнародні громадські організації використовують властиві саме їм методи досягнення мети. Основною «зброєю» неурядових організацій у сфері міжнародної політики є мобілізація міжнародної громадської думки, а методом досягнення цілей – здійснення тиску на міжурядові організації – перш за все на ООН, та безпосередньо на ті чи ті держави. Саме так діють, наприклад, Грінпіс, Міжнародна Амністія, Міжнародна Федерація з прав людини або Всесвітня організація боротьби проти катувань. Тому подібні неурядові організації часто називають «міжнародними групами тиску». Не є рідкісними випадками, коли проекти, що розробляються соціально-політичними, науковими, медичними та іншими неурядовими організаціями, пізніше стають предметом міждержавного регулювання.

Серед конкретних механізмів впливу неурядових організацій на світові політичні процеси виокремлюють зв'язок з офіційними міжнародними структурами; формування нових норм міжнародного права; вплив на громадську думку іншої держави, що чинить тиск на уряд при прийнятті зовнішньополітичних рішень. Міжнародні громадські організації в сучасних умовах мають значний потенціал, реалізація якого сприятиме утвердженню принципів гуманізму, демократії, дотриманню прав людини.

Однією з визначальних складових системи представництва інтересів є **лобізм** (від англ. *Lobby* – кулуари) . Лобізм є широко визнаним засобом формального і неформального впливу груп інтересів на владні структури з метою прийняття необхідних їм рішень. Лобізм може здійснюватися через будь-яку складову представництва інтересів, але **ефективно він діє через**

плюралістичну модель, адаптовану для відкритого впливу на рішення владних структур на користь тих чи тих інтересів при зіставленні і змагальності без встановлення між сторонами зобов'язань, визначених правовими нормами. Поняття «лобіст» виникло в другій половині ХІХ століття у Великій Британії і США. У цих країнах розвинулася система представницької демократії, яка передбачала колегіальний і процедурний процес прийняття рішень, що складається з багатьох етапів. На деяких з них існувала можливість звернення до парламентарів і урядовців для вирішення важливих питань. Лобістами називали осіб, зацікавлених у просуванні законопроектів, а також осіб, які безпосередньо зверталися до керівників або членів комітетів та інших підрозділів законодавчих органів. Суворий регламент не передбачав присутності сторонніх в залах засідань. Саме тому, що «прохачі» перебували в кулуарах, вони і отримали назву лобістів.

Лобізм як окремий вид діяльності був узаконений в середині ХХ ст., оскільки широко поширився і мав статус загальноприйнятої практики. Першим нормативним актом, який почав регулювати лобізм в США, став закон **«Про реорганізацію законодавчих органів» (1946)**. Закон передбачав реєстрацію фірм, що надають лобістські та консультаційні послуги, а також оприлюднення фінансових результатів лобістської діяльності. Отже, лобізм є цілком легальною та інституційною формою представництва інтересів, апробованим механізмом реалізації політики. У політичній науці усталилася думка про позитивний вплив лобізму на розвиток державного управління. Лобізм значною мірою сприяє формуванню стійкого «балансу сил» в суспільстві, який створюють групи інтересів. Останні, в свою чергу, відображають думку широких верств населення.

До міжнародного лобізму входить також етнічне лобі, представники якого, проживаючи за кордоном, захищають інтереси своєї історичної батьківщини. Основним методом діяльності етнічних лобістів є використання зв'язків з діючими і відставними чиновниками законодавчих органів – конгресменами, сенаторами, губернаторами, працівниками апарату, якщо останні є представниками певної етнічної групи, в минулому іммігрантами або їхніми нащадками. Наприклад, завдяки своєму лобі в США Вірменія отримує від цієї держави значну фінансову допомогу (близько \$ 200 млн. на рік). Крім того, США забезпечували постійними фінансовими надходженнями (\$ 20 млн. на рік) бюджет невизнаної Нагірно-

Карабахської республіки. Симптоматично, що члени етнічних діаспор не володіють провідними позиціями в політичному житті країн свого перебування. Їх представники можуть взагалі не брати участі у політичній діяльності. Але завдяки розгалуженим зв'язкам їх представницькі зусилля в більшості випадків стають результативними.

Таким чином, в загальному вигляді лобізм – це процес організованого впливу за допомогою спеціально призначених для цього професійних груп – посередників (лобістів) на прийняття рішень структурами законодавчої і виконавчої влади.

Все більше держав намагаються залучати діаспору до процесів зовнішньої політики. Такі міжнародні організації, як Світовий Банк і Організація Об'єднаних Націй визначають діаспору як четвертого учасника в сприянні розвитку після міжнародних організацій, урядових установ та інших організацій. Якщо 30–40 років тому представники діаспори мали слабкі зв'язки з країною свого походження, то сьогодні такі контакти зміцнюються і держави намагаються використовувати їх потужну силу як ефективний інструмент політичного, економічного і культурного впливу. Зокрема, в Сальвадорі, Колумбії, Аргентині, Естонії, Ефіопії діє низка урядових програм зі співробітництва з діаспорою, а в Азербайджані, Бразилії, Вірменії, Румунії, Литві, Мексиці, Перу функціонують спеціалізовані урядові відомства. У Китаї, наприклад, взагалі проводиться політика залучення китайської діаспори для реалізації зовнішньополітичної стратегії перш за все у сфері економічних відносин. На другому Всесвітньому китайському економічному форумі в Куала-Лумпурі перед китайською діаспорою поставили наступні завдання: розвивати економічні зв'язки Китаю з країнами АСЕАН, збільшити роль держави у розвитку Східної Азії, підвищувати конкурентоспроможність китайських компаній.

Період холодної війни відрізнявся інтернаціоналізацією впливу діаспор, що проявлялося в загальній фактичній підтримці зовнішньополітичних зусиль США в протистоянні з Радянським Союзом. Високою активністю в цей період відрізнялася діяльність східноєвропейських діаспор. Головним їх досягненням було прийняття у 1959 році Конгресом США резолюції про поневолені нації, в якій йшлося про підтримку східноєвропейських народів, що опинилися в рамках «соціалістичного табору». У наступний період – з 1991 р. – посилювався вплив діаспор на владні структури США з метою офіційної підтримки Сполученими Штатами Америки становлення

нових суверенних держав. Особливо відчутною була лобістська активність чеської та польської діаспор під час президентства Б. Клінтона. Більш того, можна констатувати оформлення своєрідного потрійного союзу, до якого належали президентська адміністрація Б. Клінтона в особі держсекретаря М. Олбрайт, уродженки Чехії, східноєвропейські уряди і відповідні американські етнічні діаспори, головною метою яких було наближення і набуття членства їхніх історичних батьківщин в НАТО та інтеграція в західні економічні інститути.

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА – РЕАЛІЗАТОР ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

СВІТОВИЙ КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ

Особливістю розвитку України у всі історичні епохи була згуртованість українців поза межами держави. Це явище започаткувало низку доволі потужних міжнародних структур та організацій закордонних українців. Найвидатнішою серед них є **Світовий Конгрес Українців – СКУ**, який активно реалізує публічну політику, захищаючи Україну від зовнішніх зазіхань, надає постійну допомогу в організації інвестування в українську економіку, морально і політично підтримує нашу державу на всіх щаблях міжнародної діяльності.

СКУ – неприбуткова організація, позапартійне об'єднання, міжнародна координаційна надбудова над українськими громадськими організаціями у діаспорі. СКУ об'єднує 20 млн українців у 133 країнах світу. Ця структура, хоча й громадська, буквально примусила Організацію Об'єднаних Націй звернути увагу світової спільноти на злочини Росії проти українського народу. Кредо СКУ у перші роки діяльності – з **1967** року – було зосереджено навколо вивільнення України з російських/радянських тенет і створення самостійної Української держави. Від **1993** р. Світовий Конгрес Вільних Українців перейменований на Світовий конгрес українців. Основним завданням, яке поставив перед собою Конгрес – членство та участь СКУ в ООН.

Зазначу, що членство при ООН неурядової організації є найнижчим рівнем представництва у всесвітньому міжнародному об'єднанні. Нарешті 17 січня 2003 р. Комісія неурядових організацій

при ЕКОСОР вирішила рекомендувати ЕКОСОР прийняти до свого складу СКУ, що і відбулося у квітні 2003 р. Вражає зміст **«Звернення 19 видатних українських політв'язнів»** до Генеральної асамблеї ООН, у якому закордонні українці вимагають: *«Зареєструйте Україну як російську колонію і допоможіть звільнитися від накиненої окупації»*¹²³.

Понад десять років із проголошення України незалежною СКУ не могла зареєструватись в ООН, цьому заважала позиція і діяльність СРСР. Водночас і дипломатичне представництво УРСР при ООН почало поступово українізуватися. **Змінити ситуацію навколо СКУ допоміг Посол Геннадій Удовенко.** Наступна серйозна справа, яку блискуче вирішили представники СКУ, – оприлюднення інформації про **злочин голодомору в Україні**, який визнано

250
геноцидом проти українського народу. Водночас про голодомор, як геноцид, заговорили у світі тільки тоді, коли цей факт було підтверджено американською стороною – президентом США **Дж. Бушем.**

Активно бореться СКУ з російською антиукраїнською пропагандою, засуджує агресію Росії проти України, вимагає посилити санкції проти РФ тощо.

СКУ активно підтримує курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Безперечним здобутком української діаспори стало відновлення історичної національної пам'яті українського народу.

Богдан Дмитрович Гаврилишин

251

Поза гуманітарною і духовною діяльністю представники українського зарубіжжя доклали максимум зусиль для інвестування економіки України, як, наприклад, Фонд **Богдана Гаврилишина** або фонд «Допомагаймо Україні». У свій час Богдан Гаврилишин заснував власним коштом **Міжнародний інститут менеджмента в Києві** для підготовки провідних українських менеджерів для розвитку української економіки, виведення України з кризи на передові світові сходи. Програма Фонду Богдана Гаврилишина **«Молодь змінить Україну»** розрахована на підготовку активної, професійно налаштованої, патріотичної молоді.

Світовий конгрес українців (СКУ) і Міжнародна організація з міграції (МОМ) реалізували **проект щодо сприяння інвестуванню діаспори в Україну**. Згідно з попередньою оцінкою МОМ, 21% українських трудових мігрантів підтримують інвестицію коштів, зароблених за кордоном, і більшість з них хотіли б організувати бізнес у своєму рідному місті або селі. Нагадую, що українські мігранти є найбільшими зовнішніми вкладниками в економіку нашої країни: у 2018 році вони перерахували грошових переказів на 11 млрд дол. США, що за даними Національного банку України (НБУ) становить понад 8% від ВВП.

Однією з ефективних ініціатив, які сприяють інвестуванню в економіку України, є **Ініціатива Global Ukraine Foundation** –

¹²³ Bill Hayton (29 September 2005). «Inside the secretive Bilderberg Group». BBC news. Archived from the original on 8 February 2011. Retrieved 19 March 2011. https://en.wikipedia.org/wiki/Bilderberg_Meeting

запуск спільних транснаціональних інформаційних проектів з діаспорою: наприклад, це проект «Медуза» в Ризі. Одним із найефективніших способів залучити інвестиції в умовах кризового стану економіки є **випуск діаспорних облігацій**. Поза згаданим, діаспоряни зберегли значну частину історичних і культурних цінностей українського народу. Долучилися до виховання і освіти української молоді за кордоном і в самій Україні; до формування бібліотечних збірок рідкісних для сучасної України історичних книг і архівів тощо.

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА – ЗАХИСНИК ЛЮДЕЙ І ДЕРЖАВИ

Підкреслю, що *публічна політика є складовою забезпечення національної безпеки будь якої держави,*

зокрема й України. Оскільки складовою публічної діяльності виступає історична пам'ять, то можна стверджувати, що історія, пам'ять і публічна політика – всі ці компоненти є складовими розбудови механізму захисту країни, формування засад реалізації і втілення в практику безпекових посилів. У цій ієрархії національна безпека, як сукупність військових, економічних, пропагандистських наративів, є основною умовою забезпечення суверенітету. Суверенітет і безпека у даному випадку є взаємопов'язаними і взаємозалежними. І національні інтереси України, реалізацію яких уможлиблюють саме суверенітет і безпека, закріплені в законодавчих актах держави і відбивають фундаментальні цінності і устремління українського народу. Основні засади національної безпеки визначаються, як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави. Безпека забезпечує сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлен-

ня, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам.

STRUCTURAL SCHEME OF THE NATO-UKRAINE PARTNERSHIP NETWORK

Схема взаємодії України-НАТО

Нове тисячоліття та геополітичні зміни внесли свої корективи у розвиток України, яка спирається на допомогу стратегічних партнерів, серед яких – не тільки провідні країни світу, а й середні за рівнем розвитку держави, що простягли руку допомоги нам у важкі часи випробування кризою, війною, російською агресією та пандемією.

В ієрархії відповідальностей **на публічну політику покладаються задачі збереження держави, захист українських громадян, формування громадянського суспільства, прищеплення патріотизму і відданості українській справі теперішнім і майбутнім поколінням, збереження кредо українського існування, що втілюється в українську ідею і в українську гідність.**

ПУБЛІЧНІ – ПОЛІТИЧНІ ЗАКИДИ

Закидають кримські татари провину Україні. Історичне підґрунтя подамо максимально стисло: **Курултай** зібрався у

Бахчисараї 26 листопада (9 грудня за новим стилем) **1917** року. Заснував **Кримську Народну Республіку**, ухвалив демократичну конституцію, створив уряд на чолі з Номаном Челебіджіханом. Однак проіснувати республіці судилося лише кілька місяців. У січні більшовики увійшли до Криму й влаштували там кривавий терор. У лютому 1918 року майже 600 активістів Курултаю, разом з якими й **Номана Челебіджіхана**, було розстріляно. Проте сам факт існування республіки дав насагу продовжити боротьбу, що тривала всі наступні сто років.

Після масового повернення з депортації **1991 р.** в Криму було проведено другий Курултай. Всупереч очікуванням кримських татар, він не був визнаний Україною. На думку кримських татар, українська позиція пояснювалась небажанням викликати невдоволення проросійської частини населення Криму і самої Росії. Проблеми повного їх повернення на свою історичну Батьківщину десятиліттями не вирішувалося. Також кримські татари не могли домогтися ухвалення закону про відновлення прав депортованих народів. Цей документ ухвалили лише після Революції Гідності і окупації Криму¹²⁴. Кримські татари вважають, що якби статус Криму відповідав правам корінного народу на самовизначення, а не був якоюсь аморфною «республікою-гуртожитком», то його окупація в 2014 році була б виключена. Тобто таке рішення зміцнило б безпеку України...

Кримські татари вважають: абсолютне ігнорування прав кримськотатарського народу, який тільки що почав повертатися на свою Батьківщину з міст вигнання, стало катастрофічною помилкою незалежної України. Роботу над створенням у Криму Національної автономії кримських татар у складі суверенної і незалежної Української держави розпочато на законодавчому рівні. Для цього мають бути внесені зміни до розділу Х Конституції України. Необхідно законодавчо закріпити статус такої автономії, у якій будуть забезпечені рівні права і свободи як кримських татар, так і представників інших етносів, що проживають на півострові.

У зв'язку з зазначеним вище виникло питання: чому було взято за основу претензій оновлену 1990 р. Конституцію СРСР, ту, що була розроблена в Москві і яку встигли прийняти радянські органи влади до затвердження суверенної України. Тут важливо зробити дуже

¹²⁴ Стратегія сталого розвитку, «Україна 2020», Концепція популяризації України в світі, Доктрина інформаційної безпеки України. Закон України «Про Дипломатичну службу».

принципову для широкого загалу ремарку. Національна автономія для кримських татар не означає, що потім такі саме автономії матимуть право вимагати угорці, росіяни, болгари тощо. Згідно з нормами міжнародного законодавства: є різниця між правами національних меншин і правами корінних народів.

Національні меншини мають свої національні держави: угорці – Угорщину, болгари – Болгарію і т. д. Ці країни опікуються

256

збереженням національної ідентичності: мови, культури, традицій. Країни, на території яких проживають корінні народи, мають забезпечити їх особливими правами. Такі принципи закладені у Декларації ООН з питань корінних народів.

Отже, час засвоювати уроки історичних помилок все ж таки настав, питання лише у тому: чи правильно розуміють свої права одні та інші? І чи не маніпулюють історією та історичною пам'яттю?

УГОРСЬКА БЛОКАДА. Серед комплексу проблем, пов'язаних із захистом прав угорців за кордоном, Будапешт великого значення надає освіті рідною мовою. Жорстко негативною була реакція угорської сторони на положення **Закону України «Про освіту»** від 5 вересня 2017 р. У статті 7 цього документу йдеться про навчання мовами національних меншин поряд із державною мовою в закладах дошкільної та початкової освіти. Саме положення про державну – тобто **вивчення української мови викликало шалену критику з боку офіційного Будапешту**. Угорські посадовці подали цю ідею як спробу асиміляції угорської національної меншини, позбавлення її права вільно володіти рідною мовою. Загрози з боку Угорщини мають негативні міжнародні наслідки: загальмували наші просування у напрямках європейської та євроатлантичної інтеграції, оскільки Угорщина є членом НАТО і ЄС.

При цьому жодна публікація і жоден автор не роз'яснили угорцям, що таке рішення було прийняте українською стороною внаслідок війни Росії проти України, Росії, яка намагається з Луганщини і Донеччини вичавити все українське, і мову, і культуру і традиції.

Нову хвилю невдоволення угорської сторони викликав наш закон **«Про повну загальну середню освіту»** від 4 лютого 2020 року. В результаті врахування побажань угорців Україна перенесла терміни впровадження закону на **2023** рік. І ввела доповнення про навчання рідною мовою з 1 по 4 клас з поступовим збільшенням уроків

навчання українською мовою. Таке також не сподобалось угорцям. Нині нові поправки до закону надали право приватним школам самим вирішувати, яку обирати мову навчання, одночасно забезпечувати вивчення української мови. Нині всі надії на врегулювання ситуації покладаються на зустріч президентів обох країн.

Отже, як бачимо, гострота ситуації була штучно спровокована

257

угорською стороною. Врешті решт, мовне питання – це питання внутрішньої політики держави, і його вирішувати українцям. Водночас угорська сторона напругу намагається втручатися у внутрішні справи сусідньої держави. Враховуючи те, що діти на Закарпатті не знають українську мову і не можуть в результаті поступити в українські вищі – таке змушує їх кидати батьківщину і навчатися в Угорщині. Саме цей компонент прирощення населення угорська сторона боїться втратити і тому розгортає це питання якомога ширше, залучаючи до обговорення штучно створеної т.зв. «мовної» проблеми представників інших меншин – поляків, болгар, румунів, навіть кримських татар. До них приєднався також голос з боку загарбника і агресора Росії.

Генрі Джон Темпл Палмерстон (Henry John Temple)
у 1855–1865 – прем'єр-міністр.

☞ В нас немає ані вічних союзників, ані постійних ворогів, але є постійні і вічні наші інтереси, і захищати їх – наш обов'язок!

Євген Чикаленко

☞ Треба любити Україну не до глибини душі, а до глибини своєї кишені.

ПОВЕРНЕННЯ В ЄВРОПУ

Повернення в Європу стало одним з визначальних напрямів зовнішньої політики незалежної України з перших кроків проголошення незалежності. Україна є членом Ради Європи та ОБСЄ і активно працює над тим, щоб приєднатися до Європейського Союзу в майбутньому. Все це може створити необхідний фундамент для втілення одного з ключових безпекових інтересів України – запобігти відновленню розподільчих ліній у Європі, так званих **сірих зон безпеки**. У випадку перетворення України на подібну сіру зону, або буферну зону, країна виявиться затиснутою між НАТО і ОДКБ (Організація Договору про колективну безпеку, що створена Російською Федерацією). А це призведе до політичної нестабільності.

Водночас принциповим питанням для України як європейської держави за **ст.49 Договору про ЄС** є підтвердження її права на набуття членства в ЄС у майбутньому.

28-29 листопада **2013 р.** у Вільнюсі відбувся Третій саміт Східного партнерства та ЄС, де тодішній президент В. Янукович зірвав підписання **Угоди про асоціацію України – ЄС, зрадив інтереси мільйонів громадян України.**

НАРОДУ України було кинуте негідний виклик!

НАРОД вибухнув Європейським Майданом!

Тодішній президент, віддаючи злочинні накази, намагався дубинками спецназу «Беркут» розігнати студентів, потім їхніх батьків, громадян, що вийшли на площі і вулиці. Військові підрозділи, запрошені ним з Московії, відкрили вогонь. Пролилася кров. Президент з оточенням втік з країни й досі переховується в Росії.

Євромайдан України підтримали громадяни усього світу. Люди виходили на головні площі міст із прапорами й гучномовцями. У більш як 50 містах світу відбулися мітинги, акції солідарності з Євромайданом і вшанування загиблих під час сутичок у Києві. Литва закликала ЄС застосувати санкції проти української влади. Європейці погрожують Януковичу Гаазьким трибуналом. **Політична асамблея Європейської народної партії (ЄНП)** – найпотужніша політична сила в Європі поклала відповідальність за подальший розвиток подій в Україні особисто на президента. На

➤ переконання ЄНП, такі дії – нелюдське поводження з власним народом – мають розглядатися як злочинні, як порушення фундаментальних прав. Даючи оцінку подіям в Україні 2013 р. зазначимо, що **стрижневим питанням і причиною Євромайдану стало прагнення українців на гідне життя, заможність, освіченість, власну культуру і людські цінності.**

А що мали громадяни України до Майдану? Бандитизм, корупцію, зневіру, непокарану злочинність, зубожіння... Саме європейський курс розвитку міг гарантувати демократію і очищення передової, розвиненої й талановитої української цивілізації, засадам якої євразійський менталітет і життєві критерії є неприйнятними і непритаманними, привнесеними ззовні і насаджені спочатку російською, а пізніше радянською імперією, на чолі якої були хани, царі, імператори й імператриці, які сьогодні назвалися президентами.

Однак, проросійські сили, олігархічні клани, пов'язані з Московією, та й сама російська влада вбачали в євроінтеграції України геополітичну втрату Української держави, місткого ринку збуту власної продукції, втрату дивідендів від транзитних можливостей, втрату врешті українських родючих земель і українського трудолюбивого населення – трудових ресурсів, демографічну втрату. Сьогодні московський кремль розглядає боротьбу за Україну боротьбою за свої володіння, за частину імперії.

Так, **без України Росія НЕ відбудеться (Зб. Бжезинські), і це добре розуміють в Кремлі**. На жаль, іншого варіанту Москва не розробила, окрім розпочати війну проти демократичних паростків української землі. Спочатку захопила Крим, тепер намагається загарбати східні землі України. Однак, російські політики при цьому не врахували, що Україна на відміну від Росії, вже три десятиліття

живе в умовах гідності, демократії, свободи, рівності, братерства, співробітництва, тобто в європейських цінностях. На цих дріжджах піднялося нове покоління українських громадян.

Так, ми визнаємо, що не все змогли подолати і розбудувати, однак, це – наша справа і ніхто не має права зазіхати на наш суверенітет і недоторканність!

Символ – зірки-держави Європейського Союзу. Місто Маастрихт, Нідерланди, де почало битися серце Європейського Союзу.

У ті непрості часи агресії і війни лєвова частка роботи за зміцнення демократії припала на українську дипломатію, яка взяла на себе відповідальність за посування України європейським шляхом. Укладення **Угоди про асоціацію України – ЄС (УА)** стало наріжним каменем дипломатичної роботи.

Угода про асоціацію, що спирається на принципи політичної асоціації та економічної інтеграції та включає положення про створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ), залишалася ключовим питанням порядку денного відносин України–ЄС.

Угода про асоціацію – якісно новий рівень взаємодії України та ЄС, є унікальним двостороннім документом, який виходить далеко за рамки подібних угод, укладених ЄС свого часу з країнами Центральної та Східної Європи. Угода не лише закладає якісно нову юридичну основу подальших взаємин між Україною та ЄС, але й

служуватиме стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні, передбачаючи масштабну адаптацію законодавства до норм та правил ЄС.

Післямова

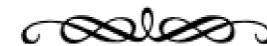
Публічна історія та публічна політика покликані розв'язати те порочне коло офіційної лєнауки, що постійно орієнтувалася на злочинну владу, а не на суспільство. І саме публічність має повернути духовність, відтворити і політику, і історію...

Так, саме відтворити, об'єктивно показати всі грані непростого життя українців, яким воно було і яким воно є; надати різноманітні оцінки і висловити диференційні погляди на події минулих часів, вичленити раціональні зернятка, через які можна бути почутими і зрозумілими різними людьми різних політичних спрямувань. Так, це доволі важка ноша.

З метою оволодіти повними знаннями сучасним інтелектуалам потрібна додаткова інформація з тих чи тих подій, що була прихована десятиліттями різними політичними режимами, нищилась ними, нав'язуючи необхідну для можновладців ідеологічну оману.

В одній книзі важко вмістити весь стос знань, породжених публічною історією. Певна, що з'явиться не одна монографія і не один підручник на цю тематику. Досвід західних країн підказує нам, що публічною політикою та історією можна залучити ширші верстви населення до повноцінного опанування минулим, щоби пояснити сучасне і спрогнозувати майбутнє. Різним групам населення є конче необхідними чіткі пояснення подій, які й трактувалися протягом наших життів по-різному, і засуджувалися по-різному, і за які талановиті люди – політики, дипломати, учені – віддавали свої життя в катівнях московських-радянських-донецьких інквізицій.

Освічені, обізнані громадяни України, озброєні об'єктивною інформацією правди, зможуть протистояти російським ворожим фейкам, що нав'язують свої перевернуті трактування історичних подій, таким чином ми зможемо будувати наше майбутнє.

Література

- Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року // Голос України. 1991.
- Конституція України. К. 1996.
- Декларація про державний суверенітет України. 16 липня 1990 р. // Голос України. 1990.
- Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України, 30 квіт. 2002 р. // Урядовий кур'єр. 2002. 4 черв.
- Закон України від 20 липня 2010 р. «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». <http://www.president.gov.ua/documents/12069.html/>.
- Закон України від 10 грудня 1991 р. «Про дію міжнародних договорів на території України» // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 10.
- Закон України від 22 грудня 1992 р. «Про міжнародні договори України» // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 10.
- Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39.
- Закон України «Про національні меншини в Україні» // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 36.
- Воєнна доктрина України // Військо України. 1993. №2.
- Коаліційна угода у Верховній Раді України VIII скликання. ➤ Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики».
- Стратегія національної безпеки України.
- Воєнна доктрина України.
- Стратегія сталого розвитку «Україна 2020».
- Концепція популяризації України в світі. ➤ Доктрина інформаційної безпеки України.
- Закон України «Про Дипломатичну службу».
- US national Security Strategy. 1998. Washington: GPO. 1998.
- Міжнародна хартія прав людини. К. 1991.
- Паризька хартія для нової Європи. НБСЄ. 1990.
- Угода про асоціацію між Україною та ЄС. 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС23.
- Гельсінський Заключний Акт. К. 1999.

-
- Апанович О. М. Чортотлицька Запорозька Січ. К. 1998.
- Аркас М. Історія України. К. 1991.
- Брайчевський М. Конспект історії України. К. 1993.
- Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. К. 2002.
- Брайчевський М. Утверждение христианства на Руси. К. 1969.
- Висоцький С. Про що розповіли давні стіни. К. 1978.
- Гетьмани України. Історичні портрети. К. 1991.
- Грушевський М. Ілюстрована історія України. Л. 1990.
- Грушевський М. Історія України-Руси. К. 1995-1998.
- Грушевський М. Очерки истории украинского народа. К. 1991.
- Олена Апанович. Світова велич і фатальна помилка Богдана Хмельницького. – <http://exlibris.org.ua/apanowicz/chmielnicki.html>.
- Орion Я. В блудному колі (християнство і наша історія). – Сідней-Канбера: Відродження, 1976.
- С. Гервас. Європейські цінності: між ідеалом, дискурсом і реальністю. – <http://rethinkingdemocracy.org.ua/themes/Ghervas.html>
- Paul Collier. The Bottom Billion, Oxford UP]. – Режим доступу: <http://www.golos-ameriki.ru/content/a-33-2007-07-03-voa4/653322.html>.
- Арендт Х. Истоки тоталитаризма. М., 1996. VA – Арендт Х. Vita activa, или О деятельной жизни. СПб., 2000. ОС – Арендт Х. Ответственность и суждение. М., 2013. 580 с. <https://eclab.by/texts/lection/v-zashchituprav-cheloveka-chitaya-hannu-arendt-segodnya>.
- Юрген Габермас. Громадянство і національна ідентичність [Умови громадянства: зб. ст. / під редакцією Ван Стінбергена. Київ, 2005. С. 49-70.
- Tumblety, J. (ed.) (2013). Mr Adam Timmins: Memory and History: Understanding Memory as Source and Subject. Abingdon, Routledge. - <http://www.history.ac.uk/reviews/review/1470> [in English].
- What is historical memory. <<http://www.greensborotrc.org/intro.doc>> [in English].
- Understanding the Differences Between History and Memory. <<https://pastexplore.wordpress.com/2013/01/12/understanding-the-differences-between-history-and-memory/>> [in English].
- Василь Артюшенко, Публічна історія – це пояснення або презентація історичних знань більш зрозумілими засобами. Zn.UA 22 серпня, 2018, 14:27 Випуск №31, 23 серпня–31 серпня/
- Роль музеїв у культурному та соціально-економічному. niss.gov.ua › doslidzhennya › humanitarniy-rozvitok; www.museum.dp.ua › edition013.

- Кодекс музейної етики від ICOM. https://honchar.org.ua/wpcontent/uploads/2012/09/KODEKS-muzejnoji-etyky-vid-ICOM_2004_UKR_museum-lviv-net.pdf
- ICOM – International Council of Museums – Міжнародна Рада Музеїв.
– <http://www.icom.in.ua>

262

- EUROPEAnA. – <http://www.europeana.eu/portal/partners.html>.
- Віртуальний Музей Канади. – <http://www.virtualmuseum.ca>
- Віртуальний Музей Японського Мистецтва. – <http://web-japan.org/museum/menu.html>.
- О. Жгіровская, В. Мороз Сучасне (contemporary) мистецтво і театр. – <https://eclab.by/course/dokumentalnyy-teatr-poisk-v-sozdaniisocialnogo-dokumenta>
- МарсельМарсо «Або скільки важить душа».- <https://www.youtube.com/watch?v=CIKRLVoKP0Q>
- Ігор Тищенко та ін. Мурали – втілення символічної влади для зміни образу міста <https://mistosite.org.ua/ru/articles/muraly-vt%D1%96lennyasymvol%D1%96chnoyi-vlady-dlya-zm%D1%96ny-obrazu-m%D1%96sta>. <https://www.gwaramedia.com/creative-city/muraly-oznaka-kreatyvnogomista-chy-no/>
- Мурали. Київ. <https://www.google.com.ua/search?q=%D0%BC%D1%83%D1%>
- Див.: Юрій Гнаткевич. Голова Просвітницького Центру національного відродження імені Євгена Чикаленка, народний депутат України трьох скликань. 19.04.2017. Непатріотична топономіка: чому в Києві має з'явитись вулиця Євгена Чикаленка. – <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3148/2006/110762/>, його ж: Мовна деколонізація України. Чи спалив би себе Олекса Гірник сьогодні? <https://www.radiosvoboda.org/a/30373295.html>.
- Людмила Чекаленко. Постать Євгена Чикаленка в нашій історії. - <https://lyudmilache.at.ua/Articles>. Зовнішня політика 2017, №2. UA Foreign Affairs. uaforeignaffairs.com/ua/.../clovo-pro-jevgena-chikalenka
- «Ми перейменували сотні вулиць у Львові». Екс-мер Львова Василь Шпіцер розповів ZAXID.NET, як місто позбавилось радянської топоніміки. Тетяна Козирева, 29 квітня 2015 5512 https://zaxid.net/mi-pereymenuvali_sotni_vulits_u_lvovi_n1349736.
- Hutton, Patrick H. (2004). Memories of trauma: problems of interpretation. History and Theory, 43. [in English].

➤

➤ Васірук, І. (2012). Феномен історичної пам'яті: історіографічний аспект. Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини, 9, 311-316. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_9_37>.

➤ Артюх, В. (2011). Зміст поняття історична пам'ять на тлі українських реалій. <<http://soippo.narod.ru/documents/konf.../artuh>>.

263

➤ Яковенко Н. (2007). Вступ до історії / Наталя Яковенко. К.: Критика, 2007. 375 с. <<https://krytyka.com/ua/products/books/vstup-do-istoriyi>>.

➤ П'єр Нора. Проблематика місць пам'яті. Франція-пам'ять / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюїмеж, М. / Пер. з фр.: Діна Хапаева. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-ту, 1999, с. 17-50.

-Українська людина в європейському світі: виміри ідентичності: навч. посібник / кол. авторів ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко, д-ра філос. наук, проф. З. Е. Скринник. Київ. УБС НБУ, 2015. 609 с. – <https://skylots.org/6495618243/Ukranska-lyudina-v-vropeyskomu-svtvimri-denticnost-navch-posbnik-K-UBS-nBU-2015-609-s-kol-avtorv>

➤ Итоги 2008-го: школьные учебники истории. // Радио Свобода. <http://www.svobodanews.ru/content/transcript/480432.html>

➤ Шкільна історія очима істориків – науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України. К.: Видавництво імені Олеги Теліги, 2008. 128 с.

➤ Георгій Касьянов Підручники з історії України у світлі критеріїв Міжнародної мережі дослідження підручників. Права людини в Україні. - <http://www.khpg.org/index.php?id=1224504439> .

➤ Мустафа Джемілев. Про провину України. – <http://www.golos.com.ua/article/296934>

➤ Чекаленко ЛД . Історія пам'яті або пам'ять історії: методологія дослідження. https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-6/eppd_2018_5_6.pdf. evropský politický a právní diskurz

➤ Йейтс Ф. Искусство памяти 2010-06-07.- https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_nauki/jejts_frehnsis_iskusstvo_pamjati/51-1-0-761

➤ Болонський університет (Università di Bologna), м. Болонья (провінція Болонья). <https://vyvchay.com/universita-di-bologna#programs>

➤ Мірослав Грох. Національна історія як конструкт: чеський виняток чи європейська норма? 29 January 2013 р. – <http://www.natsionalnaistoriia-iak-konstrukt-cheskyi-vyniatok-chy>

ievropeiska-norma, historians. in.ua/index.php/en/dyskusiya/558-miroslav-brokh

➤ Світовий рейтинг університетів. – <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52770462>.

➤ И. В. Дворкин Музеи в украинском национальном движении второй половины XIX – начала XX... – CORE. core.ac.uk › download › pdf

➤ Наварро О. Історія і пам'ять в сучасному музеї: кілька зауважень з точки зору критичної музеології // Питання музеології. 2010. № 2. С.7-8; Марков Б. В. Історія і пам'ять // Вісник СПІГВУ. 2009. Сер. 6. Вип. 4. С.71.

➤ Tumblety, J. (ed.) (2013). Mr Adam Timmins: Memory and History: Understanding Memory as Source and Subject. Abingdon, Routledge. <<http://www.history.ac.uk/reviews/review/1470>>.

➤ Hutton, Patrick H. (2004). Memories of trauma: problems of interpretation. History and Theory, 43.

➤ Владимир Иванов. Анна Русская – королева французская «У нас украли принцессу», – бьют тревогу украинцы. <https://histrf.ru/biblioteka/b/anna-ruskaia-korolieva-frantsuzskaia>

➤ Шоу «Ім'я Росія» – привласнення великих українців. Вікторок, 20 264

травня 2008. – <https://detector.media/production/article/38481/2008-05-20-shou-imya-rosiya-privlasnennya-velikikh-ukraintsiv/>

➤ Степану Бандері – 111 років: факти та фейки про українського націо наліста. – <https://freeradio.com.ua/stepanu-banderi-111-rokiv-fakti-ta-fejki-pro-ukrainskogo-nacionalista/>

➤ Марк Эпельзафт. Бандера, УПА, ОУН и евреи. Мифы из тех, на которых держится власть лубянцев. <https://www.krugozormagazine.com/show/bandera-oun-upa-jews.3195.html>

➤ Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and national Origin. By Milton M. Gordon. new York: Oxford University Press, 1964. 276 pp.

➤ Див.: <https://www.rulit.me/books/krivava-kniga-ch-2-materiyali-dopolskoi-invazii-original-read-238529-59,238529-60.html>. Krivava Knyha Ch. 2.

➤ Chekalenko Liudmyla D. Bez nezaleznoi Ukrainy ne bulo b nezaleznoi Polshchi. Ukraina dyplomatychna. 2009. Vyp. XV. Kyiv: Heneralna dyrektsiia z obsluhovuvannia inozemnykh predstavnytstv. 2009. S.141.

➤ Нина Стужинская. Беларусь мяцежная: з гісторыі ўзброенага антысавецкага супраціву ў 1920-я гг. Вільня: Наша будучыня, 2011. 384

➤ с.: іл., http://n-europe.eu/tables/2014/12/02/nina_stuzhinskaya_u_nas_glubokii_obshchestvennyi_konflikt_v_otsenke_proshlogo.

➤ Аляксей Ластоўскі: «Беларуская гісторыя – гэта пагроза панаванню Расіі» Олексій Ластовський: «Білоруська історія – це загроза пануванню Росії». Крыніца: tut.by.07-12-2014 | Новая Європа

➤ Володимир В'ятрович про Брежнева, Бандеру та звання Героя України. – <https://www.radiosvoboda.org/a/29645278.html>.

➤ Володимир В'ятрович книги: Історія з грифом «секретно», Війна і міф. Невідома Друга світова, За лаштунками «Волині-43». Невідома польсько-українська війна (Za lashtunkami «Volini-43». nevidoma pol'sko-ukraïns'ka vijna).

➤ Наталя Яковенко: «Історику не дано пізнати світ таким, яким він був насправді...» 24 січня, 2003, Випуск №3, 24 січня-31 січня. – <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/04/5/34553/>

➤ Зарубіжні Українці / С.Ю. Лазебник (кер. авт. кол.), Л.О. Лещенко,

Ю.І. Макар, Л.Д. Васильєва-Чекаленко та ін. К.: Вид-во «Україна», 1991.

➤ Енциклопедія Українознавства. Львів, 2000.

265

➤ А. Лозинський. Світовий Конгрес українців та ООН: заради справедливості. Київ, Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2013, 220 с.

➤ Аркадій Жуковський. Нарис історії Наукового товариства ім.Т.Шевченка в Європі. Львів-Париж, 2000.

Енциклопедія Української діаспори. – Київ – Нью-Йорк – Чикаго – Мельбурн, 1995.

➤ Сергій Козак. Раритети української діаспори. У 4 томах. Київ. Ярославів Вал, 2016- 2017. 2018.

➤ Фільм: Жизнь других (2006). <https://rezka.ag/films/drama/801-zhizndrugih-2006.html>

➤ Чекаленко Людмила Д. Зовнішня політика України. Київ, КНУ, 2016.

➤ Чекаленко Л.Д. Витоки української дипломатії. Київ, 2011, КНУ ім. Т. Шевченка.

➤ Чекаленко Людмила Д. Дипломатія: словник-довідник. Київ, МАУП, 2007.

РАДЖУ ПРОЧИТАТИ

1. Болонський процес: документи / укл. З. І. Тимошенко, А. М. Грехов, Ю. А. Гапон, Ю. І. Палеха. Київ, 2004.
2. Владимирский-Буданов М. История имп. университета Св. Владимира. В 2-х т. Київ. 1884.
3. Ідея університету: антологія. Львів, 2002.
4. Київський національний університет імені Тараса Шевченка: незабутні постаті. Київ, 2005.
5. Київський університет імені Тараса Шевченка: сторінки історії і сьогодення. Київ, 1994.
6. Університет Святого Володимира: студентське життя, 1834–1917: зб. док. / упоряд. В. А. Короткого; за ред. Л. В. Губерського. Київ, 2014.

7. Чекаленко Людмила Д. Діловий протокол та етикет: історія та сучасність: Навчальний посібник. – КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, «LAT&K», 2019. 78 с. ISBN 978-617-7061-91-4.
8. Чекаленко Л.Д., Солошенко В.В. НАТО: від холодної війни до відповідальності за безпеку світу // Зовнішні справи. 2019. №4-5. С.21-25.
9. Чекаленко Людмила Д. До витоків дипломатії // Київський університет. – КНУ імені Тараса Шевченка. №10 (2297), грудень 2019.
10. Чекаленко Людмила Д. Закордонні українці: автохтонність як джерело збереження ідентичності // Народна творчість та етнологія. №1 (2020 рік) DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2020.01>. С. 5-13.
11. Чекаленко Людмила Д. Зовнішня політика України: підручник. Київ. «LAT&K». 2016. 310 с.
12. Енциклопедія Київського університету. – <http://eu.univ.kiev.ua/>

НОТАТКИ

Теоретичні узагальнення, матеріали та методичні рекомендації монографії можуть бути використані у викладанні навчальних курсів історико-політологічного характеру, зокрема, з історії України, публічної історії, світових інтеграційних процесів, теорії міжнародних відносин, конфліктології, національної та міжнародної безпеки, зовнішньополітичного дискурсу, стратегії і тактики в міжнародних відносинах, міжнародних економічних відносин, міжнародної інформації, протидії дезінформації та інших спеціальних дисциплін для студентів вищих навчальних закладів України і школярів старших класів.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття «публічна історія».
2. Розкрийте поняття «публічна пам'ять»..
3. Поясніть вираз: публічна історія – за/проти – публічної політики.
4. Що спільного і що від'ємного публічної історії з публічною політикою?
5. Розкрийте сутність публічної історії.
6. Поясніть феномен історичної пам'яті.
7. Які Ви знаєте методи опанування публічною історією?
8. Розкрийте поняття «цифрова» історія.
9. Розкрийте витоки походження публічної політики.
10. Поясніть думку: Суспільна пам'ять проти офіційної історії.
11. Розкрийте сутність: історія і пам'ять: поєднання і протистояння.
12. Поясніть вираз: Війна пам'ятей XX–XXI ст.
13. Друга світова війна в історії публічної політики і публічної пам'яті.
14. Російські фейки проти української історії: засоби протистояння (на вибір: Київська Русь. Ех, Богдане. Церква. Про Степана Бандеру. Історія гасел. Майдан. Пантеон Героїв).
15. Охарактеризуйте поняття «національна ідентичність».
16. Як Ви розумієте вираз: «Війна історій»?

17. Мистецтво пам'ятати: розкрийте сутність
18. Джерела пам'яті: дайте характеристику.
19. Інститут пам'яті – що це таке?
20. Чи потрібно переписувати історію: поясніть і обґрунтуйте.
21. Складові публічної історії: дайте характеристику.
22. Роль музеїв в публічній історії. Розкрийте питання.
23. Туристична індустрія XXI ст. Як розумієте це явище?
24. Театр і публічна історія. Розкрийте питання.
25. Журналістика в публічній історії.
26. Кіно та недитячі фільми. Розкажіть про таке.
27. Розкрийте поняття: «Урбаністика».
28. Що таке мурали?
29. Розкажіть про топоніміку.
30. Публічна політика – як розумієте таке?
31. Походження публічної політики.
32. Європейські цінності дорівнюють публічним цінностям: обґрунтуйте думку.
33. Права людини в публічній історії. Наведіть приклади і поясніть свій вибір.
34. Громадянство та національна ідентичність.
35. Націоналізм і національні лідери.
36. Публічна дипломатія. Розкрийте поняття.
37. Цифрова/ digital diplomacy/ діджитал/ дипломатія. Що це таке?
38. Публічна дипломатія України. Дайте характеристику.
39. Формування позитивного міжнародного іміджу України.
40. Голодомор – злочин проти людяності. Обґрунтуйте.
41. Фільм «Киборги»: рецензувати.
42. Фільм «Чорнобиль»: прорецензувати.
43. Неурядові організації – рушійна сила публічної політики. Як таке розумієте?
44. Проблема повернення історичних цінностей їх власникам у міжнародних відносинах. Розкрийте питання.
45. Гуманітарне втручання: сутність і практика застосування.
46. Україна – Росія: асиметричне протистояння.

47. Гібридна війна: розкрийте сутність поняття.
48. Україна – член-засновник ООН. Обґрунтуйте інформацію.
49. Превентивна дипломатія: сутність і застосування. Поясніть.

268

53. Питання міграції і мігрантів в політиці України.
54. Закон України «Про правовий статус закордонних українців».
55. Стратегічне партнерство України із США. Як це розумієте?
56. Українсько-канадське особливе партнерство.
57. Порядок денний асоціації Україна – ЄС. Поясніть.
58. Угода про асоціацію Україна – ЄС: політична частина. Розкрийте питання.
59. Захист прав громадян України за кордоном. Поясніть.
60. Формування позитивного міжнародного іміджу України. Охарактеризуйте задачу.
61. Українська діаспора – реалізатор публічної політики.
62. Світовий конгрес українців – охарактеризуйте діяльність громадської організації.
63. Діяльність СКУ: етапи становлення.
64. Видатні українці: Гаврилишин Б.Д.
65. Розкрийте сутність Програми Фонду Богдана Гаврилишина «Молодь змінить Україну».
66. Діаспорні облігації: охарактеризуйте ініціативу.
67. Поясніть вираз: «Любити Україну до глибини кишені» (Є.Чикаленко).

50. Порядок денний для миру. ООН. Охарактеризуйте ідею.
51. Партнерство і співробітництво з НАТО. Розкажіть про таке.
52. Україна і країни-сусіди: складні питання взаємовідносин.

269

ПРІОРИТЕТИ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ (2021)

Основними пріоритетами публічної дипломатії України на 2021 рік визначено:

- протидія агресії РФ,
- боротьба з пандемією COVID-19,
- запуск «Кримської платформи»,
- розроблення політики щодо відносин із українцями за кордоном,
- просування вітчизняного експорту,
- енергетичне забезпечення України,
- поглиблення співробітництва з африканськими країнами.

Нагадаємо, що Україні боротися з COVID допомагають близько 30 країн, які протягом 2020 року надавали Україні допомогу в боротьбі з пандемією коронавірусу¹²⁵.

¹²⁵ Міністр закордонних справ Дмитро Кулеба повідомив. – 28 грудня 2020, 12:10. <https://www.slovoidilo.ua/2020/12/28/pogljad/polityka/priorytetymzs-yakivyklykychekayut-ukrayinu-nastupnoho-roku> 19 грудня 2020. <https://www.slovoidilo.ua/2020/12/28/pogljad/polity>; <https://www.slovoidilo.ua/2020/12/28/pogljad/polity>

ЧЕКАЛЕНКО Людмила Дмитрівна

**ПУБЛІЧНА ІСТОРІЯ:
виклики ХХІ тисячоліття**

Наукова монографія

Оригінал-макет наданий автором

Фотографії, переклад англійською –
ВАСИЛЬЄВА Марія Олександрівна

CHEKALENKO Liudmyla D.

**PUBLIC HISTORY:
challenges of the 21st century**

Monograph

Формат 70x100/16.

Папір офсетний. Times new Roman.

Ум.-друк. арк. 22,42. Обл.-вид. арк 15,23.

Замовл. № 0602-0341 від 02.06.2021.

Виготовлено в друкарні

ТОВ «Видавничий дім «АртЕк»

04050, м. Київ, вул. Юрія Іллєнка, буд. 63

Тел. 067 440 11 37 ph-

artec@ukr.net

www.book-on-demand.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і

розповсюджувачів видавничої продукції – серія ДК
№4779 від 15.10.14 р.

*Арт*Ek
ВЕДІВНИЧІ ЛІТ